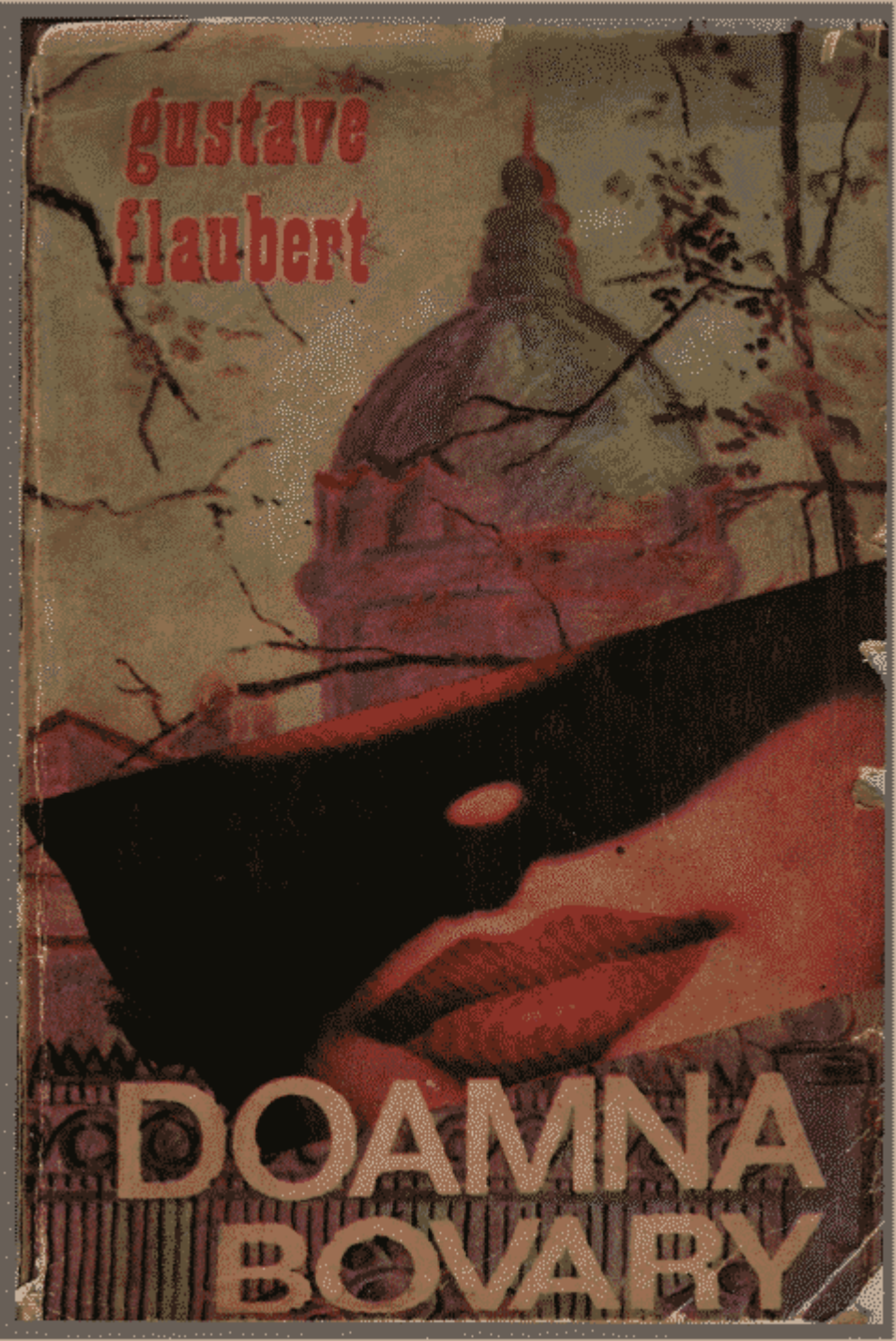
gustave
flaubert
DOAMNA
BOVARY

GUSTAVE FLAUBERT

DOAMNA BOVARY
(moravuri de provincie)

GUSTAVE FLAUBERT

DOAMNA BOVARY

(moravuri de provincie)

ROMAN

Traducere de DEMOSTENE BOTEZ

In loc de postfață s-a folosit un fragment din „Laboratorul lui Flaubert" de Albert Thibaudet.

Editura MOLDOVA IAȘI • 1991

Coperta : FLORIN MORUN

Ediția actuală folosește ediția a II-a (B.P.T.)
Editura Minerva, 1970

ISBN 973-9032-12-5

PARTEA ÎNTÎI

I

Eram în sala de meditație cînd directorul intră urmat de un elev *nou*, îmbrăcat orășenește, și de un băiat de serviciu, care aducea un pupitru din cele mari. Cei care dormeau se treziră, sărind cu toții în picioare, ca și cum ar fi fost surprinși făcîndu-și lecția.

Directorul ne făcu semn să stăm jos; apoi, întorcîndu-se spre pedagog:

— Domnule Roger, îi spuse el încet, uite un elev pe care ți-l dau în grijă; intră într-a cincea. Dacă va fi sîrguincios și va avea o purtare bună, va trece la *cei mari*, unde s-ar cuveni să fie, după vîrsta lui.

Rămas în colț, după ușă, unde de abia se zărea, *noul-venit* era un flăcău de la țară, de vreo 15 ani, și mai înalt decît oricare dintre noi. Avea părul tăiat drept pe frunte, ca un țîrcovnic de sat, un aer de băiat cuminte și foarte fistîcit. Cu toate că nu era prea lat în spete, surtucul de postav verde, cu nasturi negri, îl strîngea pesemne pe la subsuori și lăsa să se vadă prin deschizătura răsfrîntă a mînecii niște încheieturi roșii, deprinse să fie goale. Pulpele, în ciorapi albaștri, îi ieșeau din niște pantaloni gălbui, întinși prea tare de bretele. Era încălțat cu niște bocanci grei, prost văcsuiți, cu tălpile țintuite.

Elevii începură să spună lecțiile. Noul-venit era numai urechi, atent ca la predică fără a îndrăzni să stea picior peste picior, ori să se rezeme într-un cot, și la ora 2 cînd sună clopoțelul, pedagogul fu nevoit să-i atragă atenția că trebuie să se încoloneze și el cu noi.

Cînd intram în clasă, aveam obiceiul să ne aruncăm șepcile pe jos, să nu ne încurce, ca să putem avea mîinile libere ; trebuia să le facem vînt sub bancă de cum treceam pragul, așa fel încît să se izbească de perete și să ridice o prăfărie grozavă ; așa era *moda*.

Dar, fie că el nu prinsese mișcarea, fie că nu cutezase să facă la fel, noi terminasem rugăciunea, și *noul-venit* tot își mai ținea șapca pe genunchi.

Ceea ce punea el pe cap era ceva de-o înfățișare foarte ciudată : semăna și a căciulă, și a șapcă, și a pălărie rotundă, și a caschetă de vidră, și a scufie de bumbac ; într-un cuvînt, unul din acele sărmane lucruri a căror mută urîțenie este tot așa de profund expresivă ca fața unui imbecil. Ovală și umflată de balene, ea începea cu trei caltaboși rotunzi ; pe urmă, despărțite de o fîșie roșie, alternau romburi de catifea cu romburi de blană de iepure ; venea apoi un fel de sac ce se termina cu un poligon cartonat, care avea deasupra o broderie complicată de șnururi, de unde atîrna, la capătul unui șiret lung și din caleafară de subțire, o mică împletitură de fire de aur, în chip de ghindă. Șapca era nou-nouță ; îi lucea cozorocul.

— Scoală-te, îi zise profesorul.

Cînd se sculă, șapca-i căzu. Toată clasa pufni în rîs. Se aplecă s-o ridice. Cel de alături i-o dădu jos cu cotul, și el o mai culese o dată.

— Dar descotorosește-te odată de șapca ceea ! îi spuse profesorul, care era un om de duh.

Elevii pufniră așa de tare în rîs, încît bietul băiat se fîstici de nu mai știa dacă trebuie să-și țină șapca în mînă, s-o lase jos, sau să și-o pună în cap. Se așeză iar și și-o puse pe genunchi.

— Scoală-te, reluă profesorul, și spune-mi cum te cheamă.

Noul-venit îngăimă bolborosind un nume nedeslușit.

— Mai spune o dată !

Se auzi iarăși aceeași bolboroseală, acoperită de hărmălaia clasei.

— Mai tare, strigă profesorul, mai tare !

Noul-venit, luînd atunci o hotărîre disperată, deschise o gură neînchipuit de mare și răcni din toate puterile, ca și cum ar fi vrut să strige pe cineva :

— *Charbovari !*

Izbucni deodată un tărăboi crescendo cu țipete ascuțite ; băieții urlau, lătrau, băteau din picioare și strigau într-una : „*Charbovari ! Charbovari !*“ Urmară apoi, tunînd, sunete răzlețe, ce se potoleau cu mare greutate, ca să înceapă uneori dintr-o dată în cîte un rînd de bănci, unde mai răbufneau, ici și colo, înfundat, ca o petardă prost stinsă.

Totuși, sub ploaia de pedepse, ordinea se restabili în clasă încetul cu încetul, și profesorul, izbutind să prindă numele de Charles Bovary, după ce-l pusese să i-l dicteze, să-l silabisească și să-l recitească, porunci imediat nenorocitului să se ducă pe banca leneșilor, lîngă catedră. El dădu să se miște, dar, înainte de a pleca, se codi.

— Ce cauți ? îl întrebă profesorul.

— Șap... începu sifos *noul-venit*, privind îngrijorat împrejur.

— Toată clasa să copieze cinci sute de versuri strigă profesorul furios, oprind, ca un *Quos ego*[1], o nouă vijelie. Liniște ! continuă el indignat, ștergîndu-și fruntea cu o batistă pe care și-o scoase din tocă. Iar dumneata, cel nou, ai să-mi copiezi de douăzeci de ori verbul *ridiculus sum*[2]. Apoi, cu o voce mai blîndă : — Ai să-ți găsești șapca ; nu ți-a furat-o nimeni !

Totul intră în calmul obișnuit. Capetele se plecară pe caiete, și *noul-venit* stătu, vreme de două ore, într-o cuminţenie exemplară, cu toate că mai primea din cînd în cînd cîte un cocoloș de hîrtie zvîrlit din vîrful peniței, care îl împroșca pe față. Dar el se ștergea cu mîna și sta neclintit, cu ochii în pămînt.

Seara, în sala de meditație, își scoase mînecuțele din pupitru, își așeză lucrușoarele și își linie cu grijă colile de hîrtie. Lucra sîrguincios, căutînd cu multă trudă toate

---

1 În latină, cuvinte amenințătoare pronunțate de Neptun (*Eneida*, I. 135) împotriva vînturilor dezlănțuite, și care exprimau în gura unui zeu, mînia.

2 Sînt ridicol (lat.).

cuvintele în dicționar. Fără îndoială că numai datorită acestei bunăvoințe de care dădu dovadă nu ajunse să fie dat într-o clasă inferioară; căci dacă știa destul de binișor regulile gramaticale, nu știa să dea frazelor o întorsătură aleasă. Primele lecții de latină le luase cu preotul din sat, fiindcă părinții lui, din economie, nu-l trimiseseră la liceu decît tîrziu de tot.

Tatăl lui, domnul Charles-Denis-Bartholomé Bovary, fost subchirurg militar, compromis, prin anul 1812, în niște afaceri cu recrutarea și silit în acea vreme să-și dea demisia, profitase atunci de farmecele sale personale ca să pună mîna la repezeală pe o dotă de șaizeci de mii de franci, pe care o aducea fata unui negustor de tricotaje, ce se îndrăgostise de înfățișarea lui. Chipeș, palavragiu, știind să bată din pinteni, purtînd favoriți care făceau una cu mustățile, totdeauna cu degetele pline de inele și îmbrăcat în culori bătătoare la ochi, avea o înfățișare de filfizon și ușurința de vorbire a unui comis-voiajor. O dată însurat, trăi doi-trei ani din zestrea soției sale, mîncînd bine, sculîndu-se tîrziu, trăgînd numai din pipe mari de porțelan și întorcîndu-se seara acasă doar după spectacol și după ce cutreierase cafenelele. Socru-său muri fără să lase mare lucru; indignat, se avîntă în *industrie*, pierdu ceva bani, apoi se retrase la țară, unde voi să *exploateze* singur o moșie. Dar cum nu se pricepea mai mult în agricultură decît în stambă — lua caii la călărie în loc să-i trimită la arat, își bea cidrul pus în sticle în loc să-l vîndă, își mînca cele mai frumoase păsări din curte și-și ungea cizmele de vînătoare cu slănină de porc — ajunse repede să-și dea seama că e mai bine să se lase de orice afaceri.

Cu două sute de franci pe an luă cu chirie într-un sat, la hotarul dintre ținuturile Caux și Picardia, un fel de locuință, jumătate fermă, jumătate conac, și, amărît, ros de regrete, blestemînd cerul pornit împotriva tuturor, se închise acolo, de la vîrsta de 45 de ani, scîrbit de oameni, după cum spunea, și hotărît să trăiască liniștit.

Nevastă-sa fusese odinioară nebună după el, îl iubise suferind mii de umilințe, ceea ce îl îndepărtase și mai mult de dînsa. Zglobie altădată, expansivă și drăgăstoasă, devenise, cu vîrsta (așa cum se întîmplă cu vinul răsu-

flat care se oțetește), greu de suportat, arțăgoasă și nervoasă. La început suferise atît de mult, fără să se plîngă, cînd îl vedea ținîndu-se de toate speluncile, scîrbit și duhnind a băutură! Mai tîrziu, mîndria ei se revoltă. Atunci tăcu, înghițindu-și mînia cu un stoicism mut, pe care-l păstră pînă la moarte. Era mereu pe drumuri, după afaceri. Alerga pe la avocați, la președintele tribunalului, ținea evidența polițelor, obținea amînări, iar acasă călca, cosea, spăla, supraveghea lucrătorii, îi plătea, în timp ce, fără să se sinchisească de nimic, domnul, mereu toropit de-o somnolență îmbufnată, din care nu se trezea decît pentru a-i spune lucruri neplăcute, sta și fuma la gura sobei, scuipînd în cenușă.

Cînd avură un copil, trebuiră să-l dea la o doică. Adus acasă, plodul fu răsfățat ca un prinț. Maică-sa îl îndopa cu dulcețuri; taică-său îl lăsa să alerge desculț și, ca să facă pe filozoful, spunea chiar că ar putea foarte bine să meargă gol de tot, ca puii animalelor. Potrivnic înclinațiilor materne, avea în cap un anume ideal viril despre copilărie, după care încerca să-și educe feciorul, voind să fie crescut cu asprime, după moda spartană, ca să ajungă voinic. Îl trimitea să se culce într-o odaie neîncălzită; îl învăța să dea pe dușcă pahare întregi de rom și să-și bată joc de procesiunile religioase. Dar, liniștit din fire, micuțul nu prea răspundea acestor sforțări. Maică-sa îl tîra mereu după dînsa; îi tăia figuri în carton, îi spunea povești, îi ținea monologuri fără sfîrșit, pline de-o melancolică veselie și de dulcegării copilărești. În singurătatea vieții, femeia voi să retrăiască în acest copil toate vanitățile ei spulberate și sfărîmate. Visa pentru el situații înalte, îl și vedea mare, frumos, spiritual, căpătuit la poduri și șosele sau în magistratură. Îl învăță să citească și să cînte două-trei romanțe scurte la un pian vechi de-al ei. Dar, la toate acestea, spunea că *nu face să-și bată capul*. Au să aibă ei vreodată cu ce să-l țină în școlile statului, să-i cumpere vreo slujbă sau un fond de comerț? De altfel, *cu îndrăzneală, un om răzbate totdeauna în lume*. Doamna Bovary își mușca buzele, și copilul hoinărea prin sat.

Mergea în urma oamenilor care arau și zvîrleau cu bulgări în ciorile care zburau. Mînca mure pe marginea

șanțurilor, păzea curcile cu o prăjină, grebla la vremea secerișului, alerga prin pădure, cînd ploua juca țintarul în pridvorul bisericii, iar în zilele de sărbătoare îl ruga pe paracliser să-l lase să tragă clopotele, ca să se spînzure cît era de lung de funia lor groasă și să se simtă purtat în zborul ei.

Astfel crescu ca un stejar. Ajunse să aibă mîini puternice și obraji rumeni.

Cînd avu 12 ani, maică-sa obținu pentru el permisiunea de a învăța carte. Îl însărcinară cu asta pe preot. Dar lecțiile erau atît de scurte și atît de neregulate, că nu puteau fi de mare folos. I le dădea, în clipele de răgaz, în altar, stînd în picioare, și de mîntuială, între un botez și o înmormîntare ; sau, cînd nu mai trebuia să plece, preotul trimitea să-i cheme elevul, după vecernie. Urcau în camera lui și se instalau acolo ; musculițele și fluturii de noapte se roteau mereu în jurul lumînării. Era cald, copilul moțăia ; și preotul, ațipind cu mîinile pe burtă, începea să sforăie cu gura căscată. Altădată, cînd preotul se întorcea de la împărtășania vreunui bolnav din împrejurimi și-l zărea pe Charles hoinărind pe cîmp, îl chema, îl dojenea vreun sfert de ceas și nu pierdea prilejul să-l pună să conjuge un verb la umbra unui copac. Îi întrerupea un ropot de ploaie, sau vreo cunoștință care trecea pe acolo. De altfel, el era totdeauna mulțumit de elevul său ; spunea chiar că *tînărul* avea o memorie foarte bună.

Charles nu putea să rămînă numai cu atît. Doamna fu energică. Rușinat, sau mai degrabă obosit, domnul cedă fără împotrivire, dar mai așteptară încă un an pentru ca băiatul să primească prima comuniune.

Mai trecură șase luni ; și, anul următor, Charles fu în cele din urmă trimis la liceul din Rouen, unde-l duse chiar tatăl lui, către sfîrșitul lui octombrie, în timpul iarmarocului de la Saint-Romain.

Ar fi acum cu neputință ca vreunul dintre noi să-și mai aducă aminte ceva de el. Era un băiat potolit, care se juca în timpul recreațiilor, își făcea serios lecțiile în sala de meditație, atent în clasă, dormind bine în dormitor, mîncînd bine în sufragerie. Avea drept corespondent un angrosist de fierărie din strada Ganterie, care-l scotea o dată pe lună, duminica, după ce-și închidea prăvă-

lia ; îl trimitea să se plimbe în port, să se uite la vapoare, și pe urmă îl aducea iar la liceu, pe la ora 7, înainte de masă. În fiecare joi seară îi scria mamei lui, cu cerneală roșie, o scrisoare lungă, închisă cu trei buline ; după aceea își mai arunca o dată ochii pe caietele de istorie, sau citea un vechi volum de Anaharsis [1], rătăcit prin sala de meditație. Cînd se plimba, sta de vorbă cu omul de serviciu, care era de la țară, ca și el.

Dîndu-și mereu toată silința, se menținu totdeauna printre elevii mijlocii, ba chiar o dată obținu o primă mențiune la științele naturale.

Dar cînd să termine clasa a treia, părinții îl retraseră de la liceu, ca să-l înscrie la Medicină, convinși că va fi în stare să răzbească singur pînă la bacalaureat.

Maică-sa îi alese o cameră, la al patrulea etaj, care dădea spre L'Eau-de-Robec, la un boiangiu pe care-l cunoștea. Se învoi în privința pensiunii, luă mobilă, o masă și două scaune, aduse de la ei de acasă un pat vechi din lemn de cireș, și pe deasupra mai cumpără o sobiță de tuci, cu provizia de lemne care trebuia să-l încălzească pe sărmanul ei copil. Apoi, la sfîrșitul săptămînii, plecă, după ce-i recomandă de o mie de ori să se poarte bine acum, cînd era lăsat de capul lui.

Programul cursurilor, pe care-l citi pe un afiș, îl zăpăci cu totul : curs de anatomie, curs de patologie, curs de fiziologie, curs de farmacie, curs de chimie, și de botanică, și de clinică, și de terapeutică, fără a mai pune la socoteală igiena, nici farmacologia, nume de a căror etimologie habar nu avea și care i se păreau tot atîtea porți de sanctuare pline de venerabile bezne.

Nu pricepu o boabă din toate astea ; oricît asculta, nu prindea nimic. Cu toate acestea, muncea, avea caiete legate, se ducea regulat la toate cursurile, era nelipsit la vizitele bolnavilor. Își împlinea toate aceste mărunte obligații zilnice ca un cal de manej care se tot învîrtea pe loc cu ochii legați, fără să știe ce tot pisează atîta.

Ca să cheltuiască mai puțin, maică-sa îi trimitea în fiecare săptămînă, printr-un curier, o bucată de friptură

1 Filozof scit (secolul al VI-lea î.e.n.).

de viţel la cuptor, din care mînca dimineaţa, cînd se întorcea de la clinică, în vreme ce lovea într-una cu talpa în perete. Pe urmă trebuia să alerge la lecţii, în amfiteatru, la spital, şi să se-ntoarcă acasă, de-a lungul străzilor. Seara, după masa sărăcăcioasă pe care i-o dădea gazda, se urca în camera lui şi se aşeza iarăşi la lucru, în hainele ude, care-i abureau pe trup în faţa sobei încinse.

În serile frumoase de vară, la ceasul cînd străzile, călduţe încă, sînt pustii, cînd servitoarele joacă „volanul“ [1] în faţa porţii, el deschidea fereastra şi sta cu coatele rezemate de pervaz. Rîul, care făcea din acest cartier din Rouen un fel de mică Veneţie infectă, curgea jos, sub el, galben, violet sau albastru, printre poduri şi gratii. Lucrătorii cinchiţi pe mal îşi spălau mîinile în apă. Pe nişte prăjini, care ieşeau din podurile caselor, fuioare de bumbac stăteau întinse la uscat. În faţă, peste acoperişurile caselor, se întindea cerul senin, roşu în amurg. Ce bine trebuie să fie acolo! Şi ce răcoare sub făget! Îşi umfla nările ca să tragă în piept miresmele dulci ale cîmpului, care nu ajungeau pînă la el.

Slăbi, talia i se deşiră, şi chipul său căpătă o înfăţişare tristă, care-i dădea un aer aproape interesant.

În chip firesc, din lene, ajunse să lase baltă toate hotărîrile pe care le luase. O dată lipsi de la vizita bolnavilor a doua zi de la curs, şi, gustînd farmecele lenii, cu timpul nici nu mai călcă pe-acolo.

Prinse obiceiul de a merge la cîrciumă şi patima jocului de domino. A se închide în fiecare seară într-un local murdar, ca să bată pe mesele de marmură nişte mici osişoare de oaie marcate cu puncte negre, i se părea una din manifestările preţioase ale libertăţii sale, care-l înălţa în propria lui stimă. Era ca o introducere în viaţă, ca o cale spre plăcerile oprite; şi cînd se întorcea acasă, punea mîna pe clanţa uşii cu o bucurie aproape senzuală. Atunci, multe lucruri care mocniseră înăbuşite în el începură să iasă la iveală: învăţă pe de rost cuplete pe care le cînta celor care erau dispuşi să-l asculte; era entu-

1 Joc vechi: într-un con de lemn cu mai multe găuri erau fixate pene, apoi se arunca în sus cu rachete.

ziasmat de Béranger[1], învăță să facă un punch[2] și, în cele din urmă, cunoscu dragostea.

Datorită acestor ocupații pregătitoare, căzu răsunător la examenul de doctorat. În aceeași seară era așteptat acasă, ca să i se sărbătorească succesul.

Plecă pe jos și poposi la marginea satului, unde-o chemă pe maică-sa și-i istorisi totul. Ea-l scuză, dînd toată vina insuccesului pe seama nedreptății celor care-l examinaseră, și-l mai îmbărbătă puțin, luînd asupra ei sarcina de-a aranja totul. Domnul Bovary nu află adevărul decît peste cinci ani, cînd se învechise ; și-l acceptă, neputînd, de altfel, să-și închipuie că fiul lui ar putea fi prost.

Charles se puse deci pe treabă, pregătind pe nerăsuflate toate materiile pentru examen, învățînd toate întrebările pe dinafară. Și trecu cu o notă destul de bună. Ce zi frumoasă pentru maică-sa ! Se dădu un adevărat banchet.

Unde avea să meargă să-și exercite arta ? La Tostes. Acolo nu era decît un medic bătrîn. De mult timp doamna Bovary îl pîndea să moară ; și nici nu apucase încă să se cărăbănească bătrînul, că Charles se și înființă, în calitate de urmaș al lui.

Dar să-ți fi crescut fiul, să-l fi învățat medicina și să-i fi descoperit Tostes, unde s-o practice, nu era totuși de ajuns : îi trebuia și o soție. Maică-sa îi găsi una : văduva unui portărel din Dieppe, care avea 45 de ani și o mie două sute de franci venit.

Cu toate că era slută, uscată ca o surcică și plină de coșuri pe obraz, ca primăvara de muguri, doamna Dubuc avea, desigur, destule partide din care putea să aleagă. Ca să-și ajungă scopul, bătrîna Bovary trebui să înlăture toți concurenții, ba chiar să zădărnicească cu multă dibăcie intrigile unui cîrnățar, susținut de popi.

Prin căsătorie, Charles întrezărise o situație mai bună, închipuindu-și că va fi mai liber și va putea dispune în voie de el și de banii soției. Dar stăpînă deveni nevastă-sa :

---

1 *Pierre-Jean de Béranger* (1780—1857), poet francez democrat și patriot, dușman neîmpăcat al monarhiei, al nobilimii și al clerului.

2 Amestec de lichior tare cu diverse ingrediente : suc de lămîie, de portocale, zahăr.

ea-i hotăra ce trebuie să spună în lume și ce nu, îl punea să postească vinerea, să se îmbrace după gustul ei, să-i siciie după cum îi poruncea ea pe clienții care nu plăteau. Îi deschidea scrisorile, îi pîndea toate mișcările și asculta, de-alături, prin perete, consultațiile pe care le dădea în cabinet de cîte ori avea înăuntru vreo femeie.

Trebuia să-și aibă ciocolata în fiecare dimineață și să fie răsfățată la nesfîrșit. Se plîngea necontenit de nervi, de piept, de proasta ei dispoziție. Zgomotul pașilor îi făceau rău ; dacă plecai, nu putea suferi singurătatea ; dacă te-ntroceai lîngă dînsa, era negreșit ca s-o vezi murind. Seara, cînd se-ntorcea Charles, își scotea brațele lungi și uscate de sub așternut, i le arunca pe după gît și, silindu-l să se așeze pe marginea patului, se apuca să-i vorbească de necazurile ei : că el o uită, că iubește pe alta ! Bine-i spusese lumea că va fi nenorocită ; și isprăvea prin a-i cere un sirop oarecare pentru sănătatea ei și ceva mai multă dragoste.

II

Într-o noapte, pe la 11, fură treziți de tropăitul unui cal care se opri drept în fața porții. Fata în casă deschise ferestruica de la pod și discută un timp cu cineva care era jos, în stradă. Venise după doctor ; avea o scrisoare. Nastasie coborî scările dîrdîind de frig și se duse să deschidă broasca și zăvoarele, unul după altul. Omul lăsă calul și, urmînd fata în casă, intră îndată după dînsa. Scoase din boneta lui de lînă cu ciucuri cenușii o scrisoare înfășurată într-o cîrpă și o întinse delicat lui Charles, care se ridică în cot pe pernă, ca s-o citească, Nastasie, lîngă pat, ținea luminarea. Pudică, doamna sta cu fața la perete, cu spatele la el.

Prin scrisoarea aceea, pecetluită cu ceară albastră, domnul Bovary era rugat să se ducă de îndată la ferma Bertaux, ca să pună la loc un picior rupt. Or, de la Tostes la Bertaux sînt, mergînd de-a dreptul prin Longueville și Saint-Victor, șase leghe bune de drum. Era o noapte întunecoasă. Doamna Bovary-tînăra se temea ca nu cumva bărbatul ei să aibă vreun accident. Se hotări deci ca rîn-

dașul să o ia înainte. Charles avea să plece trei ceasuri mai tîrziu, la răsăritul lunii. Urma să se trimită un băiat în întîmpinarea lui, ca să-i arate drumul care duce la fermă și să-i deschidă porțile.

Pe la ceasurile 4 de dimineață, Charles, bine încotoșmănat în manta, plecă spre Bertaux. Moleșit încă de căldura somnului, se lăsă legănat în trapul liniștit al calului. De cîte ori calul se oprea singur în fața gropilor înconjurate de spini, săpate la capetele ogoarelor, Charles se trezea tresărind, își aducea aminte de piciorul rupt, încerca să-și împrospăteze în minte toate fracturile pe care le știa. Nu mai ploua ; începea să se crape de ziuă, și pe crengu-țele goale ale merilor păsărelele stăteau nemișcate cu penișoarele lor zburlite de boarea rece a dimineții. Cîmpul neted se întindea la nesfîrșit, și pîlcurile de copaci din preajma fermelor făceau, ici și colo, pete de un violet-închis pe întinderea cenușie care se pierdea în zare pe fondul mohorît al cerului. Din cînd în cînd Charles deschidea ochii ; apoi, obosit de gînduri, era furat de somn, fără să vrea, și imediat îl apuca un fel de aținpeală, în care, senzațiile lui proaspete confundîndu-se cu amintiri, se vedea dedublat, student și totodată însurat, culcat în patul lui, ca adineauri, și străbătînd un salon cu oameni operați, ca altădată. Mirosul cald al cataplasmelor se amesteca în capul lui cu mireasma proaspătă de rouă ; auzea uruind pe vergelele lor verigile de fier ale paturilor, și pe nevastă-sa dormind... Cum tocmai trecea prin Vassonville, zări pe marginea unui șanț un băiat stînd pe iarbă.

— Sînteți doctorul ? întrebă băiatul.

Și cînd auzi răspunsul lui Charles, își luă saboții în mînă și începu să alerge înaintea lui.

Pe drum, din tot ce-i spunea călăuza, doctorul își dădu seama că domnul Rouault trebuie să fie un gospodar din cei mai înstăriți. Își rupsese piciorul, în ajun, seara, întorcîndu-se de la un vecin unde serbase Boboteaza. Nevasta-i murise de doi ani. Nu avea pe lîngă dînsul decît pe domnișoara lui, care-l ajuta să țină casa.

Făgașurile deveniră mai adînci. Se apropiau de Bertaux. Băiatul se strecură atunci prin gaura unui gard de nuiele, dispăru, apoi se întoarse la capătul unei ogrăzi ca să deschidă bariera. Calul aluneca pe iarba udă ; Charles se aple-

că, să poată trece pe sub crengi. Ciinii de pază, legați de cotețele lor, lătrau, zbătîndu-se în lanț. Cînd intră la Bertaux, calul se sperie și sări în lături.

Era o femeie arătoasă. Pe deasupra porților deschise se vedeau în grajduri cai mari de arătură care rontăiau tihniți în fața unor iesle noi. De-a lungul clădirilor se întindea un morman mare de băligar, din care ieșeau aburi, și printre găini și curci, ciuguleau, pe deasupra, vreo cincișase păuni, fala găinăriilor din Caux. Tîrla de oi era lungă, șura înaltă, cu pereți netezi ca palma. Sub un șopron erau două căruțe mari și patru pluguri, cu hamurile, cu bicele, cu jugurile și cu tot echipamentul, ale cărui podoabe de lînă albastră erau prăfuite de colbul mărunt căzut din pod. Ograda mergea urcînd, plantată cu copaci așezați simetric, iar dinspre o baltă răsuna gălăgia veselă a unui cîrd de gîște.

O femeie tînără, într-o rochie albastră de lînă merinos, cu trei volane, ieși în prag în întîmpinarea domnului Bovary, pe care-l pofti în bucătărie, unde pălălăia un foc mare. Mîncarea oamenilor clocotea primprejur în oale de toate mărimile. Haine ude erau puse la uscat sub acoperișul căminului. Lopățica, cleștele și vîrful foalelor, toate de-o mărime colosală, străluceau ca oțelul șlefuit, iar de-a lungul pereților se întindeau tot soiul de ustensile de bucătărie, în care se oglindeau, inegal, flacăra luminoasă din sobă, laolaltă cu primele licăriri ale soarelui bătînd în geamuri.

Charles sui la primul cat să vadă bolnavul. Îl găsi în pat, asudînd sub plapumă, cu boneta de bumbac aruncată cît colo. Era un om scund, gros, de vreo 50 de ani, cu pielea albă, ochii albaștri, cu chelie deauspra frunții și care purta cercei. Pe-un scaun, alături, avea o carafă mare de rachiu, din care-și turna din cînd în cînd ca să-i mai vină inima la loc ; dar cum îl văzu pe doctor, îi pieri tot cheful și, în loc să înjure cum făcea de douăsprezece ore, începu să geamă încetișor.

Era o fractură simplă, fără nici o complicație. Charles nici n-ar fi cutezat să-și dorească una mai ușoară. Atunci, amintindu-și felul de a se purta al profesorilor lui la patul răniților, își îmbărbăta pacientul cu tot felul de glume și mîngîieri doftoricești, care sînt ca uleiul cu care ungi

bisturiul. Ca să facă rost de atele, căutară în droşcărie o legătură de şipci. Charles alese una, o tăie în bucăţi, o netezi cu un ciob de geam, în timp ce fata în casă rupea nişte cearceafuri ca să facă feşe, iar domnişoara Emma încerca să coasă nişte perniţe. Cum nu-şi găsea repede cutia de lucru, tatăl ei îşi pierdu răbdarea ; Emma nu-i răspunse nimic ; dar, cosînd, se înţepa la degete şi le tot ducea la gură să le sugă.

Charles fu surprins de albeaţa unghiilor ei. Erau lucioase, ascuţite la vîrf, mai curate decît fildeşurile de Dieppe şi tăiate în formă de migdală. Mîna ei totuşi nu era frumoasă, poate nu destul de palidă, şi cu osişoarele degetelor cam uscate ; era şi prea lungă şi fără mlădieri molatice. Ceea ce avea frumos erau ochii ; deşi căprui, păreau negri din cauza genelor, şi se uitau la tine sinceri, cu o îndrăzneală candidă.

De îndată ce termină pansamentul, doctorul fu poftit chiar de domnul Rouault să *îmbuce ceva* înainte de a pleca.

Charles coborî în sala mare de jos. Pe-o măsuţă, la picioarele unui pat mare, cu baldachin îmbrăcat în stambă pe care erau zugrăviţi nişte turci, se aflau două tacîmuri, cu pahare de argint. Dintr-un dulap înalt de lemn de stejar, aşezat faţă în faţă cu fereastra, venea un miros de stînjenei şi de cearceafuri jilave. În colţuri erau aşezaţi la rînd, pe jos, în picioare, nişte saci de griu. Era tot ce nu încăpuse în hambarul de alături, în care te suiai pe trei trepte de piatră. Ca să împodobească locuinţa, agăţase într-un cui, în mijlocul peretelui, a cărui zugrăveală verde se cojea sub silistră, un cap de Minervă în creion negru, încadrat într-o ramă aurită, care avea scris jos, cu litere gotice : *„Scumpului meu tată"*.

Vorbiră mai întîi despre bolnav, apoi despre vreme, despre ger, despre lupii care cutreierau noaptea pe cîmp. Domnişoara Rouault se plictisea la ţară, mai ales acum, cînd căzuseră pe capul ei aproape toate grijile fermei. Cum în cameră era rece, dîrdîia mîncînd, lăsînd să i se vadă puţin buzele cărnoase, pe care, cînd tăcea, avea obiceiul să şi le muşte.

Gîtul îi ieşea dintr-un guler alb, răsfrînt. Cele două pale negre de păr, atît de linse, încît păreau dintr-o bucată,

erau despărțite în creștet de o cărare subțire, care se afunda ușor, urmînd curba craniului, și, de-abia descoperind vîrful urechii, se împreunau la spate într-un coc mare, cu o mișcare unduioasă spre tîmple, lucru pe care medicul de țară nu-l mai văzuse în viața lui. Umerii obrajilor erau trandafirii. Purta ca un bărbat, lornion de baga, petrecut între doi nasturi de la corsaj.

Cînd Charles, după ce urcase să-și ia rămas bun de la moș Rouault, se întoarse în sală înainte de a pleca, o găsi în picioare, cu fruntea lipită de geam, privind în grădină, unde haracii fasolelor fuseseră culcați de vînt. Emma se-ntoarse.

— Căutați ceva ? întrebă.

— Cravașa, vă rog, răspunse el.

Și, spunînd asta, începu să scotocească pe pat, pe după uși, pe sub scaune ; cravașa-i căzuse jos, între saci și perete.

Domnișoara Emma o zări și se aplecă peste saci. Din politețe, Charles se repezi și el și, cum întindea brațul în aceeași direcție, simți cum pieptul lui atinge ușor spatele tinerei fete, aplecată sub dînsul. Ea se ridică, înroșindu-se, și-l privi peste umăr, întinzîndu-i vîna de bou.

În loc să vină la Bertaux peste trei zile, după cum făgăduise, se înapoie chiar a doua zi, apoi regulat, de două ori pe săptămînă, fără a mai pune la socoteală vizitele neașteptate pe care le făcea din cînd în cînd, ca din greșeală.

De altfel, totul merse bine ; vindecarea urmă după toate regulile, și cînd, după patruzeci și șase de zile, moș Rouault fu văzut încercînd să meargă singur prin *cocioaba* lui, domnul Bovary începu să fie socotit ca o mare capacitate. Moș Rouault spunea că n-ar fi fost mai bine îngrijit nici de cei mai buni medici din Yvetot sau chiar din Rouen.

Cît despre Charles, el nici nu încerca să se întrebe de ce venea la Bertaux cu plăcere. Dar chiar dacă s-ar fi gîndit la asta, și-ar fi explicat tot zelul prin gravitatea cazului, sau poate prin cîștigul pe care-l spera. Totuși, oare pentru asta vizitele lui la fermă însemnau, printre bietele îndeletniciri din viața lui, o excepție atît de încîntătoare ? În zilele acelea se scula cu noaptea în cap, pornea în galop, își îndemna mereu calul, apoi se dădea jos să-și șterg-

gă picioarele de iarbă și, înainte de a ajunge, își punea mănușile negre. Îi plăcea să se vadă întrînd în curte, să simtă bariera învîrtindu-se pe lîngă umărul lui, și cocoșul care cînta pe zid, și slugile care-i ieșeau înainte. Îi erau dragi șura și grajdurile ; îi era drag moș Rouault, care bătea palma cu el, spunîndu-i *salvatorul meu ;* îi erau dragi micuții saboți ai domnișoarei Emma, pe lespezile spălate din bucătărie ; tocurile mari o înălțau puțin, și cînd mergea înaintea lui, tălpile de lemn, ridicîndu-se repede, plescăiau sec pe pielea ghetei.

Ea-l conducea totdeauna pînă la ultima treaptă a scării de la intrare.Cînd calul nu era încă adus, aștepta și ea acolo. Își luaseră rămas bun, nu-și mai spuneau nimic ; boarea vîntului o învăluia, ridicîndu-i valvîrtej șuvițele zvăpăiate de la ceafă, sau clătinîndu-i pe șold cordonul șorțului, ale cărui capete se încolăceau ca niște panglici. Odată, pe o vreme de dezgheț, de pe coaja copacilor se prelingea apa în curte, și zăpada de pe acoperișuri se topea. Emma era în prag ; se duse să-și caute umbrela și o deschise. Umbrela, de-o mătase de culoare schimbătoare, prin care treceau razele soarelui, îi lumina cu reflexe jucăușe pielea albă a feței. Suridea, de dedesubt, căldurii blînde de afară și se auzeau picăturile de apă căzînd una cîte una pe mătasea întinsă.

În primele zile cînd Charles se ducea la Betraux, doamna Bovary-tînăra nu uita niciodată să întrebe cum merge bolnavul, ba chiar, în registrul pe care-l ținea în partidă dublă, alesese pentru domnul Rouault o minunată pagină albă. Dar cînd află că are o fată, începu să se informeze ; și află că domnișoara Rouault, crescută la maici, la Ursuline, primise, cum se spune, *o educație frumoasă,* că, prin urmare, știa dansul, geografia, desenul, știa să brodeze și să cînte la pian. Asta punea vîrf la toate !

„Așadar, își spunea ea, de asta arată așa de vesel cînd se duce s-o vadă, de asta își pune vesta cea nou, chiar cu riscul de-a i-o strica ploaia ? Ah ! Femeia asta ! Femeia asta !“

Și o urî, din instinct. La început își potoli sufletul prin cîteva aluzii. Charles nu le pricepu ; apoi, prin reflecții întîmplătoare, pe care el se făcea că nu le bagă în seamă, de teamă să nu dezlănțuie o furtună ; în sfîrșit, prin vorbe

spuse pe șleau, pe neașteptate, la care el nu știa ce să răspundă... Ce mai căuta la Bertaux, de vreme ce domnul Rouault se vindecase, și dumnealor nu plătiseră încă ? Ah ! fiindcă acolo era o *persoană*, una care știa să vorbească, să brodeze, o persoană subțire. Asta-i plăcea : îi trebuiau domnișoare de oraș ! Și iar începea :

— Fata lui moș Rouault, domnișoară de oraș ! Ei, asta-i ! Bunicul lor a fost cioban, și au un văr care era cît pe ce să treacă pe la jurați pentru o bătaie dintr-o ceartă. Nu-i cazul să-ți dai atîtea ifose, nici să apari duminica la biserică în rochie de mătase, ca o contesă. De altfel, vai de el, că de n-ar fi fost rapița de anul trecut, în mare încurcătură ar fi fost cu plata arenzilor întîrziate !

De lehamite, Charles nu se mai duse la Bertaux. După multe plînsete și sărutări, într-o mare explozie de dragoste, Héloïse îl puse să jure, cu mîna pe *Evanghelie*, că n-o să se mai ducă. Se supuse deci ; dar tăria dorinței lui protesta împotriva purtării sale supuse și, printr-un fel de ipocrizie naivă, socoti că această interdicție de a o vedea îi da dreptul să o iubească. Și apoi văduva era slabă ; avea dinți lungi ; purta vara și iarna un mic șal negru, al cărui colț îi atîrna între omoplați, avea o talie țeapănă, strînsă în niște rochii ca un fel de teci, prea scurte, care lăsau să i se vadă gleznele, cu șireturile pantofilor largi, încrucișate pe niște ciarapi cenușii.

Mama lui Charles venea să-i vadă din cînd în cînd ; dar, după cîteva zile, nora reușî parcă s-o atragă de partea ei, și atunci, îl forfecau cu reflecții și observațiile lor. Nu era bine să mănînce așa de mult ! De ce dă totdeauna un păhărel de rachiu oricui intră în casă ? Ce încăpățînare, să nu vrea să poarte o flanelă !

La începutul primăverii se întîmplă ca un notar din Ingouville, care avea în păstrare fondurile văduvei Dubuc, profitînd de o mare prielnică, să plece cu un vapor, luînd cu el toți banii biroului de notariat. Héloïse, ce-i drept, mai avea, pe lîngă partea dintr-o corabie evaluată la șase mii de franci, și casa din strada Saint-François ; și, totuși, din toată această avere, atît de trîmbițată, nu apărură în căsnicia lor decît vreo cîteva mobile și niște zdrențe. Lucrurile trebuiră să se limpezească. Casa din Dieppe se dovedi a fi roasă de ipoteci pînă-n temelie ; ce anume

dăduse ea în păstrarea notarului numai Dumnezeu știe, iar partea ei din corabie nu trecu de trei mii de franci.

Asadar, dumneaei minţise ! În disperarea lui, domnul Bovary-tatăl, trîntind un scaun de duşumea, o învinui pe nevastă-sa că şi-a nenorocit feciorul, înhămîndu-l cu o mîrţoagă ca asta, ale cărei hamuri nu făceau mai mult decît pielea. Veniră la Tostes. Urmară explicaţii, scene. Aruncîndu-se în braţele lui Charles, Héloïse îl imploră, plîngînd, s-o apere de părinţii lui. Acesta voi să le vorbească în favoarea ei. Supăraţi, părinţii plecară.

Dar ţinta fusese atinsă. Opt zile după aceea, pe cînd întindea nişte rufe în curte, Héloïse începu să scuipe sînge, şi a doua zi, pe cînd Charles era întors cu spatele ca să tragă perdeaua la fereastră, ea spuse numai : „Ah ! Doamne !“, scoase un oftat şi leşină. Murise ! Ce consternare !

Cînd se isprăvi totul la cimitir, Charles se întoarse acasă. Nu găsi pe nimeni jos ; urcă la etaj în cameră, îi văzu rochia care mai atîrna la picioarele patului ; şi atunci, sprijinindu-se de birou, rămase aşa pînă seara, pierdut într-o visare dureroasă. La urma urmelor, ea îl iubise.

III

Într-o dimineaţă, moş Ronault veni să-i aducă lui Charles plata pentru vindecarea piciorului ; şaptezeci şi cinci de franci, în piese de doi franci, şi o curcă. Aflase de nenorocirea lui şi-l consolă cît putu.

— Ştiu ce înseamnă asta ! spunea el, bătîndu-l pe umăr ; am fost şi eu ca dumneata. Cînd am pierdut-o pe răposata, sărmana de ea, cutreieram toate coclaurile ca să fiu singur ; mă prăbuşeam la rădăcina cîte unui copac, plîngeam, îl chemam pe bunul Dumnezeu, spunîndu-i tot felul de prostii ; aş fi vrut să fiu şi eu ca şi cîrtiţele pe care le vedeam printre crengi, cu pîntecele plin de viermi ; să fi crăpat, sfîrşit... Şi cînd mă gîndeam că în clipele acelea alţii îşi strîngeau la piept femeiuştile. trînteam cu bătul în pămînt ; eram ca nebun, nici nu mai puneam nimic în gură ; mi-era silă numai la gîndul de-a

merge la cafenea, n-ai crede. Ei bine, încet-încet, zi cu zi, primăvară după iarnă, toamnă după vară, toate s-au scurs una după alta, firicel cu firicel, bucăţică cu bucăţică ; s-au dus, au plecat, adică s-au tras undeva, că întotdeauna îţi rămîne ceva la fund, ca să zic aşa... o greutate, ici, pe piept ! Dar cum asta-i soarta noastră a tuturor, nu trebuie să ne prăpădim, şi pentru că alţii au murit, să vremi şi noi să murim... Trebuie să vă scuturaţi bine, domnule Bovary ; o să treacă ! Veniţi să ne vedeţi ; fiică-mea, ştiţi bine, se gîndeşte la dumneavoastră din cînd în cînd, şi zice că o uitaţi. Acuşi vine primăvara ; să facem aşa ca să împuşcaţi un iepure şi să vă mai luaţi niţel.

Charles îi urmă sfatul. Se întoarse la Bertaux ; găsi acolo totul ca-n ajun, adică aşa cum era cu cinci luni în urmă. Perii erau în floare, şi moş Rouault, acum înzdrăvenit, umbla de colo-colo, ceea ce dădea fermei mai multă viaţă.

Crezînd că este de datoria lui să-l copleşească pe medic cu cît mai multe dovezi de simpatie, din cauza durerii pe care o încercase, îl rugă să nu-şi scoată pălăria din cap, îi vorbi în şoaptă, ca şi cum ar fi fost bolnav, ba chiar avu aerul că e mînios fiindcă nu se pregătise anume pentru el ceva mai uşor decît pentru ceilalţi, cum ar fi nişte ulcele cu smîntînă sau nişte pere la cuptor. Povesti tot felul de istorii. Charles se trezi rîzînd ; dar amintindu-şi deodată de nevastă-sa, se întunecă. Se aduse cafeaua ; nu se mai gîndi la ea.

Se gîndea tot mai puţin, pe măsură ce se obişnuia să trăiască singur. Plăcerea nouă de a nu mai depinde de nimeni îi făcu în curînd singurătatea mai suportabilă. Acum putea să se aşeze la masă cînd voia, să se întoarcă acasă sau să iasă fără să mai dea socoteală, şi cînd era tare obosit, să se lăfăiască în largul lui pe pat. Aşadar, se răsfăţă, se alintă, lăsîndu-se consolat. Pe de altă parte, moartea soţiei nu-i făcuse un prost serviciu în meseria lui, căci timp de-o lună de zile toată lumea repeta : „Bietul băiat ! Ce nenorocire !“ Lumea vorbea de el, clientela-i creşcu ; şi apoi putea să se ducă la Bertaux în voie. Avea o speranţă, fără să ştie anume ce vrea ; o

fericire nedesluşită ; cînd îşi peria favoriţii în faţa oglinzii, găsea că arată mult mai bine.

Într-o zi sosi pe la ora 3 ; toată lumea era la cîmp ; intră în bucătărie, dar la început n-o zări pe Emma. Obloanele erau trase. Prin crăpăturile scîndurilor, soarele întindea pe jos nişte dungi lungi şi subţiri, care se frîngeau la colţurile mobilelor şi tremurau pe tavan. Pe masă, muştele se urcau de-a lungul paharelor din care se băuse şi bîzîiau înecîndu-se în cidrul rămas pe fund. Lumina zilei, care pătrundea prin hornul căminului, catifelindu-i funinginea de pe placa de deasupra, albăstrea puţin cenuşa rece.

Stînd între fereastră şi vatră, Emma cosea ; nu avea nimic pe cap, iar pe umerii goi se vedeau mici broboane de sudoare.

După cum era obiceiul la ţară, îi oferi ceva de băut. El refuză, ea stărui, şi în cele din urmă îl pofti, rîzînd, să ia cu dînsa un pahar de lichior. Se duse deci să caute în dulap o sticlă de „Curaçao", luă două păhărele, pe unul îl umplu ochi, turnă un pic şi-l celălalt şi, după ce ciocni, îl duse la gură. Cum păhărelul era aproape gol, îşi lăsă capul pe spate ca să bea şi, aşa, cu capul dat pe spate, cu buzele ţuguiate, cu gîtul întins, rîdea că nu simte nimic, în timp ce cu vîrful limbii, trecut printre dinţii ei delicaţi, lingea încetişor fundul paharului.

Se aşeză din nou pe scaun şi reîncepu să cîrpească un ciorap alb ; lucra cu fruntea aplecată ; nici unul nu scotea o vorbă. Curentul furişat pe sub uşă sufla uşor praful de pe lespezi ; el îi urmărea cum se tîrăşte şi nu auzea decît bătaia tîmplelor şi cotcodăcitul unei găini care ouase undeva, prin curte. Din cînd în cînd, Emma, îşi răcorea obrajii cu podul palmelor, pe care apoi le răcea punîndu-le pe măciulia de fier a grătarului de la sobă.

Se plîngea că, de cînd s-a desprimăvărat, suferă de ameţeli, şi întrebă dacă băile de mare i-ar face bine ; începu să-i povestească de timpul cînd era la maici, iar Charles de liceu, şi limbile se dezlegară. Urcară în camera ei. Îi arătă vechile caiete de muzică, cărţuliile pe care le primise ca premii şi cununile de frunze de stejar, uitate într-un fund de dulap. Îi mai vorbi de maică-sa,

de cimitir și chiar îi arătă în grădină stratul din care în fiecare vineri de la începutul lunii culegea flori ca să i le pună pe mormînt. Dar grădinarul pe care-l aveau nu se pricepea de loc; lucrează așa de prost! Ar fi dorit foarte mult ca măcar în timpul iernii să locuiască în oraș, cu toate că zilele frumoase, atît de lungi, făceau poate viața la țară și mai plicticoasă în timpul verii; și, după ceea ce spunea, vocea ei era limpede, ascuțită, sau, atunci cînd își vorbea sieși, cuprinsă deodată de un fel de sfîrșeală, se exprima prin lungi modulații, care se pierdeau aproape într-un murmur — cînd veselă, deschizînd niște ochi naivi, cînd cu pleoapele pe jumătate închise, cu privirea înecată de plictiseală, cu gîndul în altă parte.

Seara, cînd se întorcea, Charles relua una cîte una frazele pe care i le spusese Emma, încercînd să și le amintească, să le înțeleagă înțelesul, pentru ca să refacă acea parte din viața ei pe care o trăise pe cînd el încă n-o cunoștea. Dar niciodată nu și-o putea închipui altfel de cum o văzuse întîia oară sau așa cum o lăsase abia de-o clipă. Apoi se întreba ce ar deveni ea dacă s-ar mărita, și cu cine? Vai! moș Rouault era atît de bogat, și ea... atît de frumoasă! Dar chipul Emmei îi apărea mereu înaintea ochilor, și ceva monoton ca sfîrîitul unui titirez îi zbîrnîia în urechi: „Dacă te-ai însura, totuși?! Dacă te-ai însura?!" Noaptea nu putu să doarmă, simțea că se înăbușă, îi era sete; se sculă să se ducă spre cana cu apă și să bea; deschise fereastra; cerul era spuzit de stele, abia adia un vînt cald; în depărtare se auzeau cîinii lătrînd. Întoarse capul spre Bertaux.

Gîndindu-se că, la urma urmei, n-avea ce pierde, Charles se hotărî s-o ceară în căsătorie de îndată ce va avea ocazia; dar, de cîte ori se ivea vreuna, teama de a nu găsi cuvintele, potrivite îi încleștа gura. Moș Rouault n-ar fi fost de loc supărat să-l scape de fiică-sa, care nu-i era de nici un folos în casă. În sinea lui, el o scuza, găsind că era prea deșteaptă pentru plugărie, îndeletnicire blestemată, de vreme ce printre agricultori nu vedeai niciodată vreun milionar. Nu numai că nu făcuse avere din agricultură, dar moșul pierdea în toți anii; căci, dacă se pricepea de minune la tîrguri, unde-i plă-

ceau şiretlicurile meseriei, în schimb agricultura propriu-zisă, cu gospodărirea fermei, i se potrivea mai puţin ca oricui.

Nu-şi ducea bucuros mîna la chimir, dar nu cruţa nici o cheltuială cînd era vorba de el, voind să fie bine hrănit, bine încălzit, să aibă un pat bun. Îi plăcea cidrul tare, pulpa în sînge, ceşcuţa de cafea cu rom, bine amestecată. Mînca în bucătărie, singur, în faţa sobei, pe o măsuţă ce i se aducea gata pusă, ca la teatru.

Băgînd de seamă că lui Charles i se îmbujorau umerii obrajilor cînd sta lîngă fiică-sa, ceea ce însemna că într-una din zile are să i-o ceară în căsătorie, chibzui dinainte toată afacerea. Îl găsi puţin cam pipernicit şi că nu era tocmai ginerele pe care şi l-ar fi dorit ; dar se spunea că-i un om cumsecade, econom, foarte învăţat, şi că, fără îndoială, n-o să-i caute chichiţe în privinţa zestrei. Or, cum moş Rouault se vedea silit să vîndă douăzeci şi doi de acri din bunurile sale, căci datora o mulţime de bani zidarului, o mulţime de bani curelarului, iar grindeiul teascului trebuia şi el schimbat, îşi spuse : „Dacă mi-o cere, i-o dau".

Pe la Sfîntul Mihai, Charles venise să stea trei zile la Bertaux. Trecu şi ultima zi, ca şi cele dinainte, tot aminînd din sfert în sfert de ceas să-i vorbească. Moş Rouault îl conduse ; mergeau pe-un drum desfundat, gata să se despartă ; era momentul. Charles mai întîrzie pînă la colţul gardului, şi, în sfîrşit, cînd trecu de gard, se hotărî :

— Domnule Rouault, începu să murmure, aş dori foarte mult să vă spun ceva.

Se opriră. Charles tăcea.

— Dar spuneţi-mi ce-aveţi pe suflet ! Parcă eu nu ştiu tot ? zise moş Rouault, rîzînd încetişor.

— Moş Rouault, Moş Rouault... bolborosi Charles.

— În ce mă priveşte, eu n-am nimic împotrivă, continuă fermierul. Deşi, fără îndoială, mititica este de părerea mea, trebuie totuşi s-o întrebăm şi pe dînsa. Aşa că dumneavoastră plecaţi ; eu mă înapoiez acasă. Dacă e da, mă înţelegeţi, n-o să mai aveţi nevoie să vă întoarceţi, căci, ce-o să zică lumea, şi de altfel, asta ar mişca-o prea tare. Dar ca să nu staţi ca pe jăratic, o să dau de

perete oblonul ferestrei : o să-l puteţi vedea din spate, aplecîndu-vă peste gard.

Şi se îndepărtă.

Charles îşi legă calul de-un copac. Se duse fuga să stea pe cărare ; aşteptă. Trecu o jumătate de oră, apoi numără nouăsprezece minute pe ceasornic. Deodată se auzi ceva trîntindu-se de perete ; oblonul se dăduse în lături ; încuietoarea-i mai tremura.

A doua zi, de la ora 9, era la fermă. Cînd intră, Emma se înroşi toată, silindu-se să rîdă puţin, ca să facă faţă. Moş Rouault îşi îmbrăţişă viitorul ginere. Amînară orice discuţie cu privire la aranjarea intereselor materiale ; aveau de altfel tot timpul, deoarece căsătoria nu se cuvenea să aibă loc mai înainte ca doliul lui Charles să ia sfîrşit, adică spre primăvara anului viitor.

Iarna trecu în această aşteptare ; domnişoara Rouault se ocupă de trusoul ei. O parte fu condamnată la Rouen, iar ea îşi lucră singură bonetele de noapte şi cămăşile, după nişte desene de mode pe care le împrumută. În vizitele pe care Charles le făcea la fermă se vorbea de pregătirile de nuntă, se discuta în ce încăpere să întindă masa ; se gîndeau la felurile de bucate care trebuiau pregătite şi cu ce anume aveau să înceapă.

Emma ar fi dorit, din contră, să facă nunta la miezul nopţii, la lumina torţelor ; dar moş Rouault nu pricepu de loc ideea asta. Făcură deci o nuntă la care veniră patruzeci şi trei de persoane, la care lumea stătu şaisprezece ore la masă, luînd-o de la capăt a doua zi, ba, întrucîtva, şi în zilele următoare.

IV

Invitaţii sosiră devreme, cu trăsuri, cu brişti cu un cal, cu faetoane cu două roate, cu vechi cabriolete fără poclit, cu tramcare cu perdele de piele, iar flăcăii din satele mai apropiate, în căruţe, înşiraţi în picioare, sprijiniţi de loitre ca să nu cadă şi scuturaţi zdravăn în trapul cailor. Veniră de la zece leghe depărtare, de la Goderville, de la Normanville şi de la Cany. Fuseseră invitate toate rubedeniile celor două familii, prietenii cu

care erau certați și cu care se împăcaseră și cunoștințele pe care le pierduseră din vedere de multă vreme și cărora le-au scris să vină.

Din cînd în cînd se auzeau peste gard plesnituri de bice; bariera se deschidea îndată și intra o căruță. Venind în galopul cailor pînă la prima treaptă de intrare, căruța se oprea brusc, și lumea începea să iasă, care pe unde apuca, frecîndu-și genunchii și întinzîndu-le. Cucoanele, cu bonete, purtau rochii ca la oraș, lanțuri de ceas din aur, pelerine cu colțurile încrucișate vîrîte în centură, sau mici broboade colorate, prinse la spate cu un bold, care le lăsau ceafa goală. Băieții, îmbrăcați la fel ca tații lor, păreau stingheriți de hainele noi (mulți dintre ei încălțaseră chiar în ziua aceea prima pereche de cizme din viața lor); alături de ei, fără să sufle un cuvînt, în rochia albă a primei împărtășanii, lungită cu această ocazie, vedeai cîte o fată de 14—16 ani, fără îndoială verișoară sau sora mai mare, rumenă, uluită, cu părul gras de-atîta pomadă de trandafir și temîndu-se grozav să nu-și murdărească mănușile. Cum nu erau destui rîndași ca să deshame caii de la toate trăsurile, domnii își suflecau mînecile și se apucau chiar ei de treabă. După poziția lor socială diferită, erau îmbrăcați în surtuce, în redingote, în veste, în haine scurte; îmbrăcăminte bună, care se bucura de tot respectul familiei și care nu era scoasă din dulapuri decît la solemnități; redingote cu pulpane lungi fîlfiind în vînt, cu gulere cilindrice, cu buzunare largi ca niște saci; veste de postav gros, care se puneau ca de obicei împreună cu niște șepci cu margini de aramă la cozoroc; vestoane foarte scurte, care aveau la spate doi nasturi apropiați ca doi ochi, și ale căror poale păreau să fi fost tăiate, cu o bardă de dulgher, dintr-o singură bucată. Alții (dar aceia cu siguranță, trebuiau să stea tocmai în coada mesei) purtau bluze de ceremonie, adică din cele cu gulerul răsfrînt pe umeri, cu spatele încrețit mărunt și talia prinsă foarte jos cu o cingătoare cusută.

Și cămășile se bombau pe piepturi ca niște platoșe! Toți erau rași cu perdaf, proaspăt tunși, de ți se părea că-s clăpăugi; unii chiar, care se sculaseră cu noaptea-n cap, nevăzînd bine să-și radă barba, aveau fie tăieturi

de-a curmezișul obrazului, sub nas, sau de-a lungul fălcilor, fie jupuituri mari cît niște piese de trei franci, înroșite de vînt pe drum, ceea ce împestrița puțin cu pete roze toate acele fețe mari, albe și radioase.

. Primăria găsindu-se doar la o jumătate de leghe de fermă, lumea merse pe jos și se întoarse la fel după terminarea ceremoniei de la biserică. Cortegiul, la început strîns, ca o eșarfă care ondula pe cîmp de-a lungul cărării înguste ce șerpuia printre grînele verzi, se lungi îndată și se fărîmiță în grupuri diferite, care se tot opreau discutînd. Lăutarul mergea înainte cu vioara împopoțonată cu panglici la gît, pe urmă veneau mirele și mireasa, părinții, prietenii, cum se nimereau, iar la urmă, copiii, care se distrau rupînd clopoțeii spicelor de ovăz, sau jucîndu-se între ei, pe ascuns. Rochia prea lungă a Emmei se tîra puțin pe jos ; din cînd în cînd se oprea ca s-o tragă, și atunci, delicat, cu degetele ei înmănușate, lua de pe dînsa firele aspre de iarbă care se prinseră laolaltă cu scaieți țepoși, pe cînd Charles, cu mănușile scoase, aștepta să isprăvească. Moș Rouault, purtînd joben, cu manșetele fracului lungi pînă-n vîrful unghiilor, dădea brațul doamnei Bovary-mama. Cît privește pe domnul Bovary-tatăl, care, de fapt, disprețuia toată lumea aceea și venise pur și simplu într-o redingotă la un rînd, de croială militară, strecura tot felul de complimente, ca la circiumă, unei țărăncuțe blonde. Ea da din cap, se înroșea, nu știa ce să răspundă. Ceilalți nuntași vorbeau de treburile lor sau puneau la cale tot felul de pozne, rîzînd dinainte ; și trăgînd cu urechea, auzeai mereu zdrăgănitul lăutarului, care continua să cînte pe cîmp. Cînd băga de seamă că lumea rămăsese mult în urma lui, se oprea să mai răsufle, își mai da cu sacîz arcușul, pentru ca strunele să scîrțîie mai bine, și apoi o pornea iar, cînd lăsînd în jos, cînd ridicînd gîtul viorii, ca să bată mai bine tactul. Sunetul viorii speria chiar păsărelele care erau departe.

Masa era pusă sub șopronul droșcăriei. Erau pe ea patru mușchi întregi de vacă, șase tocane de pui, vițel la tigaie, trei jigouri și, la mijloc, o frumusețe de purcel de lapte, fript, avînd de o parte și de alta patru cîrnați cu măcriș. Pe la colțuri se înălțau carafe cu rachiu. Ci-

drul dulce din sticle ridica spumă groasă în jurul dopurilor, şi toate paharele fuseseră dinainte umplute ochi cu vin. Farfurii mari cu cremă galbenă, care tremurau de cite ori se atingea cît de puţin masa, purtau, desenate pe faţa lor netedă, iniţialele noilor soţi, în arabescuri, făcute din bomboane mici. Pentru torturi şi nugale fusese chemat anume un cofetar din Yvetot. Cum el lucra pentru prima oară prin locurile acelea, făcuse totul cu multă îngrijire, şi la sfîrşitul mesei aduse chiar el un tort grozav, care stîrni strigăte de admiraţie. La temelia lui era mai întîi un pătrat de carton albastru, care înfăţişa un templu cu portice, colonade, şi jur-împrejur, statuete de stuc în firide împodobite cu stele de hîrtie aurită ; urma apoi, la etajul al doilea, un turn din prăjitură de Savoia, înconjurat de mici fortificaţii din angelică, migdale, stafide, felii de portocale ; şi, în sfîrşit, pe platforma de sus, care era o pajişte verde cu stînci, cu lacuri de dulceaţă şi corăbii din coji de alune, se vedea un amoraş, care se da într-un scrînciob de ciocolată, al cărui stîlpi aveau în vîrf, în locul capului rotunjit, doi boboci de trandafir.

Masa ţinu pînă seara. Cînd erau obosiţi de stat pe scaun, mai ieşeau să se plimbe prin curte sau să se joace de-a dopul[1] în şură, şi pe urmă se întorceau iar la masă. Spre sfîrşit, cîţiva adormiră şi începură să sforăie. Dar, la cafea, totul se însufleţi, şi atunci începură să cînte, să facă scamatorii, să ridice greutăţi, să treacă pe sub propriul braţ sprijinit în degetul mare, să încerce să ridice căruţele pe umeri ; făceau glume fără perdea, sărutau doamnele. Seara, la plecare, caii, îndopaţi cu ovăz pînă-n gît, nu voiau de loc să intre între hulube ; azvîrleau, se ridicau în două picioare ; hamurile se rupeau ; stăpînii înjurau sau se prăpădeau de rîs ; şi toată noaptea, pe lună, drumurile au fost pline de căruţe care îşi luaseră vînt pornind în galop, sărind prin şanţuri, peste movilele de pietriş, dînd peste taluzuri ; femeile se aplecau în lături, prin portiere, ca să prindă hăţurile.

Cei care mai rămaseră la Bertaux îşi petrecură noaptea bînd în bucătărie. Copiii adormiseră pe sub bănci.

---

1 Joc care consta în a da jos, cu o bilă ca de biliard, un dop pe care erau aşezate monede.

Mireasa îl rugase pe tatăl ei să fie cruțată de glumele care se făceau de obicei în asemenea ocazii. Cu toate acestea, vărul lor, un vînzător de pește (care chiar adusese ca dar de nuntă două zlăvoace), începuse să împroaște cu gura apă pe gaura cheii, cînd moș Rouault sosi tocmai la timp ca să-l oprească și să-i explice că importanța situației ginerelui său nu îngăduia asemenea necuviințe. Cu toate acestea, vărul cedă cu greu la asemenea argumente. În sinea lui își spuse că moș Rouault s-a fudulit și se retrase într-un colț unde erau alți vreo cinci invitați care, brodindu-se să aibă la masă, din întîmplare, de cîteva ori în șir, niște bucăți de friptură proastă, găseau și ei că au fost rău primiți, cleveteau șușotind pe contul gazdei și-i doreau, pe ocolite să ajungă la sapă de lemn.

Doamna Bovary-mama nu-și descleștase gura toată ziua. Nu-i ceruse nimeni părerea nici asupra toaletei nurorii, nici asupra întocmirii ospățului; se retrase devreme. Bărbatul ei, în loc să vină și el cu dînsa, trimise după havane la Saina-Victor și fumă pînă la ziuă, bînd groguri de rachiu de cireșe, amestec necunoscut de ceilalți, ceea ce făcu să crească și mai mult în stima generală.

Charles nu era poznaș din fire; cît ținu nunta nu strălucise. Răspunse destul de șters la săgețile, calambururile, vorbele cu două înțelesuri, complimentele, glumele fără perdea pe care nuntașii găseau de datoria lor să i le arunce de îndată ce se servi supa.

În schimb, a doua zi părea alt om. Mai degrabă pe el l-ai fi luat drept fecioara din ajun, pe cînd mireasa nu lăsa să se vadă nimic din care să se poată ghici ceva. Cei mai șireți nu știau ce să creadă și o cercetau, cînd trecea pe lîngă ei, cu o atenție exagerată.

Charles însă nu ascundea nimic. O numea „nevasta mea", o tutuia, îi întreba pe toți dacă au văzut-o, o căuta peste tot, și deseori o lua cu el în curte, unde-l vedeai de departe, printre copaci, prinzînd-o de mijloc și mergînd mai departe, pe jumătate aplecat asupra ei, boțindu-i cu capul fișiul de muselină plisată de pe piept.

La două zile după nuntă, soții plecară; din cauza bolnavilor însă, Charles nu putea să lipsească prea mult. Moș Rouault îi pofti în cărucioara lui și-i însoți chiar el

pînă la Vassonville. Acolo își mai sărută o dată fata, coborî și porni înapoi. După ce făcu vreo sută de pași, se opri și văzînd cum cărucioara se îndepărta cu roțile învîrtindu-se prin praf, oftă din greu. Pe urmă își aminti de nunta lui, timpurile de odinioară, prima sarcină a soției... și el a fost tare voios în ziua cînd a luat-o de la tatăl ei acasă la dînsul, cînd o ducea pe cal în spatele lui, gonind prin zăpadă, căci era în preajma Crăciunului, și cîmpul era alb tot ; ea-l ținea de-un braț, de celălalt îi atîrna panerul ; vîntul îi flutura dantelele lungi cu care era legată la cap, cum se obișnuiește la Caux, și care uneori, îi treceau peste gură, și, de cîte ori întorcea capul, vedea lîngă dînsul, plecat pe umărul lui, chipul ei gingaș și îmbujorat care surîdea, tăcut, sub placa de aur a bonetei. Ca să-și încălzească degetele, ea i le vîra din cînd în cînd în sîn. Ce mult era de-atunci ! Fiul lor ar fi avut astăzi 30 de ani ! Bătrînul se uită îndărăt ; dar nu zări nimic pe drum. Se simți trist ca o casă goală ! Și, cum amintirile duioase se învălmășeau în capul lui întunecat de negurile chefului, cu gînduri negre, simți pentru o clipă dorința să se abată pe la biserică. Temîndu-se totuși ca nu cumva această priveliște să-l întristeze și mai mult, se întoarse de-a dreptul acasă.

Domnul și doamna Charles sosiră la Tostes pe la 6. Vecinii ieșiră la ferestre s-o vadă pe noua soție a doctorului lor.

Bătrîna servitoare se înfățișă, făcu plecăciunile cuvenite, își ceru iertare că masa nu era încă gata și, pînă atunci, o pofti pe doamna să vadă casa.

V

Fațada de cărămidă era chiar la stradă, sau, mai bine zis, la drum. După ușă era atîrnată o manta cu guler mic, un frîu, o șapcă de piele neagră și, pe jos, într-un colț, o pereche de jambiere, pline încă de noroi uscat. La dreapta era sala mare, adică încăperea în care se mînca și unde se sta. Un tapet de-un galben-canariu, împodobit deasupra cu o ghirlandă de flori palide, tremura tot pe pînza lui prost întinsă ; perdelele de ame-

rică albă, tivite cu galon roşu se încrucişau de-a lungul ferestrelor, iar pe marginea îngustă a căminului strălucea o pendulă, cu capul lui Hypocrate [1], aşezată între două candelabre argintate, care aveau deasupra nişte globuri ovale. De cealaltă parte a coridorului era cabinetul lui Charles, o încăpere mică, lată de vreo şase paşi, cu o masă, trei scaune şi un fotoliu de birou. Tomurile din *Dictionnaire des sciences médicales*, netăiate, dar cu scoarţele roase de-atîtea vînzări succesive prin care trecuseră, umpleau, aproape numai ele, cele şase rafturi ale unei biblioteci de brad. În timpul consultaţiilor, intra prin perete miros de rîntaş, şi din bucătărie se auzeau bolnavii tuşind în cabinet şi povestindu-şi tot păsul. Urma apoi, dînd de-a dreptul în curte, unde era grajdul, o încăpere mare, dărăpănată, care avea un cuptor şi care servea acum de magazie de lemne, de pivniţă, de cămară, plină de fiare vechi, de butoaie goale, de unelte agricole, reformate, la un loc cu o mulţime de alte lucruri prăfuite, despre care era cu neputinţă să mai ghiceşti la ce-au fost bune.

Grădina, mai mult lungă decît lată, se întindea între două ziduri de vălătuci, acoperite de caişi pe spalier, pînă la un gard de spini, care-o despărţea de cîmp. La mijloc era un cadran solar de gresie, pe un postament de cărămizi ; patru straturi pline de trandafiri sălbatici, firavi, înconjurau simetric pătratul, mai folositor, de zarzavaturi. În fund de tot, sub brăduleţi, un preot de ipsos îşi citea cartea de rugăciuni.

Emma urcă în camerele de sus. Prima nu era deloc mobilată ; dar a doua, care era camera soţilor, avea un pat de mahon într-un alcov cu draperie roşie. O cutie din scoici împodobea scrinul ; pe birou, lîngă fereastră, într-o carafă, se găsea un buchet de flori de lămiiţă, legat cu o panglică de satin alb. Era un buchet de mireasă, buchetul celeilalte ! Emma se uită la dînsul. Charles băgă de seamă, îl luă şi plecă să-l ducă în pod, în vreme ce, stînd într-un fotoliu, înconjurată de lucrurile care i se

---

1 *Hypocrate* — medic celebru grec (460—337 î.e.n.), autorul faimoaselor *Aforisme*, care au constituit textul fundamental al şcolilor medicale din Europa.

aduceau de jos, Emma se gîndea la buchetul ei de mireasă, care era împachetat într-o cutie de carton, și se întreba visătoare, ce s-ar face cu el dacă, din întîmplare, ar muri.

Primele zile și le petrecu preocupată de schimbările pe care urma să le facă în casă. Scoase globurile candelabrelor, puse să se lipească alte tapete, să se vopsească din nou scara și să se facă bănci în grădină, în jurul cadranului solar ; se interesă chiar ce ar trebui făcut ca să aibă o fîntînă arteziană, cu peștișori. În sfîrșit, soțul ei, știind că-i plac plimbările cu trăsura, găsi o șaretă de ocazie, care, după ce-i puseră felinare noi și aripi în piele tighelită, semăna aproape cu un *tilbury* [1].

Era deci mulțumit și fără nici o grijă. O masă în doi, o plimbare seara pe șosea, gestul cu care ea își netezea palele părului, vederea pălăriei ei de paie agățată de minerul ferestrei, și încă multe alte lucruri, în care niciodată Charles n-ar fi bănuit vreo plăcere, alcătuiau acum o fericire de fiecare clipă. Dimineața, în pat, unul lîngă altul pe pernă, el urmărea lumina soarelui trecînd prin puful blond al obrajilor, pe jumătate acoperiți de colțurile rotunjite ale bonetei. Văzuți de aproape, ochii ei îi păreau măriți, mai ales cînd, trezindu-se, clipea de mai multe ori ; negri la umbră și albastru-închis în plină zi, aveau parcă straturi de culori succesive, care, mai întunecate la fund, se limpezeau din ce în ce, spre suprafața emailului. Ochiul lui se pierdea în aceste adîncimi, și imaginea i se oglindea în ele, în miniatură, pînă la umeri, cu fularul de pe cap și cu cămașa desfăcută la piept. Se scula. Ea se așeza le fereastră să-l vadă plecînd ; sta rezemată în coate pe pervaz, între două ghivece de mușcate, în capotul care-i atîrna, desfăcut, pe trup. În stradă, Charles își prindea pintenii, cu piciorul pus pe borna de kilometraj ; de sus, continuînd să-i vorbească, Emma rupea cu dinții cîte o bucățică de floare sau frunzuliță, o sufla spre el, iar aceasta, zburînd, plutind, învîrtindu-se în aer ca păsările, se prindea, mai înainte de-a atinge pămîntul, de coama neteșălată a bătrînei iepe albe care sta nemișcată la poartă. De pe cal, Charles îi trimitea o sărutare ;

1 Tip de cabrioletă ușoară, cu două roți și două locuri.

ea-i răspundea făcîndu-i semne, închidea fereastra, și el pleca. Și atunci, pe șoseaua care-și întindea la nesfîrșit lunga panglică de praf, pe drumurile desfundate, deasupra cărora copacii își împreunau crengile, pe cărările cu grîul pînă la genunchi, cu soarele pe umeri și aerul dimineții în nări, cu inima plină de bucuriile netulburate ale nopții, cu sufletul liniștit, cu trupul mulțumit, mergea savurîndu-și fericirea așa cum cineva mai mestecă, și după masă, gustul trufelor pe care le digeră.

Pînă acum ce-a avut el bun în viață ? Să fi fost anii de liceu, cînd sta închis între zidurile acelea înalte, pierdut printre camarazii de clasă mai bogați sau mai tari decît el, pe care îi făcea să rîdă cu accentul lui, care-și băteau joc de hainele lui, și ale căror mame veneau la vorbitor cu prăjituri în manșon ? Să fi fost mai tîrziu anii de studenție la Medicină, cînd nu avea niciodată destui bani în pungă ca să-și poată plăti un cadril cu o mică lucrătoare, care să fi devenit prietena lui ? Pe urmă a trăit paisprezece luni cu văduva, femeia aceea cu picioarele totdeauna reci ca sloiurile de gheață. Dar acum avea, pe viață, făptura asta frumoasă, și o adora. Pentru el, universul nu trecea dincolo de poalele de mătase ale fustei ei,; și se învinuia că n-o iubește îndeajuns, îi era dor de dînsa, se întorcea acasă repede și-i zvîcnea inima urcînd scările. În camera sa Emma își făcea toaleta ; Charles se apropia în vîrful picioarelor și o săruta pe spate ; ea scotea un țipăt.

Nu se putea stăpîni să nu pună mereu mîna pe pieptenele, pe inelele, pe șalul ei ; cîteodată o săruta tare pe obraji ; alteori îi acoperea brațul gol cu zeci de sărutări, din vîrful degetelor pînă la umăr ; iar ea, abia surizînd și plictisită, îl da la o parte cum dai un copil care se ține scai de tine.

Înainte de a se căsători crezuse că iubește ; dar cum fericirea așteptată din această căsătorie nu venise, își spuse că trebuie să se fi înșelat. Și Emma căuta să afle ce se înțelegea cu adevărat în viață prin cuvintele *fericire, pasiune* și *tulburare sufletească*, cuvinte care i se păruseră atît de frumoase în cărți.

VI

Citise *Paul et Virginie*[1] și visase căsuța de bambus, pe negrul Domingo, pe cîinele Fidèle, dar mai cu seamă prietenia dulce a unui frățior, care se duce să caute fructe roșii prin vîrful copacilor mai înalți decît clopotnițele, sau aleargă desculț prin nisip ca să aducă un cuib de păsărică.

Cînd avea 13 ani, chiar tatăl ei o dusese la oraș ca s-o dea la maici. Trăseseră la un han din cartierul Saint-Gervais, unde li se dăduse să mănînce în farfurii pictate, reprezentînd romanul domnișoarei de la Valière[2]. Explicațiile legendare, întretăiate ici și colo de zgîrieturi de cuțit, preamăreau toată religia, sentimentele delicate ale inimii și fastul de la curte.

La început, la maici, departe de a se plictisi, Emma se simțise bine în tovărășia surorilor, care, ca s-o distreze, o duceau la capelă, unde se intra din sufragerie, printr-un coridor lung. Se juca foarte puțin în timpul recreațiilor, pricepea bine catehismul, și ea era cea care-i răspundea totdeauna domnului vicar la întrebările mai grele. Trăind deci fără să iasă niciodată din atmosfera călduță din clase și printre femeile acelea palide, care purtau mătănii cu cruce de aramă, fu cuprinsă încetul cu încetul de moleșeala mistică ce exală din miresmele altarului, din răcoarea agheasmatarului și din sclipirile lumînărilor. În loc să urmărească slujba, ea se uita în cartea de rugăciuni la pozele cuvioase cu chenar albatru și iubea oaia bolnavă, inima acră străpunsă de săgeți ascuțite, sau pe sărmanul Isus care cade, împleticindu-se sub greutatea crucii. Din pioșenie, încercă să postească o zi întreagă fără să pună nimic în gură. Căuta în gînd ce dorință anume să i se împlinească.

Cînd se ducea la spovedanie, născocea mici păcate ca să stea cît mai mult în genunchi, în umbră, cu mîi-

---

1 Roman pastoral de Bernardin de Saint-Pierre (1737—1814), care, potrivit manierei pastorale, prezintă iubirea inocentă în mijlocul naturii.

2 *Louise de la Vallière (La Baume Le Blanc)* (1644—1710), ducesă renumită prin frumusețea ei, favorita lui Ludovic al XIV-lea, rege al Franței între 1643—1715.

nile împreunate, cu obrazul lipit de gratii, în bolboroseala preotului. Asemuiri ca : logodnic, soţ, iubit cereso şi căsătorie eternă, despre care se vorbea mereu în predici, îi răscoleau în adîncul sufletului duioşii neaşteptate.

Seara, înainte de rugăciune, în sala de meditaţie, se făcea o lectură religioasă. În timpul săptămînii se citea un rezumat din *Istoria sfîntă* sau *Predicile* abatelui Frayssinous, iar duminica, pasaje din *Génie du christianisme* [1], ca recreaţie. Cu cîtă dragoste a ascultat ea întîia dată tînguirea răsunătoare a melancoliilor romantice repetîndu-se în toate ecourile pămîntului şi ale eternităţii ! Dacă copilăria i s-ar fi scurs în odăiţa din dosul unei prăvălii dintr-un cartier negustoresc, poate că s-ar fi simţit pătrunsă de revărsarea lirică a firii pe care, de obicei, nu o cunoaştem decît prin tălmăcirea scriitorilor. Dar ea era deprinsă cu viaţa la ţară ; cunoştea behăitul oilor, se pricepea la lăptărie, la pluguri. Obişnuită cu priveliştile liniştite, o atrăgea acum contrastul lor, natura zbuciumată.

Nu-i plăcea marea decît dezlănţuită de furtuni, iar verdeaţa, numai ici şi colo, printre ruine. Îi plăceau doar lucrurile din care ar fi putut să tragă vreun folos personal şi înlătura, ca zadarnic, tot ce nu-i mergea direct la inimă, fiind din fire mai mult sentimentală decît artistă, căutînd emoţii, nu privelişti.

Era la maici o fată bătrînă care venea cîte opt zile pe lună să lucreze la rufărie. Protejată de arhiepiscopie ca una ce se trăgea dintr-o veche familie de nobili ruinaţi în timpul revoluţiei, mînca în sufragerie la un loc cu maicile ; după masă mai rămînea puţin de vorbă cu ele, înainte de a se duce iar sus, să se apuce de lucru.

Deseori elevele fugeau din sala de meditaţie ca s-o vadă. Ştia pe dinafară cîntece galante din veacul trecut, pe care le cînta încet, cosînd. Povestea basme, spunea noutăţi, făcea comisioane în oraş şi împrumuta fetelor mai mari, pe ascuns, cîte un roman care nu-i lipsea niciodată din buzunarele şorţului şi din care chiar ea, vrednica fată, înghiţea, în ceasurile libere, capitole întregi. Nu era vorba în ele decît de dragoste, de amanţi, amante,

1 Spiritul creştinismului.

doamne persecutate care leşinau în chioşcuri singuratice, surugii de poştalioane ucişi la fiecare popas, cai care crapă în fiecare pagină, păduri întunecoase, inimi zbuciumate, jurăminte, suspine, lacrimi şi sărutări, bărci pe clar de lună, privighetori în boschete, *domni* curajoşi ca nişte lei şi blînzi ca nişte miei, virtuoşi cum nu se mai află, totdeauna spilcuiţi, şi care varsă şiroaie de lacrimi. La 15 ani, timp de şase luni, Emma şi-a năclăit mîinile cu praful învechitelor săli de lectură. Mai tîrziu, cu Walter Scott, s-a pasionat de lucruri istorice, visa scrinuri, săli de gardă şi trubaduri. Ar fi vrut să trăiască într-un vechi castel, ca acele castelane lungi în talie care, sub arcada bolţilor în formă de trifoi, îşi petreceau zilele, cu bărbia în palmă, rezemate în coate de piatra zidului, privind cum vine din zare un cavaler cu pană albă, galopînd pe un cal negru. Avu pe-atunci un cult pentru Maria Stuart [1] şi o veneraţie entuziastă pentru femeile ilustre sau nenorocite. Jeanne d'Arc, Héloise [2], Agnés Sorel [3], frumoasa Ferronnière [4] şi Clémence Isaure [5] erau pentru ea ca nişte comete pe imensitatea întunecată a istoriei, din care mai ţîşneau ici şi colo, dar mai pierduţi în umbră şi fără nici o legătură între ei, sfîntul Ludovic cu stejarul lui, Bayard [6] murind, cîteva din cruzimile lui Ludovic al XI-lea [7],

---

1 *Maria Stuart* (1542—1587), descendentă a familiei regale scoţiene, devine regina Franţei prin căsătoria sa cu Francisc al II-lea.

2 *Heloise* (1101—1164), devenită celebră prin dragostea ei pentru Abélard.

3 *Agnés Sorel* (1422—1450), supranumită *La Dame de Beauté*, după numele castelului *Beauté sur Marne* pe care i-l dăruise Carol al VII-lea, a cărui favorită era.

4 *Ferronière* (Frumoasa), iubita lui Francisc I.

5 *Clemence Isaure*, doamnă din Toulose; a trăit în secolul al XV-lea.

6 *Bayard (Pierre du Terrail)* (1473—1524), cavaler francez supranumit „Cavalerul fără frică şi fără prihană". A fost ucis cu archebuza la Abbiategrasso în războiul dus de Franţa împotriva oraşului Milano.

7 *Ludovic al XI-lea* (1423—1485), rege al Franţei între 1461—1483, aparţine dinastiei de Valois; domnia lui despotică a creat premizele monarhiei absolute.

ceva din noaptea sfîntului Bartolomeu [1], panașul Bearnezului [2], și mereu amintirea farfuriilor cu picturi în care era preamărit Ludovic al XIV-lea [3].

În romanele pe care le cînta în ora de muzică nu era vorba decît de îngeraşi cu aripi de aur, de madone, de lagune, de gondolieri, compoziții searbede, care, prin naivitatea stitlului și ușurința tonului, o făceau să întrezărească fantasmagoria ademenitoare a realităților sentimentale. Unele colege aduceau la școală cărți cu poezii și poze pe care le primiseră cadou. Trebuiau să le ascundă, nu era glumă ; le citeau în dormitor. Întorcînd delicat frumoasele lor scoarțe în satin, Emma nu-și mai lua privirile uimite de pe numele autorilor necunoscuți care semnaseră dedesubt și care, de cele mai multe ori, erau conți sau viconți.

Se înfiora toată cînd suflarea ei ridica foița de mătase de pe gravuri, care sălta, pe jumătate îndoită și apoi cădea încet pe pagină. Se vedea un tînăr într-o mantie scurtă, care, în spatele balustradei unui balcon, strîngea în brațe o fată în rochie albă, cu o pungulița la centură ; sau portretele anonime de nobile englezoaice, cu bucle blonde, care se uită la tine, cu ochii lor mari și senini, pe sub pălării rotunde de pai. Unele stăteau răsturnate în trăsuri ce alunecau prin mijlocul parcurilor, iar în fața cailor, conduși la trap de doi mici vizitii îmbrăcați în pantaloni scurți, albi, sărea cîte un ogar. Altele, visînd pe divane lîngă un băiețel desfăcut, contemplau luna, pe fereastra întredeschisă, drapată pînă la jumătate cu o perdea neagră. Cele naive, cu o lacrimă pe obraz, se giugiuleau cu o turturică printre gratiile unei colivii gotice, sau, zîmbitoare, cu capul plecat pe umăr,

---

1 *Noaptea Sfîntului Bartolomeu* — măcelărirea hughenoților la Paris în noaptea de 23 spre 24 august 1572 (în ziua de 24 august se sărbătorește sfîntul Bartolomeu). Masacrul s-a extins și în provincie, ceea ce a provocat un război între catolici și hughenoți.

2 *Henric al IV-lea*, regele Franței (1553—1610), născut la Pau în provincia Béarn.

3 *Ludovic al XIV-lea*, (1638—1715), rege al Franței între 1643—1715, din dinastia Burbonilor ; pune bazele absolutismului în Franța („Statul sînt eu").

rupeau petalele unei margarete cu degetele lor ascuțite, cu vîrful răsfrînt ca la pantofii medievali. Și erați și voi, sultani cu narghilele, leșinați, sub bolțile boschetelor, în brațele baiaderelor, ghiauri, iatagane, bonete grecești, și mai ales voi, priveliști șterse de ținuturi falnice, care de atîtea ori ne înfățișați de-a valma palmieri, brazi, tigri la dreapta, un leu la stînga, minarete tătărăști în zare, ruine romane în prim plan, apoi cămile îngenuncheate, totul înconjurat de-o pădure virgină bine îngrijită și cu o rază lungă de soare căzînd drept de sus și tremurînd în apă, unde ici și colo plutesc lebede, desprinzîndu-se ca niște fîșii albe pe fondul cenușiiu ca oțelul.

Și abajurul lămpii agățate în perete deasupra capului Emmei lumina toate aceste imagini despre lume, ce i se perindau pe dinainte, în tăcerea dormitorului și în zgomotul îndepărtat al unei birje întîrziate care mai trecea pe bulevarde.

Cînd îi muri mama, plînse mult în primele zile. Din părul răposatei își comandă un tablou funebru, și într-o scrisoare trimisă la Bertaux, plină de considerații triste asupra vieții, cerea să fie și ea înmormîntată mai tîrziu în același mormînt. Bătrînul o crezu bolnavă și veni s-o vadă. Emma se simți mulțumită de a fi ajuns dintr-o dată la acest rar ideal al existențelor șterse, la care nu izbutesc să ajungă niciodată sufletele mediocre. Se lăsă deci dusă pe întortocheatele cărări lamartiniene, auzea harpe pe lacuri, toate cîntecele lebedelor în agonie, căderea frunzelor, fecioarele neprihănite înălțîndu-se la cer și glasul celui veșnic predicînd prin vîlcele. Se plictisi fără a voi să recunoască, stărui din deprindere, apoi din vanitate, și, în cele din urmă, fu surprinsă de a se simți mai împăcată și fără tristeți în suflet, după cum fruntea-i era fără o cută.

Maicile, care așteptau atîtea de la vocația ei, își dădură seama cu uimire că domnișoara Rouault le scapă. Într-adevăr, ele o copleșiseră cu atîtea rugăciuni, cu izolarea de lume, posturi, predici, propovăduiseră atît de mult respectul cuvenit sfinților și martirilor și îi dăduseră atîtea sfaturi bune pentru uitarea trupului întru mîntuirea sufletului, că ea făcu la fel ca și caii trași de

frîu : se opri brusc, și zăbalele-i sărira din dinți. Spiritul acesta, pozitiv în mijlocul exaltărilor sale, care iubise biserica pentru florile ei, muzica pentru cuvintele romanțelor, literatura pentru ațițările ei pasionale, se răzvrătea în fața misterelor credinței, după cum se îndîrjea și mai aprig împotriva disciplinei de nesuportat pentru firea ei. Cînd tatăl său o scoase de la pension, nimeni nu fu supărat s-o vadă plecînd. Maica superioară găsi chiar că, în ultima vreme, devenise prea puțin cuviincioasă față de tagma religioasă.

Cînd se întoarse acasă, Emmei îi plăcu la început să dea ordine slugilor, dar pe urmă se sătură de viața la țară și-i păru rău că a plecat de la maici. Cînd Charles veni întîia oară la Bertaux, ea se socotea foarte dezamăgită, nemaiavînd nimic de învățat și nimic de simțit.

Dar grija pentru noua ei situație, sau poate înflăcărarea pricinuită de prezența acestui om i-au fost de ajuns s-o facă să creadă că avea și ea, în sfîrșit, acea pasiune minunată, rămasă pînă atunci numai ca o pasăre mare, cu penele trandafirii, plutind în splendoarea unui azur plin de poezie ; și acum nu-și mai putea închipui că tihna în care trăia ar fi fericirea visată.

VII

Citeodată se gîndea că totuși zilele acestea erau cele mai frumoase din viața ei, luna de miere, cum se spunea. Ca să-i guste dulceața, ar fi trebuit, desigur, să fi plecat spre țările acelea cu nume răsunătoare, unde zorii căsătoriei au cele mai suave leneviri. Pe pernele diligenței, adăpostită de storurile de mătase albastră, urca la pas pe drumuri prăpăstioase, ascultînd cîntecul surugiului, al cărui ecou răsună prin munți, laolaltă cu clopoțeii caprelor și vuietul înfundat al cascadelor. Cînd apune soarele, respiri pe malul golfurilor, parfumul livezilor de lămîi ; pe urmă, seara, pe terasa vilelor, singuri, cu degetele împreunate, privești cerul înstelat, făcînd planuri. I se părea că anumite locuri de pe pămînt erau menite să-ți dea fericire, așa cum o plantă ar crește numai

într-un anumit teren și nu i-ar prii în altă parte. De ce nu putea ea oare să stea rezemată de balustrada balconului unei vile elveţiene, sau să-și închidă tristeţea într-un conac scoţian, alături de un soţ îmbrăcat într-o haină de catifea neagră, cu pulpane lungi, cu botfori moi, pălărie ţuguiată și manșete!

Poate că ar fi dorit să destăinuiască cuiva toate acestea. Dar cum să exprimi acea nespusă greutate care-ţi apasă inima, schimbătoare ca norii, învolburată ca vîntul? Îi lipseau deci cuvintele, ocazia și îndrăzneala.

Totuși, dacă Charles ar fi vrut, dacă ar fi bănuit, dacă măcar o singură dată privirea lui i-ar fi ghicit gîndul, din inima ei s-ar fi desprins o bogăţie neașteptată de sentimente, așa cum cad fructele de pe un spalier cînd îl atingi. Dar pe măsură ce viaţa lor intimă era tot mai strînsă, simţea o înstrăinare sufletească ce-o îndepărta de el.

Conversaţia lui Charles era searbădă, ca un trotuar, și-n ea defilau toate ideile comune, în veșmîntul lor de rînd, fără să stîrnească vreo emoţie, să te facă să rîzi sau să visezi. Spunea că pe cînd locuia la Rouen nu avusese niciodată curiozitatea să se ducă la teatru, să vadă actorii din Paris. Nu știa nici să înoate, nici să facă scrimă, nici să tragă cu pistolul, iar într-o zi nu fu în stare să-i explice un termen de călărie pe care îl întîlnise într-un roman.

Poate că, dimpotrivă, un bărbat nu trebuia să știe tot, să se priceapă perfect la orice, să te iniţieze în focurile pasiunii, în subtilităţile vieţii, în toate tainele?! Dar acesta n-o învăţa nimic, nu știa nimic, nu dorea nimic. O credea fericită; și ea nu-i ierta această liniște atît de temeinic înscăunată, această seninătate greoaie, și nici fericirea însăși pe care ea i-o dădea.

Cîteodată desena; pentru Charles era o mare distracţie să stea în picioare și să se uite la ea, aplecată pe carton, făcînd ochii mici, ca să-și vadă mai bine lucrarea, sau rotunjind cu degetele cocoloși de miez de pîine. Cînd cînta la pian, cu cît îi alergau degetele mai repede, cu atît el se minuna mai tare. Bătea clapele cu îndrăzneală și parcurgea toată claviatura, de la un capăt la altul, fără

întrerupere. Zgîlțiit astfel, bătrînul instrument, ale cărui coarde zbîrnîiau, se auzea pînă la capătul satului, dacă fereastra era deschisă, și de multe ori portărelul, trecînd pe șosea în capul gol și cu pantofi de pîslă, se oprea, cu hîrtiile în mînă, s-o asculte.

Pe de altă parte, Emma conducea cu pricepere totul în casă. Trimitea bolnavilor socoteala vizitelor în scrisori bine ticluite, care nu aveau aerul unor facturi. Duminica, de cîte ori aveau vreun vecin la masă, găsea mijlocul de a oferi un fel de mîncare bine prezentat, se pricepea să așeze pe frunze de vie piramide de renclode, servea dulceața răsturnînd borcanele într-o farfurie, și chiar spunea că o să cumpere boluri pentru clătit gura după masă. Toate acestea îi aduceau lui Bovary multă considerație.

Charles ajungea să-și dea mai multă importanță pentru că avea o asemenea nevastă. Arăta cu mîndrie, în sală, două mici schițe de-ale ei, în creion, pe care le încadrase în rame foarte late și le atîrnase pe tapetul peretelui cu niște lungi șnururi verzi. Cînd se întorcea de la biserică, putea fi văzut în fața porții în niște frumoși pantofi brodați.

Uneori se întorcea acasă tîrziu, la 10, sau chiar la miezul nopții. Atunci cerea de mîncare, și cum servitoarea era culcată, îl servea Emma. Își scotea redingota, ca să mănînce mai în voie. Înșira unul după altul pe toți cei pe care-i întîlnise, satele prin care fusese, rețetele pe care le prescrisese și, mulțumit de el, înfuleca un rest de tocană, cărnița brînza de coajă, ronțăia un măr, și golea carafa, după care se ducea să se culce și începea să sforăie.

Fiindcă multă vreme avusese obiceiul să se culce cu scufia de bumbac, nu știa cum să-și pună fularul ca să stea pe urechi și de aceea, dimineața, se trezea cu părul ciufulit, căzut pe față, alb tot de puful pernei, ale cărei șireturi se dezlegau în timpul nopții. Purta totdeauna niște cizme solide, care aveau deasupra labei piciorului două creturi adînci, ce mergeau oblic spre glezne, restul căputei ridicîndu-se drept, întins, ca pe-un picior de lemn. Zicea că-s *destul de bune pentru la țară*.

Maică-sa aproba zgîrcenia asta, căci venea să-l vadă, ca și altădată, de cîte ori se întîmpla să aibă acasă vreo

ceartă mai zdravănă, și în acest timp doamna Bovary-mama părea pornită contra nurorii ei. Găsea că *trăiește pe picior prea mare față de averea lor*; lemnele, zahărul și lumînările *se iroseau ca la o casă mare*, și focul care ardea la bucătărie ar fi ajuns pentru douăzeci și cinci de feluri de bucate! Îi așeza rufele în dulapuri și o învăța cum să-l supravegheze pe măcelar cînd aducea carnea. Emma asculta sfaturile pe care doamna Bovary i le dădea cu nemiluita; și cît era ziua de mare auzeai numai: *fata mea* și *mama mea*, însoțite de mici tremurături de buze, fiecare din ele dînd drumul la cuvinte dulci cu o voce fremătînd de mînie.

Pe vremea doamnei Dubuc, bătrîna se simțea încă preferata, dar acum iubirea lui Charles pentru Emma i se părea ca o trădare a dragostei ei, ca o răpire a ceea ce i se cuvenea; și privea fericirea fiului ei cu tăcerea tristă a unui scăpătat care privește pe geam la oamenii instalați în fosta lui casă. Îi vorbea ca de niște amintiri despre osteneala și sacrificiile ei, și, punîndu-le față în față cu nepăsarea Emmei, încheia spunîndu-i că nu se cuvenea deloc să-și adore numai și numai nevasta.

Charles nu știa ce să răspundă, își respecta mama și își iubea nespus de mult nevasta; socotea judecata uneia ca fără greș, și totuși o găsea pe cealaltă fără nici un cusur. După ce pleca doamna Bovary, încerca să repete, sfios, cu aceleași vorbe, vreuna din cele mai slabe observații auzite de la maică-sa; Emma, arătîndu-i, pe scurt, că se înșela, îl trimitea să-și vadă de bolnavii lui.

Totuși, după teorii pe care le credea bune, Emma voi să cunoască dragostea. În nopțile cu lună recita prin grădină tot ce știa pe dinafară din poeziile pline de pasiune, îi cînta suspinînd adagii melancolice; dar, după asta, se trezea tot așa de liniștită ca și înainte, iar Charles nu se arăta nici mai îndrăgostit, nici mai mișcat.

După ce scăpără astfel cu amnarul de inima lui fără să poată scoate măcar o scînteie — Charles nefiind în stare, de altfel, să înțeleagă ceea ce nu simțea, și nici să creadă în nimic din ceea ce nu se manifesta în forme cunoscute — Emma se convinse ușor că pasiunea bărbatului nu mai avea nimic deosebit. Expansiunile lui de dragoste

făceau parte din program ; o săruta la anumite ore. Era un obicei ca oricare altul şi ca un desert dinainte ştiut, după monotonia unei mese.

Un paznic de vînătoare pe care domnul îl vindecase de apă la plămîni îi adusese doamnei o cățeluşă ogar de Italia, pe care-o lua cu dînsa la plimbare, căci ieşea cîteodată, ca să mai fie singură o clipă şi să nu mai vadă înaintea ochilor veşnic aceeaşi grădină, cu aleea prăfuită.

Se ducea pînă la păduricea de fagi din Banneville, lîngă pavilionul părăsit din colțul zidului dinspre cîmp. În şanțul împrejmuitor, printre ierburi, erau trestii lungi, cu frunzele tăioase.

Mai întîi se uita de jur împrejur, să vadă dacă nu se schimbase ceva de cînd venise ultima dată. Regăsea în aceleaşi locuri digitalele, micşunelele, tufele de urzici din jurul pietroaielor, plăcile de lichen de-a lungul celor trei ferestre, ale căror obloane, mereu închise, se măcinau de putregai pe barele lor de fier ruginit. La început, gîndul ei hoinărea la întîmplare, fără nici o țintă, ca şi ogărița care dădea tîrcoale pe cîmp, lătra după fluturi galbeni, vîna popîndoci sau scutura macii de pe marginea unui lan de grîu. Apoi, încetul cu încetul, îşi aduna gîndurile şi, stînd pe iarba pe care-o scormonea cu vîrful umbrelei, Emma îşi spunea mereu : „Doamne, de ce m-am măritat ?“.

Se întreba dacă n-ar fi fost cu putință ca prin jocul întîmplării să întîlnească alt bărbat ; şi căuta să-şi închipuie care-ar fi putut să fie acele evenimente ce nu s-au întîmplat, acea altă viață, acel bărbat pe care nu-l cunoştea. Fără îndoială că nici unul nu semăna cu al ei. Ar fi putut să fie frumos, spiritual, distins, atrăgător, aşa cum erau desigur cei care se căsătoriseră cu colegele ei de la maici. Ce făceau ele acum ? La oraş, în vuietul străzilor, în freamătul teatrelor şi iluminațiile unui bal, duceau o viață în care inima-ți creşte de bucurie şi simțurile se desfac ca o floare. Pe cînd viața ei era rece ca un pod de casă cu lucarna spre nord, iar plictiseala, păianjen tăcut, îşi țesea pînza în umbra tuturor cotloanelor inimii sale. Îşi aducea aminte de zilele împărțirii premiilor, cînd urca pe estradă să-i pună coronița. Cu părul împle-

tit, cu rochița albă și pantofii de brunel[1], decoltați, era drăguță, și cînd se întorcea la loc, domnii se aplecau să-i facă complimente; curtea era plină de caleşti, își luau rămas bun prin portierele deschise, profesorul de muzică trecea, cu cutia de vioară, salutînd. Ce departe erau toate acestea, ce departe!

O chema pe Djali, o lua între genunchi, îi mîngîia capul lung, delicat, și-i spunea:

— Hai, sărută-ți stăpîna, tu care nu știi ce-i necazul...

Apoi, contemplînd mutra melancolică a sprintenului animal ce căsca alene, se înduioșa și, cu gîndul la soarta ei, vorbea tare, ca unui om mîhnit pe care vrei să-l mîngîi.

Uneori se porneau rafale de vînt, răbufniri ale mării, care, năvălind deodată peste tot platoul ținutului Caux, aduceau pînă departe în cîmp o răcoare sărată. Trestiile șuierau plecate la pămînt, iar frunzele fragilor foșneau într-un freamăt grăbit, pe cînd vîrfurile lor, legănîndu-se într-una, își continuau murmurul măreț. Emma își strîngea șalul pe umeri și se scula.

Pe alee, o lumină verde, răsfrîntă de frunziș, juca pe mușchiul scurt, care scînteia ușor sub picioarele ei. Soarele apunea; printre crengi cerul se vedea roșu, iar trunchiurile copacilor, plantați în șiruri drepte, paralele, păreau niște colonade întunecate, pe un fond auriu; o apuca frica, o chema pe Djali, se întorcea repede la Tostes pe șosea, se lăsa într-un fotoliu și nu scotea o vorbă toată seara.

Dar pe la sfîrșitul lui septembrie se întîmplă deodată ceva extraordinar în viața ei; fu invitată la Vaubyessard, la marchizul d'Andervilliers.

Fost secretar de stat pe vremea Restaurației, căutînd acum să intre iar în viața politică, marchizul își pregătea de demult candidatura de deputat. Iarna împărțea brațe de lemne în dreapta și-n stînga, iar la Consiliul general cerea întotdeauna cu aprindere să se facă șosele în plasa lui. În timpul căldurilor mari făcuse un abces în gură, de

1 Stofă de lînă, de culoare închisă, din care se confecționa altădată încălțăminte.

care Charles îl scăpase ca prin minune, deschizîndu-l la timp cu lanțeta. Administratorul trimis la Tostes ca să plătească pentru operație povesti seara că în grădinița doctorului a văzut niște cireșe grozave. Or, cum la Vaubyessard cireșilor nu le prea mergea, domnul marchiz îi ceru lui Bovary cîțiva puieți ; se simți dator să-i mulțumească personal ; o zări pe Emma, găsi că are o talie frumoasă și că nu saluta ca o țărancă, așa că la castel se gîndiră că nu se trece dincolo de marginile îngăduinței și nici c-ar fi vreo greșeală dacă invită tînăra pereche.

Într-o miercuri, la ora 3, domnul și doamna Bovary plecară cu șareta la Vaubyessard, cu un cufăr mare legat la spate și o cutie de pălării în față. Charles mai ținea între genunchi o cutie de carton.

Sosiră la căderea nopții, cînd începeau să se aprindă lampioanele în parc, ca să lumineze drumul trăsurilor.

VIII

Castelul, o clădire modernă în stil italienesc, cu două aripi care ieșeau înainte și trei peroane se întindea la capătul unei pajiști imense, pe care, printre pîlcuri rare de copaci bătrîni, păsteau cîteva vaci ; iar niște panerașe cu arbuști, rododendroni, iasomie și călini își rotunjeau tufele de verdeață, unele mai mari, altele mai mici, de-a lungul curbei pe care-o făcea drumul acoperit cu nisip. Un rîușor trecea pe sub un pod ; prin ceață se zăreau niște clădiri acoperite cu paie, răzlețite pe-o fîneață care avea pe margini două coline dulci, împădurite, iar în spate, într-un desiș, se întindeau în linii paralele șoproanele și grajdurile, rămășițe din vechiul castel dărîmat.

Șareta lui Charles se opri în fața peronului din mijloc ; ieșiră servitorii ; marchizul își întîmpină musafirii, și, oferind brațul soției doctorului, o conduse în vestibul.

Era o încăpere foarte înaltă, cu plăci de marmură pe jos, în care pașii și vocile răsunau ca într-o biserică. În față urca o scară dreaptă, iar în stînga un culoar ce dădea în grădină ducea în sala de biliard ; din fața ușii se auzeau ciocăniturile bilelor de fildeș. Traversînd-o, în

drum spre salon, Emma văzu în jurul mesei cîțiva bărbați gravi, cu bărbia proptită pe niște cravate enorme, toți cu decorații pe piept, și care surîdeau, tăcuți, dînd cu tacul.

Pe pereții căptușiți cu lemn întunecat erau atîrnate mari cadre aurite, care aveau pe marginea de jos, scrise cu litere negre, niște nume. Emma citi : „Jean-Antoine d'Andervilliers d'Yverbonville, conte de Vaubyessard și baron de Fresnaye, căzut în bătălia de la Coutras la 20 octombrie 1587". Iar pe-un altul : „Jean-Antoine-Henry-Guy d'Andervilliers de Vaubyessard, amiral al Franței și cavaler al Ordinului Saint-Michel, rănit în bătălia de la Hougue-Saint-Vaast la 29 mai 1692, mort la Vaubyessard la 23 ianuarie 1693". Mai departe de-abia se mai puteau distinge cei care urmau, căci lumina lămpilor, răsfrîntă pe postavul verde al biliardului, cufunda încăperea într-o umbră plutitoare. Întunecînd pînzele orizontale ale tablourilor, le brăzda cu crețuri fine, după cum era crăpat lacul de pe ele ; și din toate aceste mari pătrate negre cu rame de aur ieșea, ici și colo, cîte-o parte de pictură mai clară ; o frunte palidă, doi ochi care se uitau la tine, peruci care ondulau pe umărul pudrat al veșmintelor roșii, sau o cataramă de jartieră pe rotunjimea unei pulpe.

Marchizul deschise ușa salonului ; una din doamne se sculă (era chiar marchiza), veni în întîmpinarea Emmei, o pofti să ia loc alături de dînsa, pe-o canapeluță, și începu să-i vorbească prietenește, ca și cînd ar fi cunoscut-o de mult. Era o femeie de vreo 40 de ani, cu umeri frumoși, cu nasul coroiat, cu o voce tărăgănată, și care în seara aceea purta pe părul castaniu un voal simplu de dantelă, al cărui colț îi cădea pe spate. Lîngă dînsa, pe un scaun cu spătar înalt, stătea o tînără blondă ; iar niște domni, care purtau cîte o floricică la butoniera fracului, stăteau de vorbă cu doamnele în jurul căminului.

La 7 se servi masa. Domnii, care erau mai numeroși, luară loc la prima masă, în vestibul, iar doamnele, la a doua, în sufragerie, cu marchizul și marchiza.

Cînd intră, Emma se simți învăluită de un aer cald, amestecat de parfum de flori și rufărie fină, de miros de fripturi și de trufe. Luminările candelabrelor își alungeau flăcările pe clopotele de argint ale serviciului de

masă ; cristalele tăiate în fațete, acoperite de o abureală mată, aruncau raze palide ; de-a lungul mesei se înșirau buchete de flori, iar în farfuriile cu marginile late, șervețelele aranjate în chip de mitră episcopală aveau fiecare în deschizătura dintre cele două cute cîte o chiflă ovală. Labele roșii de homari atîrnau afară din farfurii ; fructe mari în panerașe ajurate stăteau clădite pe mușchi ; prepelițele erau cu pene cu tot ; se vedeau aburi ridicîndu-se, și, în ciorapi de mătase, cu pantaloni scurți, cu cravată albă, cu dantele, grav ca un judecător, feciorul șef, trecînd printre umerii mesenilor felurile gata împărțite, cu o simplă mișcare de lingură îți sălta bucata pe care-o alegeai. Pe soba cea mare de porțelan, cu vergele de aramă, o statuie de femeie, învești mîntată pînă la bărbie, privea nemișcată sala plină de lume.

Doamna Bovary băgă de seamă că mai multe doamne nu-și puseseră mănușile în pahar.

În timpul acesta, tocmai la capătul mesei, singur printre toate aceste femei, aplecat deasupra farfuriei pline și cu șervetul înnodat la spate ca la un copil, mînca un bătrîn, căruia-i curgea sosul din gură. Avea ochii injectați și purta o codiță dată pe spate, împletită cu o panglică neagră. Era socrul marchizului, bătrînul duce de Laverdière, fostul favorit al contesei d'Artois pe vremea vînătorilor ce se făceau la Vaudreuil, la marchizul de Conflans, și despre care se spunea că fusese amantul reginei Marie-Antoinette după domnul de Coigny și înainte de domnul Lauzun. Dusese o viață zgomotoasă de desfrîu, plină de dueluri, de rămășaguri, de femei răpite ; își mîncase averea și vîrîse groaza în toată familia. Un fecior, care stătea în spatele scaunului îi țipa în ureche denumirea felurilor de mîncare pe care el le arăta cu degetul, gîngăvind ; și, fără să-și dea seama, ochii Emmei se îndreptau mereu asupra acestui bătrîn cu buzele atîrnate, ca spre un lucru extraordinar și măreț. Trăise la curte și se culcase în patul reginelor !

Se turnă șampanie de la gheață. Emma se înfioră toată simțind răceala aceasta în gură. Nu văzuse niciodată

rodii și nici nu mîncase ananas. Chiar zahărul pisat i se păru mai alb și mai fin ca aiurea.

Doamnele urcară apoi în camerele lor, să se gătească de bal.

Emma se dichisi cu meticulozitatea conștientă a unei actrițe care apare pe scenă pentru întîia oară. Își aranjă părul cum o învățase coaforul și trase pe dînsa rochia de bariș, întinsă pe pat. Pe Charles îl strîngeau pantalonii la talie.

— Au să mă supere „supieurile" cînd am să dansez, spuse el.

— Cînd ai să dansezi ? întrebă Emma.

— Da !

— Dar ce-i cu tine, ți-ai pierdut mințile ? Au să rîdă de tine... astîmpără-te. De altfel, așa-i stă mai bine unui doctor, adăugă ea.

Charles tăcu. Se plimba dintr-un capăt în altul al odăii, așteptînd să fie gata Emma.

O vedea în oglindă, din spate, între două luminări. Ochii ei negri păreau și mai negri. Palele părului ei, ușor rotunjite spre ureche, aveau o lucire albastră ; în coc îi tremura un trandafir cu codița subțire, cu imitații de picături de rouă pe vîrful frunzelor. Avea o rochie de un galben-deschis, pe care o înfrumusețau trei buchete de boboci de trandafiri cu frunzișoarele lor.

Charles se apropie s-o sărute pe umăr.

— Lasă-mă, spuse ea, îmi botești rochia.

Se auzi un crîmpei de arie, din vioară, și sunetele unui corn. Coborî scara, stăpînindu-se să nu alerge.

Cadrilurile începuseră. Lumea sosea mereu, se înghesuia. Se așeză pe o banchetă lîngă ușă.

După terminarea cadrilului, pe parchetul din mijloc se vedeau grupuri de bărbați stînd de vorbă în picioare și feciori în livrele care aduceau niște tăvi mari. În șirul femeilor care stăteau jos se agitau evantaie pictate, buchetele ascundeau pe jumătate zîmbetele de pe chipurile lor, și flaconașele cu dop de aur se plimbau prin mîini întredeschise, ale căror mănuși albe desenau forma unghiilor și strîngeau brațul la încheietură. Garniturile de

dantele, broşele de diamante, brăţările cu medalion tremurau pe corsajele rochiilor, scînteiau pe piepturi, fişîiau pe braţele goale. În pieptănăturile lipite tare de frunţi şi răsucite la ceafă erau coroniţe, buchețele sau crenguţe de nu-mă-uita, de iasomie, de flori de rodie, spice sau albăstrele. Stînd liniştite la locul lor, mame posomorîte purtau turbane roşii.

Emmei îi bătu puţin inima cînd, condusă de cavalerul ei, care-o ţinea de vîrful degetelor, se aşeză în şirul dansatorilor, aşteptînd primul sunet de arcuş ca să pornească. Dar emoţia trecu repede şi, legănîndu-se în ritmul orchestrei, înainta lunecînd, clătinîndu-şi uşor gîtul. La anumite subtilităţi ale viorii, care uneori cînta singură, în timp ce celelalte instrumente tăceau, îi flutura pe buze un surîs ; se auşea sunetul cristalin al monedelor de aur ce se aruncau alături pe postavul meselor ; apoi toată orchestra începea dintr-o dată, fligornul cu pistoane izbucnea răsunător, picioarele îşi reluau cadenţa, fustele se umflau, se atingeau uşor în treacăt, mîinile se întîlneau, se despărţeau ; aceiaşi ochi, care se aplecau în faţa ta, reveneau să se uite fix în ochii tăi.

Cîţiva bărbaţi (vreo cincisprezece) între 25 şi 40 de ani, amestecaţi printre dansatori sau stînd de vorbă în cadrul uşilor, se distingeau din mulţime prin acelaşi aer da familie, oricare ar fi fost nepotrivirile de vîrstă, de îmbrăcăminte sau de înfăţişare.

Hainele lor, mai bine croite, păreau dintr-o stofă mai moale, iar părul, adus în bucle spre tîmple, lucea de pomezi mai fine. Chipurile aveau acea culoare pe care-o dă bogăţia, de un alb scos în relief de paloarea porţelanurilor, de lustrul jucăuş al atlazului, de lacul mobilelor frumoase, şi a căror sănătate e păstrată de un regim cumpătat de mîncăruri alese. Gîtul li se răsucea în voie pe cravatele joase ; favoritele lungi le cădeau pe gulere răsfrînte ; îşi ştergeau buzele cu batiste brodate cu o iniţială mare, din care se răspîndea un miros suav. Cei ce erau în pragul bătrîneţii arătau tineri, pe cînd pe faţa celor tineri se întipărise ceva matur. În privirile lor nepăsătoare plutea liniştea pasiunilor satisfăcute în fiecare

zi ; și prin blîndețea apucăturilor lor străbătea acea brutalitate deosebită pe care-o dă conștiința de a stăpîni lucrurile obținute fără mare sforțare, asupra cărora îți încerci puterea și-ți desfeți vanitatea, cum sînt dresajul cailor de rasă și societatea prostituatelor.

La trei pași de Emma, un cavaler în frac albastru vorbea despre Italia cu o tînără femeie palidă, care purta o garnitură de perle. Lăudau coloanele Sfîntului Petru, Tivoli, Vezuviul, Castellamare și Munții Cassini, trandafirii de Genua, Coliseul pe clar de lună. Emma asculta cu cealaltă ureche o conversație plină de cuvinte pe care nu le pricepea. Se făcuse cerc în jurul unui bărbat foarte tînăr, care, cu o săptămînă înainte, îi bătuse pe *Mis Arabella* și *Romulus*, și cîștigase în Anglia două mii de ludovici pentru că izbutise să sară un șanț. Unul se plîngea că i se îngrășau caii de curse ; altul, de greșelile de tipar care schimonosiseră numele calului său.

În sala de bal era un aer apăsător ; lumina lămpilor pălea. Lumea se retrăgea în sala de biliard. Un fecior urcîndu-se pe un scaun sparse două geamuri : auzind zgomotul cioburilor, doamna Bovary întoarse capul și zări în grădină, lipite de geam, capetele țăranilor care se uitau înăuntru. Atunci îi veni în minte Bertaux. Revăzu ferma, mlaștina mocirloasă, pe tatăl ei în cămașă, pe sub meri, și se revăzu pe ea, ca altădată, luînd smîntîna cu degetul de pe oalele cu lapte de la lăptărie. Dar față de strălucirile ceasului de față, viața ei din trecut, atît de deșartă pînă atunci, se ștergea cu totul și aproape nici nu-i venea să creadă că a trăit-o vreodată. Era acolo ; iar în jurul balului nu era decît umbră, așternută peste tot. Mînca o înghețată cu vișinată, dintr-o scoică de argint aurit pe care o ținea în mîna stîngă, cu ochii pe jumătate închiși, cu linguriță între dinți.

Alături, o doamnă lăsă să-i cadă evantaiul tocmai cînd trecea un dansator.

— Ce amabil ați fi, domnule, spuse doamna, dacă ați binevoi să-mi ridicați de după canapea evantaiul !

Domnul se înclină, și, în timp ce întindea brațul, Emma văzu mîna tinerei doamne care-i arunca în pă-

lărie ceva alb, îndoit în triunghi. Ridicînd evantaiul, domnul îl oferi respectuos doamnei ; ea-i mulțumi, dînd din cap, și începu să-și miroase buchetul.

După supeul la care s-au servit din belșug vinuri de Spania, și vinuri de Rin, supe de raci și de lapte de migdale, budinci „*à la* Trafalgar" și și diferite feluri de carne rece în aspic, care tremura în farfurii, trăsurile începură să plece una după alta. Dînd la o parte colțul perdelei de muselină vedeai lunecînd în umbră lumina felinarelor. Banchetele se goleau ; rămăseseră numai cîțiva oaspeți ; muzicanții își răcoreau vîrful degetelor, umezindu-le pe limbă ; Charles aproape ațipise, rezemat cu spatele de o ușă.

La 3 dimineața începu cotilionul. Emma nu știa să valseze. Valsa toată lumea, chiar și domnișoara d'Andervilliers și marchiza ; nu mai rămăseseră decît oaspeții castelului — vreo douăsprezece persoane.

Atunci, unul dintre dansatori, căruia i se zicea familiar *vicomte*, și a cărui jiletcă foarte deschisă părea ca turnată pe piept, veni a doua oară s-o invite pe doamna Bovary, asigurînd-o că el o va conduce și c-o să se descurce foarte bine.

Porniră încet, apoi mai repde. Se învîrteau ; în jurul lor totul se învîrtea : lămpile, mobilele, placajele pereților, și parchetul, ca un disc pe o axă. Cînd treceau prin dreptul ușilor, poala rochiei Emmei se agăța de pantalonii lui ; picioarele lor se împleteau ; vicontele își cobora privirile asupra ei, Emma le ridica spre el ; se simțea toropită și se opri. Porniră din nou, și cu o mișcare mai repede, vicontele, luînd-o pe sus, dispăru cu ea pînă la capătul coridorului, unde, gîfîind gata să cadă, Emma își lăsă o clipă capul pe pieptul lui. Apoi, tot învîrtindu-se, dar mai încet, o conduse la loc ; Emma se rezemă cu spatele de perete și-și acoperi ochii cu mîna.

Cînd îi deschise, în fața unei doamne care stătea în mijlocul salonului pe un taburet, erau trei dansatori în genunchi. Doamna îl alese pe vicontе, și vioara porni iar.

Lumea se uita la ei. Treceau și reveneau ; ea, cu bustul nemișcat,cu fața puțin aplecată, iar el, cu aceeași ți-

nută, drept, cu cotul rotunjit, cu bărbia înainte. Acesta știa să valseze! Dansară multă vreme, rămînînd pînă la urmă singuri.

Oaspeții castelului mai stătură de vorbă cîteva minute, și după ce-și spuseră adio, sau, mai bine zis, bună dimineața, se duseră la culcare.

Charles se tîra ținîndu-se de rampă ; *îi trecuse os prin os*. Stătuse cinci ceasuri de-a rîndul în picioare, în fața meselor, privind cum se juca *whist*, fără să priceapă nimic. Așa că răsuflă adînc, de mulțumire, cînd își trase cizmele.

Emma își puse un șal pe umeri, deschise fereastra și rămase rezemată în coate de pervaz.

Era o noapte întunecoasă. Afară picura rar. Trase în piept aerul umed care-i răcorea pleoapele. Muzica balului îi zbîrnîia încă în urechi și căuta să stea trează ca să mai prelungească iluzia acestei vieți luxoase, pe care în curînd trebuia s-o părăsească.

Se crăpă de ziuă. Privi lung ferestrele castelului, încercînd să ghicească unde sînt odăile celor pe care îi remarcase în ajun. Ar fi voit să le cunoască viața, să o pătrundă, să intre cu totul în ea.

Dar tremura de frig. Se dezbrăcă și se ghemui în așternut, lîngă Charles, care dormea.

La dejun fu lume multă. Masa dură zece minute ; nu se servi nici un lichior, ceea ce îl miră pe doctor. Apoi domnișoara d'Andervilliers strînse într-un coșuleț bucățelele de cozonac ca să le dea lebedelor din bazin și porniră la plimbare la sera încălzită, unde plante ciudate, cu țepi zburliți, se înălțau în piramide sub ghivece suspendate, care, ca niște cuiburi de șerpi prea pline, lăsau să atîrne peste margini vrejuri lungi, încolăcite. Sera de portocali, care era tocmai la capăt, ducea, pe sub un acoperiș, pînă la atenansele castelului. Marchizul, ca să facă plăcere Emmei, o luă să vadă grajdurile. Deasupra ieslelor în chip de panere, pe niște plăci de porțelan, erau scrise cu litere negre numele cailor. Cînd treceau pe lîngă ei, fiecare cal se frămînta în boxa lui, plescăind din limbă. Podelele cămării în care se țineau șeile luceau ca par-

chetul unui salon. Hamurile de trăsură atîrnau în mijloc pe doi stîlpi care se învîrteau, iar zăbalele, bicele, scările, friiele erau înșirate în ordine, de-a lungul peretelui.

În timpul acesta, Charles se duse să roage pe un servitor să-i înhame calul la șaretă. O trase la scară, și, după ce înghesuiră înăuntru toate pachetele, soții Bovary, luîndu-și rămas bun de la marchiz și de la marchiză, plecară înapoi la Tostes.

Tăcută, Emma privea cum se învîrtesc roțile. Stînd pe marginea banchetei, Charles conducea cu brațele îndepărtate, și căluțul mergea în buestru între hulubele prea largi pentru el. Hățurile lăsate în voie săltau pe crupă, ude de spumă, iar lădița, agățată cu o funie la spate, bătea tare și regulat în coșul șaretei.

Erau pe dealurile de la Thibourville, cînd deodată le trecură înainte niște cavaleri cu trabucurile în gură. Emma avu impresia că unul dintre ei era vicontele ; se întoarse, dar nu mai văzu în zare decît niște capete care săltau în ritmul schimbător al trapului sau al galopului.

La un sfert de leghe mai încolo, Charles trebui să oprească un timp ca să lege cu o sfoară popritoarea care se rupsese.

Aruncînd o ultimă privire asupra hamurilor, Charles văzu ceva pe jos, între picioarele calului, și ridică o tabacheră, brodată toată cu mătase verde, avînd la mijloc un blazon care semăna cu o ușă de capelă.

— Sînt și două trabucuri înăuntru, zise el ; am să le fumez diseară, după masă.

— Cum, fumezi ? îl întrebă ea.

— Cîteodată, cînd am ocazia.

Vîrî tabachera în buzunar și dădu bici căluțului.

Cînd ajunseră acasă, masa nu era gata. Doamna se înfurie. Nastasie răspunse obraznic.

— Pleacă ! strigă Emma. Asta-i bătaie de joc, te dau afară !

La masă era supă de ceapă și o bucată de vițel cu măcriș. Stînd în fața Emmei, Charles spuse, frecîndu-și mîinile cu un aer fericit :

— Plăcut lucru să te vezi iar la tine acasă !

Se auzeau scîncetele Nastasiei. Charles ținea întrucîtva la nenorocita asta de fată. Altădată, în timpul văduviei, cînd n-avea ce face, îi ținuse de urît seri întregi de-a rîndul. A fost prima lui clientă, cea mai veche cunoștință din partea locului.

— Ai dat-o afară de-a binelea ? întrebă el în cele din urmă.

— Da. Cine mă împiedică ? răspunse ea.

Apoi, cît li se aranjă odaia, stătură la căldură în bucătărie. Charles începu să fumeze. Fuma țuguind buzele, scuipînd tot timpul, lăsîndu-se pe spate la fiecare pufăitură.

— O să-ți facă rău, spuse ea disprețuitor.

Lăsă trabucul și alergă la robinet, să bea repede un pahar de apă rece. Apucînd tabachera, Emma o aruncă iute în fundul dulapului.

Ziua următoare parcă nu se mai isprăvea. Emma se plimbă prin grădiniță, tot întorcîndu-se mereu pe-aceleași alei, oprindu-se în fața straturilor de flori, în fața spalierului, în fața preotului de ghips, privind înmărmurită toate aceste lucruri de altădată pe care le cunoștea atît de bine. Ce departe i se părea acum balul ! Cine oare îndepărta atît de tare dimineața de alaltăieri de seara de astăzi ? Călătoria la Vaubyessard făcuse o gaură în viața ei, așa după cum, într-o singură noapte, furtuna sapă uneori în munți o prăpastie. Totuși, se resemnă ; strînse cu evlavie în scris frumoasa ei toaletă, pînă și pantofii de satin, ale căror tălpi erau îngălbenite de ceara lunecoasă a parchetului. Inima-i era la fel ; frecîndu-se de bogăție, prinsese și ea deasupra ceva care n-avea să se mai șteargă.

Amintirea balului deveni deci pentru Emma o întreagă ocupație. În fiecare miercuri își spunea trezindu-se : „Ah ! Acum opt zile... acum cincisprezece zile... acum trei săptămîni... eram acolo !" Și, încetul cu încetul, în amintirea ei fizionomiile începură să se amestece unele cu altele, uită melodiile cadrilului, nu-i mai apărură atît de limpede livrelele și saloanele ; cîteva amănunte se șterseră cu totul, dar părerea de rău îi rămase.

IX

De multe ori, cînd Charles era plecat, se ducea să ia din dulap, dintre rufele împăturite, unde-o pusese, tabachera de mătase verde. Se uita la ea, o deschidea și chiar îi sorbea mireasma căptușelii, amestec de verbină și tutun. A cui să fi fost ?... A vicontelui. Era poate un cadou de la amanta lui. O brodase pe vreun micuț gherghef de palisandru, pe care-l putea ascunde ca să nu-l vadă nimeni, și deasupra căruia trebuie să fi stat aplecate multe ceasuri în șir buclele mătăsoase ale visătoarei ce o lucrase. O adiere de dragoste trecuse prin ochiurile broderiei ; fiecare împunsătură de ac prinsese acolo o speranță sau o amintire, și toate aceste fire de mătase, împletite, nu erau decît prelungirea aceleiași mute pasiuni. Apoi, într-o dimineață, vicontele o luase cu el. Despre ce o fi vorbit, oare, cînd stătea acolo, pe marginile largi ale căminului, între vase de flori și pendula „Pompadour" ? Ea era la Tostes. Iar el, el era acum acolo, la Paris ! Cum era acest Paris ? Ce nume nemărginit ! Îl repeta în șoaptă, pentru plăcerea proprie ; îi răsuna în urechi ca un clopot de catedrală, îi scînteia în fața ochilor pînă și pe eticheta borcanelor ei de pomadă.

Noaptea, cînd negustorii de pește treceau cu căruțele pe sub ferestrele ei cîntînd *La Marjolaine*, se trezea ; și ascultînd huruitul roților șinuite, care, la ieșirea din oraș, se domolea deodată cum da de pămînt, își spunea : „Mîine ei au să fie acolo !"

Și-i urmărea cu gîndul, urcînd și coborînd coastele, trecînd prin sate, gonind pe drumul mare la lumina stelelor. Undeva, departe, da totdeauna de un loc nedeslușit, unde visul i se pierdea.

Își cumpără planul Parisului, și cu vîrful degetului făcea pe harta lui plimbări prin capitală. Cutreiera bulevardele, oprindu-se la fiecare colț, la încrucișări, în fața pătratelor albe care însemnau fiecare o casă. În cele din urmă, cu ochii obosiți, închidea pleoapele și vedea prin beznă becurile de gaz răsucindu-se în bătaia vîntului și scările caleștilor, care se desfășurau zgomotos în fața colonadelor teatrului.

Se abonă la *Corbeille*, jurnalul femeilor, și la *Sylphe des salons*. Citea cu nesaț, fără să sară o iotă, toate cronicile premierelor, curselor și sertarelor, se interesa de debutul unei cîntărețe, de deschiderea unui magazin. Cunoștea modele noi, adresa celor mai buni croitori, zilele în care lumea bună ieșea la plimbare la Bois-deBoulogne, sau se ducea la Operă. Studie în Eugène Sue descrieri de mobile ; îi citi pe Balzac și pe George Sand, căutînd să-și potolească astfel, cu închipuirea, poftele ce-o mistuiau. Își aducea cartea chiar și la masă și întorcea filele, în timp ce Charles îi vorbea mîncînd. Își amintea de viconte mereu, în tot ce citea. Căuta să-l pună alături de personajele inventate. Dar cercul al cărui centru era el se lărgi încetul cu încetul, și aureola pe care o avea, îndepărtîndu-se de chipul lui, se revărsă mai departe, ca să lumineze alte vise.

Și astfel, Parisul, mai nemărginit decît oceanul, scînteia în ochii Emmei într-o lumină aurie. Viața multiplă care fremăta în această învălmășeală îi apărea totuși în frînturi, rînduită în tablouri deosebite. Emma nu întrezărea decît două sau trei dintre ele, care-i ascundeau pe toate celelalte și care, ele singure, reprezentau omenirea întreagă. Lumea ambasadorilor călca pe parchete lucioase în saloane cu pereți în oglinzi, în jurul unor mese ovale, acoperite cu un covor de catifea cu franjuri de aur. Mai erau acolo rochii cu trenă, mistere de nepătruns, neliniști ascunse în dosul zîmbetelor. Venea apoi societatea duceselor : erau palide ; se sculau la ora 4 ; femeile, bieți îngerași ! purtau dantele englezești la poalele jupoanelor, iar bărbații, capacități nebănuite sub aparențe ușuratice, își omorau caii în curse de distracție, se duceau la Baden să-și petreacă sezonul de vară, și, în cele din urmă, pe la vreo patruzeci de ani, se căsătoreau cu niște bogătașe. În camerele separate de la restaurante, unde se ia masa după miezul nopții, rîdea, în lumina luminărilor, o mulțime pestriță de literați și actrițe. Aceștia erau risipitori ca niște regi, plini de ambiții himerice și de deliruri fantastice. Era o viață mai presus de oricare alta, între cer și pămînt, în bătaia furtunilor, ceva sublim. Cît despre

restul lumii, era pierdut pe undeva, fără să se știe precis unde, ca și cum n-ar fi existat.

De altfel, cu cît lucrurile îi erau mai aproape, cu atît mintea ei se îndepărta de ele. Tot ce o înconjura — viața plicticoasă de la țară, micii burghezi imbecili, mediocritatea existenței — i se părea ca o excepție, o soartă aparte, de care se simțea prinsă, pe cînd dincolo se întindea, cît vezi cu ochii, nemărginitul ținut al fericirilor și al pasiunilor. În dorința ei, confunda senzualitățile luxului cu bucuriile inimii, eleganța obiceiurilor cu gingășiile sentimentului. Oare dragostei nu-i trebuia, ca și plantelor indiene, pămînt anume pregătit și o anumită temperatură? Suspinele pe clar de lună, îmbrățișările prelungite, lacrimile care curg pe mîinile lăsate în voia celuilalt, tot ce-i fior al trupului ori sfîrșeală de dragoste nu puteau fi despărțite deci de balconul marilor castele, în care-ți poți petrece timpul după plac, de un budoar cu storuri de mătase și covor gros, de plastre pline cu flori, de-un pat pe o estradă, și nici de scînteierea pietrelor prețioase și de eghileții livrelelor.

Băiatul de la poștalion, care venea în fiecare dimineață să țesale iapa, străbătea coridorul cu saboții lui butucănoși; avea bluza găurită și picioarele goale în obiele. Acesta era micul lacheu în pantaloni scurți cu care trebuia să se mulțumească. După ce-și isprăvea treaba, nu mai dădea pe-acolo toată ziua; căci Charles, cînd se-ntorcea, ducea singur calul în grajd, îi scotea șaua și îi punea căpăstrul, în timp ce servitoarea aducea un braț de paie și-l arunca, cum putea, în iesle.

În locul Natasiei (care, în sfîrșit, plecă din Tostes, vărsînd șiroaie de lacrimi), Emma luă în serviciu o fetiță de 14 ani, o orfană cu o înfățișare blîndă. Nu-i dădu voie să poarte bonete de bumbac, o învățâ să vorbească la persoana a treia, să aducă paharul de apă pe o farfurie, să bată la ușă înainte de a intra, să calce, să scrobească, s-o îmbrace, cu un cuvînt, vru să facă dintr-însa camerista ei. Noua fată în casă se supunea fără să crîcnească, pentru ca nu cumva s-o dea afară; și cum de obicei doamna lăsa cheia la bufet. Félicité lua în fiecare

seară o mică provizie de zahăr, pe care o mînca singură, în pat, după ce-și făcea rugăciunea.

Cîteodată, după amiază, se ducea peste drum să pălăvrăgească cu surugiii de la poștalioane. Doamna stătea în încăperile ei de sus.

Purta un capot foarte deschis, care lăsa să se vadă, între nervurile lungi de pe piept, o cămășuță plisată, cu trei nasturi de aur. Cordonul era de șnur gros, cu ciucuri mari, iar pantofiorii, de un roșu-închis, aveau un smoc de panglici late care se resfirau deasupra piciorului. Își cumpărase sugativă, o mapă, un toc și plicuri, cu toate că nu avea cui scrie; ștergea praful de pe etajeră, se uita în oglindă, lua o carte, apoi, visînd printre rînduri, o lăsa pe genunchi. Avea poftă să călătorească, sau să se reîntoarcă să trăiască la maici. Își dorea să moară, și totodată să locuiască la Paris.

Pe ploaie sau pe ninsoare, Charles bătea călare drumurile. Mînca omlete pe masa cîte unei ferme, își vîra mîna prin paturi jilave, primea în obraz o țîșnitură călduță de cîte ori lua sînge cuiva, auzea oameni horcăind, cerceta lighene, ridica în sus multe cămăși murdare; dar în fiecare seară găsea acasă un foc aprins, o masă pusă, mobile comode și o femeie într-o toaletă fină, încîntătoare și mirosind a proaspăt, că nici nu știai de unde vine această mireasmă, dacă nu chiar din pielea ei, care-i parfuma și cămașa.

Îl încînta printr-o mulțime de gingășii: cînd cu un fel nou de a face cerculețe de hîrtie pentru lumînări, cînd cu un volan nou la rochie, sau cu numele extraordinar al unui fel de mîncare foarte simplu, pe care fața în casă nu-l nimerise, dar pe care Charles îl înghițea, pînă la sfîrșit, cu plăcere. Văzuse la Rouen niște doamne care purtau la ceas un smoc de breloc uri; și cumpără și ea. Vru să aibă pe cămin două vaze mari de sticlă albastră, și, puțin după aceea, o besactea de fildeș, cu cele trebuincioase pentru cusut și un degetar de argint aurit. Cu cît Charles înțelegea mai puțin aceste eleganțe, cu atît îl ademeneau mai mult. Ele adăugau ceva la plăcerea simțurilor lui și la farmecul casei. Erau ca o pulbere de aur presărată de-a lungul cărării înguste a vieții sale.

Era sănătos, arăta bine; reputația lui era bine stabilită. Țăranii îl iubeau pentru că nu era fudul. Mîngîia copiii, nu intra niciodată într-o cîrciumă; și, de altminteri, inspira încredere prin viața lui morală. Izbutea să vindece mai ales catarurile și bolile de piept. Temîndu-se foarte mult să nu-și omoare clienții, Charles, într-adevăr, nu prescria decît poțiuni calmante, din cînd în cînd un vomitiv, o baie de picioare sau lipitori. Și asta nu pentru că l-ar fi speriat chirurgia, că doar lua sînge cu toptanul, ca la cai, iar pentru scoaterea măselelor avea o *mînă teribilă*.

În sfîrșit, *ca să se țină la curent*, se abonă la *Ruche médicale*, ziar nou, al cărui prospect îl primise. Citea puțin din el, după masă, deoarece căldura apartamentului și digestia îl făceau să adoarmă după cinci minute, și rămînea acolo, cu bărbia în amîndouă mîinile și cu părul împrăștiat ca o coamă pînă la piciorul lămpii. Emma se uita la el ridicînd din umeri. De ce nu avea ea ca soț cel puțin pe unul dintre oamenii aceia harnici și tăcuți, care stau toată noaptea cu nasul în cărți și care, în cele din urmă, la 60 de ani, cînd vine vîrsta reumatismelor, poartă o decorație cu două frigări încrucișate pe fracul prost croit? Ar fi vrut ca numele acesta de Bovary, pe care-l purta, să fie celebru, să-l vadă lăfăindu-se în librării, apărînd mereu în jurnale, cunoscut de toată Franța. Dar Charles nu era ambițios! Un doctor din Yvetot, cu care fusese nu demult la o consultație, îl umilise întrucîtva, chiar la patul bolnavului, în fața rudelor adunate. Seara, cînd Charles îi povesti pățania asta, Emma tună și fulgeră contra acelui confrate. Charles fu înduioșat. O sărută pe frunte, cu lacrimi în ochi. Emmei însă, întărîtată de rușine, îi venea să-l bată; se duse în coridor să deschidă fereastra și trase adînc în piept aerul proaspăt ca să se liniștească.

— Ce om de nimic! Ce om de nimic! repeta încet, mușcîndu-și buzele.

De altfel, Emma se simțea mai pornită împotriva lui. Cu vîrsta, avea apucături tot mai grosolane; la desert, tăia dopul de la sticlele goale; după ce mînca, își trecea limba peste dinți; cînd mînca supa, gogîlțîia la fiecare

înghițitură, și întrucît începuse să se îngrașe, ochii lui, și așa mici, păreau că se urcă spre tîmple prin pometii puhavi.

Citeodată Emma îi vîra sub jiletcă marginea roșie a tricoului, îi îndrepta cravata sau îi zvîrlea cît colo mănușile ieșite de soare pe care era gata să și le pună ; și asta n-o făcea cum își închipuia el, pentru dînsul ; o făcea pentru ea, din prea mult egoism, fiindcă o scotea din sărite. Uneori îi vorbea despre ceea ce citise, de pildă despre o pagină de roman, de o piesă nouă sau de o anecdotă din *lumea mare* povestită într-un foileton ; căci, oricum, Charles era totuși un ins, o ureche totdeauna dispusă să asculte, o aprobare dinainte știută. Ea făcea o mulțime de destăinuiri cățelușei. Le-ar fi făcut, de fapt, și butucilor din cămin, și limbii pendulei.

În adîncul sufletului, Emma aștepta totuși să se întîmple ceva. Ca matrozii în ceasul primejdiei, își plimba privirile disperate pe singurătatea vieții ei, căutînd în depărtare, în ceața zării, vreo pînză albă. Nu știa cum se va întîmpla, spre ce țărm o va duce vîntul care-ar împinge-o pînă la ea, dacă va fi o șalupă sau o corabie cu trei punți, încărcată cu adînci neliniști sau plină pînă sus de fericiri netulburate. Dar în fiecare dimineață cînd se trezea, nădăjduia că va sosi în ziua aceea, asculta cel mai mic zgomot, se scula tresărind, se mira că nu o zărește ; apoi, la asfințitul soarelui, din ce în ce mai tristă, dorea să fie a doua zi.

Veni iar primăvara. În primele zile de căldură, cînd perii erau în floare, simți că se înăbușă.

De la începutul lui iulie socoti pe degete cîte săptămîni mai erau pînă în octombrie, gîndindu-se că, poate, marchizul d'Andervilliers o să dea iar un bal la Vaubyessard. Dar toată luna septembrie trecu fără nici o scrisoare, fără nici o vizită.

După necazul acestei dezamăgiri, inima-i rămase din nou goală și luă de la capăt lanțul zilelor monotone.

Așadar ,de acum încolo aveau să urmeze tot așa, în șir, mereu la fel, nenumărate, fără să aducă nimic ! Alte vieți, oricît de serbede ar fi fost, aveau cel puțin perspectiva unui eveniment. O întîmplare neașteptată aducea

cîteodată nesfîrșite peripeții, și decorul se schimba. Dar ei nu i se întîmpla nimic, așa fusese voia Domnului. Viitorul era un coridor întunecat de tot și cu ușa din fund bine încuiată.

Se lăsă de muzică. De ce să cînte? Cine s-o asculte de vreme ce nu va putea niciodată ca, într-o rochie de catifea cu mînecile scurte, bătînd cu degetele ușoare clapele de fildeș ale unui pian de Erard, să simtă la un concert murmurul de admirație plutind în jurul ei ca o adiere, nu mai avea nici un rost să se plictisească studiind. Lăsă în dulap blocurile de desen și tapițeria. La ce folosea? La ce folosea? Cusutul o enerva.

„Am citit tot", își spunea.

Să-și petreacă timpul înroșind cleștele în foc, sau privind cum plouă. Ce tristă era, duminica, la ceasul cînd suna de vecernie! Asculta, într-o toropeală atentă, una cîte una, bătăile dogite ale clopotului. Cîte o pisică, alunecînd încet pe acoperișuri, își încovoia spinarea la razele palide ale soarelui. Vîntul ridica dîre de praf pe șosea. Uneori, departe, se auzea urlînd un cîine; și clopotul, în răstimpuri egale, își continua dangătul monoton, care se pierdea în cîmpie.

Între timp lumea ieșea din biserică. Femeile în saboți văcsuiți, țăranii în bluze noi, copiii, cu capul gol, zburînd înaintea lor; toți se întorceau acasă. Cinci sau șase oameni, întotdeauna aceiași, rămîneau pînă noaptea să joace „dopul" în fața ușii mari a hanului.

Iarna fu grea. În fiecare dimineață geamurile erau încărcate de promoroacă, și lumina care străbătea prin ele ca prin niște sticle mate rămînea uneori neschimbată toată ziua. Trebuia să aprinzi lampa de pe la 4 după-amiază.

În zilele cînd era frumos cobora în grădină. Bruma lăsase pe verze horbote de argint cu lungi fire străvezii, care se întindeau de la una la alta. Nu se auzea nici o pasăre, totul părea că doarme: spalierul învelit cu paie și vița ca un mare șarpe bolnav sub streașina zidului pe care, cînd te apropiai, vedeai tîrîndu-se sfoiegi cu picioarele lor nenumărate. În brădet, lîngă gard, preotul cu tricorn, care-și citea cartea de rugăciuni, își pierduse

piciorul drept, iar ghipsul, cojit de ger, îi lăsase un fel de riie albă pe obraz.

Pe urmă Emma se urca din nou în odaie, închidea ușa, răvășea jăraticul, și, moleșită de căldura căminului, simțea că o apasă mai tare plictiseala care-o năpădea. S-ar fi coborît bucuroasă să stea de vorbă cu fata în casă, dar stingherealа o oprea.

În fiecare zi, la aceeași oră, învățătorul, cu o tichie de mătase neagră pe cap, dădea în lături obloanele, iar jitarul trecea cu sabia încinsă peste tunică. Seara și dimineața, caii de poștă, trei cîte trei, străbăteau strada mergînd la adăpost, la baltă. Din cînd în cînd bălăngănea clopotul de la ușa vreunei cîrciumi, și cînd bătea vîntul, se auzea scîrțiind pe cele două vergele lighenașele de aramă ale frizerului, care serveau ca firmă la prăvălie. Frizeria mai avea ca podoabă o veche gravură de mode, lipită pe un geam, și un bust de femeie, de ceară, cu părul galben. Iar frizerul se plîngea că și-a ratat vocația, că nu are nici un viitor și, visînd o prăvălioară într-un mare oraș, cum ar fi Rouen, de pildă, în port, lîngă teatru, se plimba toată ziua posomorît, între primărie și biserică, în așteptarea clientelei. De cîte ori doamna Bovary își ridica ochii, îl vedea tot acolo, ca o santinelă în post, cu boneta grecească pe-o ureche și cu vesta-i groasă de bumbac.

Cîteodată, după-amiaza, apărea sub geam un cap de bărbat, pîrlit de soare, cu favorite negre, și care surîdea alene, cu un zîmbet deschis și blînd, arătîndu-și dinții albi. Îndată se auzea un vals și deasupra flanșetei, într-un salonaș, niște dansatori cît degetul, femei cu turbane roz, tirolezi în jachete, maimuțe în fracuri, domni în pantaloni scurți se învîrteau, se învîrteau mereu printre fotoliile, canapelele și măsuțele ce se oglindeau în cioburile de oglindă lipite pe la colțuri cu fîșii de hîrtie aurită. Omul învîrtea manivela uitîndu-se cînd în dreapta, cînd în stînga, cînd spre ferestre. La răstimpuri, dînd drumul unei lungi țîșnituri de scuipat negru asupra bornei de kilometraj, își sălta pe genunchi instrumentul, ale cărui curele tari îi tăiau umărul ; și cînd tînguioasă și tărăgănată, cînd veselă și vioaie, muzica scăpa din cutie,

zbîrniind, printr-o perdea de tafta trandafirie, sub un cîrlig de aramă cu înfloriturî. Erau melodii care se cîntau aiurea, prin teatre, prin saloane, după care se dansa seara sub policandre aprinse, ecouri din lume, care ajungeau pînă la Emma. În capul ei se desfășurau sarabande nesfîrșite și, ca o baiaderă pe florile unui covor, gîndul ei dănțuia o dată cu notele, se legăna trecînd din vis în vis, din tristețe în tristețe. După ce flașnetarul își primea pitacul în șapcă, arunca pe el o veche pătură de lînă albastră, își punea flașneta în spirare și se îndepărta cu pași greoi. Emma se uita după el.

Dar mai ales la orele cînd trebuia să stea la masă, nu mai putea să rabde sala aceea mică de jos, cu soba care fumega, cu ușa care scîrțiia, cu pereții asudați, cu lespezile umede; i se părea că-i servește în farfurie toată amărăciunea vieții ei, și prin aburii rasolului, din fundul sufletului se ridicau parcă alte adieri dezgustătoare. Charles mînca încet; ea ronțăia cîteva alune, sau, rezemată în cot, își trecea timpul trăgînd linii pe mușama cu vîrful cuțitului.

Își lăsă gospodăria la voia întîmplării, și cînd doamna Bovary-mama veni să petreacă la Tostes o parte din postul Paștelui, se mîră foarte mult de această schimbare. Într-adevăr, Emma, altădată atît de îngrijită și de spilcuită, stătea acum zile întregi fără să se îmbrace, purta ciorapi de bumbac cenușii, ardea în casă lumînări de seu. Spunea într-una că trebuie să facă economii fiindcă nu sînt bogați, adăugînd că era foarte mulțumită, foarte fericită, că Tostes îi plăcea nespus de mult, și alte asemenea fraze noi, care închideau gura soacrei. De altfel, Emma nu mai părea dispusă să-i urmeze sfaturile; o dată, chiar, doamna Bovary încercînd să pretindă că stăpînii ar trebui să supravegheze religia servitorilor, ea-i răspunsese cu o privire atît de mînioasă și cu un zîmbet atît de rece, încît bătrîna nu se mai amestecă.

Emma devenea greu de mulțumit, irascibilă. Își comanda anumite mîncăruri numai pentru ea, ca apoi nici să nu se atingă de ele; într-o zi nu bea decît lapte gol, iar a doua zi cești de ceai cu duzina. Deseori se încăpățîna să stea în casă, apoi simțea că se înăbușă, deschidea

ferestrele, își punea o rochie subțire. După ce trăgea cîte-o săpunealâ zdravănă servitoarei, îi făcea cadouri, sau o trimitea în plimbare pe la vecini, după cum uneori arunca săracilor tot mărunțișul din pungă, cu toate că nu era miloasă din fire și nici nu se lăsa lesne înduioșată de necazurile altuia, ca cei mai mulți dintre oamenii de obîrșie țărănească și care păstrează totdeauna în sufletul lor ceva din asprimea mîinilor părintești.

Spre sfîrșitul lui februarie, moș Rouault, în amintirea vindecării lui, îi aduse chiar el ginerelui o curcă minunată și rămase trei zile la Tostes. Charles fiind mereu pe la bolnavi, Emma îi ținu de urît. Fumă în odaie, scuipă pe grătarele sobei, vorbi despre agricultură, viței, vaci, păsări și consiliul municipal ; așa încît, atunci cînd plecă, Emma închise ușa după el cu un sentiment de ușurare care-o surprinse și pe ea. De altfel, nu-și mai ascundea disprețul pentru nimic și pentru nimeni ; și uneori se apuca să exprime păreri ciudate, defăimînd ceea ce aprobau alții și aprobînd lucruri perverse sau imorale, ceea ce-l făcea pe Charles să holbeze ochii la dînsa.

Oare mizeria asta o să țină cît lumea ? Oare n-o să mai scape niciodată de ea ? Nu era doar mai prejos de toate celelalte care duceau o viață fericită. La Vaubyessard văzuse ducese care aveau talia mai greoaie și apucături mai de rînd decît dînsa, și blestema nedreptatea lui Dumnezeu ; își rezema capul de pereți ca să plîngă, invidia viețile furtunoase, nopțile cu baluri mascate, plăcerile nerușinate, cu toate nebuniile pe care ele trebuie să le dea și pe care nu le cunoștea. Era tot mai palidă și avea palpitații. Charles îi prescrise valeriană și băi de camfor. Tot ce încerca, însă, îi făcea parcă mai rău.

Erau zile cînd vorbea mult și repede, vrute și nevrute, pentru ca după aceste răbufniri să cadă deodată în toropeală și să stea fără să scoată o vorbă, fără să se miște. Nu se înviora atunci decît dacă-și turna un flacon de apă de Colonia pe brațe.

Cum se plîngea mereu de Tostes, Charles își închipui că nu se simte bine din cauza climei locale și, urmărit de ideea asta, se gîndi serios să se mute aiurea.

Din ziua aceea Emma începu să bea oțet ca să slăbească, se alese cu o tuse seacă și pierdu orice poftă de mîncare.

Lui Charles îi venea greu să plece din Tostes după patru ani de ședere și în momentul în care *începea să-și facă un nume*. Totuși, dacă trebuia! O duse la Rouen, s-o vadă fostul lui profesor. Suferea de nervi; trebuia să schimbe aerul.

După multe cercetări, Charles afla că în arondismentul Neufchâtel era un tîrgușor mai mare, căruia-i spunea Yonville-l'Abbaye, al cărui medic, un refugiat polonez, tocmai plecase de o săptămînă. Atunci scrise farmacistului din partea locului ca să afle ce populație are tîrgușorul, la ce depărtare se găsea cel mai apropiat confrate, cît cîștiga pe an doctorul ce fusese înainte etc.; și răspunsurile fiind mulțumitoare, se hotărî ca înspre primăvară să se mute, dacă sănătatea Emmei nu avea să se îndrepte.

Într-o zi, cînd, în vederea plecării, Emma făcea ordine într-un sertar, se înțepă cu ceva la un deget. Era o sîrmuliță de la buchetul ei de nuntă. Bobocii de lămîiță se îngălbeniseră de praf, și panglicile de satin cu chenar de argint se destrămau pe la margine. Îl aruncă în foc. Se aprinse mai repede decît un pai uscat. Apoi se făcu ca un copăcel roșu deasupra cenușii și se mistui încet. Se uită la el cum ardea. Bobițele de carton pocneau, firele de beteală se răsuceau, șiretul se topea, iar corolele de hîrtie, scorojite, legănîndu-se ca niște fluturi negri de-a lungul plăcii de sus a căminului, își luară în cele din urmă zborul pe horn.

În luna martie, cînd plecară din Tostes, doamna Bovary era însărcinată.

PARTEA A DOUA

I

Yonville-l'Abbaye (al cărui nume vine de la o veche mănăstire a capucinilor, ale cărei ruine nici nu mai există) este un tîrgușor la opt leghe de Rouen, între drumul spre Abbeville și cel spre Beauvais, în fundul unei văi prin care curge Rieule, riușor ce se varsă în Andelle, după ce a învîrtit trei mori spre gurile lui, unde sînt ceva păstrăvi, pe care duminica băieții, ca să se distreze, îi pescuiesc cu undița.

La La Boissière lași șoseaua și o iei mai departe pe un drum de țară pînă pe creasta coastei de la Leux, de unde se deschide valea. Riușorul care o străbate face din ea ea parcă două regiuni care nu se aseamănă : la stînga — numai pășune ; la dreapta — numai arătură. Pajiștea se întinde sub un brîu de coline joase, ca să se împreune în spatele lor cu pășunile din ținutul Bray, pe cînd spre răsărit cîmpia, urcînd dulce, merge lărgîndu-se și așterne cît vezi cu ochii galbenele ei ogoare de grîu. Apa care curge pe marginea ierbii desparte cu o dungă albă culoarea finețelor de cea a ogoarelor, astfel încît cîmpia seamănă cu o mare manta desfăcută, cu guler de catifea verde, tivit cu șiret de argint.

Cînd ajungi, ai în față, în fundul zării, stejarii din pădurea d'Argueil, cu povîrnișurile coastei Saint-Jean, vrîstate de sus în jos de lungi dîre roșii, inegale, care nu-s altceva decît săpăturile făcute de ploi, iar tonurile cărămizii în șuvițe înguste, contrastînd cu cenușiul muntelui, vin din mulțimea izvoarelor feruginoase, care se pierd dincolo, în ținutul de-alături.

Aici e hotarul dintre Normandia, Picardia și l'Ile-de-France, regiune corcită, unde vorbirea e fără accent, după cum nici peisajul n-are nimic deosebit. Aici se fac cele mai proaste brînzeturi de Neufchâtel din tot arondismentul, și, pe dealtă parte, cultura pămîntului e costisitoare, fiindcă trebuie mult băligar ca să îngrași pămîntul acesta fărîmicios, plin de nisip și prundiș.

Pînă în 1835 nu era un drum pe care să se poată merge la Yonville ; dar cam pe-atunci se făcu o *șosea vicinală*, care leagă drumul de la Abbeville cu cel de la Amiens, și cîteodată merg pe el cărăușii de la Rouen în Flandra. Totuși, Yonville-l'Abbaye a rămas ca mai înainte, cu toate *noile piețe de desfacere*. În loc să-și îmbunătățească agricultura, se mai încăpățînează să facă fîn, cu toate că e fără căutare, și leneșul tîrgușor, abătîndu-se de la șes, a continuat să se întindă în chip firesc spre partea rîului. Se zărește de departe, culcat de-a lungul țărmului, ca un văcar care se odihnește după-amiază pe marginea apei.

La poalele coastei, după pod, începe o șosea plantată cu plopi tineri, care te duce drept pînă la primele case din tîrgușor —case împrejmuite cu garduri de spini, cu ogrăzi pline de clădiri răzlețe, în mijlocul cărora vezi teascuri, droșcării și cazane de făcut spirt, împrăștiate pe sub copaci stufoși, cu scări, prăjini și coase atîrnate de crăci. Acoperișurile de paie, ca niște căciuli trase pe ochi, acoperă aproape trei sferturi din ferestrele joase, ale căror geamuri groase, bombate, au o adîncitură la mijloc, cum au fundurile de sticle. Pe peretele tencuit, străbătut de-a curmezișul de bîrne negre, se agață uneori cîte un păr pipernicit, iar casele au la ușile de la parter cîte o mică barieră turnantă, ca să nu între înăuntru puii care vin să ciugulească în prag firimiturile de pîine neagră muiată în cidru. Cu cît înaintezi, curțile sînt tot mai înguste, casele-s mai înghesuite și fără garduri ; sub o fereastră se leagănă o legătură de ferigi în vîrful unei cozi de mătură ; vine fierăria unui potcovar, iar mai încolo, un rotar cu două sau trei căruțe noi, după un rond de iarbă pe care-l înfrumusețează un amoraș cu degetul pe buze, apare o casă albă, cu două vase de tuci la capăt și la celălalt al

peronului și niște tăbliță care strălucesc la poartă ; e casa notarului, cea mai frumoasă din partea locului.

Biserica e de cealaltă parte a străzii, douăzeci de pași mai departe, la intrarea în piață. Micul cimitir dimprejur, închis cu un zid înalt pînă la piept, una cu pămîntul, fac un pavaj neîntrerupt, în care iarba a desenat de la sine verzi pătrate regulate. În ultimii ani de domnie a lui Carol al X-lea, biserica a fost complet renovată. Acum, bolta de lemn începe să putrezească sus și, din loc în loc, are adînciturі negre în culoarea ei albastră. Deasupra ușii, unde ar fi orga, e o strană pentru bărbați, cu o scară în spirală, care răsună tare sub bocănitul saboților.

Lumina amiezii, străbătînd prin vitraliile dintr-o singură culoare, cade pieziș pe băncile rînduite de-a curmezișul zidului căptușit ici și colo cu cîte o rogojină bătută în cuie, deasupra cărora sînt scrise cu litere mari cuvintele : „Banca domnului cutare". Mai încolo, în locul unde naosul se îngustează, se află într-o parte confesionalul, iar în cealaltă, statueta Sfintei Fecioare, îmbrăcată într-o rochie de satin, cu un văl de tul, presărat cu stele de argint, pe cap și cu umerii obrajilor roșii, ca ai idolilor din insulele Sandwich ; în sfîrșit, o copie a *Sfintei familii*, dăruită de Ministerul de Interne, dominînd altarul între patru sfeșnice,încheie perspectiva în fund. Stranele corului, în lemn de brad, au rămas nezugrăvite.

Halele, adică un acoperiș de olane susținut de vreo douăzeci de stîlpi, ocupă ele singure aproape jumătate din piața mare din Yonville. Primăria, construită *după desenele unui arhitect din Paris*, este un fel de templu grec, care face colțul, alături de casa farmacistului. La parter are trei coloane ionice, și la primul etaj, o galerie cu bolta în semicerc, iar în spațiul dintre cele trei cornișe ale frontului, un cocoș galic, cu o gheară pe constituție și cu cealaltă ținînd balanța justiției.

Dar ceea ce-ți sare mai mult în ochi e farmacia domnului Homais din fața hanului „Leul de aur". Mai ales seara, cînd e aprinsă lampa și cînd borcanele roșii și verzi, puse de frumusețe în vitrină, își prelungesc pe jos, pînă departe, cele două dîre de lumină colorată, se întrezărește printre ele, ca-n niște focuri bengale, umbra farmacistului rezemat de pupitrul său. Casa lui e acoperită de sus pînă

jos cu inscripții scrise cu caractere englezești, ronde și de tipar : „Apă de Vichy, de Seltz și de Barèges, beltele depurative, doctorii «Raspail», întăritoare de Arabia, pastile «Darcet», pastă «Regnault», bandaje, băi, ciocolată medicinală etc.". Și pe firma care ține cît toată lățimea prăvăliei e scris în litere de aur : „Homais, farmacist". Apoi, în fundul prăvăliei, în dosul balanțelor mari, prinse de tejghea, se desfășoară cuvîntul „laborator" deasupra unei uși cu geamuri, pe la jumătatea căreia mai este scris o dată „Homais", cu litere de aur pe un fond negru.

Pe urmă nu mai e nimic de văzut în Yonville. Strada (unica din tîrg), lungă cît o bătaie de pușcă și cu vreo cîteva prăvălii pe margini, se sfîrșește deodată la cotitura drumului. Dacă o lași în dreapta și mergi pe sub poala coastei Saint-Jean, ajungi îndată la cimitir.

Pe timpul holerei, ca să-l mărească, s-a dărîmat o bucată de zid și s-au cumpărat alături trei acri de pămînt, dar toată partea asta nouă e aproape goală, mormintele ingrămădindu-se, ca și înainte, spre poartă. Paznicul, care în același timp e și gropar și paracliser la biserică (trăgînd astfel de la morții din parohie un îndoit cîștig), a profitat de locul gol ca să semene pe el cartofi. Din an în an, totuși, ogorașul lui se tot îngustează, iar cînd izbucnește cîte-o epidemie, nu știe dacă trebuie să se bucure că mor mai mulți, sau să se întristeze că se înmulțesc mormintele.

— Te hrănești din morți, Lestiboudois ! îi spuse preotul într-o zi.

Vorbele astea sumbre îl puseră pe gînduri și-l făcură să se astîmpere o bucată de vreme ; dar și azi tot mai pune cartofi, ba chiar cutează să susțină că așa cresc ei, de la sine.

De la evenimentele pe care le vom povesti nu s-a schimbat într-adevăr nimic la Yonville. Drapelul tricolor de tinichea se învîrte la fel în vîrful clopotniței bisericii, prăvălia negustorului de galanterie își flutură încă în vînt cele două flamuri de bumbac ; fețușii farmacistului, ca niște pachete de iască albă, putrezesc din ce în ce mai mult în spirtul lor tulbure, și deasupra porții mari a hanului, vechiul leu de aur, spălăcit de ploi, își arată mereu trecătorilor coama de ciine lățos.

În seara cînd soții Bovary trebuiau să sosească la Yonville, doamna Lefrançois, văduva, stăpîna acestui han, avea atîtea de făcut, că-i curgeau broboane de sudoare clătinînd tigăile. A doua zi era zi de iarmaroc în tîrgușor. Trebuia să taie carnea mai dinainte, să curețe puii, să facă supă și cafea. Pe deasupra, mai avea de gătit mîncarea abonaților și pe aceea a doctorului, a soției lui și a servitoarei lor ; sala de biliard răsuna de hohote de rîs ; în camera cea mică, trei morari strigau să le aducă rachiu ; lemnele din sobă ardeau cu flăcări, jăraticul trosnea, și pe masa lungă din bucătărie, printre hălcile de miel crud, se înălțau teancuri de farfurii, care tremurau de zguditurile trunchiului pe care se toca spanac. În poiată se auzeau țipînd păsările pe care le fugărea servitoarea ca să le prindă și să le taie.

Un om în papuci de piele verde, cam ciupit de vărsat și cu o tichie de catifea cu ciucure de aur pe cap, se încălzea stînd cu spatele la cămin. Chipul lui nu arăta nimic altceva decît un om încîntat de el însuși, cu aerul de a fi tot atît de calm în viață ca și sticletele din colivia de răchită atîrnată deasupra capului său : era farmacistul.

— Artémise, striga hangița, fă surcele, umple carafele, adu rachiul, mai repede ! Dac-aș ști cel puțin ce desert să dau celor pe care-i așteptați... Doamne sfinte, iar au început camionagiii să facă tăraboi în sala de biliard ! Și au lăsat camionul în poartă, la intrare. Cînd o veni *Rîndunica*, e-n stare să-l sfarme tot. Cheamă-l pe Polyte să-l vîre-n șopron !... Cînd te gîndești, domnule Homais, că de azi-dimineață au jucat poate cincisprezece partide și au băut opt căni de cidru ! O să-mi rupă și postavul de pe biliard, continuă ea uitîndu-se la ei de departe, cu telul de bătut spuma în mînă.

— N-ar fi mare pagubă, răspunse domnul Homais, ați cumpăra altul.

— Alt biliard ! izbucni văduva.

— Dacă acesta nu mai ține, doamnă Lefrançois ! V-am mai spus că vă faceți singură rău, mult rău. Și pe urmă, azi, amatorii vor găuri mici și tacuri grele. Nu se mai joacă carambolaj. Toate s-au schimbat ! Trebuie să te ții în pas cu vremea. Uitați-vă la Tellier, el mai degrabă...

Hangița se înroși de ciudă. Farmacistul adăugă : al
— Orice-ai spune, biliardul lui e mai drăguț decît al dumitale, și dacă ar avea de gînd să organizeze, de pildă, un concurs patriotic în folosul Poloniei sau al sinistraților din Lyon....

— Nu ne speriem noi de golani ca el ! îl întrerupse hangița ridicîndu-și umerii zdraveni. Lasă, lasă, domnule Homais, atîta vreme cît o să existe „Leul de aur", lumea o să vină. Noi, ăștia, avem osîndă. Pe cînd, într-o bună dimineață, o să vedeți „Cafeneaua franceză" închisă și cu o frumusețe de afiș pe obloane !... Auzi, să-mi schimb biliardul, continuă ea ca pentru sine, un biliard ca ăsta, așa de bun de pus rufele pe el și pe care, în sezonul de vînătoare am culcat pînă la șase drumeți !... Și nătăfletul cela de Hivert, care nu mai vine !

— Îl așteptați pentru masa musafirilor ? întrebă farmacistul.

— Să-l aștept pe el ? Mai e doar și domnul Binet ! La șase punct o să-l vedeți intrînd, că în ce privește punctualitatea nu-i altul ca el ! Ține să aibă totdeauna locul lui în sala cea mică. Mai degrabă să-l omori decît să-l pui la masă în altă parte ! Și nimic nu-i place ; și face atîtea mofturi cu cidrul ! Nu-i ca domnul Léon ; ăsta vine cîteodată și de șapte, ba chiar la șapte jumătate ; nici nu se uită măcar ce mănîncă. Ce tînăr cumsecade ! Niciodată n-ar ridica glasul la tine.

— Apoi, vezi dumneata, e mare deosebire între unul care a fost binecrescut și un fost carabinier care-a ajuns perceptor !

Ceasul bătu ora 6. Binet intră.

Purta o redingotă albastră, care cădea de la sine, drept, în jurul trupului său slab ; și șapca-i de piele, cu clapele legate cu șireturi pe creștetul capului, lăsa să se vadă, sub cozorocul ridicat, o frunte cheală, teșită de pe cînd purta cască. Era îmbrăcat cu jiletcă de postav negru, cu guler din păr de cal, cu pantaloni gri și, fie iarnă sau vară purta cizme bine văcsuite, care aveau două umflături la fel, din pricina monturilor de la degetele mari ale picioarelor. Niciun fir de păr nu trecea de linia bărbii lui blonde, care, înconjurîndu-i falca, îi încadra, ca iarba de pe marginea unui strat, fața lungă și ștearsă, cu ochii

mici și nasul coroiat. Era tare la toate jocurile de cărți, bun vînător și stăpînea un scris frumos ; avea acasă un strung și-și trecea timpul strujind inele pentru șerceţele, cu care-și umplea casa,cu pasiunea unui artist și egoismul unui burghez.

Se îndreptă spre sala cea mică ; dar mai întîi trebuiau scoși cei trei morari ; și pînă să-i pună tacîmul, Binet stătu tăcut, la locul lui, lîngă sobă ; după aceea închise ușa și, ca de obicei, își scoase șapca.

— Ásta n-o să-și tocească limba cu vorbe de politeţe ! spuse farmacistul de îndată ce rămase singur cu hangița.

— Niciodată nu vorbește mai mult, răspunse ea ; săptămîna trecută au venit aici, cu stofe, doi voiajori comerciali, băieți plini de haz, care povesteau seara o sumedenie de năzbîtii, că-mi dădeau lacrimile de rîs ; ei bine, el sta acolo ca un pește, fără să scoată o vorbă.

— Mda, zise farmacistul, nici imaginație, nici o scînteiere de spirit, nimic din ceea ce trebuie să aibă un om de societate.

— Se spune totuși că are însușiri, obiectă hangița.

— Însușiri ! ii întoarse vorba domnul Homais. El ! Însușiri ?! Între ai lui, poate, adăugă apoi pe un ton mai calm. Și reluă : Eh, înțeleg ca un negustor cu relații foarte mari, un jurisconsult, un doctor, un farmacist să fie atît de cufundați în gînduri, să devină ciudați, chiar ursuzi ; istoria pomenește asemenea cazuri. Dar aceia, cel puțin, se gîndesc la ceva. Mie de pildă, de cîte ori nu mi s-a întîmplat să-mi caut tocul pe birou ca să scriu o etichetă, pentru ca în cele din urmă să descopăr că-l pusesem după ureche.

Între timp, doamna Lefrançois ieși în prag să vadă dacă nu sosește *Rîndunica*. Tresări. Un bărbat îmbrăcat în negru intră deodată în bucătărie. La lumina ultimelor licăriri ale amurgului se putea vedea că avea o față rubicondă și o statură atletică.

— Cu ce vă putem servi, părinte ? întrebă hangița, punînd mîna pe unul din candelabrele de aramă care se găseau pe cămin, așezate la rînd, cu luminările în ele. Voiți să luați ceva ? Un pic de rachiu de coacăze, un pahar de vin ?

Ecleziastul refuză foarte politicos. Venise să-și caute umbrela, pe care dăunăzi o uitase la mănăstirea din Ernemont, și, după ce-o rugă pe doamna Lefrançois să i-o trimită în seara aceea la casa parohială, ieși pornind spre biserică, unde suna de vecernie.

Cînd farmacistul nu-i mai auzi pașii prin piață, găsi foarte necuviincioasă purtarea lui de adineauri. Faptul că refuzase să ia un pahar îi părea o ipocrizie odioasă ; toți preoții chefuiau pe ascuns și căutau să întoarcă iarăși vremea dijmuitului.

Hangița luă apărarea preotului :

— De fapt, el frînge pe-un singur genunchi patru ca dumneata. Anul trecut le-a ajutat oamenilor noștri la căratul paielor ; ducea cîte șase maldăre deodată, așa-i de vînjos !

— Halal ! zise farmacistul. Poftiți de vă mai trimiteți fetele la spovedit la niște vlăjgani sănătoși tun ca ăsta ! Eu, unul, dacă aș fi guvernul, aș cere ca o dată pe lună să li se ia sînge preoților. Da, doamnă Lefrançois, în fiecare lună, o flebotomie [1] zdravănă în interesul ordinii și al moravurilor !

— Tăceți, domnule Homais, sînteți un necredincios ! N-aveți religie !

— Am o religie, religia mea, și chiar mai mult decît ei toți, cu maimuțăriile și scamatoriile lor ! Dimpotrivă, eu îl slăvesc pe Dumnezeu. Cred într-o ființă supremă, într-un creator, oricare ar fi el, puțin îmi pasă, care ne-a adus aici, ca să ne îndeplinim datoriile de cetățean și de tată de familie ; dar n-am nevoie să intru într-o biserică, să sărut talgere de argint și să îngraș cu obolul meu o mulțime de șarlatani, care mănîncă mai bine ca noi ! Căci îl poți slăvi tot atît de bine într-o pădure, pe un cîmp, sau chiar contemplînd bolta cerească, cum făceau anticii. Dumnezeul meu este dumnezeul lui Socrate [2], al lui Franklin [3], al lui Voltaire, al lui Béranger. Eu sînt pentru *Profesia*

---

1 Luare de sînge.

2 *Socrate* (aprox. 469—399 î.e.n.), filozof idealist din Grecia antică, adept al teoriei autocunoașterii.

3 *Benjamin Franklin* (1706—1790), însemnat om de stat american, democrat burghez mare savant, inițiator al culturii democratice americane.

de credință a vicarului din Savoia[1] și pentru principiile nemuritoare de la 89. Așa că eu nu admit un Dumnezeu moșneguț, care se plimbă prin grădina lui, cu toiagul în mînă, își găzduiește prietenii în pintecele balenelor, moare țipînd și reînvie după trei zile ; lucruri absurde în ele însele și, de altfel, în întregime opuse tuturor legilor fizice, ceea ce ne dovedește, în treacăt, că preoții s-au bălăcit întotdeauna într-o ignoranță rușinoasă, în care se străduiesc să cufunde și omenirea împreună cu ei.

Tăcu, căutînd cu ochii mulțimea dimprejur, căci, în înfierbîntarea lui, farmacistul se crezu o clipă în plin consiliu municipal. Dar hangița nu-l mai asculta ; trăgea cu urechea la un zgomot îndepărtat. Se deslușì huruitul unei trăsuri, amestecat cu un clempănit de potcoave slăbite, și, în sfîrșit, *Rîndunica* se opri în fața porții.

Era o ladă galbenă, așezată pe două roți mari, care ajungeau pînă-n dreptul coviltirului, împroșcînd cu noroi umerii călătorilor și împiedicîndu-i să vadă drumul. Gemulețele ferestrelor înguste tremurau scuturate în cercevele cînd erau închise și mai păstrau ici și colo stropi de noroi peste vechiul lor strat de praf, pe care nici ploile torențiale nu-l spălau de tot. Era trasă de trei cai, din care unul înaintaș, și, cînd cobora vreo coastă, se hurduca, dînd cu fundul de pămînt.

Cîțiva burghezi din Yonville ieșiră în piață ; vorbeau toți deodată, cerînd noutăți, explicații și provizii ; Hivert nu mai știa cui să răspundă. El făcea la oraș comisioanele pentru satele din împrejurimi. Cutreiera prăvăliile, aducea cizmarului suluri de piele, potcovarului fier, stăpînei sale un butoiaș cu scrumbii, o bonetă de la modistă, moțuri de păr de la coafor ; și la întoarcere împărțea de-a lungul drumului pachetele, pe care le arunca peste gard, stînd în picioare pe capră și răcnind cît îl ținea gura, în timp ce caii mergeau singuri.

Întîrziase din pricina unei întîmplări ; ogărița doamnei Bovary o luase razna pe cîmp. Au fluierat-o mai bine de un sfert de oră. Hivert s-a și întors chiar o jumătate de leghe îndărăt, sperînd s-o zărească din clipă în clipă ; pînă

1 Cunoscut fragment din *Emile* de Jean-Jacques Rousseau (1712—1778).

la urmă a trebuit să continue drumul. Emma plînsese, se înfuriase, scoţîndu-l vinovat pe Charles de toată nenorocirea asta. Negustorul de stofe, domnul Lheureux, care era cu dînsa în trăsură, a încercat s-o consoleze dîndu-i o mulţime de exemple de cîini pierduţi care şi-au recunoscut stăpînul după ani şi ani de zile. A fost unul, spunea el, care s-a întors de la Constantinopol la Paris. Altul făcuse cincizeci de leghe în linie dreaptă şi trecuse patru riuri înot ; chiar şi tatăl lui avusese un căţeluş care, după doisprezece ani de dispariţie, într-o seară, i-a sărit deodată în spate, în plină stradă, pe cînd se ducea să mănînce în oraş.

II

Cobori întîi Emma, pe urmă Félicité, domnul Lheureux, o doică, iar pe Charles au trebuit să-l trezească din colţul lui, unde adormise de-a binelea de îndată ce se înnoptase.

Homais se prezentă. Exprimă respectele sale doamnei şi complimente domnului, spuse că era încîntat să le fi putut face un serviciu şi adăugă amical că îndrăznise să se invite singur, soţia lui fiind de altfel plecată.

Cum ajunse în bucătărie, doamna Bovary se apropie de sobă. Îşi prinse cu vîrful degetelor rochia în dreptul genunchiului şi, ridicînd-o astfel pînă la glezne, îşi întinse în bătaia flăcării, pe deasupra unei ciozvîrte de berbec la frigare, piciorul încălţat cu o gheată neagră. Focul o lumină toată, străbătînd cu o sclipire vie urzeala rochiei, porii egali ai pielii ei albe şi chiar pleoapele ochilor, din care clipea din cînd în cînd. O roşeaţă intensă se ivea pe faţa ei de cîte ori sufla vîntul prin uşa întredeschisă.

De cealaltă parte a vetrei, un tînăr cu părul blond o privea tăcut.

Fiindcă se plictisea grozav la Yonville, unde era secretar la notarul Guillaumin, de multe ori domnul Léon Dupuis (el era al doilea client obişnuit la „Leul de aur") lua înadins masa mai tîrziu, cu speranţa că va sosi la han vreun călător cu care să stea de vorbă în seara aceea.

În zilele cînd își isprăvea treaba, neștiind ce să facă, trebuia oricum să fie punctual și să suporte, de la supă pînă la brînză, tovărășia lui Binet. Primi deci cu bucurie propunerea gazdei de a sta la masă cu noii-veniți, și trecură în sala cea mare, unde doamna Lefrançois, pentru mai multă solemnitate, spusese să se pună patru tacîmuri.

Homais ceru voie să stea cu boneta lui grecească pe cap, de frica guturaiului.

Apoi, întorcîndu-se către vecina lui :

— Cu siguranță că doamna e puțin obosită ! *Rîndunica* noastră scutură așa de groaznic !

— Adevărat, răspunse Emma, dar pe mine călătoria mă distrează totdeauna ; îmi place să mai schimb locul.

— E ceva așa de plicticos, spuse oftind secretarul, să trăiești pironit în același locuri !

— Dacă ai fi nevoit ca mine, spuse Charles, să fii mereu călare...

— Dar, continuă Léon, adresîndu-se doamnei Bovary, mi se pare că nu-i nimic mai plăcut. Și adăugă : Cînd poți.

— De altfel, spunea spițerul, pe la noi nu-i prea greu să practici medicina ; căci pe drumurile noastre se poate merge cu cabrioleta, și, în general, se plătește destul de bine, plugarii fiind înstăriți. Din punct de vedere medical avem, din cînd în cînd, în afară de cazurile obișnuite de enterite, bronșite, afecțiuni biliare etc., cîteva friguri intermitente în timpul secerișului, dar, într-un cuvînt, puține lucruri grave, nimic special de semnalat, decît doar multe scrofule, care provin, fără îndoială, din cauza defectuoaselor condiții igienice ale caselor noastre țărănești. Ah ! Domnule Bovary, o să aveți de luptat cu multe prejudecăți ; multe încăpățînări din deprindere, de care se vor izbi zilnic toate sforțările științei dumneavoastră, căci se mai recurge la masle, la moaște, la farmacist. Climatul, totuși, nu e, drept vorbind, rău ; numărăm chiar în comună cîțiva care-au atins nouăzeci de ani. Iarna termometrul scoboară (l-am urmărit personal) pînă la patru grade, și în toiul verii atinge douăzeci și cinci, treizeci de centigrade cel mult, ceea ce dă maximum douăzeci și patru Réaumur, sau cincizeci și patru Fahrenheit (măsură englezească) — nu mai mult ! — și, într-adevăr, sîntem adăpostiți de vînturile de la nord de pădurea d'Argueil,

pe de o parte, iar pe de alta, de vînturile de le vest de coasta Saint-Jean ; și, totuși, această căldură, care din cauza vaporilor de apă degajați de rîu și a numărului mare de vite de pe cîmp, care exală, după cum știți, mult amoniac, adică azot, hidrogen și oxigen (nu numai azot și hidrogen), și care, absorbind humusul pămîntului, amestecînd toate aceste emanații diferite, întrunindu-le, ca să zic așa, într-un mănunchi și combinîndu-se de la sine cu electricitatea răspîndită în atmosferă — atunci cînd există — ar putea cu timpul să nască miasme insalubre, ca-n țările tropicale ; această căldură, zic, e temperată tocmai din partea de unde vine, sau mai degrabă de unde ar veni, adică dinspre sud, de vînturile din sud-est, care, răcorindu-se la rîndul lor cînd trec peste Sena, ne vin uneori, deodată, ca niște adieri din Rusia.

— Aveți cel puțin unde să faceți o plimbare prin împrejurimi ? întreabă doamna Bovary, adresîndu-se tînărului.

— Oh, aproape de fel, răspunse Léon. E un loc căruia i se spune *La izlaz*, sus pe coastă, la poalele pădurii. Uneori, duminica, mă duc acolo și stau cu o carte în mînă, privind apusul soarelui.

— Nu găsesc nimic mai minunat ca apusurile de soare, reluă ea, dar mai ales la malul mării.

— Oh ! Ador marea, spuse domnul Léon.

— Și apoi, nu vi se pare, replică doamna Bovary, că gîndul rătăcește mai în voie pe această întindere nemărginită, a cărei contemplare îți înalță sufletul și te face să te gîndești la infinit, la ideal ?

— La fel și cu priveliștile din munți, reîncepu Léon. Am un văr care-a călătorit anul trecut prin Elveția și care îmi spunea că e greu să-ți imaginezi toată poezia lacurilor, farmecul cascadelor, impresia grandioasă a ghețarilor. Vezi de-a curmezișul șuvoaielor brazi de-o mărime de necrezut, cabane atîrnate deasupra prăpastiilor, și la o mie de picioare dedesubt, văi întregi, prin luminișurile norilor. Priveliștile acestea te entuziasmează, te predispun la rugăciune, la extaz ! De aceea nu mă mir de muzicantul acela celebru care, pentru a-și ațița mai tare imaginația, obișnuia să se ducă să cînte la pian în fața unei priveliști impunătoare.

— Vă ocupați cu muzica ? întrebă ea.

— Nu, dar îmi place foarte mult.

— Ah, nu vă potriviți, doamnă Bovary, îl întrerupse Homais, aplecîndu-se pe farfurie ; asta-i curată modestie. Cum, dragul meu ?! Deunăzi cîntai în cameră, minunat, *Îngerul păzitor*. Te auzeam din laborator, vocalizai ca un actor.

Într-adevăr, Léon stătea la farmacist, unde avea la etajul al doilea o odăiță cu vedere spre piață. Se înroși la complimentul făcut de proprietarul său, care acuma se întorsese spre doctor și-i înșira, unii după alții, pe cei mai de seamă locuitori din Yonville. Povestea anecdote, dădea amănunte. Nu se știa tocmai bine ce avere are notarul, și apoi *mai era și casa Tuvache*, care făcea destule încurcături.

Emma reluă vorba :

— Și ce muzică vă place mai mult ?

— Oh ! muzica germană, cea care te face să visezi...

— Pe italieni îi cunoașteți ?

— Nu încă ; dar am să-i văd anul viitor, cînd am să mă instalez la Paris, să-mi termin Dreptul.

— Precum aveam cinstea, continuă farmacistul, să spun domniei-sale soțului dumneavoastră, mulțumită nebuniilor pe care le-a făcut nenorocitul de Yanoda, care a fugit, vă veți bucura de una din casele cele mai confortabile din Yonville. Ceea ce are mai ales practic pentru un medic este ușa care dă în *Alee*, pe unde se poate intra și ieși fără să te vadă nimeni. De altfel, e înzestrată cu tot ce trebuie unei gospodării : spălătorie, bucătărie cu cameră, salon, livadă etc. Era un băiat de viață, care nu se uita la cheltuială ! Își construise în fundul grădinii, lîngă apă, un chioșc anume ca să aibă unde bea vara o bere, și dacă doamnei îi place grădinăria, va putea...

— Nevastă-mea nu se ocupă cu asta, zise Charles ; și cu toate că i s-a recomandat să facă mișcare, preferă să stea tot timpul în odaie, să citească.

— Ca mine, replică Léon ; ce poate fi într-adevăr mai plăcut decît să stai seara la gura sobei cu o carte, în timp ce vîntul bate-n geamuri și lampa arde ?...

— Nu-i așa ? spuse ea, ațintindu-și asupra lui ochii mari, negri, deschiși larg.

— Nu te mai gîndești la nimic, continuă el, ceasurile trec. Te plimbi, stînd pe loc, prin țări pe care parcă le vezi, și gîndul, împletindu-se cu închipuirea, se lasă prins de amănunte, sau urmărește firul întîmplărilor. Te simți și tu printre personajele lor și parcă-ți bate inima de emoție sub costumele lor.

— Adevărat ! Adevărat ! spuse ea.

— Vi s-a întîmplat vreodată, reîncepu Léon, să întîlniți într-o carte vreo idee vagă pe care-ați avut-o, vreo imagine ștearsă, care revine de departe ca o mărturisire desăvîrșită a sentimentului dumneavoastră celui mai subtil ?

— Am simțit asta, răspunse ea.

— De aceea, continuă Léon, îmi plac mai ales poeții. Găsesc că versurile-s mult mai duioase decît proza și că te fac mai ușor să plîngi.

— Totuși, în cele din urmă te obosesc, replică Emma ; eu, acum, dimpotrivă, ador povestirile pe care le citești pe nerăsuflate, care te-nspăimîntă. Nu pot suferi eroii banali și sentimentele cumpătate, cum se-ntîlnesc în viață.

— Într-adevăr, observă secretarul, asemenea opere care nu-ți mișcă inima se îndepărtează, mi se pare, de adevăratul scop al artei. E atît de plăcut ca printre dezamăgirile vieții să te poți întoarce cu gîndul la caractere nobile, la sentimente curate, să vezi oameni fericiți ! În ce mă privește, trăind aici, departe de lume, asta-i singura mea distracție ; Yonville ne oferă atît de puține posibilități !

— Ca și Tostes, fără îndoială, continuă Emma ; de aceea eram întotdeauna abonată la o bibliotecă publică.

— Dacă doamna binevoiește să-mi facă onoarea să o folosească, zise farmacistul, care tocmai auzise ultimele cuvinte, îi pun eu la dispoziție o bibliotecă alcătuită din cei mai bui autori : Voltaire, Rousseau, Delile[1], Walter Scott, *L'Ecbo des feuilletons* etc., și, pe lîngă astea mai primesc diferite foi periodice, printre care, zilnic, *Le Fand de Rouen*, la care am și avantajul de a fi corespondent pentru circumscripțiile Buchy, Forges, Neufchâtel, Yonville și împrejurimi.

1 *Delille (abatele Jacques) (1738 — 1813)*, poet francez, traducătorul lui Vergiliu și al lui Milton.

Stăteau la masă de două ceasuri și jumătate, căci servitoarea Artemiza, tîrîndu-și alene tîrlicii de sfoară pe lespezi, aducea farfuriile una cîte una, uita tot, nu se pricepea la nimic și lăsa mereu crăpată ușa de la sala de biliard, care se bătea de perete cu vîrful clanței.

Tot discutînd, Léon, fără să-și dea seama, își pusese piciorul pe una din stinghiile scaunului pe care stătea doamna Bovary. Emma purta o cravată mică de mătase albastră, care ținea drept, ca o dantelă scrobită, un guler de olandă plisată ; și, după mișcările pe care le făcea cu capul, partea de jos a feței se înfunda în broderii sau ieșea din ele, grațioasă. Și astfel, unul lîngă altul, în timp ce Charles și farmacistul tăifăsuiau, ei intrară într-una din acele vagi conversații în care hazardul frazelor te readuce tot timpul către centrul neschimbat al unei simpatii comune. Spectacole pariziene, titluri de romane, cadriluri noi și lumea pe care n-o cunoștea, Tostes, unde trăise Emma, Yonville, unde se aflau, toate trecură în revistă și vorbiră despre toate pînă la sfîrșitul mesei.

După ce s-a servit cafeaua, Félicité se duse să pregătească odaia în casa ce nouă, și, curînd după aceea, comesenii se ridicară. Doamna Lefrançois dormea în fața focului care se stinsese, iar băiatul de la grajd, cu un felinar în mînă, îi aștepta pe domnul și pe doamna Bovary ca să-i conducă la ei. Părul lui roșu era plin de paie și șchiopăta de piciorul stîng. După ce luă în cealaltă mînă umbrela preotului porniră.

Tîrgușorul adormise. Stîlpii halelor își întindeau umbrele lungi. Pămîntul era cenușiu de tot, ca într-o noapte de vară.

Dar cum casa medicului era la cinzeci de pași, au trebuit să-și spună bunăseara aproape imediat, și toți se împrăștiară.

Cum intră în vestibul, Emma simți căzîndu-i pe umeri, ca o cămașă udă, răceala pereților de-abia tencuiți. Zidurile erau noi ; treptele scării de lemn scîrțiau. În cameră, la etaj, prin ferestrele fără perdele intra o lumină albicioasă. Se zăreau vîrfuri de copaci, și, mai departe, pajiștea pe jumătate înecată în ceața care aburea în bătaia

lunii de-a lungul rîului. În mijlocul camerei erau, claie peste grămadă, sertare de scrin, sticle, vergele, bețe aurite, aruncate pe scaune, laolaltă cu saltele și lighene pe jos — cei doi domni care aduseseră mobilele trîntiseră acolo toate la întîmplare.

Era a patra oară cînd se culca într-un loc necunoscut. Întîia oară, în ziua cînd a intrat la maici; a doua oară, cînd a sosit la Tostes; a treia oară, la Vaubyessard, și a patra, acum; și se întîmplase ca fiecare să însemne în viața ei începutul unei faze noi. Nu credea că lucrurile s-ar putea petrece la fel în locuri diferite, și, fiindcă partea trăită din viața ei fusese rea, fără îndoială că aceea ce-i rămînea va fi mai bună.

III

Cînd se deșteptă a doua zi, Emma îl zări pe secretar în piață. Ea era în capot. Léon ridică ochii și o salută. Ea se înclină pripit și închise fereastra.

Léon așteptă toată ziua să se facă ora 6; dar, intrînd în han, nu-l găsi pe domnul Binet stînd la masă.

Cina din ajun era pentru el un eveniment nespus de însemnat; nu mai stătuse niciodată pînă atunci două ore în șir cu *o doamnă*.

Cum reușise oare să-i vorbească, și încă în asemenea termeni, despre o mulțime de lucruri pe care înainte n-ar fi putut să le spună atît de bine? De obicei era sfios și păstra acea rezervă care ține totodată de pudoare și de prefăcătoare. La Yonville se găsea că are maniere *cum se cade*. Asculta părerile oamenilor în vîrstă și nu se arăta de loc înfocat în politică, lucru rar la un tînăr. Avea și talente: făcea acuarele, știa să descifreze cheia lui sol și, după masă, cînd nu juca cărți, se ocupa bucuros de literatură. Domnul Homais îl stima pentru că era instruit, doamna Homais ținea la el pentru că era îndatoritor, căci de multe ori se ducea în grădină cu micuții Homais, niște plozi totdeauna mînjiți pe față, foarte prost crescuți și cam limfatici, ca și mama lor. Ca să-i îngrijească, în afară de bonă, îl mai aveau pe Justin, elev în farmacie,

văr de departe cu domnul Homais, pe care-l luaseră în casă din milostenie şi care ţinea loc şi de slugă.

Spiţerul se dovedi cel mai bun dintre vecini. O informă pe doamna Bovary aspra furnizorilor, îl chemă anume pe negustorul de cidru, îi gustă chiar el băutura şi avu grijă ca balerca să fie bine aşezată în pivniţă ; îi mai arătă ce trebuie să facă pentru ca să aibă o provizie de unt ieftin şi făcu un aranjament cu Lestiboudois, paracliserul, care, în afară de îndeletnicirile lui bisericeşti şi morture, îngrijea grădinile cele mai importante din Yonville, cu ora sau cu anul, după cum voiau proprietarii.

Nu numai nevoia de a se ocupa de alţii îl împingea pe farmacist la o bunăvoinţă atît de slugarnică, ci şi un anume plan pe care-l urmărea.

Călcase legea din 19 ventôse [1], anul XI, articolul 1, care interzice practica medicinei oricărui individ fără diplomă ; aşa încît în urma unor denunţuri tainice, Homais fusese chemat la Rouen, în cabinetul particular al procurorului regal. Magistratul îl primise în picioare, cu roba pe el, hermina pe umăr şi toca pe cap. Era dimineaţa înainte de audienţă. Pe coridor se auzeau bocănind cizmele grele ale jandarmilor şi parcă un zgomot îndepărtat de zăvoare care se închideau. Farmacistul simţi că-i ţiuie urechile, de credea că se prăbuşeşte într-un atac de apoplexie ; îi trecură pe dinaintea ochilor fundul beciurilor de închisoare, familia în lacrimi, farmacia vîndută, toate borcanele răvăşite ; şi simţi nevoia să intre într-o cafenea să ia un pahar de rom cu apă de Seltz, ca să-i vină inima la loc.

Încetul cu încetul, amintirea acestei mustrări se şterse, şi el continuă să dea, ca şi înainte, consultaţii anodine în odăiţa din dosul prăvăliei lui. Dar primarul nu putea să i-o ierte, confraţii îl pizmuiau, trebuia să se teamă de oricine ; atrăgîndu-l pe domnul Bovary prin tot felul de amabilităţi, îi ciştiga recunoştinţa şi, mai tîrziu, chiar dacă ar băga ceva de seamă, el n-ar mai putea să vorbească. De aceea, în fiecare dimineaţă, Homais îi aducea

---

1 *Ventôse* — a şasea lună din calendarul republican, instituit în Franţa după revoluţia din 1789 : 19 februarie — 20 martie.

ziarul, și adesea, după masă, lăsa o clipă farmacia și se repezea pînă la doctor, să stea puțin de vorbă.

Charles era trist ; clienții nu veneau. Sta pe scaun ceasuri întregi fără să scoată o vorbă, se ducea să se culce în cabinet sau se uita la nevastă-sa cum coase. Ca să treacă timpul, făcea în casă pe omul de corvoadă și chiar încercă să spoiască podul cu niște rămășițe de culori lăsate de zugrav. Dar îl frămîntau chestiunile bănești. Cheltuise atîta pentru reparațiile făcute la Tostes, cu toaletele doamnei și cu mutatul, încît toată zestrea, peste nouă mii de franci, se dusese în doi ani. Și, apoi, cîte lucruri stricate sau pierdut cu transportul de la Tostes la Yonville, fără a mai pune la socoteală preotul de ghips, care, căzînd din căruță la un hop mai mare, s-a făcut țăndări pe caldarîmul din Quincampoix ! •

O grijă plăcută începu să-l domine, și anume sarcina soției lui. Pe măsură ce termenul se apropia, o iubea mai mult. Se închega între ei o nouă legătură, de sînge, și parcă sentimentul continuu al unei uniri mai complexe. Cînd îi vedea de departe mersul leneș, și mijlocul legănîndu-se molatic pe șoldurile fără corset, sau cînd, stînd unul în fața celuilalt, o contempla în voie, iar ea lua, așezîndu-se într-un fotoliu, aere de femeie ostenită, atunci nu-și mai putea stăpîni fericirea ; se ridica, o săruta, o mîngîia pe obraz, îi zicea „mămică", voia s-o danseze și-i înșira, jumătate rîzînd, jumătate plîngînd, fel de fel de cuvinte glumețe de alintare, așa cum îi treceau prin minte. Gîndul că va avea un copil îl desfăta. Acum nu-i mai lipsea nimic. Cunoștea viața în toată deplinătatea ei și se instala în ea temeinic, cu seninătate.

La început Emma rămase foarte uimită, apoi dori să nască, ca să știe ce înseamnă să fii mamă. Dar nefiind în măsură să cheltuiască atît cît ar fi voit, să aibă un leagăn în chip de bărcuță, cu perdele de mătase roz și scufițe brodate, într-o clipă de amărăciune renunță la trusou și deodată îl comandă la o lucrătoare din sat, fără să mai aleagă ori să discute. Emma nu-și trecu deci vremea cu acele pregătiri care atîță duioșia mamelor, așa că dragostea ei, chiar de la început a fost din pricina asta întrucîtva mai potolită.

Totuşi, fiindcă Charles, de cîte ori sta la masă, nu vorbea decît de micuţul lor, în curînd începu şi Emma să se gîndească mai des la dînsul.

Îşi dorea un băiat care să fie voinic şi oacheş şi pe care să-l cheme Georges ; şi gîndul acesta de a avea un copil, un băiat, îi apărea ca speranţa unei revanşe pentru toate constrîngerile ei din trecut. Un bărbat, cel puţin, e liber ; poate să străbată pasiuni ţări, să treacă peste orice piedici, să guste cele mai îndepărtate fericiri. Dar o femeie nu are o independenţă deplină niciodată. Inertă şi mlădioasă în acelaşi timp, ea are împotrivă-i slăbiciunile fâpturii ei şi supunerea faţă de lege. Voinţa ei, ca voalul propriei pălării ţinut de o panglică, se zbate la orice adiere de vînt ; are totdeauna o dorinţă care-o tîrăşte, şi ceva convenţional care-o ţine-n loc.

Născu într-o duminică, pe la 6 dimineaţa, cînd răsărea soarele.

— E o fetiţă ! strigă Charles.

Emma întoarse capul şi leşină.

Aproape imediat, doamna Homais alergă şi o îmbrăţişă ; la fel şi tuşa Lefrançois de la „Leul de aur". Ca om discret, farmacistul îi spuse deocamdată, crăpînd uşa, numai cîteva cuvinte de felicitare. Vru să vadă copilul şi-l găsi bine făcut.

În timpul lehuziei Emma se gîndi mult ce nume să dea fetiţei. Mai întîi le înşiră pe toate care aveau terminaţii italieneşti, cum ar fi Clara, Luiza, Amanda, Atala ; îi plăcea destul Galsuinda, dar mai mult Iseulda sau Leocadia ; Charles ar fi dorit ca pe copil să-l cheme ca şi pe mama lui ; Emma nici nu voia să audă. Răsfoi calendarul de la un capăt la altul ; se sfătuiră şi cu alţii.

— Domnul Léon, spuse farmacistul, cu care vorbeam deunăzi despre asta, se miră că nu alegeţi numele de Madeleine, care este foarte la modă acum.

Dar bătrîna Bovary se ridică din răsputeri împotriva acestui nume de păcătoasă. Cît despre domnul Homais, el avea slăbiciune pentru toate numele care aminteau un om mare, o faptă strălucită sau concepţie generoasă, sistem după care îşi botezase cei patru copii. Astfel, Napoléon reprezenta gloria, şi Franklin — libertatea ; Irma era

poate o concesie făcută romantismului ; Athalie[1], însă, un omagiu celei mai nemuritoare capodopere a scenei franceze. Căci convingerile sale filozofice nu-l împiedicau să aibă admirații artistice ; cugetătorul nu înăbușea de loc în el omul sensibil ; știa să facă deosebire între partea ce se cuvine imaginației și cea a fanatismului. În cutare tragedie, de pildă, condamna ideile, dar admira stilul ; blestema concepția, dar aplauda toate amănuntele ; se înverșuna împotriva personajelor, entuziasmîndu-se totuși de ce spuneau. Cînd citea pasajele mai importante, se înflăcăra ; dar cînd se gîndea că popimea ar trage foloase pentru dugheana lor, era deznădăjduit, și în această învălmășală de sentimente în care se încurca, ar fi voit să-l poată încununa pe Racine cu amîndouă mîinile și, în același timp, să-l frece puțintel.

În cele din urmă, Emma își aduse aminte că la castelul de la Vaubyessard o auzise pe marchiză spunîndu-i Berthe unei tinere ; din clipa aceea alesese numele Berthe și cum moș Rouault nu putea să vină, domnul Homais fu rugat să fie naș. Oferi ca daruri din toate produsele prăvăliei, adică : șase cutii de jujubă, un borcan întreg de ingrediente, trei tuburi cu pastă de nalbă și, pe deasupra șase bețigașe de zahăr candel, pe care le găsise într-un dulap. În seara botezului avu loc o masă mare ; era și preotul ; lumea se înfierbîntă. Cînd erau la lichioruri, domnul Homais începu să cînte *Dumnezeul oamenilor milostivi*, domnul Léon cîntă o barcarolă, iar doamna Bovary-mama, care era nașa, o romanță de pe vremea Imperiului ; în sfîrșit, domnul Bovary-tatăl ceru să-i aducă neapărat copilul jos și începu să-l boteze cu un pahar de șampanie, pe care i-l turnă de sus în cap. Această derîdere a celor dintîi dintre taine îl scoase din sărite pe părintele Bournisien ; Bovary-tatăl răspunse printr-un citat din *Războiul zeilor*[2] ; preotul vru să plece, doamnele îl rugau să rămînă ; interveni Homais, și izbutiră să-l convingă să stea jos, după care el își reluă, liniștit, farfurioara cu ceașca de cafea pe jumătate băută.

---

1 *Athalie* — eroina din tragedia cu același nume de Racine.
2 *Războiul zeilor* — poem antireligios apărut în 1799, aparținînd lui Parny de Forges (1753—1814).

Domnul Bovary-tatăl mai rămase o lună la Yonville, minunînd tot orașul cu nemaipomenita lui bonetă militară cu galoane de argint, pe care-o purta dimineața, fumîndu-și pipa în piață. Avînd și obiceiul de-a bea mult rachiu, trimitea adesea servitoarea la „Leul de aur" să-i cumpere o sticlă, care se trecea în socoteala fiului ; și, ca să-și parfumeze fularele, folosi toată provizia de colonie pe care-o avea noră-sa.

Emmei îi plăcea să stea cu dînsul. Colindase toată lumea ; îi vorbea de Berlin, de Viena, de Strasbourg, de vremea cînd era ofițer, de ibovnicele pe care le avusese, de mesele grozave pe care le dăduse ; și apoi era amabil, și uneori pe scară sau în grădină, chiar o cuprindea de mijloc, strigînd :

— Charles, păzește-te !

Atunci doamna Bovary-mama, îngrijorată de fericirea fiului ei și temîndu-se ca nu cumva bărbată-su să nu aibă, cu timpul, o înrîurire imorală asupra ideilor tinerei femei, grăbi plecarea. Poate că avea motive de îngrijorare și mai serioase. Domnul Bovary era un om care nu avea nimic sfînt.

Într-o zi Emma simți deodată nevoia să-și vadă fetița, care fusese dată s-o alăpteze nevasta tîmplarului, și, fără să se mai uite în calendar ca să afle dacă cele șase săptămîni ale Fecioarei trecuseră sau nu, se îndreptă spre casa lui Rollet, așezată în capătul satului, la poalele dealului, între șosea și pajiște.

Era amiază ; obloanele caselor erau închise, iar acoperișurile de tablă, care luceau în lumina crudă a cerului albastru, păreau că scapără scîntei pe coame. Bătea un vînt înăbușitor. Mergînd, Emma se simțea slăbită ; o supărau pietrele de pe caldarîm ; stătu la îndoială dacă să se întoarcă acasă sau să intre undeva să se odihnească.

În clipa aceea, pe-o poartă de-alături, ieși domnul Léon cu un maldăr de hîrtii subsoară. Se apropie să-i dea bună ziua și se trase la umbră în fața prăvăliei lui Lheureux, sub pînza cenușie care era întinsă.

Doamna Bovary îi spuse că mergea să-și vadă copilul, dar că începe să se simtă obosită.

— Dacă... zise Léon, neîndrăznind să continue,

— Aveți treabă undeva ? întrebă ea.

Și cînd secretarul îi răspunse, îl rugă s-o însoțească. Chiar în seara aceea tot Yonville-ul află de asta, iar doamna Tuvache, soția primarului, spuse de față cu servitoarea că *domna Bovary se compromite*.

Ca să ajungi la doică trebuia s-o iei de unde se sfîrșește strada, la stînga, ca și cum te-ai duce la cimitir, și să mergi înainte printre căsuțe și ogrăzi, pe o potecuță cu lemnul-cîinelui înflorit pe de margini. În floare erau și măcieșii, și urzicile, și scaieții, care se înălțau din tufișuri. Prin spărturile gardurilor se zăreau, printre cocioabe cîte un purcel pe-o grămadă de gunoaie, sau niște vaci legate, care-și frecau coarnele de trunchiul copacilor. Mergeau alături, încetișor, ea sprijinindu-se de dînsul, iar el potrivindu-și pasul după al ei; înaintea lor juca un roi de muște, bîzîind în aerul cald.

Recunoscură casa după un nuc bătrîn care-o umbrea. Joasă și acoperită cu șoloane tuciurii, avea atîrnată afară, sub lucarnă, o cunună de ceapă. Legături de surcele, rezemate de îngrăditura de spini, înconjurau un strat de lăptuci, cîteva fire de levănțică și mazăre în floare ridicată pe araci. O apă murdară curgea împrăștiindu-se prin iarbă, și de jur împrejur erau o mulțime de zdrențe greu de deslușit, niște ciorapi de ață, o cămășuță de stambă roșie și un cearceaf mare de pînză groasă întins pe gardul de mărăcini.

Cînd auzi bariera, doica apăru, ținînd în brațe un copil care sugea. Cu cealaltă mînă trăgea după dînsa un țînc plîngînd, cu fața plină de scrofule, băiatul unui negustor de ciorapi din Rouen, pe care părinții lui, prea prinși cu negoțul lor, îl lăsau la țară.

— Intrați, zise ea; mititica dumneavoastră doarme colo.

Singura odaie de jos avea în fund, la perete, un pat larg, fără perdele, și o albie în partea dinspre fereastra care avea un ochi de geam cîrpit cu hîrtie albastră.

În colț, după ușă, sub tăblia lavoarului, lîngă o sticlă plină cu unsoare, din gîtul căreia ieșea o pană, era așezată o pereche de bocanci cu ținte sclipitoare; un *Mathieu Lanberg* sta aruncat pe căminul prăfuit, printre cremene de pușcă, mucuri de lumînare și bucăți de iască. În sfîrșit, ultimul din lucrurile de prisos din această locuință era

o Glorie sunînd din trompetă, poză tăiată fără îndoială dintr-o reclamă de parfumerie și prinsă în perete cu șase țințe de saboți.

Copilul Emmei dormea pe jos, într-un leagăn de mlădiță de răchită. Ea-l luă cu tot cu plapuma cu care era învelit și începu să cînte încet, legănîndu-se.

Léon se plimba prin odaie ; i se părea ciudat să vadă doamna asta frumoasă, în rochie de nanchin, în mijlocul acestei mizerii. Doamna Bovary se înroși ; Léon se întoarse, crezînd că poate privirile lui avuseseră ceva necuviincios. Pe urmă culcă la loc fetița, care tocmai vărsase pe guleraşul ei. Doica veni repede s-o șteargă, susținînd că n-o să se păteze.

— Dacă ar fi numai atîta, zise ea, dar nu fac decît s-o spăl tot timpul. N-ați avea bunătatea să-i lăsați vorbă lui Camus, băcanul, să-mi dea cîte o bucățică de săpun cînd îmi trebuie ? Ar fi mai ușor și pentru dumeavoastră, nu v-aș mai necăji.

— Bine, bine, zise Emma. La revedere, mătușă Rollet.

Și ieși ștergîndu-și picioarele de prag.

Femeia o conduse pînă la capătul curții, tot vorbindu-i ce greu îi vine să se scoale noaptea.

— Citeodată-s atît de istovită, că adorm stînd pe scaun ; așa că ar trebui să-mi dați măcar o litrișoară de cafea rișnită, care mi-ar ajunge pe-o lună și aș bea-o cu lapte, dimineața.

După ce-i ascultă cu răbdare mulțumirile, doamna Bovary plecă ; dar nu făcuse decît vreo cîțiva pași, cînd auzi pe cărare bocănit de saboți în urma ei și întoarse capul ; era doica.

— Ce este ?

Atunci țăranca, trăgînd-o la o parte în dosul unui ulm, începu să-i vorbească de bărbatul ei, care, cu meseria lui și șase franci pe an, pe care căpitanul ....

— Spune mai repede ce ai de spus, zice Emma.

— Ei bine, începu iar doica, oftînd după fiecare vorbă mă tem să nu fie amărît văzîndu-mă că iau cafeaua singurică ; știți dumneavoastră cum sînt bărbații...

— Dar o să ai, repetă Emma, am să-ți dau !...

Mă plictisești !.

— Vai, coniță dragă, vorba-i că, în urma rănilor, are junghiuri grozave în piept. Zice chiar că cidrul îl slăbește.

— Dar spune odată, mătușă Rollet!

— Așa că, reîncepu ea făcînd o plecăciune, dacă n-ar fi prea-prea ce vă cer... și mai făcu o plecăciune, cînd binevoiți — și privirea ei implora — un ulcioraș de rachiu îi dădu ea drumul în sfîrșit; și am să-i frec picioruşele mititicăi, că le are gingașe ca limba!

Scăpînd de doică, Emma luă iar brațul lui Léon. Merse repede un timp, apoi încetini pasul și, uitîndu-se înainte, dădu cu ochii de umărul tînărului, a cărui redingotă avea un guler de catifea neagră. Părul castaniu cădea peste el, lins și bine pieptănat. Băgă de seamă că are unghiile mai lungi decît se purta la Yonville. Îngrijirea lor era una din marile îndeletniciri ale secretarului, și pentru asta, avea totdeauna un cuțitaș anume în penarul său.

Se întoarseră la Yonville pe malul apei. În timpul căldurilor, apa scăzînd, lăsa goale pînă-n temelii ziduri-le grădinilor, care aveau o scară cu vreo cîteva trepte și rece, înghețînd parcă privirea; fire lungi și cubțiri de iarbă se îndoiau învălmășite, luate de curentul care le împingea și în a cărui limpezime se resfirau, ca niște plete verzi, lăsate-n voia lor. Uneori, pe virful trestiilor sau pe-o frunză de nuferi, umbla sau se așeza cîte o insectă cu picioruşe subțirele. Cîte o rază de soare străbătea bă-șicile mărurte și albastre ale undelor, care veneau una după alta, spărgîndu-se; bătrînele sălcii cu crengi rupte își oglindeau în apă coaja cenușie; mai încolo, jur împre-jur, pajiștea părea pustie. Era ora cînd oamenii de la ferme stăteau la masă, și tînăra femeie, ca și cel care o însoțea nu auzeau, mergînd decît cadența pașilor lor pe pămîntul bătătorit al potecii, cuvintele pe care și le spuneau și ușoara atingere a rochiei Emmei, care foșnea în jurul ei.

Zidurile grădinilor, cu cioburi de sticlă pe coamă, erau calde ca geamlîcul unei sere. Printre cărămizi cres-cuse ridichioară sălbatică; și doamna Bovary scutura ușor din mers, cu marginea umbrelei deschise, pulberea gal-benă a florilor ofilite, sau vreo crenguță de caprifoi ori de clematite, care, atîrnînd în lături, se tîrau o clipă pe mătase, agățîndu-se de ciucuri.

Vorbeau despre o trupă de dansatori spanioli care erau aşteptaţi în curînd la teatrul din Rouen.

— O să vă duceţi ? întrbă ea.

— Dacă voi putea, răspunse el.

N-aveau nimic altceva să-şi spună ? Ochii lor totuşi spuneau lucruri mai serioase, şi pe cînd se sileau să găsească frazele banale ,simţeau cum aceeaşi moleşeală îi cuprinde pe-amîndoi ; şi parcă un susur al sufletului, adînc neîncetat, ar fi copleşit murmurul glasurilor. Uluiţi deodată de această nouă duioşie, nu se mai gîndeau să-şi destăinuiască ceea ce simţeau sau să afle de unde vine. Fericirile viitoare, ca şiţărmurile de la tropice, aruncă peste nemărginirea care le precede moliciunile lor natale, o adiere parfumată, şi te simţi aţipind în această încîntare, fără ca măcar să încerci neliniştea de a nu vedea marginile zării.

Într-un loc pămîntul era desfundat de copitele vitelor ; trebuiră să meargă pe nişte pietroaie verzi, ridicate ici şi colo prin noroi. Emma se oprea adesea, o clipă, ca să vadă unde să pună piciorul şi, cu coatele în lături, aplecată, cu privirea nehotărîtă, clătinîndu-se pe pietroiul care se mişca, rîdea de teama de a nu cădea în băltoace.

Cînd ajunseseră în dreptul grădinii ei, doamna Bovary împinse bariera, urcă în fugă scările şi dispăru.

Léon se întoarse la birou. Patronul lipsea ; aruncă o privire asupra dosarelor, apoi îşi ascuţi o pană de scris, îşi luă pălăria şi plecă.

Se îndreptă spre Pâture, pe coasta dealului d'Argueil la intrarea în pădure ; se întinse jos sub brazi şi se uită printre degete la cer.

„Tare mă mai plictisesc, îşi spuse el, tare mă mai plictisesc !“

Găsea că e de plîns fiindcă trebuie să trăiască într-un sat ca acesta, cu Homais ca prieten şi cu domnul Guillaumin ca maestru. Cel de-al doilea, virît numai în afaceri, purtînd ochelari cu hulube de aur şi favorite roşii pe cravata albă, nu pricepea nimic din fineţile spiritului, cu toate că la început, luîndu-şi un aer scorţos, de englez, izbutise să-şi impresioneze secretarul. Cît despre soţia farmacistului, era cea mai bună nevastă din Normandie, blîndă ca o oaie, îşi iubea copii, tatăl, mama şi verii,

plîngea de cîte ori cineva avea vreun necaz, își lăsa gospodăria la voia întîmplării și nu putea suferi corsetele ; dar atît de greoaie, atît de plicticoasă la vorbă, cu o înfățișare atît de ștearsă și o conversație atît de mărginită, încît, deși avea 30 de ani, iar el, 20, deși dormeau ușă în ușă și vorbeau în fiecare zi, niciodată nu-i trecuse prin minte că cineva s-ar putea uita la dînsa ca la o femeie, sau că ar avea alte atribute feminine în afară de rochie.

Și, pe urmă, cine mai era ? Binet, cîțiva negustori, doi-trei cîrciumari, preotul, și, în sfîrșit, domnul Tuvache, primarul, cu cei doi fii ai săi, oameni avuți, ursuzi, mărginiți, care-și lucrau singuri pămîntul, făceau chefuri numai în familie, altminteri evlavioși, și cu care era un chin să ai de-a face.

Dar pe fondul comun al tuturor acestor chipuri omenești, figura Emmei se desprindea unică și totuși mai îndepărtată, căci între ea și dînsul simțea parcă niște nedeslușite prăpăstii.

La început venise la ea de mai multe ori împreună cu farmacistul. Charles nu se arătase prea dispus să-l primească ; și Léon între teama de a fi indiscret și dorința unei intimități pe care o socotea aproape cu neputință, nu știa ce trebuie să facă.

IV

Cum începu frigul, Emma se mută în sală — o încăpere lungă, cu plafonul jos, unde pe cămin era un mărgean stufos, agățat deasupra oglinzii. Stînd într-un fotoliu, lîngă fereastră, se uita la oamenii din sat care treceau pe trotuar.

De două ori pe zi Léon se ducea de la birou la „Leul de aur" ; Emma îl auzea de departe venind și se apleca să asculte ; și tînărul luneca parcă, dincolo de perdele, totdeauna îmbrăcat la fel și fără să întoarcă măcar capul. Dar în amurg, cînd, cu bărbia în mîna stîngă, își lăsa pe genunchi broderia începută, deseori tresărea la apariția

acestei umbre pe care-o vedea deodată lunecînd. Se ridica și poruncea să se pună masa.

Domnul Homais venea în timpul cinei. Cu boneta lui grecească în mînă, intra în vîrful picioarelor, ca să nu deranjeze pe nimeni, și spunînd întotdeauna aceeași frază : „Bună seara la toată lumea !“ Apoi, cînd își lua locul la masă, între cei doi soți, îl întreba pe doctor cum îi merg bolnavii, iar doctorul îi cerea părerea asupra onorariilor posibile. După aceea stăteau de vorbă despre ce mai scria *la gazetă*. La ora aceea Homais o știa aproape pe dinafară și o expunea în întregime, cu părerile ziaristului și cu toate amănuntele catastrofelor individuale din Franța și din străinătate. Dar, epuizînd subiectul, se grăbea să dea drumul la cîteva aprecieri asupra felurilor de mîncare din fața lui. Cîteodată chiar, săltîndu-se puțin, arăta, în chip delicat, doamnei bucata cea mai fragedă, sau, întorcîndu-se către servitoare, îi dădea sfaturi cum se face tocana și cum se dreg mai igienic bucatele ; vorbea despre mirodenii, sucuri de carne, sosuri și gelatină, de te minunai. De altfel, cu capul mai plin de rețete decît îi era farmacia de borcane, Homais era neîntrecut în a face fel de fel de dulcețuri, oțeturi și lichioruri ; cunoștea, de asemenea toate noile invenții ale aparatelor de gătit economicoase, ca și arta de a păstra brînzeturile și de a drege vinurile stricate.

La ora 8 se înființa Justin, ca să-l ia să închidă farmacia. Atunci domnul Homais, care băgase de seamă că elevul lui îndrăgise casa medicului, îi arunca o privire șireată, mai ales dacă era și Félicité de față.

— Strengarul meu, spunea el, începe să se deștepte, și mi se pare — dracu să mă ia ! — că-i îndrăgostit de servitoarea dumneavoastră !

Dar un cusur mai grav, pentru care-l dojenise, era obiceiul de-a asculta într-una tot ce se vorbește. Așa, de pildă, duminica nu era chip să-l faci să iasă din salon, unde-l chema doamna Homais ca să ia copiii, care adormeau prin fotolii, trăgînd jos cu spatele învelitorile de stambă, prea largi.

La întrunirile acestea de seara de la farmacist nu venea cine știe ce lume, bîrfeala și opiniile lui politice

îndepărtînd treptat multe persoane respectabile. Secretarul era nelipsit. Cum auzea clopoțelul, alerga înaintea doamnei Bovary, îi lua șalul și-i punea deoparte, sub biroul farmaciei, pantofii mari de sfoară, pe care-i purta peste încălțăminte cînd era zăpadă.

Făceau mai întîi cîteva partide de „treizeci și unu" ; apoi domnul Homais juca *écarté* cu Emma ; în spatele ei, Léon îi dădea sfaturi. Stînd în picioare, cu mîinile pe spătarul scaunului, privea dinții pieptenului ei, care intrau în coc. La fiecare mișcare pe care-o făcea ca să arunce o carte, i se ridica rochia în partea dreaptă. Din părul-i ridicat pornea pe spate o dîră întunecoasă, care, pălind treptat, se pierdea puțin cîte puțin în umbră. Veșmintele ei largi cădeau în falduri bogate de o parte și de alta a scaunului, atingînd pămîntul. Uneori, cînd Léon își simțea talpa cizmei pusă deasupra, se dădea în lături, ca și cum ar fi călcat pe cineva.

După ce se isprăvea partida de cărți, spițerul și medicul jucau „domino", iar Emma trecea pe un alt scaun, și, cu coatele pe masă, începea să răsfoiască *L'Illustration*. Își adusese jurnalul de modă. Léon venea lîngă ea, se uitau împreună la gravuri și nu întorceau pagina decît după ce terminau amîndoi.

Deseori îl ruga să-i spună versuri ; Léon declama cu o voce tărăgănată, pe care cu multă dibăcie o făcea tot mai dulce cînd era vorba de dragoste. Dar îl enerva țăcănitul pietrelor de „domino" ; domnul Homais era tare, îl bătea pe Charles, dînd într-una șase-șase. Apoi, cum terminau cele trei sute de puncte, se tolăneau amîndoi în fața căminului și adormeau îndată. Jăraticul se stingea în cenușă, ceainicul era gol ; Léon mai citea, Emma îl asculta, învîrtind mașinal abajurul lămpii, pe a cărui mătase străvezie erau pictate paiațe în trăsuri și dansatoare pe sîrmă, cu prăjinile lor. Léon se oprea făcînd semn spre cei care adormiseră ascultînd ; atunci începeau să vorbească în șoaptă, și ceea ce-și spuneau li se părea și mai plăcut, fiindcă nu-i auzea nimeni.

Se înjghebă astfel între ei un fel de tovărășie, un schimb necontenit de cărți și de romanțe ; domnul Bovary, care nu era prea gelos, n-avea de ce să se mire.

De ziua lui primi un frumos cap frenologic, împestriţat peste tot cu numere, pînă la torace, şi pictat în albastru. Era o atenţie din partea secretarului. Mai avea el şi altele, pînă şi pe aceea de a-i face comisioanele la Rouen ; şi cum curtea unui romancier adusese la modă mania cactuşilor, Léon îi cumpără doamnei unul şi i-l aduse, în *Rîndunica*, pe genunchi, înţepîndu-şi degetele cu perii lor tari.

Emma ceru să-i aşeze la geam o scîndurică cu apărătoare, ca să-şi ţină ghivecele. Secretarul îşi făcu şi el o grădiniţă suspendată ; se zăreau unul pe altul îngrijindu-şi florile la fereastră.

Printre ferestrele din sat era una la care stătea cineva şi mai des ; căci duminica, de dimineaţă pînă noaptea, şi în fiecare după-amiază, dacă era frumos afară, vedeai la lucarna unui pod profilul uscăţiv al domnului Binet, aplecat pe strungul lui, al cărui uruit monoton se auzea pînă la „Leul de aur".

Într-o seară, întorcîndu-se, acasă, Léon găsi în odaia lui un covor de catifea şi lînă, cu frunze, pe-un fond şters. Îl arătă doamnei Homais, domnului Homais, lui Justin, copiilor, bucătăresei, şi-i vorbi şi maestrului său ; toată lumea vru să vadă covorul ; de ce atîta *dărnicie* din partea soţiei medicului faţă de secretar ?! Asta păru ciudat, şi toată lumea era pe deplin convinsă că ea trebuie să fie *prietena* lui.

Vorbind într-una de farmecele şi sufletul ei, Léon lăsa pînă într-atîta să se înţeleagă că într-adevăr aşa este, încît Binet îi răspunse într-o zi foarte brutal :

— Puţin îmi pasă, de vreme ce nu fac parte din societatea ei !

Se chinuia căutînd cum să-i facă o *declaraţie ;* şi, şovăind mereu între teama de a-i displace şi ruşinea de a fi atît de sfios, plîngea de deznădejde şi dorinţe. Lua apoi hotăriri energice ; scria scrisori pe care le rupea, amîna pentru altă dată, cînd iar se răzgîndea. De multe ori pornea cu intenţia de a îndrăzni totul ; dar hotărîrea asta se spulbera de îndată ce se găsea în faţa Emmei, şi cînd Charles, apărînd pe neaşteptate, îl poftea să urce în şareta lui, ca să meargă împreună să vadă vreun bolnav din împrejurimi, el primea imediat, îşi lua rămas bun de la doamna şi pleca. Parcă soţul ei nu era părticică din ea ?

Emma însă nu se întreba dacă îl iubește. Credea că dragostea trebuie să izbucnească deodată, cu trăsnete și fulgere, ca un uragan ceresc care se abate asupra vieții, o zdruncină din temelii, smulge tot ce-i voință ca pe niște frunze și duce în prăpastie inima întreagă. Emma nu știa că pe terasa caselor, atunci cînd jgheaburile sînt înfundate, ploaia face băltoace, și ar fi rămas astfel liniștită dacă n-ar fi descoperit, deodată, o crăpătură în zid.

Era într-o duminică de februarie, într-o după-amiază cu ninsoare.

Plecaseră toți, domnul și doamna Bovary, Homais și domnul Léon, să vadă devale, la o jumătate de leghe de Yonville, o filatură de in care se instala. Spițerul luase cu el pe Napoléon și pe Athalie, ca să facă puțină mișcare, și-i însoțea și Justin, cu umbrelele pe umăr.

Totuși, nimic nu era mai lipsit de interes decît această curiozitate. Un loc viran mare, pe care erau aruncate la întîmplare, printre grămezi de nisip și pietriș, cîteva roți dințate ruginite, ce înconjurau o clădire lungă, dreptunghiulară, avînd o mulțime de ferestruici. Construcția era încă neterminată, și prin căpriorii acoperișului se vedea cerul. Un mănunchi de paie, amestecat cu spice, legat de căpriorul de pe coamă, își filfîia în vînt panglicile tricolore.

Vorbea Homais. Le explica celorlalți importanța viitoare a acestei întreprinderi, aprecia rezistența podelelor, grosimea zidurilor și-i părea foarte rău că nu are un baston-metru, cum avea domnul Binet pentru uzul său personal.

Emma, cu care era la braț, se sprijinea puțin de umărul lui, privind discul soarelui cum își împrăștie pînă departe, prin ceață, paloare-i orbitoare ; întoarse capul ; Charles era acolo. Avea șapca trasă pe ochi, iar buzele groase îi tremurau încet, ceea ce da înfățișării sale un aer stupid , pînă și spatele lui liniștit te enerva cînd îl vedeai ; și ea găsea că pe redingotă e întipărită toată banalitatea personajului.

Pe cînd îl cerceta, gustînd astfel, în enervarea ei, un fel de voluptate perversă, Léon făcu un pas spre dînsa. Frigul, care-l făcea palid, dădea parcă chipului său o și mai dulce blîndețe ; între cravată și gît, gulerul cămășii, puțin prea larg, lăsa să i se vadă pielea ; sfîrcul unei

urechi ieșea dintr-o șuviță de păr, și ochi lui mari și albaștri, ridicați spre nori, îi părură Emmei mai limpezi și mai frumoși decît lacurile din munți, în care se oglindește cerul.

— Nenorocitul! strigă deodată spițerul.

Și alergă spre fiul său, care tocmai se repezise într-o grămadă de var casă-și înălbească pantofii. La mustrările cu care îl copleșea, Napoléon. începu să urle, pe cînd Justin îi ștergea încălțămintea cu un șomoiog de paie. Dar ar fi trebuit un cuțit; Charles i-l oferi pe-al său.

„Ah, își zise ea, poartă cuțit în buzunar, ca țăranii!“

Începu să cadă promoroacă; se întoarseră la Yonville.

Seara, doamna Bovary nu se duse în vizită la vecini, și, după ce plecă Charles, cînd se simți singură, reîncepu să-l compare pe unul cu celălalt, cu claritatea unei senzații aproape imediate și cu acea prelungire de perspectivă pe care o dă amintirea. Privind din pat focul viu care ardea, îl mai vedea pe Léon și acum, ca și atunci, stînd în picioare, îndoindu-și cu o mînă bastonașul, iar cu cealaltă ținînd-o pe Athalie, care sugea în liniște o bucată de gheață. Îl găsea încîntător; nu putea să se dezlipească de el; își amintea alte atitudini ale lui, din alte zile, fraze pe care le spusese, timbrul vocii lui, întreaga lui ființă; și repeta ținuindu-și buzele ca pentru un sărut: „Da! Încîntător! Încîntător!... O fi iubind? se întreba. Pe cine?... Pe mine!“

Îi apărură deodată o mulțime de dovezi, și inima ei tresări. Flacăra din cămin făcea să tremure pe tavan o lumină jucăușă; se întoarse pe spate, întinzîndu-se.

Atunci începu veșnica tînguială: „Oh, dacă cerul ar fi vrut! De ce nu? Cine mă împiedică?...“

La miezul nopții, cînd se întoarse bărbatul ei, avu aerul că se trezește, și cum Charles făcu zgomot dezbrăcîndu-se, se plînse că o doare capul; apoi întrebă alene cum a fost în seara aceea.

— Domnul Léon, spuse Charles, a plecat devreme.

Emma nu-și putu stăpîni un zîmbet și adormi cu sufletul plin de o nouă încîntare.

A doua zi, pe înserate, primi vizita domnului Lheureux, negustor de galanterie. Era un om dibaci acest negustor.

Născut gascon, dar devenit normand, adăugase limbuției sale meridionale, șiretenia celor din Caux. Fața lui grasă, puhavă, rasă părea dată cu o fiertură de miambal, iar părul alb făcea să apară și mai vie strălucirea aspră a ochilor lui mici, negri. Nu se știa ce fusese odinioară : vînzător ambulant, spuneau unii, bancher la Routot, după alții. Sigur era un singur lucru : că făcea în cap socoteli atît de complicate, încît îl speriase și pe Binet. Politicos pînă la slugărnicie, stătea totdeauna pe jumătate îndoit din șale, ca unul care salută sau face o invitație.

După ce-și lăsă la ușă pălăria cu panglică de doliu, puse pe masă o cutie de carton verde și, cu o politețe nemaipomenită, începu să i se tînguie doamnei că pînă în ziua aceea nu izbutise să-i cîștige încrederea. O biată prăvălioară ca a lui nu era făcută să atragă o *elegantă* ca ea ; și apăsă asupra cuvîntului. Cu toate acestea, nu avea decît să poruncească, și el e gata să-i procure tot ce-ar dori, mărunțișuri sau rufărie, tricotaje sau lucruri de modă, deoarece el se ducea la oraș, regulat, de patru ori pe lună. Avea legături cu cele mai mari case. Puteai să întrebi de la el „Trei frați", la „Barba de aur", sau la „Marele sălbatic" ; toți domnii aceștia îl cunoșteau perfect ! Așadar, în ziua aceea venea să-i arate doamnei, în treacăt, cîteva articole pe care le avea din întîmplare, mulțumită unei ocazii din cele mai rare. Și scoase din cutie o jumătate de duzină de gulere brodate.

Doamna Bovary le cercetă.

— N-am nevoie de nimic, zise ea.

Atunci domnul Lheureux înșiră cu multă grijă trei eșarfe alegeriene, mai multe testele cu ace englezești, o pereche de papuci de paie și, în sfîrșit, patru ouare din lemn de cocos, lucrate de ocnași la traforaj. Apoi, cu amîndouă mîinile pe masă, cu gîtul întins, aplecat înainte, urmărea cu gura căscată privirea Emmei, care se plimba nehotărîtă printre toate aceste mărfuri. Din cînd în cînd, ca și cum ar fi vrut să scuture praful de pe ele, dădea cîte un bobîrnac pe eșarfele de mătase, întinse cît erau de lungi ; și eșarfele tremurau foșnind ușor și scînteind în lumina verzuie a amurgului, ca pe niște steluțe, fluturașii de aur din țesătură.

— Cît costă ?

— Mai nimic, răspunse el, mai nimic ; dar nu-i nici o grabă ; cînd veți binevoi ; nu sîntem hrăpăreți.

Chibzui cîteva clipe și, în cele din urmă mulțumi domnului Lheureux, care-i răspunse calm :

— Nu-i nimic ! O să ne înțelegem altă dată. Cu doamnele m-am împăcat întotdeauna, numai cu a mea nu !

Emma zîmbi.

— Voiam să spun, începu el cu un aer blajin, după gluma pe care o făcuse, că nu duc grija banilor... Aș putea să vă dau, dacă v-ar trebui...

Emma se arătă surprinsă.

— Ei, începu el repede, vorbind în șoaptă, n-aș avea nevoie să alerg prea departe ca să vă procur ; lăsați pe mine !

Și începu să întrebe cum îi merge lui moș Tellier, patronul „Cafenelei franceze", pe care-l îngrijea atunci domnul Bovary.

— Ce-o fi avînd moș Tellier ?... Tușește de se cutremură casa, și tare mă tem să în curînd o să-i trebuiască mai degrabă un palton de brad decît o flanelă ! A făcut atîtea chefuri în tinerețea lui ! Oameni de soiul ăsta, doamnă, n-aveau nici pic de măsură ! L-a dat gata rachiul ! Dar, oricum, nu-i plăcut să vezi cum se duce o cunoștință. Și pe cînd punea capacul cutiei de carton, vorbea într-un despre clientela doctorului : Fără îndoială, zise el uitîndu-se spre geam cu o mutră acră, timpul e de vină în toate bolile astea ! Nici eu nu mă prea simt în apele mele, va trebui să vin și eu zilele astea să-l consult pe domnul doctor pentru un junghi pe care-l am în spate. În sfîrșit, la bună vedere, doamnă Bovary ; la dispoziția dumneavoastră, preaplecată slugă!

Și închise ușa încetișor.

Emma ceru să se aducă masa în odaie, la gura sobei, pe o tavă ; mîncă pe îndelete ; totu-i păru bun.

„Ce cuminte am fost !" își spunea singură, gîndindu-se la eșarfe.

Auzi pași pe scară : era Léon. Se sculă, luă din grămada de pe scrin cea dintîi cîrpă care-i căzu în mînă și începu s-o tivească. Cînd apăru Léon, Emma părea foarte ocupată.

Conversația lîncezea, doamna Bovary se tot oprea în fiecare clipă, iar Léon se simțea stingherit. Stînd lîngă cămin, pe un scăunel, tot învîrtea între degete acarnița de sidef ; iar Emma cosea, sau, din cînd în cînd, așeza cu unghia cutele pînzei. Nu vorbea ; tăcea și el, vrăjit de tăcerea ei, cum ar fi fost și de cuvintele ei.

„Bietul băiat", gîndea Emma.

„De ce nu i-oi fi plăcînd ?" se întreba el.

În cele din urmă, Léon spuse totuși că în una din zilele acestea trebuie să se ducă la Rouen, unde are o treabă pentru biroul lui.

— Abonamentul dumneavoastră la notele de muzică a expirat, trebuie să-l prelungesc ?

— Nu, răspunse ea.

— De ce ?

— Pentru că...

Și, stringîndu-și buzele, trase încet firul lung de ață gri pus în ac.

Pe Léon îl enerva s-o vadă lucrînd. Degetele Emmei se jupuiau parcă la vîrf ; îi trecu prin cap o frază curtenitoare, dar nu îndrăzni s-o rostească.

— Așadar, renunțați ? continuă Léon.

— La ce, exclamă Emma, la muzică ? ! Ah ! Doamne, da ! Am de ținut casa, de îngrijit bărbatul, în sfîrșit, o mie de alte lucruri, o mulțime de alte obligații care treo pe prim plan.

Se uită la pendulă. Charles întîrziase. Atunci făcu pe îngrijorata. Repetă de două-trei ori :

— E atît de bun !

Secretarul ținea la domnul Bovary. Dar drăgălășenia Emmei față de dînsul îl surprinse neplăcut ; totuși, îl lăudă mai departe, așa cum înțelegea s-o facă în fața oricui, spunea el, și mai ales față de farmacist.

— Ah, ce om cumsecade ! adăugă Emma.

— Sigur ! întări secretarul.

Și Léon începu să vorbească de doamna Homais, care se îmbrăcă atît de neglijent, încît de obicei, îți vine să rîzi.

— Ce importanțăare ? îl întrerupse Emma. O mamă cumsecade nu se sinchisește de cum e îmbrăcată.

Apoi tăcu iar.

Lucrurile se petrecură la fel și în zilele următoare; vorbele ei, felul ei de a fi, totul se schimbă. O vedeai ocupîndu-se de aproape de gospodărie, mergînd iar regulat la biserică și ținîndu-și servitoarea mai din scurt. O luă pe Berthe de la doică. Félicité o aducea de cîte ori veneau musafiri, și doamna Bovary îi scotea hăinuțele ca să arate ce bine-i făcută. Declara că adoră copiii, că ei erau alinarea, bucuria, nebunia ei, și, dezmierdînd-o, avea porniri lirice, care altora decît celor din Yonville, le-ar fi amintit de Sachette din *Notre Dame de Paris*.

Cînd se întorcea Charles, găsea papucii la încălzit lîngă gura căminului. Jiletcile lui nu mai erau cu căptușeala descusută, nici cămășile fără nasturi, și chiar ți-era mai mare dragul să vezi cum stăteau așezate teanc în dulap toate bonetele de bumbac. Nu se mai strîmba ca altădată cînd era vorba să facă o plimbare prin grădină; tot ce propunea el era totdeauna bine venit, deși nu-și dădea seama căror imbolduri se supune, fără să cricnească; și cînd Léon îl vedea stînd după masă în fața sobei, cu mîinile împreunate pe burtă, cu amîndouă picioarele pe grătarul căminului, cu obrazul stacojiu din pricina digestiei grele, cu ochii umezi de fericire, cu copilul care se tîra pe covor și femeia asta subțire, ca trestia, care venea să-l sărute pe frunte, peste spătarul fotoliului, își spunea:

„Ce nebunie! Cum să ajung pînă la ea?"

Îi păru deci atît de cinstită și cu neputință să și-o apropie, încît îl părăsi și cea mai vagă speranță.

Dar, prin această renunțare, o ridică neînchipuit de sus. În ochii lui, Emma, se desfăcea de farmecele ei trupești, de la care el nu avea nimic de așteptat; și, în inima lui, ea se înălța mereu, desprinzîndu-se ca o măreață apoteoză înaripată. Simțea unul din acele sentimente curate, care nu stînjenesc mersul vieții, pe care le întreții pentru că sînt rare și a cărui pierdere te-ar întrista mai mult decît te bucură posesiunea.

Emma slăbi; deveni palidă, fața i se lungi. Cu părul negru, lins, cu ochii mari, cu nasul drept, cu mersul de pasăre, și acum totdeauna tăcută, nu părea oare că trece prin viață de-abia atingînd-o și că poartă pe frunte pecetea ștearsă a cine știe cărei soarte sublime? Era atît de tristă,

și de calmă, atît de blîndă și în același timp atît de rezervată, încît în preajma ei te simțeai cuprins de un farmec care te îngheață, ca atunci cînd, în biserică, te înfiori de parfumul florilor, amestecat cu răceala marmorei. Nici ceilalți nu scăpau de acest farmec. Farmacistul spunea :

— E o femeie foarte înzestrată și căreia i-ar sta bine chiar și într-o reședință de plasă.

Burghezele îi admirau chiverniseala, clienții politețea, săracii milostenia.

Dar ea era plină de pofte, de mînie, de ură. Rochia aceasta cu cute drepte ascundea o inimă tulburată, iar buzele ei atît de sfioase nu-i destănuiau zbuciumul. Era îndrăgostită de Léon și căuta să fie singură numai ca să se desfete în voie cu amintirea chipului său. Prezența lui tulbura voluptatea acestei meditații. Cînd îi auzea pașii, își simțea inima bătîndu-i tare în piept ; dar, de îndată ce era de față, emoția-i pierea și nu-i mai rămînea în cele din urmă decît o nemărginită uimire, după care o apuca tristețea.

Léon nu știe că, atunci cînd pleca deznădăjduit, Emma se ridica în urma lui, ca să-l vadă în stradă. Era îngrijorată de tot ce face, îi pîndea expresia feței ; născoci o poveste întreagă pentru a găsi un pretext ca să-i vadă camera. I se părea că soția farmacistului este foarte fericită fiindcă doarme sub același acoperiș cu el, și gîndurile ei se abăteau mereu asupra acestei case, ca porumbeii de la „Leul de aur", care veneau acolo să-și moaie în ulucele streșinii lăbuțele roze și aripile albe. Dar cu cît Emma își dădea seama de dragostea ei, cu atît o înăbușea, ca să nu iasă la iveală și ca s-o micșoreze. Ar fi vrut ca Léon să i-o bănuiască ; și în mintea ei își închipuia întîmplări, catastrofe, care să-i înlesnească asta. Ceea ce o făcea să se stăpînească era, fără îndoială, lenea sau spaima, dar și pudoarea. Se gîndea că îl îndepărtse prea mult, că acum era prea tîrziu, că totul era pierdut. Apoi, trufia, bucuria de a-și spune : „Sînt cinstită" și de a se privi în oglindă cu aere de resemnare o alina oarecum de sacrificiul pe care credea că-l face.

Atunci, poftele trupești, lăcomia de bani și melancoliile pasiunii, totul se contopi într-o singură suferință ; și

în loc să-și abată gîndul, Emma-l lega și mai mult de toate acestea, atițîndu-și durerea și căutînd-o pretutindeni, cu orice prilej. O supăra un fel de mîncare prost servit sau o ușă întredeschisă, plîngea după catifeaua pe care nu putea s-o aibă, după fericirea care-i lipsea, după visurile pe care nu le putea atinge, de casa ei prea neîncăpătoare.

Ceea ce o scotea din sărite era faptul că Charles nu avea nici măcar aerul că bănuiește chinul ei. Convingerea lui că o face fericită i se părea o insultă idioată, iar siguranța lui în privința asta, lipsă de recunoștință. Atunci pentru cine era ea cuminte ? Nu era oare el piedica oricărei fericiri, pricina tuturor necazurilor și asemănător limbii ascuțite de la catarama acelei curele complicate care-o strîngea din toate părțile ?

Revărsă asupra lui toată ura care se aduna din nenumăratele ei plictiseli ; și orice sforțare pentru a o micșora n-o făcea decît să crească ; căci truda aceasta zadarnică, adăugată la celelalte motive de deznădejde, o făcea să se îndepărteze și mai mult de el. Propria-i blîndețe o răzvrătea împotriva ei înseși. Mediocritatea vieții casnice o împingea spre fantezii costisitoare, duioșia conjugală, spre dorințe adultere. Ar fi vrut ca Charles s-o bată pentru ca să-l poată urî, ca să se poată răzbuna pe bună dreptate. Uneori rămînea uimită de cruzimea presupunerilor care-i veneau în minte ; și trebuia să surîdă înainte, să se audă repetîndu-și mereu că e fericită, să se prefacă a fi, să-l lase să creadă că este.

Era totuși scîrbită de această fățărnicie. O ispitea gîndul să fugă cu Léon, undeva departe de tot, să încerce o soartă nouă, dar în aceeași clipă în sufletul ei se deschidea o prăpastie nedeslușită, plină de întuneric.

„De altfel, nu mă mai iubește, gîndea ea. Ce să mă fac ? Ce ajutor să aștept, ce mîngîiere, ce ușurare ?

Rămînea zdrobită, cu sufletul la gură, încremenită, suspinînd înăbușit, vărsînd șiroaie de lacrimi.

— De ce nu-i spuneți domnului ? o întreba servitoarea cînd intra în timpul acestor crize.

— Din pricina nervilor, răspundea Emma. Nu-i spune, l-ai mîhni.

— Ah, da, începea iar Félicité, sînteţi întocmai ca Guérinoaia, fata lui moş Guérin, pescarul din Pollet, pe care am cunoscut-o la Dieppe înainte de a veni la dumneavoastră. Era aşa de tristă, aşa de tristă, că, dac-o vedeai stînd în picioare în pragul casei, ţi se părea că-i o draperie de doliu pusă la uşă. Pe cît se pare, boala ei era un fel de ceaţă la cap, şi doctorii n-aveau ce-i face, şi nici preotul. Cînd o apuca prea tare, pleca de una singură pe malul mării, aşa că locotenentul de la vamă, cînd îşi făcea rondul, o găsea adesea întinsă cu faţa-n jos, plîngînd pe prundiş. Se zice că pe urmă, după ce s-a căsătorit, i-a trecut.

— Mie, însă, reluă Emma, după ce m-am măritat mi-a venit.

VI

Într-o seară, pe cînd stătea în faţa ferestrei deschise, uitîndu-se la Lestiboudois, paracliserul, care tundea tufişurile de merişor, auzi deodată sunînd de vecernie.

Era la începutul lui aprilie, cînd înfloreşte ciubotica-cucului; un vînt călduţ luneca pe straturile săpate, iar grădinile, ca nişte femei, păreau că se gătesc pentru sărbătorile de vară. Printre leaţurile boltei de viţă, şi mai încolo, jur împrejur, se vedea pe pajişte riul şerpuind în voie prin iarbă. Aburul serii trecea printre plopii desfrunziţi, îndulcindu-le siluetele cu o nuanţă violetă, mai ştearsă şi mai străvezie, ca un văl subţire oprit pe crengile lor. Departe, se vedeau mergînd cîrezi de vite; nu le-auzeai nici paşii, nici mugetele, doar clopotul, sunînd mereu, îşi prelungea în văzduh paşnica lui tînguire.

La auzul dangătului repetat, gîndul tinerei femei rătăcea prin vechile-i amintiri din copilărie şi din pension. Îşi aminti de sfeşnicele mari de pe altar, mai înalte decît vasele pline de flori, şi de chivotul cu coloanele lui mici. Ar fi vrut să se piardă ca altădată în şirul lung de voaluri albe, pe care, ici şi colo, le împestriţau cu negru capişoanele ţepene ale maicilor aplecate pe scăunelele lor de rugăciune; duminica, la liturghie, cînd înălţa capul,

prin vîrtejurile albăstrii de tămîie care se ridicau, zărea chipul blînd al Fecioarei. Atunci o cuprinse îndoiosarea ; se simți moleșită și cu totul la voia întîmplări, ca un fulg de pană luat de vîrtejul furtunii, gata de orice spovedanie, numai să-și smerească sufletul și să-și piardă în ea întreaga ființă.

În piață îl întîlni pe Lestiboudois, care se-ntorcea de la biserică, căci, pentru ca să nu-și piardă ziua, prefera să-și întrerupă treaba și să și-o reia apoi, așa că suna de vecernie cînd îi venea la îndemînă. De altfel, trăgînd clopotul mai devreme, dădea de știre copiilor că a venit ceasul catehismului.

Cîțiva copii, care și sosiseră, jucau în bile pe lespezile din cimitir. Alții, călare pe zid, dădeau din picioare, secerînd cu saboții urzicile înalte crescute între zidul împrejmuitor și ultimele morminte. Era singurul loc cu verdeață, restul era plin de pietre și mereu acoperit de-un strat de praf subțire, în ciuda măturii paracliserului.

Copiii în tîrlici alergau pe-acolo ca pe-un parchet făcut anume pentru ei, iar țipetele lor dominau vuietul clopotului care scădea o dată cu bălăbănitul funiei groase ce atîrna din vîrful clopotniței, cu capătul tîrîndu-se pe jos. Rîndunele treceau scoțînd țipete scurte și despicînd aerul cu tăișul zborului, intrau repede în cuiburile lor galbene de sub olanele streșinii. În fundul bisericii ardea o lampă, adică un fitil de candelă într-un pahar atîrnat. De departe, lumina ei părea o pată albicioasă ce tremura pe untdelemnul dinăuntru. O rază lungă de soare străbătea tot naosul, întunecîndu-i și mai mult părțile laterale și ungherele.

— Unde-i preotul ? întrebă doamna Bovary pe-un băiețaș care se distra zgîlțîind crucea barierei în gaura ei lărgită.

— O să vină, răspunse el.

Și, într-adevăr, se auzi scîrțiind portița de la casa parohială, și părintele Bournisien apăru ; dînd unii peste alții, copiii o zbughiră în biserică.

— Strengarii ăștia, murmură preotul, tot strengari ! Și, luînd de pe jos un catehism ferfenițit de care se împiedicase : N-au nimic sfînt !

Dar, cum o zări pe doamna Bovary :

— Scuzați-mă, zise el, nu v-am recunoscut.

Vîrî catehismul în buzunar și se opri, bălăbănind între două degete cheia grea de la altar.

În lumina soarelui de asfințit, care-i bătea drept în față, alpacaua anteriului, lustruită la coate și destrămată la poale, părea mai stearsă. Pete de grăsime și de tutun se aliniau pe pieptul său lat, de-a lungul șirului de nasturi, și se înmulțeau cu cît se depărtau de guler, unde se odihneau nenumăratele cute ale pielii stacojii, presărată cu pete galbene, care se pierdeau în perii aspri ai bărbii cărunte. Tocmai stătuse la masă și sufla greu.

— Cum vă simțiți ? întrebă el.

— Prost, răspunse Emma. Sufăr.

— Ei bine, și eu la fel ! începu preotul. Căldurile astea de la început nu-i așa că-s grozav de moleșitoare ? Dar, în sfîrșit, ce să facem ? Sîntem născuți să suferim, cum glăsuiește sfîntul Pavel. Dar domnul Bovary ce zice de asta ?

— El ! exclamă Emma, cu un gest de dispreț.

— Cum ? replică preotul foarte mirat. Nu vă prescrie nimic ?

— Ah, spuse Emma, nu de leacuri pămîntești am nevoie.

Dar, din cînd în cînd, preotul se uita la biserică, unde toți copiii, stînd în genunchi, își dădeau brînci și cădeau ca într-un joc de cărți.

— Aș vrea să știu... reîncepu ea.

— Stai tu puțin, stai, Riboudet, strigă preotul furios, c-o să-ți rup urechile, obraznicule ! Apoi întorcîndu-se spre Emma : E băiatul lui Boudet, tîmplarul ; părinții sînt înstăriți și-l lasă să-și facă de cap. Dacă ar fi vrut, însă, ar fi învățat ușor, că-i foarte ager la minte. Iar eu uneori îl chem în glumă Riboudet (așa se cheamă și colina pe care trebuie s-o treci ca să ajungi la Maromme), ba îi spun chiar *„mon Riboudet"*. Ha ! ha ! *„Mont Riboudet"* [1] ! Deunăzi i-am povestit-o și înaltpreasfinției-sale,

1. În limba franceză, joc de cuvinte *„mon Riboudet"*, adică „Riboudet al meu", și *„mont Riboduet"* (care se pronunță la fel) și care înseamnă „muntele Riboudet".

care a ris... a binevoit să rîdă. Și domnul Bovary ce mai face ?

Emma parcă nici nu-l auzea. Preotul continuă :

— Mereu foarte ocupat, fără îndoială ! Căci noi amîndoi, el și cu mine, sîntem cu siguranță oamenii care au cel mai mult de lucru din toată parohia. Numai că el e medicul trupesc, adăugă preotul cu un ris lătăreț, pe cînd eu sînt al sufletelor !

Emma se uită la el, rugător :

— Da... zise ea, dumneavoastră ușurați toate necazurile.

— Ah ! Nu mai spuneți, doamnă Bovary ! Chiar azidimineață a trebuit să mă duc la Bas-Diauville să văd o vacă ce se *umflase;* credeau că o deochease cineva. Toate vacile lor, nu știu cum... Dar, iertați-mă... Longuemarre și Boudet ! Arde-v-ar focul ! Isprăviți odată !

Și se năpusti în biserică.

Copiii tocmai se înghesuiau în jurul stranei, se urcau pe scăunelul dascălului, deschideau cartea de rugăciuni ; iar alții îndrăzneau să se strecoare pe furiș pînă-n confesional. Dar, deodată, preotul prinse a le împărți la toți o ploaie de palme. Apucîndu-i de gulerul hainei, îi sălta în sus și-i punea în genunchi pe lespezile de la strană cu atita putere, de parcă ar fi vrut să-i planteze acolo.

— Ei, zise el cînd se întoarse lîngă Emma, și-și desfăcu batista mare de pînză, ținînd un colț cu dinții, plugarii sînt tare de plîns !

— Sînt și alții, răspunse ea.

— Firește. De plidă, lucrătorii de la oraș.

— Nu ei...

— Iertați-mă ! Eu am cunoscut acolo niște biete mame, femei cinstite, vă asigur, adevărate sfinte, care n-aveau nici măcar o bucată de pîine.

— Dar acelea, reîncepu Emma (și colțurile gurii i se strîmbau vorbind), acelea, părinte, care au o bucată de pîine, dar care n-au...

— Cu ce face focul iarna, zise preotul.

— Ei, ce are a face ?

— Cum ce are a face? Mie, unuia, mi se pare că atunci cînd ești bine încălzit, bine hrănit... căci, în sfîrșit...

— Doamne-Dumnezeule... oftă ea.

— Nu vă e bine? zise preotul, apropiindu-se cu un aer îngrijorat. Din cauza digestiei, cu siguranță. Trebuie să vă întoarceți acasă, doamnă Bovary, să luați un ceai; asta o să vă întărească, sau mai bine, un pahar de apă rece cu zahăr tos.

— De ce?

Și Emma avea aerul unuia care se deșteaptă dintr-un vis.

— Pentru că vă treceți mîna pe frunte. Am crezut că v-a venit ameteală. Apoi, răzgîndindu-se: Dar parcă mă întrebați ceva? Despre ce era vorba? Nu mai știu.

— Eu? Nimic... nimic... repetă Emma.

Și privirea care rătăcea împrejur se opri încet asupra bătrînelului în sutană. Se uitară lung unul la altul, în față, fără să scoată o vorbă.

— Atunci, doamnă Bovary, spuse el în cele din urmă, mă iertați, dar, știți, datoria înainte de toate; trebuie să isprăvesc cu haimanalele astea ale mele. Se apropie primele împărtășanii. Mi-e teamă să nu fiu din nou în întîrziere! Așa că, începînd de la Înălțare, îi țin în fiecare miercuri *recta* cîte o oră mai mult. Bieții copii! Nu e niciodată prea devreme ca să-i îndreptăm pe căile Domnului, așa cum de altfel el însuși ne-a încredințat prin gura ceresculuí său fiu. Sănătate, doamnă, respectele mele soțului dumneavoastră!

Și intră în biserică, făcînd chiar în ușă o mătanie.

Emma îl văzu dispărînd între cele două șiruri de bănci, cu pașii lui greoi, cu capul puțin înclinat pe-un umăr și cu amîndouă mîinile întredeschise, date-n lături.

Apoi se răsuci pe tocuri, cu totul, ca o statuie pe un pivot, și se-ndreptă spre casă. Dar vocea groasă a preotului, vocea limpede a băieților îi ajungeau încă în auz, urmărind-o mereu.

— Ești creștin.

— Da, sînt creștin.

— Ce-i un creștin?

— E cel care, fiind botezat... botezat... botezat...

Urcă treptele scării de-acasă ținîndu-se de balustradă și, cum ajunse în camera ei, se prăbuși într-un fotoliu.

Lumina albicioasă a geamurilor se micșora încet, unduind. La locul lor de totdeauna, mobilele păreau mai nemișcate, pierdute în umbră ca într-un ocean întunecos. Focul din cămin se stinsese, pendula continua să bată, și Emma se minuna oarecum că lucrurile rămîn atît de tihnite cînd într-însa era atîta zbucium. Dar acolo, între fereastră și masa de lucru, stătea micuța Berthe, care se clătina pe botoșeii ei și încerca să se apropie de mai-că-sa ca să-i apuce capătul panglicilor de la șorț.

— Lasă-mă zise Emma, dînd-o la o parte cu mîna.

Fetița veni îndată și mai aproape de genunchii ei ; și, sprijinindu-se de ei cu amîndouă mîinile, ridică spre Emma ochii mari și albaștri, pe cînd de pe buze i se prelingea pe mătasea șorțului o șuviță de salivă cristalină.

— Lasă-mă ! repetă tînăra femeie furioasă.

Înfricoșat de înfricoșarea ei, copilul începu să țipe.

— Ah ! Da' lasă-mă odată ! strigă ea, îmbrîncind-o cu cotul.

Berthe căzu la picioarele scrinului, peste ornamentele lui de alamă ; se tăie la obraz, și sîngele-i țîșni. Doamna Bovary se repezi s-o ridice, rupse cordonul clopoțelului, chemă servitoarea strigînd din toate puterile și era gata să se blesteme, cînd apăru Charles. Era ora mesei, se întorcea acasă.

— Uite, dragă, îi zise Emma cu o voce liniștită ; mititica a căzut jos, jucîndu-se, și s-a rănit.

Charles o îmbărbătă ; cazul nu era de loc grav, și se duse să caute un plasture.

Doamna Bovary nu coborî în sală ; vru să rămînă singură, să vadă de copil. Atunci, privind-o cum doarme, îngrijorarea care mai stăruia începu să se risipească încetul și se socoti proastă de-a binelea și prea bună ca să se fi tulburat adineauri pentru o nimica toată. Într-adevăr, Berthe nu mai plîngea. Respirația ei ridica acum ușor învelitoarea de bumbac. Lacrimi mari se opreau în colțul pleoapelor pe jumătate închise, prin care, între

gene, se vedeau două pupile șterse, adîncite ; plasturele lipit de obraz îi trăgeau pieziș pielea întinsă.

„E ciudat, gîndea Emma, ce urîtă e copila asta!"

La 11 seara, cînd Charles se întoarse de la farmacie (unde se dusese după-masă ca să înapoieze ce mai rămăsese din plasture), o găsi pe nevastă-sa în picioare lîngă leagăn.

— Îți spun doar că n-o să fie nimic, o asigură Charles, sărutînd-o pe frunte. Nu fi necăjită, scumpa mea, c-o să te îmbolnăvești!

Zăbovise mult la spițer. Cu toate că nu se arătase prea mișcat, domnul Homais se străduise totuși să-l îmbărbăteze, să-i *ridice moralul*. Cu ocazia asta vorbise de tot felul de primejdii care amenințau copiii și de ușurința servitorilor.

În privința asta, doamna Homais era pățită, căci mai purta încă pe piept urmele unei căzături cu jăratic pe care, pe vremuri, o bucătăreasă i-o răsturnase pe bluză. De-atunci părinții ei luau tot felul de măsuri. Cuțitele nu erau niciodată ascuțite, nici podelele ceruite. La ferestre puseseră gratii de fier, iar la pervazuri, niște bare groase. Copilașii lui Homais, cu toată libertatea pe care-o aveau, nu puteau face o mișcare fără să se țină cineva de ei, ca să-i supravegheze ; la cel mai mic guturai, tatăl lor îi îndopa cu leacuri de piept, și, pînă la vîrsta de 4 ani trecuți, toți purtau, vrînd-nevrînd, niște scufițe vătuite. Drept e că asta era o manie a doamnei Homais; în sinea lui, soțul ei nu era de loc bucuros, temîndu-se ca nu cumva strînsoarea acestor scufițe să aibă cine știe ce înrurire asupra deșteptăciunii lor, și cîteodată își da drumul :

— Așadar, ai de gînd să faci din ei niște caraibi sau niște botcuzi?!

Charles încercase atunci de mai multe ori să schimbe vorba.

— Aș vrea să vă spun ceva, șoptise încetișor la urechea secretarului, care o luase pe scară înaintea lui.

„O fi bănuind ceva?" se întreba Léon. Îi bătea inima și se pierdea în fel de fel de presupuneri.

În cele din urmă Charles, după ce închise ușa, îl rugă să se intereseze personal de Rouen care-ar fi prețurile

pentru un frumos dagherotip [1]; voia să-i facă soției lui o duioasă surpriză, o atenție delicată: portretul lui în frac. Dar *voia să știe dinainte cît o să-l coste;* culegerea acestor informații nu avea să-l încurce pe domnul Léon, de vreme ce se ducea la oraș aproape în fiecare săptămînă.

De ce se ducea? Homais bănuia că aici se ascunde cine știe ce *aventură de holtei,* cine știe ce intrigă. Dar se înșela; Léon nu avea nici o aventură. Era mai trist ca niciodată, și doamna Lefrançois băgase bine de seamă asta după cîtă mîncare lăsa acum în farfurie. Ca să afle mai multe, îl iscodea pe perceptor; Binet îi răspunse pe un ton înțepat că el *nu-i în solda poliției.*

Camaradul său totuși îi părea foarte ciudat; căci deseori Léon se lăsa pe spătarul scaunului, cu brațele întinse în lături, și se cam plîngea de viață.

— Fiindcă nu vă distrați de ajuns, explica perceptorul.

— Cu ce să mă distrez?

— Eu, în locul dumitale, mi-aș lua un strung.

— Dar nu știu să lucrez la strung, răspunse secretarul.

— A! Asta așa e! spunea celălalt mîngîindu-și bărbia cu un aer de dispreț amestecat cu satisfacție.

Léon se săturase să iubească fără rezultat; apoi, începea să simtă copleșeala pe care ți-o dă monotonia vieții atunci cînd ea nu-i călăuzită de nici un interes și nu-i susținută de nici o speranță. Era atît de plictisit de Yonville și de locuitorii lui, încît își ieșea din fire cînd vedea anumiți oameni și anumite case; și farmacistul, cît era el de cumsecade, îi devenea cu totul nesuferit. Totuși, perspectiva unei noi situații îl înspăimînta tot atît pe cît îl ademnea.

Teama aceasta se schimbă repede în nerăbdare, și atunci Parisul îi flutură din depărtare fanfara balurilor lui mascate, cu rîsete „grizetelor". Deoarece avea să-și termine acala Dreptul, de ce nu pleca? Cine-l împiedica?

---

1. Aparat care, cu ajutorul unei camere obscure, fixează imaginile pe o placă de cupru argintată. A fost inventat de Daguerre, înainte de apariția aparatelor de fotografiat.

Și în mintea lui începu să facă pregătiri ; hotărî mai dinainte de ce să se apuce. Își mobilă, în gînd, un apartament. O să ducă o viață de artist. O să ia lecții de ghitară ! O să aibă un halat, o beretă-bască, pantofi de catifea albastră ! Și admiră chiar de pe acum, deasupra căminului, două florete încrucișate, cu un cap de mort și o ghitară deasupra.

Partea grea era consimțămîntul mamei lui — și totuși nimic nu părea mai cuminte. Chiar maestrul lui îl îndemna să lucreze într-un alt birou, unde-ar putea să se căpătuiască. Luînd deci o cale de mijloc, Léon căută un loc de al doilea secretar la Rouen ; nu găsi, și, în cele din urmă, îi scrise mamei lui o lungă scrisoare amănunțită, în care-i arăta pentru ce motive trebuie să plece, să se instaleze imediat la Paris. Maică-sa fu de acord.

Léon nu se grăbi de loc. În fiecare zi, timp de o lună întreagă, Hivert îi cără de la Yonville la Rouen, de la Rouen la Yonville cufere, geamantane și pachete ; și după ce Léon își reîmprospătă garderoba și-și dădu la reparat cele trei fotolii pe care le avea, își cumpără o întreagă provizie de fulare, într-un cuvînt, luă mai multe măsuri decît pentru o călătorie în jurul lumii ; tot amînă plecarea de pe-o săptămînă pe alta, pînă primi de la mama lui o a doua scrisoare, prin care-l zorea să plece, de vreme ce așa-i era dorința, ca să-și poată trece examenul înainte de vacanță.

Cînd sosi clipa îmbrățișărilor, doamna Homais lăcrimă ; Justin plîngea în hohote ; Homais, ca om tare ce era, își ascunse emoția ; voi să ducă chiar el paltonul prietenului său pînă la poarta notarului, care-l lua pe Léon la Rouen în trăsura lui. Acesta din urmă de-abia avu timp să-și ia rămas bun de la domnul Bovary.

Cînd ajunse sus, la capătul scării, se opri cu sufletul la gură. La intrarea lui, doamna Bovary sări deodată în picioare.

— Tot eu sînt zise Léon.

— Eram sigură !

Emma își mușcă buzele, și un val de sînge îi năvăli în față, îmbujorînd-o din rădăcina părului pînă la mar-

ginea gulerului. Stătea în picioare, cu umărul rezemat de lemnăria care căptușea peretele.

— Dar domnul nu-i aici ? începu Léon.

— Lipsește. Mai spuse încă o dată : Lipsește.

După asta urmă o tăcere. Se uitară unul la altul ; și gîndurile lor, contopite în aceeași spaimă, se îmbrățișau strîns, ca două piepturi care se zbat.

— Aș ține mult s-o sărut pe Berthe, spuse Léon.

Emma coborî cîteva trepte și-o strigă pe Félicité.

Léon aruncă repede jur împrejur o privire atotcuprinzătoare, pe pereți, pe etajere, pe cămin, ca și cum ar fi vrut să pătrundă tot, să ia cu el tot.

Dar Emma se întoarse, și servitoarea o aduse pe Berthe, care zgîlțiia la capătul unei sfori o morișcă de vînt cu vîrful în jos.

— Adio, sărmane copil ! Adio, micuță dragă, adio !

Și o încredință iar mamei.

— Ia-o de-aici, spuse ea.

Rămaseră singuri.

Doamna Bovary, întoarsă cu spatele, stătea cu obrazul lipit de geam ; Léon își ținea șapca în mînă și o bătea ușor de-a lungul piciorului.

— Are să plouă, spuse Emma.

— Am manta, răspunse el.

— Ah !

Emma se întoarse, cu bărbia în piept, cu fruntea înainte. Lumina aluneca pe ea ca pe-o marmură, pînă la arcul sprîncenelor, fără să se poată ști ce privea în depărtare, nici ce gîndea în adîncul sufletului ei.

— Deci, adio ! spuse Léon suspinînd.

Emma ridică atunci capul cu o mișcare bruscă.

— Da, adio... pleacă !

Se apropiară unul de altul; Léon întinse mîna, Emma șovăi.

— A șadar, englezește, spuse Emma, lăsîndu-și mîna într-a lui și silindu-se să rîdă.

Léon i-o simți între degete și parcă însăși esența întregii ei ființe coborîse în această palmă umedă.

Apoi deschise mîna ; ochii lor se mai întîlniră o dată, și Léon dispăru.

Cînd ajunse în piață, se opri și se ascunse după un stîlp, ca să se mai uite o dată la casa aceea albă, cu cele patru jaluzele verzi. I se păru că în cameră, în dosul ferestrei, vede o umbră ; dar perdeaua; desprinzîndu-se din cordonul ce o strîngea ca și cum nimeni n-ar fi atins-o, mișcă încet lungile ei falduri oblice, care, dintr-o singură tresărire, se desfăcură toate, și rămase dreaptă, mai nemișcată ca un zid. Léon o luă la fugă.

Zări de departe, pe drum, cabrioleta patronului său, și alături, un om într-un șorț de pînză groasă, care ținea calul. Homais și domnul Guillaumin stăteau de vorbă. Îl așteptau.

— Să ne îmbrățișăm, zise spițerul cu lacrimi în ochi. Uite-ți paltonul, dragul meu prieten ; bagă de seamă să nu răcești. Îngrijește-te ; caută-ți sănătatea.

— Hai, Léon, urcă-te zise notarul.

Homais se aplecă peste aripa trăsurii și, cu o voce întretăiată de suspine, lăsă să-i scape aceste două cuvinte triste :

— Drum bun.

— Bună seara, răspunse domnul Guillaumin. Dă-i drumul !

Plecară, iar Homais se întoarse acasă.

Doamna Bovary deschise fereastra care dădea în grădină și se uita la nori.

Se îngrămădeau la apus, spre Rouen, și își rostogoleau repede rotocoalele lor negre, din dosul cărora ieșeau razele lungi ale soarelui, ca săgețile de aur ale unui trofeu suspendat, pe cînd restul cerului senin era alb ca de porțelan. Dar răbufnirea unei vijelii îndoi plopii, și ploaia se dezlănțui deodată, ropotind pe frunzele verzi. Soarele se arătă apoi iarăși, găinile începură să cotcodăcească, vrăbiile să scuture din aripi în tufișurile ude. Băltoacele de pe nisip duceau cu ele, scurgîndu-se, niște flori roz de salcîm.

„Ah ! Ce departe trebuie să fie acum !“ se gîndi ea.

Domnul Homais veni ca de obicei la șase și jumătate, în timpul mesei.

— Ei bine, zise el așezîndu-se, așadar, adineauri îl expediarăm pe tînărul nostru !

— S-ar părea, răspunse doctorul. Apoi, întorcîndu-se pe scaun : Ce mai noi pe la dumneavoastră ?

— Nu mare lucru. Doar că soția mea a fost azi după-amiază puțin tulburată. Știți dumneavoastră, femeile se tulbură dintr-un fleac ! Mai ales a mea ! Și am greși dacă ne-am ridica împotrivă, fiindcă așa sînt nervii lor, mai influențabili decît ai noștri.

— Bietul Léon, zise Charles, cum are s-o ducă la Paris ? ! Crezi c-o să se obișnuiască ?...

Doamna Bovary oftă.

— Ba bine că nu ! zise farmacistul, plescăind din limbă. Chefuri cu femei prin birturi, baluri mascate, șampanie, toate astea au să se țină lanț, vă asigur !

— Nu cred să ajungă un stricat, obiectă Bovary.

— Nici eu, se grăbi să adauge Homais, cu toate că va trebui să se ia după ceilalți, ca să nu treacă altfel drept un iezuit. Nici nu știți ce viață duc ștrengarii aceia cu actrițele, în Cartierul Latin ! De altfel, studenții sînt foarte bine văzuți la Paris. Numai să aibă darul de a fi plăcuți, că imediat sînt primiți în cele mai bune cercuri și sînt chiar doamne din cartierul Saint-Germain care se îndrăgostesc de ei, ceea ce le oferă mai tîrziu prilejul să facă niște căsătorii strălucite.

— Dar, zise doctorul, mi-e teamă că el... acolo...

— Aveți dreptate, îl întrerupse spițerul, asta-i cealaltă față a medaliei ! Ești silit să stai mereu cu mîna în pungă. Stai, să zic așa, într-o grădină publică ; se prezintă un oarecare, bine îmbrăcat, chiar decorat, și pe care l-ai putea lua drept un diplomat ; ți se adresează ; îi vorbești ; tipul se vîră în sufletul tău, îți oferă tutun sau îți ridică pălăria. Apoi te apropii de dînsul mai mult ; te duci cu el la o cafenea, te poftește să mergi la vila lui de la țară, între două pahare îți dă prilejul să faci tot felul de cunoștințe, și, de cele mai multe ori nu face decît să-ți șterpelească punga sau să te vîre în cine știe ce dandana...

— Adevărat, răspunse Charles. Dar eu mă gîndeam mai cu seamă la boli, ca de pildă la febra tifoidă, care atacă studenții din provincie.

Emma tresări.

— Din cauza schimbării de regim, continuă farmacistul, și a tulburării pe care o provoacă în tot organismul. Și apoi, apa din Paris, știți dumneavoastră! felurile de la birturi, toate acele mîncăruri piperate ajung, în cele din urmă, să-ți înfierbînte sîngele și nu fac, orice s-ar spune, cît un rasol bun! În ce mă privește, eu am preferat totdeauna bucătăria burgheză; e mai sănătoasă! Așa că, pe cînd făceam farmacia la Rouen, am stat într-o pensiune, mîncam cu profesorii.

Și continuă tot așa, să-și spună părerile sale generale și preferințele personale, pînă în clipa cînd veni Justin să-l caute ca să pregătească un gălbenuș cu lapte și zahăr.

— N-ai o clipă de răgaz, strigă el, mereu la jug! Nu-i chip să ies un moment! Trebuie să mă treacă năduşelile ca pe-un cal la arat! Ce jug nenorocit! Apoi, cînd ajunse la ușă: *A propos*, știți noutatea?

— Ce noutate?

— E aproape sigur, continuă Homais, ridicînd sprîncenele și luînd o mutră din cele mai serioase, că expoziția agricolă a Senei Inferioare are să se țină anul ăsta la Yonville-l'Abbaye. Cel puțin așa se zvonește. Ziarul de azi-dimineață lasă să se înțeleagă ceva. Pentru arondismentul nostru ar fi de cea mai mare importanță! Dar o să vorbim de asta mai tîrziu. Vă mulțumesc, văd perfect; Justin e cu felinarul.

VII

A doua zi fu pentru Emma o zi jalnică. Totul i se păru învăluit într-o ceață neagră, care plutea nedesluşit pe deasupra lucrurilor, și tristețea se afunda în sufletul ei cu urlete sfîșietoare, ca un vînt de iarnă prin castelele părăsite. Avea acea stare de vis pe care ți-o dă ceea ce nu se mai întoarce niciodată, oboseala care te cuprinde după fiecare fapt împlinit, acea durere, în fine, pe care

ţi-o dă întreruperea oricărei mişcări obişnuite, încetarea bruscă a unei vibraţii prelungi.

Ca şi după întoarcerea de la Vaubyessard, cînd cadrilurile i se învîrteau în cap, simţea o melancolie posomorîtă, o deznădejde mocnită. Léon îi apărea acum mai enigmatic; cu toate că se despărţise de ea, nu o părăsise, era acolo, şi parcă umbra lui mai rămăsese pe pereţii casei. Nu-şi putea lua ochii de pe covorul pe care călcase el, de pe fotoliile acelea, acum goale, în care stătuse el. Riul continua să curgă, împingîndu-şi valurile-i mărunte de-a lungul malului lunecos. Se plimbaseră de-atitea ori pe acolo, şi undele murmurau la fel, pe pietrele acoperite cu muşchi. Ce zile însorite au avut! Ce minunate după-amiezi, singuri, la umbră, în fundul grădinii! El citea tare, cu capul gol, stînd pe un scăunel de nuiele uscate, boarea răcoroasă a pajiştii făcea să tremure filele cărţii şi condurăşii din bolta chioşcului... Ah! plecase singurul farmec al vieţii ei, singura speranţă cu putinţă a unei fericiri! Cum nu prinsese ea fericirea aceea, cînd avusese prilejul?! De ce n-a reţinut-o cu amîndouă mîinile, în genunchi, atunci cînd voia să-i scape? Şi se blestemă că nu-l iubise pe Léon; era însetată de buzele lui. Îi veni să alerge după el, să se arunce în braţele lui, să-i spună: „Iată-mă, sînt a ta!". Dar Emma se împiedică mai dinainte de toate greutăţile înfăptuirii, şi dorinţele ei, sporite de regret, era şi mai vii.

Din clipa aceea, amintirea lui Léon fu centrul suferinţei ei, care pîlpîia mai tare decît focul uitat de nişte drumeţi în zăpadă prin stepele Rusiei. Alerga spre focul acela, se ghemuia lîngă el, îi răscolea încetişor jăraticul gata să se stingă, se ducea să caute jur împrejur tot ce putea să-l întreţească şi amintirile cele mai îndepărtate, ca şi împrejurările cele mai apropiate, ceea ce simţea ca şi ceea ce-şi închipuia, dorinţele de voluptate care se risipeau, proiectele de fericire care trosneau de vînt ca nişte crengi uscate, cumînţenia ei stearpă, speranţele ei năruite, targa căsniciei le aduna, le lua, le folosea pe toate pentru a-şi ăţiţa tristeţea.

Cu toate acestea, flăcările se potoliră, fie că provizia se isprăvi de la sine, fie că mormanul fusese prea îndesat.

Nemaivăzindu-l, dragostea se stinse puțin cît puțin, părerea de rău se înăbuși sub obișnuință ; și licărirea aceea de incendiu, care împupurase cerul ei palid, se învălui în mai multă umbră și, încetul cu încetul, se șterse. În atipirea conștiinței, luă pînă și sila față de soțul ei drept înclinație sufletească pentru amant ; dogoarea urii, drept văpaia dragostei, dar cum uraganul sufla mereu, iar pasiunea se mistui pînă ajunse scrum, și nici un ajutor nu veni, nici o rază de soare nu se arătă, în jurul ei se așternu noapte deplină și rămase pierdută într-un frig cumplit, care-i pătrundea toată ființa.

Atunci începură iarăși zilele de chin de la Tostes. Se socotea acum mult mai nenorocită, căci știa ce-i suferința și avea convingerea că nu se va mai sfîrși niciodată.

O femeie care-și impusese sacrificii atît de mari putea foarte bine să-și îngăduie fantezii. Își cumpără un pupitru de rugăciuni gotic și cheltui într-o lună paisprezece franci pentru lămîi, cu care să-și curețe unghiile ; scrise la Rouen să i se cumpere o rochie de cașmir albastru ; alese de la Lheureux cea mai frumoasă din eșarfele pe care le avea și se încinse cu ea pe deasupra capotului ; apoi, cu obloanele închise și dichisită astfel, rămînea întinsă pe-o canapea, cu o carte în mînă.

Își schimba des pieptănătura ; se aranja în chip de chinezoaică, cu bucle moi, cu codițe împletite ; își făcu o cărare la o parte și își încîrlionță părul dedesubt, ca un bărbat.

Vru să învețe italienește ; cumpără dicționare, o gramatică, un teanc de hîrtie albă. Încercă să citească ceva serios, istorie sau filozofie. Uneori, noaptea, Charles sărea din somn ca ars, crezînd că venea să-l caute vreun bolnav :

— Vin îndată, bolborosea el.

Și nu era nimic, altceva decît hîrșciitul chibritului cu care Emma voia să aprindă iar lampa. Dar cu cititul ei se petrecu la fel ca și cu tapițeriile care, de-abia începute, stăteau ticsite în dulap ; le lua, le lăsa, se apuca de altele.

Avea accese, cînd o puteai împinge ușor spre orice ciudățenii. Într-una din zile se făli față de bărbatul ei

că-i în stare să bea, ca nimic, o jumătate de pahar de rachiu ; şi cum Charles avu nerozia să facă prinsoare, Emma dădu pe gît rachiul pînă la fund. Cu toate aerele ei de femeie zvăpăiată (aşa spuneau despre ea burghezele din Yonville), Emma nu părea totuşi veselă, şi, de obicei, avea totdeauna la colţurile gurii acea strîmbătură neclintită care încreţeşte obrazul fetelor bătrîne şi al ambiţioşilor decăzuţi. Era toată palidă, albă ca un cearceaf, pielea nasului era întinsă spre nări, ochii aveau priviri vagi. Fiindcă îşi descoperise trei fire de păr cărunt la tîmple, începu să vorbească de bătrîneţe.

Deseori o apuca un fel de sfîrşeală. Într-o zi chiar scuipă sînge, şi cum Charles se tot învîrtea în jurul ei, lăsînd să se vadă că-i îngrijorat, Emma răspunse :

— Ei şi ? Ce importanţă are ?

Charles se retrase în cabinetul lui şi plînse, stînd cu coatele pe masă, în fotoliul de la birou, sub craniul frenologic.

Atunci scrise mamei sale, rugînd-o să vină, şi se sfătui mult cu ea în privinţa Emmei.

Ce să decidă ? Ce să facă, de vreme ce refuza orice tratament ?

— Ştii tu ce i-ar trebui femeii tale ? începea iar doamna Bovary-mama. Ar trebui s-o sileşti să se apuce de ceva, de vreo treabă manuală. Dacă ar fi nevoită ca atîtea altele să-şi cîştige pîinea, n-ar avea nevricalele astea, care-i vin dintr-o sumedenie de idei pe care şi le vîră în cap şi din trîndăvia în care trăieşte.

— Cu toate acestea, e ocupată, spunea Charles.

— Ei, e ocupată ! Şi cu ce mă rog ? Citeşte romane, cărţi păcătoase, care-s împotriva religiei şi în care sînt luaţi în rîs preoţii, cu citate scoase din Voltaire. Dar toate astea duc cine ştie unde, bietul meu copil, şi un om fără religie sfîrşeşte totdeauna rău.

Se hotărî deci ca Emma să nu mai citească romane. Lucrul nu era de loc uşor. Bătrîna luă asta asupra ei ; cînd avea să treacă prin Rouen, urma să se ducă personal la cel care-i împrumuta cărţi şi să-i spună că Emma nu se mai abonează. Şi dacă totuşi librarul ar stărui în

îndeletnicirea lui de a otrăvi oamenii, n-ar avea oare dreptul să anunțe poliția ?

Despărțirea între soacră și noră fu rece. În cursul celor trei săptămîni cît stătuseră împreună nu schimbaseră nici două cuvinte, afară de răspunsuri și amabilități, cînd se întîlneau la masă, și seara, înainte de culcare.

Doamna Bovary-mama plecă într-o miercuri, cînd era zi de tîrg la Yonville.

Dis-de-dimineață piața era înțesată de un șir întreg de șarete cu două roți, care, toate, răsturnate pe spate și cu hulubele în aer, se întindeau de-a lungul caselor, de la biserică pînă la han. De cealaltă parte erau bărăci de pînză, în care se vindeau bumbăcărie, plăpumi și ciorapi de lînă, laolaltă cu căpestre pentru cai și pachete cu panglici albastre, ale căror capete filfîiau în vînt. Printre piramide de ouă și coșnițe cu brînză, din care ieșeau fire de paie cleioase, erau îngrămădite pe jos tot felul de unelte mari de fier ; lîngă vînturătorile de grîu, găini care cîrîiau în cuști joase, scoțînd gîturile printre ostrețe. Mulțimea, îngrămădindu-se în același loc, de unde nu se mai urnea, era cît pe ce să spargă uneori vitrina farmaciei. Miercurea, farmacia nu se golea o clipă, și lumea se înghesuia nu atît ca să cumpere doctorii, cît pentru consultații, așa de mare era faima domnului Homais prin satele dimprejur. Siguranța lui neclintită îi vrăjise pe țărani. Se uitau la el ca la cel mai mare dintre toți doctorii.

Emma stătea sprijinită în coate la fereastră (stătea de multe ori așa ; în provincie, fereastra ține loc și de teatru, și de plimbare) și se distra privind gloata de țărani, cînd zări un domn îmbrăcat într-o redingotă de catifea verde. Purta mînuși galbene, cu toate că era încălțat cu niște jambiere butucănoase ; și se îndrepta spre casa doctorului, urmat de un țăran, care mergea cu capul în jos, adîncit în gînduri.

— Pot să-l văd pe domnul ? îl întrebă pe Justin, care stătea de vorbă în prag cu Félicité. Și, luîndu-l drept un servitor de-al casei : Spuneți-i că a venit domnul Rodolphe Boulanger de La Huchette.

Noul-sosit nu-şi adăugase numelui acel *de la* din vreun loc local, ci numai ca să se ştie despre cine-i vorba. La Huchette era într-adevăr o moşie aproape de Yonville, căreia îi cumpărase castelul, împreună cu două ferme, pe care le exploata singur, fără ca totuşi să-şi bată prea mult capul. Ducea o viaţă de burlac şi se spunea că are *cel puţin cincisprezece mii de livre venit anual!*

Charles intră în sala mare de jos. Domnul Boulanger îi prezentă omul cu care venise şi care voia să i se ia sînge, pentru că simţea că-l *furnică în tot trupul*.

— Asta o să mă cureţe, obiecta el la orice argumente.

Bovary porunci deci să i se aducă o faşă şi un lighean şi-l rugă pe Justin să-l ţină. Apoi, adresîndu-se ţăranului, alb ca varul :

— Nu-ţi fie frică, voinicule.

— Nu, nu, răspunse celălalt, daţi-i înainte!

Şi cu un aer fălos îşi întinse braţul zdravăn. Cînd îl înţepă cu lanţeta, sîngele ţîşni, împroşcînd oglinda.

— Dă mai aproape ligheanul! strigă Charles.

— Ia te uită, spuse ţăranul, ai putea să juri că-i un şipot care curge! Ce sînge roş am! Asta-i semn bun, nu-i aşa?

— Citeodată, reluă doctorul, nu simţi nimic la început, şi numai după aceea vine sincopa, mai ales la oameni zdraveni cum e ăsta.

Cînd auzi vorbele acestea, ţăranul scăpă cutia pe care-o tot învîrtea între degete. La o smucitură din umeri, spătarul scaunului trosni. Pălăria căzu pe jos.

— Mă aşteptam, zise Bovary, apăsînd cu degetul pe vînă.

Ligheanul începu să tremure în mîinile lui Justin ; i se muiară genunchii, îngălbeni.

— Nevastă! Nevastă! strigă Charles.

Dintr-o săritură, Emma coborî scara.

— Oţet! strigă el. Ah, Doamne! Amîndoi deodată!

Şi, de emoţie, nu putea pune compresa.

— Nu-i nimic, spunea foarte liniştit domnul Boulanger, luîndu-l pe Justin în braţe.

Şi îl aşeză pe masă, cu spatele rezemat de perete.

Doamna Bovary îi scoase cravata. Șnururile cămășii aveau un nod, și cîteva minute scotoci cu degetele ei sprintene la gîtul băiatului ; turnă niște oțet pe batista ei de olandă și începu să-i tamponeze tîmplele, suflînd ușor pe deasupra.

Cărușașul își veni în fire, dar sincopa lui Justin tot mai ținea, și pupilele i se pierdeau în albul ochilor, ca niște flori albastre în lapte.

— Ar trebui să nu mai vadă asta, spuse Charles.

Doamna Bovary luă ligheanul. Cînd îl puse sub masă, la mișcarea pe care-o făcu aplecîndu-se, rochia (era o rochie galbenă de vară, cu patru volane, lungă și largă la poale) se înfoie în jurul ei pe lespezile sălii ; și cum Emma, aplecată, se clătina puțin cu brațele întinse în lături, rochia înfoiată făcea cute din loc în loc, după cum își mlădia mijlocul. Se duse apoi să ia o carafă de apă și începu să topească niște bucăți de zahăr, cînd sosi farmacistul. În timpul zăpăcelii, servitoarea se dusese să-l cheme ; cînd își văzu elevul cu ochii deschiși, își veni în fire. Pe urmă, învîrtindu-se în jurul lui, îl privi din cap pînă-n picioare.

— Prostule, spunea el, prostuțule, zău ! Prost ca noaptea ! În definitiv, ce mare scofală e o flebotomie ? Și încă un vlăjgan care nu se teme de nimic, așa cum îl vedeți, un fel de veveriță care se cațără să scuture nuci la înălțimi ametitoare. A, da, vorbește, laudă-te ! Frumoase însușiri pentru unul care vrea să ajungă farmacist ! Căci poți să te trezești chemat, în împrejurări grave, în fața tribunalelor, ca să luminezi conștiința magistraților ; și, cu toate acestea, va trebui să-ți păstrezi sîngele rece, să judeci, să te arăți om, sau, de nu, să treci drept imbecil.

Justin nu răspunse. Spițerul continuă :

— Cine te-a rugat să vii ? Mereu cazi pe capul domnului și al doamnei. De altfel, miercurea am mai multă nevoie de tine. În clipa asta acasă sînt douăzeci de oameni. Am lăsat totul baltă, ca să văd ce-i cu tine. Hai, cară-te ! Șterge-o ! Așteaptă-mă și ai grijă de borcane !

După ce Justin, care se îmbrăcase, plecă, mai vorbiră puțin despre leșinuri. Doamna Bovary nu leșinase niciodată.

— Nemaipomenit pentru o doamnă! spuse domnul Boulanger. Sînt unii însă foarte slabi de înger. Așa, de pildă, o dată, la un duel, am văzut un martor leșinînd numai cînd a auzit țăcănitul pistoalelor ce se încărcau.

— Eu, zise spițerul, cînd văd sînge de-al altora, n-am nici pe dracu; dar numai ideea că cel ce curge e al meu ar fi de ajuns să mă facă să leșin, dac-aș sta să mă gîndesc mult la asta.

Între timp, domnul Boulanger dădu drumul servitorului, sfătuindu-l să se liniștească, acum, după ce-și făcuse cheful.

— El mi-a dat prilejul să vă cunosc, adăugă.

Și cît spuse fraza asta nu-și luă ochii de la Emma.

Apoi puse trei franci pe colțul mesei, salută cu indiferență și plecă.

Ajunse repede de calaltă parte a riului (acesta-i era drumul de întoarcere spre La Huchette); și Emma îl zări pe pajiște, mergînd pe sub plopi, încetinind pasul din cînd în cînd, ca cineva adîncit în gînduri.

„E foarte drăguță! își spunea el; e foarte drăguță nevasta asta a doctorului. Dinți frumoși, ochi negri, picior cochet; și arată a pariziancă. De unde naiba a răsărit? Unde-a găsit-o rotofeiul ăsta?"

Domnul Rodolphe Boulanger avea 34 de ani; era brutal din fire și de o inteligență pătrunzătoare; avusese de altfel mult a face cu femeile și se pricepea la ele. Asta i se păruse frumușică, așa că se gîndea la ea și la bărbatul ei.

„Cred că-i tare prost. Și ea-i sătulă de el; nu încape îndoială! Are unghiile murdare și o barbă nerasă de trei zile. În timp ce el bate drumurile pe la bolnavii lui, ea stă să cîrpească ciorapi. Și cum te plictisești! Și cît ai vrea să stai într-un oraș, să joci polca în fiecare seară... Biata femeiușcă! Aici alergă cu gura căscată după dragoste, cum aleargă crapul după apă pe masa din bucătărie. Cu trei vorbe galante, e-n stare să te adore, sînt

sigur ! Ar fi duios, încîntător ! Dar cum să te descotorosești de ea după aceea ?"

Atunci complicațiile plăcerii întrevăzute în viitor îl făcură, prin comparație, să se gîndească la amanta lui. Întreținea o actriță din Rouen ; și cînd se opri cu gîndul asupra chipului ei, de care, chiar în amintire, era sătul, își spuse : „Ah ! Doamna Bovary e cu mult mai frumoasă decît ea, mai fragedă mai ales. Hotărît lucru ! Virginie începe să se îngrașe prea tare. E-așa de plictisitoare cu veselia ei. Și apoi, pasiunea ei pentru crevete !"

Cîmpul era pustiu, și Rodolphe n-auzea în jurul lui decît sfichiuitul regulat al ierbii care-i bătea ghetele și țîrîitul greierilor pitiți pe undeva prin ovăz ; o revedea pe Emma în sală, îmbrăcată așa cum o văzuse, și o dezbrăca.

— Ah ! Voi avea-o ! strigă el sfărîmînd cu bastonul un bulgăre din fața lui.

Și îndată examină ce avea de făcut. Se întrebă : Unde să se întîlnească ? În ce fel ? Or să aibă mereu mormolocul pe cap, și bona, vecinii, bărbatul, tot felul de belele de care trebuie să țină seamă.

„Ei, asta-i ! își spuse el. Trebuie să pierzi prea multă vreme". Apoi reîncepu : „Numai că are niște ochi care-ți sfredelesc inima, nu altceva ! Și paliditatea asta !... Eu, care ador femeile palide !"

Cînd ajunse pe creasta dealului d'Argueil, hotărîrea era luată.

„Nu mai rămîne decît să prind o ocazie. Ei bine ! Am să mai trec pe-acolo cîteodată, o să le trimit vînat, păsări ; la nevoie, o să mă las să-mi ia și sînge ; o să devenim prieteni, să-i invit la mine... Ei, drace ! adăugă apoi. Uite, acuși are loc expoziția agricolă ; va veni și ea, și am s-o văd ! Vom începe, și cu îndrăzneală, căci așa-i cel mai sigur".

VIII

Într-adevăr, veni și ziua faimoasei expoziții ! Chiar din dimineața serbării, locuitorii nu mai vorbeau, stînd în poartă, decît despre pregătirile ce se făceau ; se în-

tinseseră ghirlande de iederă deasupra uşii de la primărie ; într-o poiană se ridicase un cort pentru banchet, şi în mijlocul pieţei, în faţa bisericii, un fel de tun străvechi trebuia să vestească sosirea domnului prefect şi numele agricultorilor laureaţi. Garda Naţională din Buchy (la Yonville nu era) venise să se alăture corpului de pompieri, al cărui căpitan era Binet. În ziua aceea el purta un guler şi mai înalt ca de obicei şi, încătărămat în tunică, era aşa de ţeapăn şi de nemişcat, încît aveai impresia că tot ce era viu în el se lăsase în cele două picioare, care băteau cadenţa cu pas apăsat, dintr-o singură zvîcnitură. Cum între perceptor şi colonel stăruia de mult o rivalitate, şi unul şi celălalt, pentru a arăta ce pot, îşi instruiau oamenii separat. Vedeai trecînd pe rînd, cînd înainte, cînd înapoi, epoleţi roşii şi plastroane negre. Cînd credeai că se isprăveşte, atunci începea iar. Niciodată nu se desfăşurase atita alai. Încă din ajun, mai mulţi burghezi îşi dichisiseră casele ; drapele tricolore atîrnau la ferestrele întredeschise ; toate cîrciumile erau ticsite ; şi cum timpul era frumos, bonetele scrobite, crucile de aur şi năframele colorate păreau mai albe ca zăpada, sclipeau în lumina soarelui şi înviorau, cu împestriţeala lor împrăştiată, întunecata monotonie a redingotelor şi a bluzelor albastre. Fermierele din împrejurimi, dîndu-se jos de pe cal, îşi scoteau boldul mare cu care-şi prinseseră strîns în jurul trupului rochia suflecată, de teamă să nu se păteze ; iar bărbaţii, dimpotrivă, ca să-şi cruţe pălăriile, îşi puseseră batistele pe deasupra, ţinînd colţurile între dinţi.

Mulţimea venea în uliţa mare prin cele două intrări ale satului. Se revărsa din ulicioare, de pe alei, din case şi, din cînd în cînd, în urma burghezelor, care ieşeau cu mănuşi de aţă în mîini, ca să vadă serbarea, se auzeau căzînd la loc ciocanele de la porţi. Erau mai ales de admirat doi stîlpi, cu cîte un cadru triunghiular în vîrf, plini cu lampioane, aşezaţi de o parte şi de alta a unei estrade pe care aveau să stea autorităţile ; şi mai erau, prinse de cele patru coloane ale primăriei, patru feluri de prăjini, fiecare cu cîte un steag de pînză verzuie, împodobită cu inscripţii în litere de aur. Pe unul era scris

„Comerțului", pe altul „Agriculturii", pe al treilea „Industriei" și pe al patrulea „Artelor".

Dar veselia care strălucea pe toate fețele o posomora parcă pe doamna Lefrançois, hangița. În picioare, pe scara bucătăriei, mormăia în bărbie :

— Ce prostie ! Ce prostie cu șandramalele astea de pînză ale lor ! Își închipuie că prefectului o să-i placă să ia masa acolo, sub un cort, ca un măscărici de la circ ? Și mai zic că toate mofturile astea înseamnă o binefacere pentru ținutul nostru ! Dar atunci ce avea nevoie să se ducă să caute tocmai la Neufchâtel un birtaș ordinar ? ! Și pentru cine, mă rog ? Pentru niște văcari ! Niște coate-goale !...

Trecu spițerul. Era în haină neagră, pantaloni de nanchin, pantofi de castor și, ca niciodată, cu pălărie, o pălărie tare.

— Plecăciune ! zise el. Scuzați-mă, sînt grăbit.

Și cum grăsuna văduvă îl întrebă unde se duce, continuă :

— Vi se pare ciudat, nu-i așa, ca eu, care stau mereu retras în laboratorul meu, mai dihai decît guzganul din poveste în brînză...

— Ce brînză ? făcu hangița.

— Nu, nimic, vorba vine ! răspunse Homais. Voiam să spun numai, doamnă Lefrançois, că de obicei stau închis în casă. Azi, însă, avînd în vedere împrejurarea asta, trebuie negreșit să...

— A ! vă duceți acolo ? spuse ea, cu un aer de dispreț.

— Da, mă duc ! replică spițerul mirat. Doar fac parte din comisia consultativă.

Tușa Lefrançois se uită la el cîteva minute și, în cele din urmă, răspunse surîzînd :

— Atunci, e altceva ! Dar ce aveți dumneavoastră cu agricultura ? Care va să zică, vă pricepeți ?

— Firește că mă pricep, de vreme ce sînt farmacist, adică chimist ! Și întrucît chimia, doamnă Lefrançois, are drept scop cunoașterea acțiunii reciproce și moleculare a tuturor corpurilor din natură, urmează de-aici că agricultura este și ea cuprinsă în domeniul chimiei ; și, în-

tr-adevăr, compoziția îngrășămintelor, fermentația lichidelor, analiza gazelor și influența miasmelor, ce altceva sînt toate acestea, te-ntreb eu, dacă nu pur și simplu chimie ?

Hangița nu răspunse nimic. Homais continuă :

— Crezi dumneata că pentru a fi agronom trebuie să fi arat tu singur, sau să fi îngrășat păsări ? Dar mai degrabă trebuie să cunoști compoziția substanțelor în chestiune, zăcămintele geologice, influențele atmosferice, calitatea terenurilor, a mineralelor, a apelor, densitatea diferitelor corpuri și capilaritatea lor, și mai știu eu ce... Și trebuie să cunoști temeinic toate principiile de igienă, pentru a conduce, pentru a judeca construcția clădirilor, regimul animalelor, hrana servitorilor ! Mai trebuie, doamnă Lefrançois, să stăpînești botanica, să poți deosebi plantele, mă-nțelegi, care sînt binefăcătoare și care vătămătoare, care sînt neproductive și care nutritive, dacă-i bine să le smulgi de-aici și să le răsădești dincolo, pe care să le răspîndești și pe care să le stîrpești și, într-un cuvînt, trebuie să te ții la curent cu știința, prin broșuri și buletine, să fii totdeauna gata pentru a putea să arăți îmbunătățirile de adus...

Hangița nu slăbea din ochi ușa de la „Cafeneaua franceză", dar farmacistul continuă :

— Să dea Dumnezeu ca agricultorii noștri să fie chimiști, sau cel puțin să asculte mai mult sfaturile științei ! Așa, de pildă, eu am scris de curînd o broșură importantă, un memoriu de mai bine de șaptezeci și două de pagini, intitulat *Despre cidru, despre fabricația și efectele lui, urmat de cîteva reflecții noi asupra acestui subiect*, pe care l-am trimis Societății de agronomie din Rouen ; și care mi-a adus chiar onoarea de a fi primit printre membrii ei, în secția agricolă, categoria pomologie ; ei bine dacă lucrarea mea ar fi fost dată publicității...

Dar spițerul se opri, văzînd cît pare de preocupată doamna Lefrançois.

— Ia te uită la ei ! spunea ea. Nu mai înțeleg nimic ! O locantă ordinară ca asta ! Și ridicînd din umeri, de i se întindeau pe piept ochiurile tricoului, arătă cu amin-

două mîinile cîrciuma concurentului ei, de unde tocmai atunci se auzea cîntînd : — De altfel, n-are s-o mai ducă mult, adăugă ea, pînă-n opt zile s-a zis cu el !

Homais se dădu înapoi mirat. Ea coborî cele trei trepte și îi șopti la ureche :

— Cum ! Nu știți ? Săptămîna asta o să-i pună sechestru. Îl scoate în vînzare Lheureux. L-a omorît cu poliţele.

— Ce înspăimîntătoare catastrofă ! exclamă spițerul, care avea totdeauna expresii potrivite în toate împrejurările cu putință.

Hangița se apucă deci să-i povestească istoria asta, pe care o știa de la Théodore, servitorul domnului Guillaumin, și, cu toate că nu-l putea suferi pe Tellier, îl defăima pe Lheureux. Spunea că-i un ademenitor, un om josnic.

— Ei poftim, zise ea, uite-l în hală ! O salută pe doamna Bovary, care poartă o pălărie verde. E chiar la braț cu domnul Boulanger !

— Doamna Bovary ! exclamă Homais. Mă duc repede să-i prezint omagiile mele. Poate că i-ar face plăcere să aibă un loc în incintă, sub coloane.

Și fără să mai stea s-o asculte pe tușa Lefrançois, care-l striga ca să-i povestească mai departe, farmacistul se depărtă iuțind pasul, țanțoș și cu zîmbetul pe buze, salutînd în dreapta și-n stînga și umplînd locul cu pulpanele mari ale hainei lui negre, care-i fluturau în urmă.

Zărindu-l de departe, Rodolphe o luă mai repede, dar doamna Bovary osteni, așa că el încetini și spuse zîmbind, cu un ton brutal :

— Voiam să nu ne-ntîlnim cu burtosul ăla, știți, cu spițerul.

El ghionti cu cotul.

„Ce-nseamnă asta ? se întrebă el.

Și se uită la ea cu coada ochiului, mergînd înainte.

Profilul îi era atît de liniștit, că nu știai ce-i cu dînsa. Se desprindea în plină lumină, în ovalul pălăriei cu panglici șterse ca niște frunze de trestie. Ochii ei, cu gene lungi, întoarse, priveau drept înainte și, cu toate că erau larg deschiși, păreau puțin strînși de umerii obrajilor,

din cauza sîngelui care bătea încetişor sub pielea ei delicată. Un ton trandafiriu străbătea prin despărţitura nărilor. Îşi înclina capul pe umăr, şi între buze îi apărea vîrful de sidef al dinţilor albi.

„Îşi bate joc de mine ?“ se gîndea Rodolphe.

Gestul Emmei nu fusese totuşi decît un semn ; căci domnul Lheureux se ţinea de ei, aruncîndu-le din cînd în cînd cîte-un cuvînt, ca şi cum ar fi vrut să intre în vorbă.

— Ce zi splendidă ! Toată lumea e în uliţă ! Vîntu-i de la răsărit.

Şi doamna Bovary, ca şi Rodolphe, nu-i răspundeau de loc, pe cînd, la cea mai mică mişcare pe care o făceau, Lheureux se apropia spunînd : „Poftim ?“ şi ducea mîna la pălărie.

Cînd ajunseră în faţa casei potcovarului, în loc să urmeze drumul pînă la barieră, Rodolphe apucă deodată pe-o cărare, luînd-o cu el şi pe doamna Bovary, şi strigă :

— Bună seara, domnule Lheureux, pe curînd !

— Bine l-aţi mai expediat, spuse ea rîzînd.

— De ce, reîncepu el, să ne lăsăm năpădiţi de alţii ? Şi pentru că astăzi am fericirea de a fi cu dumneavoastră...

Emma se înroşi. Rodolphe nu-şi mai isprăvi fraza. Începu atunci să vorbească despre vremea frumoasă şi despre plăcerea de-a umbla prin iarbă. Ieşiseră cîteva margarete.

— Uite ce bănuţi drăgălaşi, zise el, şi atît de mulţi de ai putea ghici tuturor îndrăgostiţilor din ţinut. Apoi adăugă : Dacă aş culege una ? Ce ziceţi ?

— Sînteţi îndrăgostit ? întrebă ea, tuşind puţin.

— He, he, cine ştie ?... răspunse Rodolphe.

Pajiştea începea să se umple de lume şi gospodinele dădeau peste tine cu umbrelele lor mari, cu coşurile şi cu copiii lor. Deseori trebuia să te fereşti de cîte-un şir lung de ţărance, de slujnice cu ciorapi albaştri, în papuci, cu inele de argint, şi care miroseau a lapte cînd treceai pe lîngă ele. Umblau ţinîndu-se de mînă şi se împrăştiau, aşa, de-a lungul pajiştii, de la şirul de plopi tremurători pînă la cortul ridicat pentru banchet. Dar începuse concursul, şi agricultorii intrau rînd pe rînd

într-un fel de hipodrom împrejmuit cu o frînghie lungă întinsă pe niște țăruși.

Vitele stăteau acolo, cu botul spre frînghie, aliniindu-și crupele inegale. Porci somnoroși își înfundau ritul în pămînt, viteii răgeau, oile behăiau ; vacile, cu un picior strîns sub ele, își lăbărțau burțile pe iarbă și, rumegînd alene, clipeau din pleoapele lor greoaie, sub muscăria care bizîia împrejur. Căruțașii, cu mînecile suflecate, țineau de căpăstru armăsari ridicați în două picioare, care nechezau cu nările umflate în preajma iepelor, ce stăteau liniștite, întinzînd capul și coama pletoasă, pe cînd minjii se odihneau la umbra lor sau uneori veneau să sugă ; și peste nesfîrșita legănare a acestor trupuri înghesuite se vedea ridicîndu-se în vînt, ca o creastă de val, cîte o coamă albă, sau,ieșind de deasupra, niște coarne ascuțite și capete de oameni care alergau. Mai încolo, în afara țarcului, cam la vreo sută de pași depărtare, era un taur mare, negru, cu botniță, cu un belciug de fier în nară și care sta tot atît de nemișcat ca un taur de bronz. Un copil zdrențăros îl ținea de funie.

În timpul acesta, printre cele două șiruri, niște domni înaintau cu pași greoi, cercetînd fiecare vită, pentru ca apoi să se sfătuiască în șoaptă. Unul dintre ei, care părea cel mai mare, lua din mers cîteva note într-un carnețel. Era președintele juriului : domnul Derozerays de la Panville. Cum îl zări pe Rodolphe, se apropie repede de el și-i spuse zîmbind cu un aer binevoitor :

— Cum, domnule Boulanger, ne părăsiți ?

Rodolphe îl încredință că va veni. Dar cînd președintele nu se mai văzu, adăugă :

— Nu, zău că nu mă duc ; tovărășia dumneavoastră e mai prețioasă decît a lui.

Și tot bătîndu-și joc de expozițiile agricole, Rodolphe, ca să circule mai în voie, își arătă jandarmului legitimația albastră, ba cîteodată se și oprea în fața vreunui exemplar mai frumos, pe care doamna Bovary nu-l admira deloc. Rodolphe observă acest lucru, și atunci începu să facă glume pe socoteala toaletelor pe care le poartă doamnele din Yonville, după care se scuză că și ținuta lui lasă de dorit. Avea în îmbrăcăminte acel amestec fără

nici o legătură de lucruri comune și de lucruri prea căutate, în care, de obicei, omul de rînd crede că întrezărește mărturia unei vieți ciudate, zbuciumările unui sentiment, tiraniile artei, și totdeauna un anume dispreț pentru convențiile sociale, ceea ce îl atrage sau îl scoate din fire. Așa, de pildă, cămașa lui de olandă, cu manșete cu pliuri, se umfla în bătaia vîntului în deschizătura vestei de dril cenușiu, iar pantalonii cu dungi late lăsau să se vadă la glezne niște ghete de nanchin, cu partea de jos de lac. Erau așa de lăcuite, că iarba se oglindea în ele. Cu o mînă în buzunarul vestei și cu pălăria de pai pe-o ureche, mergea călcînd prin baligile de cal.

— De altfel, adăugă el, cînd stai la țară...

— Timp pierdut ! zise Emma.

— Adevărat ! replică Rodolphe. Cînd te gîndești că nici unul din oamenii aceștia de ispravă nu-i măcar în stare să-și dea seama de croiala unei haine !

Începu atunci să vorbească de mediocritatea din provincie, de viețile pe care le înăbușea, de iluziile care se pierdeau.

— De aceea, spunea Rodolphe, mă cufund într-o tristețe...

— Dumneavoastră ? ! exclamă ea mirată. Dar vă credeam foarte vesel !

— Ei, da, în aparență, fiindcă atunci cînd sînt în lume știu să-mi pun pe față o mască glumeață ; și, totuși, de cîte ori, văzînd un cimitir pe-o noapte cu lună, nu m-am întrebat dacă n-aș face mai bine să fiu și eu printre cei care dorm acolo...

— Vai ! Și prietenii dumneavoastră ? zise ea. La ei nu vă gîndiți de loc ?

— Prietenii mei ? Care prieteni ? Am vreunul ? Cine se sinchisește de mine ?

Și însoți ultimele cuvinte cu un fel de fluierat printre buze.

Dar fură nevoiți să se depărteze unul de altul din pricina unei mari grămezi de scaune pe care le ducea un om ce venea în urma lor. Era atît de încărcat, că nu i se vedeau decît vîrful saboților și capătul brațelor întinse în lături. Era Lestiboudois, groparul, care căra prin mulțime

scaunele de la biserică. Foarte inventiv cînd era vorba de interesele lui, găsise mijlocul ca să se aleagă și el cu ceva din expoziția agricolă, și ideea lui reușise de minune, căci nu mai știa pe cine să servească. Într-adevăr, țăranii, cărora le era cald, se certau pentru scaunele astea de paie care miroseau a tămîie și se rezemau cu oarecare smerenie de spătarele lor groase, pătate de ceara picurată de la lumînări.

Doamna Bovary luă iar brațul lui Rodolphe, care continuă să vorbească înecat, ca pentru sine :

— Da ! Atîtea și atîtea mi-au lipsit ! Veșnic singur ! Ah, dacă aș fi avut un scop în viață, dacă aș fi întîlnit o afecțiune, dacă aș fi găsit pe cineva... Oh, cum aș fi cheltuit toată energia de care sînt în stare, aș fi trecut peste orice, aș fi sfărîmat tot !

— Mi se pare, totuși, zise Emma, că nu sînteți de loc de plîns.

— A ! Găsiți ? exclamă Rodolphe.

— Fiindcă, oricum... reîncepu ea, sînteți liber. Și, după o ezitare : Bogat.

— Nu vă bateți joc de mine, răspunse el.

Și Emma tocmai jura că nu-și bate joc, cînd bubui o lovitură de tun ; imediat lumea se înghesui, învălmășindu-se spre sat.

Se alarmară degeaba. Domnul prefect nu se zărea ; și membrii juriului se simțeau foarte stînjeniți, neștiind dacă trebuiau să înceapă ședința sau să mai aștepte.

În sfîrșit, în capătul pieței apăru un landou mare, din cele ce se închiriau, tras de două mîrțoage pe care le biciuia din răsputeri un vizitiu cu pălărie albă. Binet abia avu timp să strige : „La arme !“ și colonelul la fel. Toți alergară spre piramidele de arme. Se năpustiră. Unii chiar uitară să-și pună gulerul. Dar trăsura prefecturii ghicise parcă încărcătura asta, și perechea de gloabe, legănîndu-se pe popritori, sosi în trap mărunt în fața intrării principale de la primărie, tocmai în momentul cînd Garda Națională și pompierii se desfășurau, bătînd pasul, în răpăitul tobelor.

— Arma-n cumpănire ! răcni Binet.

— Drepți ! strigă colonelul. Alinierea spre stînga.

Şi după prezentarea armelor, cînd zăngănitul închizătoarelor răsună ca o căldăruşă de aramă ce se rostogoleşte pe scări, toate puştile se lăsară în jos.

Atunci se văzu coborînd din trăsură un domn îmbrăcat cu o haină scurtă, brodată cu argint, chel în partea din faţă a capului, cu un smoc de păr la spate, palid şi cu o înfăţişare din cele mai blajine. Ochii lui mari, pe care căzeau nişte pleoape groase, se închideau pe jumătate ca să vadă bine mulţimea, în timp ce-şi ridica nasul ascuţit şi zîmbea cu o gură scofîlcită. Îl recunoscu pe primar după eşarfă şi îi arătă că domnul prefect nu putuse să vină, şi că el era un consilier de la prefectură, după care adaugă cîteva scuze. Tuvache îi răspunse cu politeţe, celălalt mărturisi că e încurcat; şi stăteau aşa, faţă în faţă, cu frunţile aproape atingîndu-se una de alta, înconjuraţi de membrii juriului, consiliul municipal, notabilităţile, Garda Naţională şi mulţimea. Domnul consilier, strîngîndu-şi la piept micul tricorn negru, mai salută o dată, în timp ce Tuvache, îndoit ca un arc, surîdea şi el, se bîlbîia, îşi căuta frazele, îl asigura de devotamentul lui faţă de monarhie şi de onoarea pe care a făcut-o Yonville-ului.

Hippolyte, chelnerul de la han, veni să ia de hăţuri caii vizitiului, şi, tot şchiopătînd de piciorul lui strîmb, îi conduse sub acoperişul de la intrarea la „Leul de aur", unde se strînseseră o mulţime de ţărani să se uite la trăsură. Tobele bătură, obuzierul bubui, şi domnii se urcară unul după altul să ia loc pe estradă, în fotoliile de utreht roşu, împrumutate de la doamna Tuvache.

Toţi oamenii aceia semănau unul cu altul. Chipurile lor moîii şi spălăcite, puţin arse de soare, erau de culoarea cidrului dulce, iar favoritele lor înfoiate ieşeau din nişte gulere înalte şi scorţoase, strînse de cravate albe cu nodul arătos. Toţi aveau jiletci de catifea, cu margini răsfrînte; toate ceasurile aveau la capătul unei panglici lungi cîte-un sigiliu oval din cornalină; şi stăteau toţi cu amîndouă mîinile pe genunchi, desfăcînd cu grijă cracii pantalonului, al cărui postav cu lustrul neatins lucea mai tare decît pielea botforilor lor mari.

Cucoanele stăteau în spate, sub partea acoperită, între coloane, pe cînd mulțimea era în față, în picioare, sau stînd pe scaune. Într-adevăr, Lestiboudois adusese acolo toate scaunele cărate de pe pajiște, ba chiar alerga tot timpul după altele în biserică, pricinuind astfel atîta înghesuială, încît cu mare greutate izbuteai să ajungi pînă la scărița estradei.

— Eu găsesc, spuse domnul Lheureux (adresîndu-se farmacistului, care tocmai trecea ca să-și ia locul), că ar fi trebuit să se pună acolo două catarge venețiene, care, împodobite cu ceva sobru și bogat, să dea o notă originală ; asta ar fi fost de mare efect.

— Desigur ! răspunse Homais. Dar ce să faci, primarul a luat totul asupra lui. Nu prea are gust bietul Tuvache ; e chiar cu desăvîrșire lipsit de ceea ce se cheamă geniul artelor.

Între timp, Rodolphe cu doamna Bovary se urcaseră la primul etaj al primăriei, în *sala de consiliu*, și cum înăuntru nu era nimeni, el fu de părere că acolo ar fi locul cel mai nimerit de unde ar putea să vadă bine tot spectacolul. Luă trei scăunele din jurul mesei ovale, de sub bustul monarhului, și, trăgîndu-le mai aproape de o fereastră, se așezară unul lîngă altul.

Estrada începu să se frămînte ; șușoteli prelungi, discuții. În sfîrșit, domnul consilier se sculă în picioare. Se știa acum că-l cheamă Lieuvain, și numele lui trecea prin mulțime din gură în gură. După ce răsfoi cîteva foi, uitîndu-se de-aproape la ele ca să vadă mai bine, începu :

— „Domnilor, mai întîi să-mi fie îngăduit (înainte de a vă vorbi despre obiectul reuniunii de astăzi, și acest sentiment, sînt sigur, va fi împărtășit de dumneavoastră toți), să-mi fie îngăduit, spus, să aduc mulțumiri organelor superioare ale administrației, guvernului, monarhului, da, domnilor, suveranului nostru, acestui rege iubit, căruia nici o ramură a prosperității publice sau particulare nu-i este indiferentă și care conduce totodată cu o mînă atît de puternică și atît de înțeleaptă carul statului, printre necurmatele primejdii ale unei mări furtunoase, știind, de altfel, să facă să se respecte pacea, ca și războiul, industria, comerțul, agricultura și artele !"

— Ar trebui, zise Rodolphe, să mă dau puțin mai îndărăt.

— De ce ? întrebă Emma.

Dar în aceeași clipă glasul consilierului se înălță tunînd :

— „A trecut vremea, domnilor, cînd vrajba civilă însîngera piețele noastre publice, cînd proprietarul, negustorul, lucrătorul chiar, adormind liniștiți în apus de soare, tremurau să nu fie treziți deodată de vuietul clopotelor de alarmă ale răscoalei, a trecut vremea cînd lozincile cele mai subersive săpau cu îndrăzneală temeliile..."

— Fiindcă s-ar putea, reluă Rodolphe, să mă vadă de jos ; și pe urmă cincisprezece zile ar tot trebui să dau explicații, dată fiind proasta mea reputație...

— Oh, vă calomniați, zise Emma.

— Nu, nu, e foarte proastă, vă jur !

— „Dar, domnilor, continuă consilierul, dacă, alungînd din amintirea mea aceste tablouri întunecate, îmi întorc privirile asupra situației actuale din frumoasa noastră patrie, ce văd ? Peste tot înfloresc comerțul și artele ; pretutindeni noi căi de comunicație, cu tot atîtea artere noi în corpul statului, stabilesc legături noi ; marile noastre centre de manufactură și-au reluat activitatea ; religia, mai întărită, surîde tuturor inimilor ; porturile noastre sînt pline, încrederea renaște, și, în sfîrșit, Franța respiră !..."

— De altfel, adăugă Rodolphe, poate că, din punctul ei de vedere, lumea are dreptate.

— Cum asta ? exclamă ea.

— Ei, cum ! spuse el. Nu știți că sînt suflete veșnic zbuciumate ? Ele au nevoie rînd pe rînd de vis și de acțiune, de pasiunile cele mai curate, de plăcerile cele mai violente, și astfel se aruncă în tot felul de fantezii, de nebunii...

Atunci Emma îl privi cum te-ai uita la un călător care a trecut prin țări ciudate și reîncepu :

— Noi, bietele femei, nu avem nici măcar această distracție !

— Tristă distracție, de vreme ce nu găsești în ea fericirea.

— Dar o găsești oare vreodată ? întrebă ea.

— Da, o întîlnești într-o zi, răspunse el.

— „Și aceasta ați înțeles-o, spunea consilierul. Voi agricultorii și muncitorii de la sate ! Voi, pașnici pionieri ai unei întregi opere de civilizație ! Voi, oamenii progresului și ai moralei ! Voi ați înțeles, zic, că furtunile politice sînt într-adevăr încă mai de temut decît tulburările atmosferice..."

— O întîlnești într-o zi, repetă Rodolphe, într-o zi, dintr-o dată și cînd nu mai aveai nici o speranță. Atunci se deschid orizonturi noi, e ca un glas care strigă : „Iat-o !" Simți nevoia să-ți destăinuiești viața acelei persoane, să-i dai totul, să-i sacrifici totul ! Nu au nevoie să se explice ; se ghicesc unul pe altul. S-au întrevăzut în vis. (Și se uita la ea). În sfîrșit, comoara pe care ai căutat-o atît de mult e acolo, acolo, în fața ta ; strălucește, scînteiază ! Și totuși te mai îndoiești, nu-ți vine a crede ; rămîi orbit, ca și cum ai ieși de la întuneric la lumină.

Și, isprăvind aceste cuvinte, Rodolphe făcu gestul potrivit frazei. Își trecu mîna pe față, ca un om care amețește ; apoi o lăsă să cadă pe mîna Emmei, care și-o trase. Dar consilierul citea mereu :

— „Și cine s-ar putea mira, domnilor ? Numai cel care-ar fi destul de orb, destul de împotmolit (nu mă tem s-o spun), destul de împotmolit în prejudecățile altor vremuri pentru a nesocoti încă spiritul populației agricole. Într-adevăr, unde să găsești mai mult patriotism decît la țară, mai mult devotament pentru nevoile obștești, într-un cuvînt, mai multă înțelepciune ? Și prin asta nu înțeleg, domnilor, o înțelepciune superficială, deșartă podoabă a spiritelor trîndave, ci acea inteligență adîncă și cumpătată, care, mai presus de orice, se străduiește să urmărească scopuri folositoare, contribuind astfel la binele fiecăruia, la bunul trai obștesc și la sprijinul statelor, rod al respectului față de legi și al îndeplinirii îndatoririlor..."

— Ah, iarăși, zise Rodolpe, veșnic datorii și iar datorii ! M-au dat gata vorbele astea ! Sînt o droaie de nătărăi bătrîni, în jiletci de flanelă, și de bigote, cu cărămizi calde la picioare și cu mătănii, care nu fac decît să ne cînte la ureche : „Datoria ! Datoria !" Ei, asta-i ! Date-

ria e să simți ce este măreț, să-ți fie drag ce este frumos, iar nu să accepți ce-i convențional în societate, cu toate mîrșăviile pe care ni le impune.

— Cu toate acestea... cu toate acestea... obiectă doamna Bovary.

— Ei nu ! De ce să tunăm împotriva pasiunilor ? Nu sînt ele oare singurul lucru frumos de pe pămînt, izvorul eroismului, al entuziasmului, al poeziei al muzicii, al artelor, în sfîrșit, a tot ?

— Dar, zise Emma, trebuie totuși să te iei puțin după opinia lumii și să te supui moralei.

— Ei, dar vezi că sînt două, repetă el. Cea măruntă, cea acceptată, aceea a oamenilor, aceea care se schimbă necontenit, și care zbiară așa de tare, se zbate, jos, banală, la fel ca această strînsură de imbecili pe care-i vedeți. Iar cealaltă, eternă, care este în jurul și deasupra noastră, ca priveliștea ce ne înconjoară și cerul albastru care ne luminează.

Domnul Lieuvain tocmai se ștersese la gură cu batista. Continuă :

— „Și de ce m-aș apuca, domnilor, să vă demonstrez aici cît de folositoare e agricultura ? Cine oare are grijă de tot ce avem nevoie ? ! Cine oare ne dă tot ce ne trebuie ca să trăim ? Nu agricultorul ? Agricultorul, domnilor, care, semănînd cu o mînă harnică brazdele roditoare ale cîmpului, face să răsară grîul, care, măcinat, se preface în praf prin mijlocirea unei mașini ingenioase, din care iese sub denumirea de făină, și de acolo, transportată în orașe, e dată imediat la brutar, care face din ea un aliment pentru sărac ca și pentru bogat. Și oare nu tot agricultorul e cel care îngrașă, pentru ca să avem cu ce ne îmbrăca, numeroasele lui turme pe izlazuri ? Căci cum ne-am îmbrăca, căci cum ne-am hrăni noi fără agricultori ? Și oare, domnilor, e nevoie să mergem atît de departe pentru a căuta exemple ? Cine n-a cugetat adesea la foloasele însemnate pe care le tragem de la acel modest animal, podoaba coteților noastre, care ne dă totodată o pernă moale pentru culcușul nostru, carnea-i gustoasă pentru masa noastră și ouă ? Dar n-aș mai isprăvi dacă ar trebui să înșir unele după altele diferitele

produse pe care pămîntul bine lucrat ni le hărăzește, ca o mamă darnică copiilor săi! Ici, vița-de-vie; în altă parte, merii, care ne dau cidrul; colo, rapița; mai departe, brînzeturile; și inul, domnilor, să nu uităm inul! care în ultimii ani a luat o dezvoltare considerabilă și asupra căruia vă voi atrage atenția cu deosebire".

Nu avea nevoie să le-o mai atragă, căci toți stăteau cu gurile căscate, ca și cum ar fi vrut să-i soarbă cuvintele. Alăturea de el, Tuvache îl asculta cu ochii holbați; domnul Derozerays închidea din cînd în cînd, încetișor, pleoapele; iar mai departe, farmacistul, cu fiul său Napoléon între genunchi, își făceau mîna pîlnie la ureche, ca nu cumva să piardă vreo silabă. Ceilalți membri ai juriului își clătinau încet bărbia în jiletcă, în semn de aprobare. La picioarele estradei, pompierii se odihneau, proptiți în țeava armelor cu baioneta pusă; iar Binet stătea neclintit, cu coatele în lături, cu vîrful săbiei în vînt. De auzit poate că auzea, dar de văzut nu putea să vadă nimic din pricina cozorocului de la cască, lăsat pînă peste nas. Locotenentul lui, feciorul cel mai mic al domnului Tuvache, avea o cască și mai și, una uriașă, care se bălăbănea pe cap, lăsînd să iasă un capăt din fularul lui de indiană. El zîmbea dedesubt cu o duioșie cu totul copilărească, și fața lui mică și palidă, pe care se prelingeau broboane de sudoare, avea o expresie de bucurie, de copleșeală și de somn.

Toată piața, pînă în zidul caselor, era ticsită de lume. Vedeai oameni rezemați în coate la toate ferestrele, alții în picioare pe la porți, iar Justin, în fața vitrinei farmaciei, parcă înlemnise contemplînd tot ce vedea. Cu toată tăcerea, glasul domnului Lieuvain se pierdea în aer. Ți-ajungeau la ureche numai crîmpeie de fraze, întrerupte ici și colo de hîrșîitul scaunelor din mulțime; pe urmă se auzea deodată, din spatele lui, un muget prelung de bou, sau behăitul mieilor, care se chemau la colțul uliței-lor. Într-adevăr, văcarii și ciobanii își mînaseră dobitoacele pînă acolo, și din cînd în cînd ele behăiau, rupînd cu limba cîte-o frunzișoară, care le atîrna apoi pe bot.

Rodolphe se apropiase de Emma și-i vorbea repede, cu voce scăzută:

— Conspirația asta a lumii nu vă revoltă? Există oare vreun singur sentiment pe care să nu-l condamne? Instinctele cele mai nobile, simpatiile cele mai curate sînt prigonite, defăimate, și dacă, în sfîrșit, se întîlnesc două biete suflete, totul este organizat pentru ca ele să nu poată fi împreună. Ele totuși vor încerca, vor bate din aripi, se vor chema. Ei, oricum, mai devreme sau mai tîrziu, în șase luni, în zece ani, ele se vor găsi laolaltă, se vor iubi, pentru că așa le-a fost dat, și sînt născute unul pentru altul.

Stătea cu brațele încrucișate pe genunchi și, ridicîndu-și fața spre Emma, se uita la dînsa de aproape, fix. În ochii lui ea zărea mici raze aurii, care jucau în jurul pupilelor negre, și chiar simțea parfumul pomezii care-i lustruia părul. Atunci o copleși moleșeala, își aduse aminte de vicontele cu care dansase un vals la Vaubyssard, a cărui barbă răspîndea, ca și părul acesta, același parfum de vanilie și de lămîie; și, fără să-și dea seama, închise pe jumătate pleoapele, ca să-l adulmece mai bine. Dar îndreptîndu-se pe scaun, zări în depărtare, tocmai în fundul zării, bătrîna diligență *Rîndunica*, care cobora încet coasta de la Leux, tîrînd în urma ei o coadă lungă de praf. În trăsura asta galbenă Léon se întorsese de atîtea ori la ea; și pe drumul acesta de acolo plecase pentru totdeauna! Avu impresia că-l vede peste drum, în fața ferestrei ei; apoi totul se învălmăși, ca învăluit în nori; i se păru că se mai rotește încă valsînd, sub lumina sclipitoare a policandrelor, la brațul vicontelui, și că Léon nu era departe, că avea să vină... și cu toate acestea simțea mereu capul lui Rodolphe alături de ea. Farmecul acestei senzații străbătea astfel dorințele ei de altădată și, ca firele de nisip în bătaia vîntului, se învîrtejeau în adierea pătrunzătoare a parfumului care se revărsa peste sufletul ei. Își umflă nările, tare, de cîteva ori, ca să tragă în piept răcoarea iederii care înfășura vîrfurile coloanelor. Își scoase mănușile, își șterse mîinile; apoi își făcu vînt cu o batistă, pe cînd printre bătăile timplelor auzea vuietul mulțimii și glasul consilierului, care-și recita frazele monotone.

Zicea :

— „Continuați ! Nu cedați ! Nu ascultați nici de îndemnurile rutinei, nici de sfaturile prea pripite ale empirismului prea îndrăzneț, străduiți-vă îndeosebi să îmbunătățiți solul, să aveți îngrășăminte bune, să dezvoltați rasele de cai, de boi, de oi, de porci ! Aceste expoziții să fie pentru voi ca niște arene pașnice, din care învingătorul, la ieșire, va întinde mîna celui învins și va fraterniza cu el, în speranța unui succes mai bun ! Iar voi, respectabili argați, umile slugi, ale căror munci grele n-au fost luate în seamă pînă astăzi de nici un guvern, veniți să primiți răsplata tăcutelor voastre virtuți, și fiți încredințați că de acum înainte statul are ochii ațintiți asupra voastră, că vă încurajează, vă ocrotește, că va face dreptate în legitimele voastre plîngeri, și va ușura, pe cît cu putință, povara dureroaselor voastre sacrificii !“

Domnul Lieuvain se așeză ; domnul Derozerays se sculă, începînd un alt discurs. Al lui poate nu fu atît de înflorit ca al consilierului ; dar impunea printr-un fel de stil mai pozitiv, adică prin cunoștințe mai speciale și cu vederi mai înalte. Astfel, preamărirea guvernului ocupa mai puțin loc, pe cînd religia și agricultura, mai mult. Reliefa legătura dintre una și alta și cum conlucraseră întotdeauna pentru civilizație. Rodolphe și doamna Bovary vorbeau despre visuri, presimțiri, magnetism. Urcîndu-se pînă la leagănul societății, oratorul zugrăvea acele timpuri sălbatice în care oamenii trăiau cu ghindă, în adîncul pădurilor. Apoi părăsiră pieile de animale sălbatice, se îmbrăcară cu postav, săpară pămîntul, plantară vița-de-vie. A fost oare acesta un bine ? Nu erau oare în această descoperire mai multe neajunsuri decît foloase ? Derozerays își punea această problemă. De la magnetism, Rodolphe trecu încetul cu încetul la afinități, și, pe cînd domnul președinte îl cita pe Cincinat [1] la plugul său, pe

1 *Cincinnatus (Lucius Quintus)* — celebru prin simplitatea și austeritatea vieții sale. În anul 460 î.e.n., cînd a fost numit consul, lictorii romani care îi aduceau vestea l-au găsit lucrîndu-și ogorul.

Diocletian[1] sădindu-şi verzele, şi pe împăraţii Chinei care-şi inaugurau noul an semănînd, tînărul explica tinerei femei că aceste atracţii irezistibile îşi aveau temeiul în cine ştie ce existenţă anterioară.

— Astfel, noi, spunea el, de ce ne-a fost dat să ne cunoaştem ? Ce întîmplare a voit aşa ? Fără îndoială că venind de departe, ca două fluvii care curg spre a se uni, înclinaţiile noastre personale ne-au împins unul spre celălalt.

Rodolphe îi luă mîna ; Emma nu şi-o retrase.

— „Ansamblu de culturi bune !" strigă preşedintele.

— Aşa, de pildă, deunăzi, cînd am venit la dumneavoastră...

— „Domnului Bizet din Quincampoix !"

— Ştiam eu că vă voi însoţi ?

— „Şaptezeci de franci !"

— De-o sută de ori am vrut să plec, şi v-am urmărit, şi am rămas.

— „Băligar !"

— După cum aş voi să rămîn astă-seară, mîine, celelalte zile, toată viaţa !

— „Domnului Caron din d'Argueil, o medalie de aur !"

— Căci niciodată n-am întîlnit în preajma cuiva un farmec mai desăvîrşit.

— „Domnului Bain, din Givry-Saint-Martin !"

— De aceea voi duce cu mine amintirea dumitale...

— „Pentru un berbec merinos..."

— Dar mă veţi uita, voi trece ca o umbră...

— „Domnului Belot de la Notre-Dame..."

— O ! nu, nu-i aşa, voi însemna ceva în gîndul dumitale, în viaţa dumitale ?

— „Rasă de porci, premiu *ex aequo*[1] domnilor Léhérissé şi Cullenbourg : şaizeci de franci !"

Rodolphe îi strîngea mîna şi o simţea caldă de tot şi tremurînd ca o turturică prinsă care vrea să-şi ia zborul ;

---

1 *Diocletian* (aprox. 245—313), împărat roman între 284—305 ; în 305 renunţă la putere şi se retrage la Salon (Iliria) unde se ocupă, în special, cu îngrijirea grădinii sale.

2 Pentru merit egal (între doi concurenţi) (lat.).

dar fie că Emma voia să și-o retragă, fie că răspunse acelei strîngeri, ea mișcă degetele ; el exclamă :

— Oh ! Mulțumesc ! Nu mă respingeți ! Sînteți bună ! Înțelegeți că sînt al dumneavoastră ! Lăsați-mă să vă privesc, să vă admir !

O răbufnire de vînt, intrată pe ferestre, răsfrînse fața de masă, și jos, în piață, toate bonetele mari ale sătencelor se ridicară, zbătîndu-se ca niște aripi albe de fluturi.

— „Folosirea turtelor oleaginoase", continuă președintele.

Îi da zor :

— „Îngrășăminte flamande, cultura inului, drenaj, arendă pe termen lung, serviciile slugilor..."

Rodolphe nu mai vorbea. Se uitau unul la altul. Le tremurau buzele de-o dorință mai presus de orice ; și molatic, ca de la sine, degetele lor se împreunară.

— „Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux, din Sassetot-la-Guerriere, pentru cincizeci și patru de ani de serviciu în aceeași fermă, o medalie de argint, premiu de douăzeci și cinci de franci !"

— Unde-i Catherine Leroux ? întreba mereu consilierul.

Femeia nu se înfățișa și se auzeau voci șușotind :

— Hai, du-te !

— Nu.

— La stînga !

— Nu te teme !

— Ah, ce toantă !

— Ei, e-aici, ori nu ? strigă Tuvache.

— Da !... Uite-o !

— Să vină-ncoace !

Atunci se văzu înaintînd spre tribună o bătrînică sfioasă, care părea și mai sfrijită în straiele ei sărăcăcioase. Purta în picioare papuci groși cu talpă de lemn, și de-a lungul șoldurilor, o pestelcă lungă, albastră. Fața ei suptă, încadrată de o bonetă fără boruri, era mai zbîrcită decît un măr creț vestejit, iar din mînecile capotului roșu ieșeau două mîini lungi, cu încheieturi noduroase. Praful din hambare, leșia, spălatul lînei le scorojiseră, le înroșiseră și le înăspriseră atît de tare, încît păreau mur-

dare, cu toate că le clătise cu apă limpede ; și de-atîta muncă stăteau aproape deschise, ca și cum ar fi voit să aducă ele însele umila mărturie a atîtor suferințe îndurate. Un fel de rigiditate călugărească îi însuflețea expresia feței. Nimic trist sau înduioșat nu îmblînzea privirea aceea ștearsă. Trăind printre animale, deprinsese de la ele mutenia și calmul lor. Se vedea pentru prima oară în mijlocul unei mulțimi atît de numeroase ; și, în sinea ei, speriată de drapele, de tobe, de domni în haine negre și de crucea de onoare a consilierului, stătea nemișcată, neștiind dacă trebuia să înainteze sau să fugă, nici pentru ce mulțimea o împingea și pentru ce cei din juriu îi zîmbeau. Așa stătea în fața acelor burghezi veseli această jumătate de secol de sclavie.

— Vino mai aproape, venerabilă Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux ! spuse domnul consilier, care luase din mîinile președintelui lista premiaților.

Și uitîndu-se cercetător, rînd pe rînd, cînd la foaia de hîrtie, cînd la bătrînică, repeta într-una, pe un ton părintesc :

— Apropie-te, apropie-te !

— Ești surdă ? întrebă Tuvache, sărind de pe scaun. Și începu să-i strige la ureche : Cincizeci și patru de ani de serviciu ! O medalie de argint ! Douăzeci și cinci de franci ! Ai dumitale.

Apoi, cînd își primi medalia, bătrîna se uită lung la ea. Atunci un zîmbet de fericire i se revărsă pe față, și la plecare se auzi mormăind :

— Am s-o dau preotului nostru ca să-mi citească o liturghie.

— Ce fanatism ! exclamă farmacistul, aplecîndu-se spre notar.

Ședința se terminase ; mulțimea se împrăștie ; și acum, după citirea discursurilor, fiecare își relua rangul, și totul reintra în făgașul obișnuit : stăpînii își bruftuiau servitorii, iar aceștia băteau vitele triumfătoare, indiferente, care se întorceau la grajd cu o cunună verde între coarne.

Între timp gvarzii naționali se urcaseră la primul etaj al primăriei cu gogoși trecute prin baionete și cu tobosarul batalionului, care ducea un coș cu sticle. Doamna

Bovary luă brațul lui Rodolphe ; el o însoți pînă acasă ; se despărțiră în fața porții ; apoi se plimbă singur pe pajiște, așteptînd ora banchetului.

Gălăgios, prost servit, ospățul ținu mult ; lumea era atît de înghesuită, că de-abia puteai să-ți miști coatele, iar scîndurile înguste care țineau loc de bănci erau cît pe ce să se rupă de greutatea comesenilor. Toți mîncau din belșug. Fiecare lua cît putea. Erau asudați, și un abur albicios, ca boarea unui fluviu pe-o dimineață de toamnă, plutea deasupra mesei, printre lămpile suspendate. Rodolphe, cu spatele rezemat de pînza cortului, se gîndea atît de tare la Emma, încît nu mai auzea nimic. Îndărătul lui, pe iarbă, servitorii puneau teanc farfuriile murdare ; cei de alături îi vorbeau ; Rodolphe nu le răspundea nimic ; îi umpleau paharul ; și în mintea lui se așternea tăcere, cu toată gălăgia care se întețea. Visa la ceea ce îi spusese Emma și la forma buzelor ei ; imaginea ei lucea pe insigna chipielor ca-ntr-o oglindă magică ; cutele rochiei ei se lăsau de-a lungul pereților, și zile de dragoste se desfășurau la nesfîrșit pe aleile viitorului.

O revăzu seara, în timpul focului de artificii ; era cu soțul ei, cu doamna Homais și cu farmacistul, care era foarte îngrijorat de primejdia rachetelor neexplodate ; și în fiecare clipă părăsea pe ceilalți și se ducea să-i spună lui Binet ce să facă.

Rachetele trimise pe adresa domnului Tuvache fuseseră închise, dintr-un exces de prevedere, în pivnița lui ; așa că pulberea umedă nu se aprindea, și racheta principală, cea care urma să înfățișeze un balaur mușcîndu-și coada, nu luă foc. Cînd și cînd izbucnea cîte un artificiu ; atunci mulțimea de gură-cască scotea un chiot prelung, în care se amesteca țipătul femeilor gîdilate la subsuori, pe-ntuneric. Tăcută, Emma se ghemuia încetișor, lipindu-se de umărul lui Charles ; apoi, cu bărbia ridicată, urmărea pe cerul negru țișnitura luminoasă a rachetelor. Rodolphe o contempla la lumina lampioanelor aprinse.

Încetul cu încetul, lanpioanele se stinseră. Apărură stelele. Începură să cadă cîteva picături de ploaie. Emma-și înnodă fularul peste capul gol.

În clipa aceea, de la han, ieși birja consilierului. Vizitiul, care era beat, aţipi deodată, şi, de departe, se vedea pe deasupra poclitului, între cele două felinare, trupul lui mătăhălos clătinîndu-se cînd la dreapta, cînd la stînga, după legănarea arcurilor.

— Într-adevăr, spuse spiţerul, ar trebui luate măsuri contra beţiei ! Ar fi fost de dorit ca la uşa primăriei să se afişeze săptămînal, pe un panou *ad-hoc*, numele tuturor acelora care în cursul săptămînii se vor fi intoxicat cu alcooluri. De altfel, din punct de vedere statistic, s-ar avea astfel un fel de anale autentice, de care, la nevoie... Dar, mă iertaţi...

Şi iar porni repede spre căpitan.

Căpitanul se întorcea acasă. Se ducea să-şi regăsească strungul.

— Poate că n-aţi face rău, îi spuse Homais, să trimiteţi vreun om de-al dumneavoastră sau să vă duceţi singur...

— Lăsaţi-mă în pace, răspunse perceptorul, nu se întîmplă nimic !

— Liniştiţi-vă, zise spiţerul, cînd se-ntoarse la prietenii lui. Domnul Binet m-a asigurat că s-au luat măsuri. N-are să cadă nici un cărbune. Pompele sînt pline. Haï la culcare.

— Drept să-ţi spun, tare mi-i somn, zise doamna Homais, care căsca tot mai des ; dar, oricum, am avut o zi foarte frumoasă pentru serbarea noastră !

Rodolphe repetă în şoaptă şi cu o privire duioasă :

— O, da ! Foarte frumoasă !

Şi după ce se salutară, porni fiecare în altă parte.

După două zile, în *Fanal de Rouen* apăru un articol lung despre expoziţia agricolă. Îl ticluise Homais, cu multă imaginaţie, chiar a doua zi :

„Pentru ce toate aceste pavoazări, flori şi ghirlande ? Unde alerga mulţimea aceea, ca valurile unei mări înfuriate, sub revărsarea unui soare tropical, care-şi răspîndea căldura pe ţarinile noastre ?“

Vorbea apoi de starea ţăranilor. Guvernul făcea, desigur, mult pentru ei, dar nu destul ! „Curaj ! îl îndemna el. Mii de reforme sînt absolut necesare ; să le facem !“

Apoi, referindu-se la apariția consilierului, nu uita „aerul marțial al miliției noastre", nici „țărancele noastre atît de zglobii", nici moșnegii cu capul pleșuv, „care stăteau acolo ca niște patriarhi, și dintre care unii, rămășițe din nemuritoarele noastre falange, își mai simțeau încă inimile bătînd la sunetul bărbătesc al tobelor". Se enumera printre primii dintre membrii juriului, ba chiar într-o notă amintea că farmacistul Homais trimisese la Societatea de agricultură un memoriu asupra cidrului. Cînd ajungea la distribuirea premiilor, descria în termeni ditirambici bucuria laureaților : „Se îmbrățișau părinți cu copii, frate cu frate, soț cu soție. Fiecare își arăta, foarte mîndru, modesta lui medalie, și, fără îndoială că, întors acasă, lîngă vrednica lui gospodină, o va fi atîrnat, cu lacrimi în ochi, pe pereții săracăcioși ai colibioarei sale.

Pe la ora 6, un banchet pregătit pe fineața domnului Liegeard, a întrunit pe cei mai de seamă participanți la serbare. Tot timpul a domnit cea mai desăvîrșită prietenie. S-au ridicat diferite toasturi : Domnul Lieuvain, pentru monarh ! Domnul Tuvache, pentru prefect ! Domnul Derozerays, pentru agricultură ! Domnul Homais, pentru cele două surori : industria și artele ! Domnul Leplichey, pentru propășire ! Seara, un strălucit foc de artificii a iluminat deodată văzduhul. Ai fi zis, un adevărat caleidoscop, un adevărat decor de operă, și, o clipă, mica noastră localitate s-a putut crede strămutată în mijlocul unui vis din *O mie și una de nopți*.

Trebuie să constatăm că nimic supărător n-a tulburat această reuniune familiară". Și adăugă : „S-a observat numai lipsa clerului. Fără îndoială că altarele înțeleg altfel progresul. N-aveți decît, domnilor de Loyola[1] !".

IX

Trecură șase săptămîni, Rodolphe nu mai veni. În sfîrșit, într-o seară apăru.

1 *Loyola (Ignaccio)* (1491—1556), descendent al unei familii nobile spaniole, întemeietorul celei mai reacționare organizații a bisericii catolice : *Ordinul Iezuiților*. Numele lui a devenit sinonim cu fățărnicie, cruzime, ipocrizie.

„Să nu ne ducem prea curînd ; ar fi o greşeală", îşi spusese el.

Şi la sfîrşitul săptăminii plecase la vînătoare.

După vînătoare, se gîndise că era prea tîrziu, apoi îşi făcu următoarea socoteală :

„Dar dacă m-a iubit din prima zi, atunci în nerăbdarea de a mă revedea trebuie să mă iubească şi mai mult. Aşadar, să mai prelungim !"

Şi îşi dădu seama că socoteala lui a fost bună în clipa cînd, intrînd în sală, o văzu pe Emma pălind.

Era singură. Înserase. Perdeluţele de muselină, de-a lungul geamurilor, sporeau amurgul, şi aureola barometrului, pe care bătea o rază de soare, arunca scînteieri de foc în oglindă, printre încrengăturile mărgeanului.

Rodolphe rămase în picioare, iar Emma de-abia-i răspunse la primele fraze de politeţe.

— Eu, începu el, am fost foarte ocupat. Am fost bolnav.

— Grav ? izbucni ea.

— Ei bine, nu ! răspunse Rodolphe, aşezîndu-se alături pe un scăunaş. N-am vrut să vin.

— De ce ?

— Nu ghiciţi ?

Se mai uită la ea odată, dar atît de intens, încît Emma lăsă capul în jos, înroşindu-se. Rodolphe începu :

— Emma...

— Domnule ! exclamă ea, dîndu-se puţin mai înapoi.

— A, vedeţi, replică Rodolphe cu o voce plină de melancolie, că am avut dreptate să nu mai vin ? Căci numele acesta, numele acesta care-mi umple sufletul şi care mi-a scăpat de pe buze, nu-mi daţi voie să-l rostesc ! Doamnă Bovary !... Eh ! Toată lumea vă spune aşa !... De altfel, nici nu-i numele dumneavoastră : e numele altuia ! Repetă : Al altuia ! Şi îşi ascunse faţa în mîini. Da ! Mă gîndesc la dumneavoastră într-una !... Amintirea dumneavoastră mă duce la disperare ! Ah, iertaţi-mă !... Plec. Adio !... Mă voi duce departe... atît de departe, că nici n-o să mai auziţi vorbindu-se de mine !... Şi, totuşi... astăzi... nu ştiu ce putere m-a împins iarăşi spre dumneavoastră ! Căci nu poţi lupta împotriva cerului, nu poţi

rezista la zîmbetul îngerilor ! Te lași dus de ceea ce este frumos, fermecător, adorabil !

Era prima dată cînd Emma auzea spunîndu-i-se asemenea lucruri ; și vanitatea ei, asemenea unei ființe care lîncezește într-o etuvă, creștea, se întindea molatică, întreagă la căldura acestor vorbe.

— Dar dacă n-am venit, continuă el, dacă n-am putut să vă văd, ah ! cel puțin am putut contempla în voie ceea ce vă înconjoară. Noaptea, în fiecare noapte mă sculam, veneam pînă aici, priveam casa dumneavoastră, acoperișul care lucea în bătaia lunii, copacii din grădină, care se legănau la fereastra dumneavoastră, și o lampă mică, o licărire care străluceа prin geamuri, în umbră. Ah, nici prin gînd nu vă trecea că acolo, atît de de departe, era un biet nenorocit...

Emma se întoarse spre el, oftînd.

— Oh, sînteți atît de bun ! spuse ea.

— Nu, vă iubesc, asta-i tot ! Nici nu vă dați seama ! Spuneți-mi un cuvînt, un singur cuvînt !

Și , pe nesimțite, Rodolphe se lăsă să alunece jos de pe scăunel ; dar în bucătărie se auzi un zgomot de saboți, și el își dădu seama că ușa sălii nu era închisă.

— Ce mărinimoasă ați fi, continuă el, ridicîndu-se, dacă mi-ați îndeplini o dorință !

Era dorința de a-i vizita casa ; voia s-o cunoască ; și doamna Bovary, nu găsi nimic rău în asta ; tocmai se ridicau amîndoi, cînd intră Charles.

— Bună ziua, doctore, îi zise Rodolphe.

Medicul, măgulit de acest titlu neașteptat, se pierdu în tot felul de amabilități, pe cînd celălalt profită de asta ca să-și revină puțin.

— Doamna tocmai îmi vorbea despre sănătatea dumitale...

Charles îl întrerupse : într-adevăr, era cît se poate de îngrijorat ; soția lui începea iar să se înăbușe. Rodolphe îl întrebă atunci dacă nu cumva călăria i-ar face bine.

— Sigur ! Minunat, perfect... Bună idee ! Ar trebui s-o urmezi.

Și cum Emma obiectă că nu are cal, domnul Rodolphe nu mai stărui ; apoi, ca să arate că totuși a venit pentru

ceva, spuse că acum căruțașul, cel căruia i se luase sînge, avea mereu amețeli.

— Am să trec pe-acolo, zise Bovary.

— A, nu, nu ; am să vi-l trimit ; o să vină cu mine ; va fi mai ușor pentru dumneavoastră.

— A, foarte bine ! Vă mulțumesc. Apoi, de îndată ce rămaseră singuri : De ce nu primești propunerile domnului Boulanger, care sînt așa de amabile ?

Emma luă un aer îmbufnat, căută mii de pretexte, și, în cele din urmă, spuse că asta *ar putea să pară ciudat*.

Ei, puțin îmi pasă ! răspunse Charles, întorcînd-se deodată. Sănătatea înainte de toate ! Nu ai dreptate !

— Și cum vrei tu să călăresc fără costum de călărie ?

— N-ai decît să-ți comanzi ! răspunse el.

Gîndul de a avea un costum de călărie o făcu să se hotărască.

Cînd costumul fu gata, Charles îi scrie domnului Boulanger că soția lui îi stă la dispoziție și că el se bizuie pe bunăvoința lui.

A doua zi, la amiază, Rodolphe sosi în fața porții lui Charles cu doi cai frumoși ; unul avea fionguri roze la urechi și o șa de damă, din piele de căprioară.

Rodolphe își pusese niște cizme lungi, moi, gîndindu-se fără îndoială că Emma nu văzuse în viața ei așa ceva ; și, într-adevăr, cînd îl văzu apărînd pe scara de la intrare într-o haină lungă de catifea și cu pantaloni de tricou alb, fu încîntată de ținuta lui. Îl aștepta, gata de plecare.

Justin o șterse de la farmacie ca s-o vadă, și chiar și spițerul își lăsă treaba și începu să-i dea sfaturi domnului Boulanger.

— Băgați de seamă ! Nici nu știți cînd vine o nenorocire ! Poate că vi-s caii prea iuți !

Emma auzi niște zgomote deasupra capului ; era Félicité, care bătea cu degetele în geam ca s-o distreze pe micuța Berthe. Fetița îi trimise de departe cu mînuța o sărutare ; maică-sa îi răspunse făcîndu-i semn cu mînerul cravașei.

— Plimbare frumoasă ! strigă domnul Homais. Și mai ales prudență. Multă prudență !

Şi uitîndu-se cum se îndepărtează, îşi flutură ziarul.

Cum simţi pămîntul sub copite, calul Emmei o luă la galop. Rodolphe galopa alături. Din cînd în cînd schimbau cîte-o vorbă. Cu capul puţin aplecat, cu mîna ridicată şi braţul drept întins, ea se lăsa legănată pe şa în cadenţa galopului.

La poalele dealului, Rodolphe slăbi frîul; porniră amîndoi deodată dintr-o săritură; apoi, sus pe creastă, caii se opriră brusc, şi voalul ei mare, albastru se linişti.

Era în primele zile ale lui octombrie. Pe cîmp se lăsase ceaţă. Printre crestele colinelor, suluri de aburi se întindeau în zare; iar altele, destrămîndu-se se topeau în înaltul cerului. Printr-o spărtură de nori, în bătaia unei raze de soare, se zăreau uneori departe acoperişurile din Yonville, cu grădinile de pe malul apei, curţile, zidurile şi clopotniţa bisericii. Emma îşi închidea pleoapele pe jumătate, ca să-şi recunoască acolo casa; şi niciodată sătucul acela nenorocit în care trăia, nu-i păruse atît de mic. De la înălţimea la care erau, valea toată era parcă un nemărginit lac şters, care se evapora în văzduh. Ici şi colo, pilcuri de copaci apăreau deodată ca nişte stînci negre; iar siluetele lungi ale plopilor, care ieşeau pe deasupra ceţii, păreau ca nişte vîrtejuri ridicate de vînt.

Alături, în poiană, printre brazi o lumină adumbrită plutea în atmosfera călduţă. Pămîntul, roşiatic ca praful de tutun, muia zgomotul paşilor; şi, din mers, caii rostogoleau înaintea lor, cu vîrful potcoavelor, conurile de brad, căzute pe jos.

Rodolphe şi Emma o luară pe sub poala pădurii. Din cînd în cînd Emma întorcea capul ca să nu-i întîlnească privirea, şi atunci nu vedea decît trunchiurile brazilor, a căror nesfîrşită perindare o ameţea puţin. Se auzea răsuflarea cailor. Pielea şeilor scîrţîia.

În clipa aceea cînd intrară în pădure, ieşi soarele.

— Dumnezeu ţine cu noi, zise Rodolphe.

— Credeţi! întrebă ea.

— Să mergem înainte, tot înainte, continuă el.

Plescăi din limbă. Cei doi cai o luară la goană.

Ferigile lungi de pe marginea drumului se prindeau de scările Emmei. Din mers, Rodolphe se pleca şi le scotea una după alta. Alteori, trecea alături de dînsa

ca să dea la o parte crengile, și atunci Emma simțea cum genunchiul lui îi atinge în treacăt piciorul. Cerul se făcuse albastru. Nu mai mișca o frunză. Erau luminișuri mari, pline de mărăcini înfloriți ; și covoare de viorele se întindeau printre desișurile copacilor cenușii, roșcați sau aurii, după cum le erau frunzele. Deseori prin tufișuri se auzea foșnind o ușoară bătaie de aripi, sau, sus, croncănitul răgușit și plăcut al corbilor care zburau spre stejari.

Descălecară. Rodolphe legă caii. Emma mergea înainte, pe mușchi, printre făgașuri.

Dar o încurca rochia prea lungă, cu toate că îi ținea trena ridicată, iar Rodolphe, mergînd în urma ei, contempla, între postavul negru și botina neagră, gingășia ciorapului alb, care i se părea ceva din trupul ei gol.

Emma se opri.

— Sînt obosită, zise ea.

— Hai, mai încercați, curaj ! o îndemnă el.

După o sută de pași, Emma se opri din nou ; și prin voalul care cădea oblic de pe pălăria ei bărbătească pînă pe șolduri, fața i se vedea într-o transparență albăstruie, ca și cum ar fi înotat în valuri de azur.

— Dar unde mergem ?

Rodolphe nu-i răspunse. Emma respira întretăiat. Rodolphe arunca ochii împrejur, mușcîndu-și mustața.

Ajunseră într-un loc mai deschis, unde se tăiaseră semincerii. Se așezară pe-un trunchi de copac doborît, și Rodolphe începu să-i vorbească de dragostea lui

La început n-o sperie cu prea multe complimente. Fu calm, serios, melancolic.

Emma îl asculta cu ochii în pămînt, tot mișcînd cu vîrful piciorului niște surcele care erau pe jos.

Dar cînd auzi fraza :

— Oare de-acum nu ne leagă aceeași soartă ? îi răspunse :

— A, nu ! Știți foarte bine. E cu neputință !

Și se ridică să plece. Rodolphe o apucară de încheietura mîinii. Emma se opri. Apoi, uitîndu-se lung la el, cu ochii îndrăgostiți și umezi, îi spuse brusc :

— Ei, uite, să nu mai vorbim de asta. Unde-s caii ? Să ne-ntoarcem.

Rodolphe schiță un gest de mînie și de plictiseală. Emma repetă :

— Unde-s caii ? Unde-s caii ?

Atunci, cu un surîs straniu, cu ochii ficși, cu gura încleștată, Rodolphe veni spre ea cu brațele deschise. Emma se dădu înapoi, tremurînd. Îngăimă :

— Oh ! Mă speriați ! Mă chinuiți ! Să plecăm !

— Dacă trebuie... consimți el, luînd altă expresie.

Și imediat fu iarăși respectuos, drăguț, sfios. Emma-i luă brațul. Se întoarseră. Rodolphe îi spunea :

— Ce-ați avut ? De ce ? N-am înțeles. Vă înșelați, nu-i așa ? În sufletul meu sînteți ca o madonă pe un piedestal, sus de tot, imaculată și neclintită. Dar am nevoie de dumneavoastră, de glasul, de gîndul dumneavoastră. Fiți prietena, sora, îngerul meu !

Și întinzînd brațul, o cuprinde de mijloc. Emma caută încetișor să scape. Rodolphe o susținea așa mergînd. Dar auziră caii mîncînd frunze.

— Oh ! nu așa curînd... se rugă Rodolphe. Să nu plecăm ! Mai stați !

O duse mai departe, împrejurul unui eleșteu cu undele înverzite de lintiță. Nuferi veștezi pluteau neclintiți printre trestii. Pașii lor, foșnind în iarbă, speriau broaștele, care săreau să se ascundă.

— Rău fac, rău fac, spunea ea. Sînt o nebună ! Nu trebuie să vă ascult.

— De ce ?... Emma ! Emma !

— Ah ! Rodolphe !... mai șopti ea, plecîndu-se pe umărul lui.

Stofa rochiei i se prindea de catifeaua hainei lui ; își lăsă pe spate gîtul alb, oftind adînc, și, ca-ntr-un leșin, cu ochii numai lacrimi, într-un freamăt prelung și ascunzîndu-și fața, cedă.

Seara își așternea umbrele ; trecînd de sus, drept printre crengi, soarele o orbea. Jur împrejurul ei, ici colo, pe frunze sau pe jos, tremurau pete luminoase ca niște canari care și-ar fi risipit penele în zbor. Era o liniște deplină ; ceva suav respira parcă din copaci ; ea-și simțea inima care începea iar să-i bată, și sîngele alergîndu-i prin trup ca un fluviu de lapte. Atunci, departe de tot, dincolo de pădure, auzi pe celelalte coline un țipăt ne-

deslușit și prelung, o voce tărăgănată, și Emma o asculta, tăcută, îmbinîndu-se, ca o muzică, cu ultimele tresăriri ale nervilor ei zdruncinați. Cu țigara de foi între dinți, Rodolphe dregea cu briceagul unul dintre cele două friuri care se rupse.

Se întoarseră la Yonville pe același drum. Văzură în noroi, una lîngă alta, urmele celor doi cai, și același tufișuri, aceleași pietre prin iarbă. Împrejurul lor nimic nu se schimbase : și totuși pentru ea se întîmplase ceva cu mult mai însemnat decît dacă munții s-ar fi clintit din loc. Din cînd în cînd, Rodolphe se apleca și-i lua mîna să i-o sărute.

Călare, Emma era minunată ! Dreaptă, cu mijlocul subțire, cu genunchiul îndoit pe coama calului, și puțin îmbujorată de boarea vîntului, în roșeața serii.

Intrînd în Yonville, își făcu să joace calul pe caldarîm.

Lumea se uita pe fereastră.

La masă, soțul găsi că arată bine ; se prefăcu însă că nu-l aude cînd o întrebă cum a fost plimbarea ; și sta cu cotul lîngă marginea farfuriei, între cele două lumînări aprinse.

— Emma ! zise el.

— Ce este ?

— Știi, azi după-amiază am trecut pe la domnul Alexandre ; are o iapă bătrînă, dar încă foarte frumoasă, julită doar puțin la genunchi, și care, sînt sigur s-ar putea lua cu vreo trei sute de franci. Apoi adăugă : Gîndindu-mă chiar că asta o să-ți facă plăcere, am oprit-o... am cumpărat-o... Spune, am făcut bine ?

Ea încuviință din cap ; apoi, după un sfert de oră :

— Ieși astă-seară ?

— Da. De ce ?

— O ! nimic, nimic, dragul meu.

Și cum scăpă de Charles, urcă și se închise în camera ei.

Mai întîi se simți ca zăpăcită ; vedea copacii, drumurile, șanțurile, pe Rodolphe și strînsoarea brațelor lui în freamătul frunzișului și șuierul trestiilor.

Dar zărindu-se în oglindă, rămase uimită de cum arăta. Nu avusese niciodată ochii așa de mari, așa de negri

și de adînci. Cev. delicat, care-i învăluia întreaga ființă, o transfigura.

Își spunea mereu . „Am un amant ! Am un amant !" savurînd gîndul acesta ca pe al unei noi pubertăți care i-ar fi venit pe neașteptate. Așadar, avea să cunoască, în sfîrșit, bucuriile dragostei, acea înfrigurare a fericirii în care nu mai spera. Începea ceva minunat, în care totul va fi pasiune, extaz, delir : o imensitate albăstruie o împresura, culmile simțirii sclipeau în gîndurile ei, viața obișnuită nu-i apărea decît undeva, departe, jos de tot, în umbră, prin locurile goale dintre acele culmi.

Atunci își aminti de eroinele din cărțile pe care le citise, și mulțimea lirică a acelor femei adultere începu să-i cînte cu glasuri de surori care o vrăjeau. Ea însăși era o părticică reală a acestor închipuiri și își împlinea îndelunga visare a tinereții, socotindu-se întruchiparea tipului de amantă pe care-l rîvnise atît de mult. De altfel Emma încerca satisfacția răzbunării. Nu suferise destul ? ! Dar acuma triumfa, iar dragostea, atîta vreme înăbușită, izbucnea întreagă, cu clocote de veselie. Le gusta din plin, fără remușcări, fără îngrijorări, fără zbucium

A doua zi cunoscu noi plăceri. Își făcură jurăminte. Emma-i vorbi de tristețile ei. Rodolphe o întrerupea cu sărutările lui, și Emma-i cerea, uitîndu-se la el cu pleoapele pe jumătate închise, să o mai cheme pe nume și să-i repete că o iubește. Erau în pădure, ca și în ajun, în coliba unor lucrători de saboți, cu pereții de paie și cu acoperișul atît de jos, că nu puteai sta decît aplecat. Stăteau unul lîngă altul pe un pat de frunze uscate.

Din ziua aceea își scriseră regulat, în fiecare seară. Emma își punea scrisoarea în fundul grădinii, lîngă rîu, într-o crăpătură a terasei. Rodolphe venea s-o ia de-acolo și punea în loc alta, pe care Emma o găsea întotdeauna prea scurtă.

Într-o dimineață, cînd Charles plecase înainte de a se crăpa de ziuă, Emma îi veni chef să-l vadă pe Rodolphe chiar atunci. Putea ajunge repede la La Huchette, să stea acolo o oră și să se întoarcă la Yonville înainte de a se trezi lumea. Gîndul acesta o făcu să gîfîie de poftă, și într-o clipă se pomeni în mijlocul pajiștii, mergînd iute, fără să se uite înapoi.

Începea să mijească de ziuă. Emma recunoscu de departe casa amantului ei, cu cele două sfirleze în coadă de rîndunică care se vedeau negre pe cerul palid al dimineții.

Dincolo de ograda fermei era un corp de case : acela trebuia să fie castelul. Intră înăuntru, ca și cum la apropierea ei zidurile s-ar fi dat singure în lături. O scară mare, dreaptă, urca spre un coridor. Emma apăsă clanța unei uși și, deodată zări în fundul camerei un bărbat dormind. Era Rodolphe. Scoase un țipăt.

— Tu ești ? Tu ești ? repeta el mereu. Cum ai făcut să vii. Ah, ți-ai udat rochia !

— Te iubesc ! răspunse ea, cuprinzîndu-l pe după gît.

După ce-i reuși această primă îndrăzneală, ori de cîte ori Charles pleca devreme, Emma se îmbrăca repede și cobora tiptil scările care duceau spre malul apei.

Dar cînd puntea pentru vaci era ridicată, trebuia s-o ia pe lîngă ziduri de-a lungul rîului ; malul era lunecos ; ca să nu cadă, se agăța cu mîna de tufele veștede de ridichioară sălbatecă. Pe urmă apuca de-a dreptul peste arături, în care se înfunda, se poticnea și se împletica cu ghetuțele ei delicate. Șalul, legat pe cap, flutura în vînt prin fîneață ; se temea de boi și o lua la fugă ; ajungea gîfîind, cu obrajii îmbujorați, mirosind a mireasmă proaspătă de sevă, de verdeață și de aer curat. La ora aceea Rodolphe mai dormea. În camera lui intra parcă o dimineață de primăvară.

Prin perdelele galbene, de-a lungul ferestrelor, se strecura încet o lumină greoaie, aurie. Emma bîjbîia clipind des ; iar picăturile de rouă prinse pe părul ei erau ca o aureolă de topaze în jurul feței Rodolphe o trăgea spre el, rîzînd, și o strîngea la piept.

Pe urmă Emma îi cerceta apartamentul, deschidea sertarele dulapilor, se pieptăna cu pieptenele lui și se uita în oglinda de ras. De multe ori chiar punea între dinți mușciucul unei lulele mari, care era pe masa de noapte, printre lămîi și bucățele de zahăr, lîngă carafa de apă.

La despărțire, își tot luau rămas bun cîte un sfert de ceas. Atunci Emma plîngea ; n-ar fi vrut să mai plece

niciodată de lîngă Rodolphe. Ceva peste puterile ei o împingea spre dînsul atît de tare încît, într-o zi, văzînd-o venind pe neașteptate, Rodolphe se încruntă, ca și cum nu i-ar fi plăcut asta.

— Dar ce ai ? îl întrebă ea. Ți-e rău ? Spune !

În cele din urmă îi declară cu un aer serios că vizitele ei începeau să fie imprudente și că se compromitea.

X

Încetul cu încetul, temerile acestea ale lui Rodolphe o o prinseră și pe ea. La început, îmbătată de dragoste, nu se mai gîndise la nimic altceva. Dar acum, cînd nu mai putea trăi fără dînsul, se temea să nu cadă în ochii lui, sau să nu-l supere. Cînd se întorcea de la el, se uita îngrijorată în toate părțile, pîndind orice umbră care trecea în zare și orice ferestruică din sat de unde-ar fi putut s-o zărească cineva. Trăgea cu urechea la orice pas la orice țipăt, la orice scîrțîit de plug, se oprea în loc mai palidă și mai tremurătoare decît frunzele plopilor care se legănau deasupra capului ei.

Într-o dimineață cînd se-ntorcea așa, avu deodată impresia că zărește o țeavă lungă de carabină ațintită asupra ei. Țeava ieșea din gura unui butoiaș, năpădit de buruieni pînă la jumătate, pe marginea unui șanț. Emma, gata să leșine de spaimă, merse totuși înainte, cînd din butoiaș, ieși un om, ca diavolii aceia cu resort care țîșnesc din fundul cutiilor. Avea jambiere încătărămate pînă la genunchi, șapcă trasă pe ochi, buzele vinete de frig și nasul roșu. Era căpitanul Binet, la pîndă de rațe-sălbatice.

— Ar fi trebuit să vorbiți de departe ! strigă el. Cînd vezi o pușcă, totdeauna trebuie să dai de veste.

Cu asta, perceptorul căuta să-și ascundă spaima prin care trecuse ; căci prefectura oprise printr-o decizie vînatul de rațe altfel decît din barcă, și domnul Binet, cu tot respectul ce-l purta legilor, era în contravenție. De aceea i se părea mereu că aude venind paznicul. Dar grija asta îi ațița plăcerea, și, singur-singurel în butoiul lui, se felicita de fericirea și de șiretenia lui.

Cînd văzu că-i Emma, o mare greutate îi căzu de pe inimă, şi îndată intră în vorbă :

— Nu-i cald, *pişcă !*

Emma nu-i răspunse nimic. El continuă :

— Tare devreme aţi mai ieşit !

— Mda... bolborosi ea. Vin de la doica la care am dat copilul.

— A, foarte bine ! Foarte bine ! Cît despre mine, aşa cum mă vedeţi, de cum se crapă de ziuă, aicea sînt ; dar e o vreme aşa de îmbîcsită, că , de nu-ţi trece pasărea pe la gura ţevii...

— La revedere domnule Binet, i-o tăie Emma, întorcîndu-i spatele.

— Sluga dumitale, doamnă, răspunse el scurt.

Şi intră în butoi.

Emma se căi că s-a despărţit aşa de brusc de perceptor. Nu-ncepe îndoială că o să facă tot felul de presupuneri neplăcute. Povestea cu doica era cel mai prost pretext, căci toată lumea din Yonville ştia foarte bine că de un an de zile micuţa Bovary era acasă la părinţi. De altfel, nimeni nu locuia prin împrejurimi ; drumul acela nu ducea decît la La Huchette ; aşa fiind, Binet ghicise de unde venea, şi cu siguranţă că el n-o să tacă din gură, că o să trăncănească ! Pînă-n seară nu făcu altceva decît să-şi bată capul punînd la cale tot felul de născociri mincinoase, avîndu-l mereu înaintea ochilor pe imbecilul acela cu tolbă.

După masă, Charles, văzînd-o îngrijorată, vru ca distracţie, să meargă cu ea la farmacist, şi primul om pe care-l zări în farmacie fu iarăşi el, perceptorul ! Stătea în picioare în faţa tejghelei, luminat de reflexele borcanului roşu, şi spunea ;

— Daţi-mi, vă rog, o jumătate de uncie[1] de vitriol.

— Justin, strigă spiţerul, adu acidul sulfuric !

Apoi către Emma, care voia să urce în apartamentul doamnei Homais :

— Staţi, nu face să vă urcaţi, că trebuie să coboare. Pînă atunci încălziţi-vă la sobă... Iertaţi-mă... Bună ziua,

---

1 *Uncie* — veche unitate de măsură, întrebuinţată mai ales de farmacişti, egală cu 25 de grame.

doctore (căci farmacistului îi plăcea grozav să spună *doctore*, ca și cum, adresîndu-l altuia, s-ar fi răsfrînt și asupra lui ceva din solemnitatea pe care o găsea în acest titlu)... Apoi, către Justin : Dar bagă de seamă să nu răstorni piuliţele ; mai bine du-te și caută niște scaune în sala cea mică ; știi bine că nimeni nu se atinge de fotoliile din salon.

Și pentru ca să-și pună la loc fotoliul, Homais tocmai se repezea în fața tejghelei, cînd Binet îi ceru o jumătate de uncie de acid de zahăr.

— Acid de zahăr ? se minună farmacistul, disprețuitor Nu știu, nu cunosc ! Vrei poate acid oxalic ? Oxalic, nu-i așa ?

Binet îl lămuri că avea nevoie de-un corosiv ca să facă singur o apă de aramă pentru scos rugina de pe diversele accesorii de vînătoare. Emma tresări. Farmacistul începu să spună :

— Ce-i drept, umezeala asta nu-i tocmai prielnică.

— Totuși, începu iar perceptorul cu un aer șiret, sînt persoane cărora le prieşte.

Emma simțea că se înăbușă.

— Să-mi mai dați...

„N-are să mai plece odată ?" gîndea ea.

— O jumătate de uncie de rășină și de terpentină, patru uncii de ceară galbenă și trei jumătăți de uncie de negru animal, vă rog frumos, ca să-mi curăț curelăria de lac de la echipament.

Spițerul se apucase să taie ceara, cînd doamna Homais își făcu apariția cu Irma în brațe, cu Napoléon lîngă ea și cu Athalie în urma ei. Se duse să stea pe banca de catifea din fața ferestrei, iar băiețelul se ghemui pe un scăunel, în timp ce sora lui mai mare dădea tîrcoale cutiei cu bomboane de mentă, pe lîngă tăicuțul ei, care umplea pilnii, punea dopuri la sticluțe, lipea etichete și împacheta. Cei dimprejur tăceau toți ; numai din cînd în cînd se auzeau țăcănind greutățile în balanțe și cîte-o șoaptă de-a farmacistului cînd dădea cîte-o dispoziție elevului.

— Ce vă face fetița ? întrebă deodată doamna Homais.

— Liniște ! strigă bărbatul ei, care scria niște cifre într-un maculator.

— De ce n-ați adus-o, începu iar, în șoaptă, doamna Homais.

— St ! țistui Emma, arătînd cu degetul spre spițer.

Dar Binet, adîncit cu totul în citirea notei de plată, nu auzise probabil nimic. În sfîrșit, ieși. Atunci Emma, scăpată din încurcătură, oftă adînc.

— Ce tare respirați ! zise doamna Homais.

— E-așa de cald, răspunse Emma.

A doua zi hotărîră să organizeze întîlnirile lor ; Emma voia să-și mituiască servitoarea cu un cadou ; dar ar fi fost mult mai bine să dibuiască în Yonville vreo casă mai ferită. Rodolphe îi promisese că o să caute el una.

Cît ținu iarna, de trei sau de patru ori pe săptămînă, de îndată ce se întuneca de tot, Rodolphe venea în grădină. Emma scosese înadins cheia de la portiță, pe care Charles o crezu pierdută.

Ca să-i dea de veste, Rodolphe arunca în obloane un pumn de nisip. Emma se ridica tresărind ; dar uneori trebuia să aștepte, căci Charles avea mania să trîncănească la gura sobei și nu mai isprăvea.

Emma, fremătînd de nerăbdare, aștepta ca pe jăratec ; dacă ochii ei ar fi fost în stare, l-ar fi făcut să sară pe fereastră. În sfîrșit, Emma începea să se pregătească de culcare ; apoi lua o carte și citea foarte liniștită, ca și cînd lectura ar fi distrat-o dar Charles, din pat, o chema să se culce :

Vino odată, Emma, e tîrziu.

—. Da vin ! îi răspundea.

Dar fiindcă luminările îi băteau în ochi, Charles se întorcea cu fața la perete și adormea. Atunci Emma o zbughea ținîndu-și răsuflarea, surîzătoare, cu inima zvîcnind, dezbrăcată.

Rodolphe avea o manta mare ; o învelea într-însa, toată, și, cuprinzînd-o de mijloc, o ducea fără să scoată o vorbă pînă în fundul grădinii, în chioșc, pe aceeași bancă de leațuri putrede unde altădată Léon în nopțile de vară, se uita la dînsa atît de îndrăgostit. Acum Emma nu se mai gîndea de loc la el.

Stelele sclipeau printre crenguțele de iasomie desfrunzite. Auzeau rîul curgînd în spatele lor, și, din cînd

în cînd, trosniturile stufului uscat de pe mal. Ici colo, umbre dese se învolburau prin întuneric, şi uneori, tresărind toate deodată, se înălţau şi se lăsau ca nişte uriaşe valuri negre care veneau să-i acopere. Răcoarea nopţii îi făcea să se strîngă în braţe mai tare ; suspinele buzelor lor li se păreau mai puternice ; ochii pe care de-abia şi-i zăreau li se păreau mai mari, şi în mijlocul tăcerii se auzeau cuvinte şoptite, care cădeau în sufletul lor cu sonorităţi cristaline, ce se răsfrîngeau în mii de vibraţii.

În nopţile cînd ploua se adăposteau în cabinetul de consultaţii, între şopron şi grajd. Emma aprindea o luminare de la bucătărie, pe care o avea ascunsă în dosul cărţilor. Rodolphe se instala acolo ca la el acasă. Biblioteca, biroul, în sfîrşit, tot apartamentul îi stîrnea o nespusă veselie ; şi nu se putea stăpîni să nu facă pe socoteala lui Charles o mulţime de glume de care Emma se simţea stingherită. Ar fi vrut să-l vadă mai serios şi uneori chiar mai dramatic, ca atunci cînd i se păruse că aude pe alee zgomot de paşi care se apropiau.

— Vine cineva ! zise ea.

Rodolphe stinse luminarea.

— Ai pistoale la tine ?

— Pentru ce ?

— Dar... ca să te aperi, răspunse Emma.

— De cine ? De bărbatu-tău ? Ah, sărmanul de el !

Şi Rodolphe îşi termină fraza cu un gest care voia să spună : „L-aş strivi c-un bobîrnac !"

Emma rămăsese uluită de curajul lui, deşi simţea în asta un fel de mojicie, de grosolănie naivă, care o indignă.

Rodolphe se gîndi mult la istoria asta cu pistoalele. Dacă ea vorbise serios, atunci era ceva foarte caraghios, îşi spunea el, ba chiar odios, căci el nu avea nici un motiv să-l urască pe acest Charles atît de cumsecade, nefiind, cum s-ar zice, ros de gelozie ; şi, în privinţa asta, Emma îi făcuse un mare jurămînt, pe care el de asemeni nu-l prea găsea de bun-gust.

De altfel, Emma era din ce în ce mai sentimentală Fu nevoit să schimbe cu ea miniaturi, să-şi taie şuviţe de păr, iar acum îi cerea un inel, o adevărată verighetă de

căsătorie, în semn de veşnică unire între ei. Deseori ea-i vorbea de clopotele serii sau de *vocile naturii ;* iar altă dată despre mama ei şi despre a lui. Rodolphe îşi pierduse mama de douăzeci de ani. Cu toate acestea, Emma îl consola de pierderea ei cu tot felul de vorbe dulcege, de parcă le-ar fi spus unui copilaş părăsit, ba chiar, uneori, uitîndu-se la lună, îi spunea :

— Sînt sigură că acolo sus, ele amîndouă binecuvîntează dragostea noastră.

Dar era atît de frumoasă ! Şi avusese atît de puţine femei aşa de curate la suflet ! Dragostea aceasta în care nu era nimic desfrînat era pentru el ceva nou şi, scoţîndu-l din deprinderile uşuratice, îi măgulea şi trufia, şi senzualitatea. Exaltarea Emmei, pe care bunul lui simţ burghez o dispreţuia, i se părea, în fundul inimii, încîntătoare, de vreme ce îi era sortită. Atunci, sigur de dragostea ei, nu se mai sinchisi şi, pe nesimţite, îşi schimbă felul de a se purta.

Nu-i mai spunea, ca altădată, cuvinte dulci, care o făceau să plîngă, nici nu mai avea pentru dînsa acele dezmierdări fierbinţi care o înnebuneau ; aşa încît marea lor dragoste, în care se scufundase, i se păru că scade sub dînsa, ca apele unui fluviu supte de albie, şi Emma zări mîlul. Nu-i venea să creadă, deveni şi mai drăgăstoasă ; iar Rodolphe îşi ascunse nepăsarea din ce în ce mai puţin.

Emma nu-şi dădea seama dacă îi pare rău că-i cedase sau dacă, dimpotrivă, nu dorea să-l iubească şi mai mult. Umilinţa de a se simţi slabă se schimbă într-un fel de ură, pe care voluptatea o potolea. Nu mai era dragoste, era ca o necontenită vrajă. O subjuga. Aproape că-i era frică de el.

Aparenţele izbutind să îndrumeze adulterul după placul lui, şi, după şase luni, cînd veni primăvara, erau, unul faţă de celălalt, ca doi soţi care întreţin tihnit flacăra căsniciei.

Asta se întîmpla tocmai în timpul cînd moş Rouault îşi trimitea curca, în amintirea piciorului său lecuit Cadoul era însoţit totdeauna de o scrisoare. Emma tăie sfoara cu care era legată de coş şi citi următoarele rînduri :

„Dragii mei copii,

Nădăjduiesc că prezenta o să vă găsească sănătoşi şi că va fi la înălţimea celorlalte; căci mi se pare ceva mai fragedă, dacă pot spune aşa, şi mai grea. Dar data viitoare, ca variaţie, am să vă dau un cocoş, numai dacă nu cumva ţineţi mai mult să aveţi o biblică, şi trimiteţi-mi, vă rog, înapoi coşul, împreună cu celelalte două dinainte. Am avut un mare necaz cu droşcăria; într-o noapte, vintoasa i-a zburat acoperişul tocmai în copaci. Nici recolta n-a fost prea grozavă. În sfîrşit, nu ştiu cînd voi veni să vă văd. Acum, de cînd sînt singur, draga mea Emma mi-e aşa de greu să las casa!"

Aici era un spaţiu între linii, ca şi cum bietul om ar fi lăsat tocul din mînă, ca să viseze cîtva timp.

„Cît despre mine, sînt sănătos, afară doar de-un guturai, pe care l-am luat deunăzi la iarmarocul de la Yvetot, unde m-am dus să tocmesc un cioban, fiindcă pe cel care-l aveam l-am dat afară, căci prea era mofturos la mîncare. Mare nenorocire pe capul nostru cu tîlharii aştia! De altfel, era şi necinstit.

Am aflat de la un vînzător ambulant, care, călătorind astă iarnă prin părţile voastre, a avut de scos o măsea, că Bovary munceşte mereu din greu. Asta nu mă miră; mi-a arătat măseaua; am luat cafea împreună. L-am întrebat dacă te-a văzut, mi-a spus că nu, dar că a văzut în grajd două dobitoace, de unde-am înţeles că treburile merg. Cu atît mai bine, dragii mei copii, şi să vă dea bunul Dumnezeu toate fericirile!

Mă doare foarte mult că n-am văzut-o încă pe scumpa mea nepoţică, Berthe Bovary. Am sădit în cinstea ei, în grădină, în dreptul odăii tale, un prun care face prune vărătice, şi nu vreau să se atingă nimeni de ele, decît ca să-i facă mai tîrziu compoturi, pe care să le pun în dulap, pentru ea, cînd o veni.

Adio, dragi copii. Te sărut, fata mea, şi pe tine, ginerele meu, şi pe cea mică, pe amîndoi obraji.

Multe complimente.

Al vostru tată care vă iubeşte,

Théodore Rouault"

Emma rămase cîteva minute cu hîrtia asta groasă între degete. Greşelile de ortografie se ţineau lanţ, dar Emma îi urmărea gîndul plin de dragoste, care-o străbătea ca cotcodăcitul unei găini care de-abia se vede

printr-un gard de spini. Uscase scrisul cu cenușă, căci de pe scrisoare alunecară pe rochie cîteva fire de praf cenușiu, și parcă-l și văzu pe tatăl ei aplecîndu-se spre vatra căminului și de cînd ardea capătul unui băț la pălălaia trestiilor de mare care pîrîiau. Își aminti de serile de vară pline de soare. Cînd treceai, minjii nechezau și zburdau... Sub fereastra ei era un stup, și uneori albinele, tot rotindu-se în lumină, se izbeau în geamuri ca niște elastice mingi de aur. Ce fericire era pe-atunci ! Ce libertate ! Ce speranță ! Ce belșug de iluzii ! Nimic nu mai rămăsese acum din ele ! Le cheltuise în toate aventurile sufletului ei, pe rînd, în viața ei de fată, în căsătorie, în dragoste, pierzîndu-le astfel mereu de-a lungul vieții, ca un călător care lasă cîteva din bogăția lui pe la toate hanurile din cale.

Dar cine oare o făcea atît de nenorocită ? Unde era nemaipomenita catastrofă care-o doborîse ? Și Emma înalță capul privind împrejur, ca și cum ar fi căutat pricina suferințelor ei.

O rază de aprilie sclipea pe porțelanurile de pe poliță ; focul ardea ; simțea sub papuci moliciunea covorului : era o zi însorită, aerul călduț, și auzi hohotele de ris ale copilului .

Într-adevăr, fetița se juca prin iarba care se cosea. Era culcată pe burtă în vîrful unei căpițe. Servitoarea o ținea de fustă. Lestiboudois grebla pe-alături, și de cîte ori se apropia, fetița se apleca bătînd din palme.

— Aduceți-mi-o încoace ! spuse maică-sa, repezindu-se s-o sărute. Cît te iubesc, bietul meu copil ! Cît te iubesc !

Apoi, băgînd de seamă că avea vîrfurile urechilor cam murdare, sună repede să-i aducă apă caldă și o spălă, îi schimbă cămășuța, ciorapii, pantofiorii, o întrebă de-o mie de ori dacă n-o doare nimic, ca și cum atunci s-ar fi întors dintr-o călătorie, și în cele din urmă, sărutînd-o încă odată și plîngînd nițel o dădu iar în mîinile servitoarei, care rămăseseră uluită de atîta drăgălășenie.

Seara, Rodolphe o găsi mai serioasă ca de obicei.

„O să-i treacă, socoti el. Capricii..."

Și lipsi la trei întîlniri de-a rîndul. Cînd veni, Emma se arătă rece și aproape dispreţuitoare .

„Cu mine nu-ți merge... îți pierzi vremea degeaba, micuțo..."

Și se făcu că nici nu bagă de seamă suspinele ei pline de melancolie, sau că-și tot scotea batista.

De-abia atunci Emma începu să aibă remușcări.

Se întrebă chiar de ce nu-l putea suferi pe Charles și dacă n-ar fi fost mai bine să-l poată iubi. Dar Charles nu-i prea dădea cine știe ce prilejuri ca să revină la aceste sentimente mai bune, așa că se simțea foarte încurcată în intențiile ei de a se sacrifica, cînd spițerul veni tocmai la timp să-i dea un asemenea prilej.

XI

Citise în ultimul timp un articol în care era lăudată o nouă metodă pentru tratamentul picioarelor strîmbe; și cum el era partizan al progresului, îi veni patriotica idee de a se face la Yonville, pentru *a fi la înălțime*, operații de strefopodie.

— Căci, îi spuse el Emmei, ce riscăm? Gîndiți-vă (și începu să numere pe degete foloasele unei asemenea încercări): succes aproape sigur, ușurarea și înfrumusețarea bolnavului, celebritate imediată pentru operator. De ce, de pildă, soțul dumneavoastră n-ar voi să-l scape de această infirmitate pe bietul Hippolyte de la „Leul de aur"? Țineți seamă că el n-o să se dea în lături să istorisească la toți călătorii cum a fost vindecat, și apoi (aici Homais cobora vocea și se uita jur împrejur), cine m-ar împiedica să trimit la ziar o notiță în chestia asta? Și, eu, Doamne! un articol trece din mînă în mînă... se vorbește de el... și legenda crește ca un bulgăre de zăpadă! Și cine știe? Cine știe?...

Într-adevăr, Bovary putea să reușească; nimic n-o făcea pe Emma să creadă că el n-ar fi îndemînatic, și ce mulțumire, pentru dînsa să fie ea aceea care să-l fi împins la un pas ca acesta, care să-i fi adus și renume, și avere! Nu dorea altceva decît să aibă în viață un reazem mai solid decît dragostea.

Îndemnat de spiţer şi de ea, Charles se lasă convins, ceru să i se trimită de la Rouen cartea doctorului Duval, şi seară de seară, cu capul în mîini, se afundă în citirea ei.

În timp ce el studia equinusurile, varusurile şi valgusurile, adică strefocatopodia, strefendopodia şi strefexopodia (sau, mai bine, zis, diferitele întorsături ale piciorului, în jos, înăuntru sau în afară), precum şi strefipopodia şi strefanopodia (altfel spus : sucirea înăuntru şi ridicarea în sus), domnul Homais, prin fel de fel de argumente, îl îndemna pe băiatul de la han să se opereze.

— Abia-abia dacă ai să simţi ! Poate o uşoară durere ; o simplă înţepătură, ca atunci cînd îţi ia sînge, mai puţin decît atunci cînd îţi taie o bătătură.

Stînd pe gînduri, Hippolyte rostogolea nişte ochi stupizi.

— De altfel, continua farmacistul, asta nu mă priveşte ! O fac numai pentru tine, din curată omenie ! Aş vrea să te văd, dragul meu, scăpat de şchiopătarea asta groaznică, de legănarea asta a regiunii lombare, care, orice-ai zice, trebuie să te stînjenească mult în meseria ta.

Homais îi arătă apoi cît de zdravăn şi de sprinten o să se simtă aceea şi chiar îi dădea să înţeleagă că o să aibă mai mult succes la femei, şi rîndaşul începu să se hlizească. Apoi îl punea la ambiţie :

— Ce dracu, bărbat eşti tu ? Ce-ar fi fost dacă trebuia să faci armata, să te duci să lupţi sub drapel ?... Ah ! Hippolyte !

Şi Homais pleca, spunînd că el nu pricepe încăpăţînarea asta, orbirea asta de-a fugi de binefacerile ştiinţei.

Nenorocitul primi, căci a fost un adevărat complot. Binet, care nu se amesteca niciodată în treburile altuia, doamna Lefrançois, Artémise, vecinii, şi pînă şi domnul Tuvache, primarul, toată lumea-l îndemna, îi bătea capul, ridea de el ; dar ceea ce îl hotărî în cele din urmă fu faptul că *asta nu avea să-l coste nici un ban*, Bovary obligîndu-se să facă rost de aparatul de operat. Emma era aceea care avusese ideea acestei dărnicii ; iar Charles se învoi, spunîndu-şi în adîncul sufletului lui că nevastă-sa era un înger.

După sfaturile farmacistului și luînd-o de la capăt de trei ori, puse pe un tîmplar ca, împreună cu un lăcătuș, să construiască un fel de cutie, grea de vreo patru kilograme, la care nu se făcu economie de fier, de lemn, de tablă, de piele, de șuruburi și de piulițe.

Totuși ca să știe ce tendon să-i taie lui Hippolyte, trebuia să se știe mai întîi ce fel de picior sucit avea.

Laba piciorului era pe-aceeași linie cu gamba, ceea ce n-o împiedica să fie întoarsă înăuntru, așa încît era un equin cu ceva din varus, sau mai degrabă un ușor varus foarte pronunțat spre equin. Dar, cu acest equin, lat într-adevăr cît un picior de cal, cu pielea zbîrcită, cu tendoanele uscate, cu degetele groase, ale căror unghii negre erau ca niște caiele de potcoavă, strefopodul alerga sărind de dimineață pînă seara ca un cerb. Îl vedeai mereu prin piață, țopăind împrejurul căruțelor, zvîrlind înainte înainte piciorul sucit, care părea chiar mai zdravăn decît celălalt. Servind atîta vreme, piciorul acesta ajunsese să capete un fel de calități morale de răbdare și energie, și de cîte ori i se dădea vreo treabă mai grea, băiatul prefera să se bizuie mai ales pe el.

Dar fiindcă era un equin, trebuia tăiat tendonul lui Achille, rămînînd să fie prins mai pe urmă de mușchiul tibial anterior, ca să scape de varus: căci medicul nu cuteza să riște două operați dintr-o dată, și chiar și așa și așa tremura dinainte, de teamă ca nu cumva să atingă cine știe ce regiune importantă pe care nu o cunoștea.

Nici lui Ambroise Paré care a aplicat cel întîi de la Celsus[1] încoace, după cincisprezece veacuri, legătura imediată a unei artere; nici lui Dupuytren, care s-a apucat să deschidă un abces printr-un strat gros de encefal; nici lui Gensoul, cînd făcu prima tăietură a maxilarului superior nu le-a bătut inima atît de tare, nu le-a tremurat mîna, nu le-a fost mintea atît de încordată ca domnului Bovary cînd se apropie de Hippolyte, cu tenotomul[2] între degete. Și, ca-n spitale, vedeai ală-

---

1 Celsus — celebru medic roman (secolul I al erei noastre), autor al unui tratat de chirurgie, intitulat *De arte medica VIII.*

2 Aparat medical de tăiat tendoanele.

turi, pe o masă, o mulțime de scamă, de ață ceruită și multe, multe, fețe, o piramidă întreagă de fețe, toate fețele din spițerie. Domnul Homais făcuse dis-de-dimineață toate aceste pregătiri, atît ca să minuneze mulțimea, cît și ca să-i facă singur iluzii. Charles crestă pielea ; se auzi o trosnitură seacă. Tendonul era tăiat, operația se isprăvise. Hippolyte nu-și mai venea în fire de mirare ; se tot apleca deasupra mîinilor lui Bovary, sărutîndu-le mereu.

— Hai, potolește-te, îi spunea spițerul, ți-i arăta pe urmă recunoștința față de binefăcătorul tău !

Și cobori să istorisească cum a reușit operația celor cinci sau șase curioși care așteptau în curte și care-și închipuiau că Hippolyte are să apară mergînd ca toți oamenii. Pe urmă Charles, după ce-și încătărămă bolnavul în motorul mecanic, se întoarse acasă, unde Emma îl aștepta, foarte îngrijorată, în ușă. Îi sări de gît ; se așezară la masă ; Charles mîncă mult și, la sfîrșit, vru chiar să ia o ceașcă de cafea, orgie pe care nu și-o îngăduia decît duminica, de cîte ori avea musafiri.

Petrecură o seară încîntătoare, plină de discuții și vise comune. Vorbiră de avuția care-i aștepta, de îmbunătățirile care trebuiau aduse în gospodăria lor ; Charles vedea crescîndu-i considerația, sporindu-i averea, și pe soția lui iubindu-l mereu ; iar Emma era fericită să se simtă înviorată de un sentiment nou, mai sănătos, mai bun, de a încerca în sfîrșit oarecare dragoste pentru acest biet băiat care o adora. O clipă îi trecu prin cap imaginea lui Rodolphe ; dar privirea ei se îndreptă spre Charles ; băgă de seamă chiar, cu surprindere, că n-avea dinți urîți.

Erau încă în pat cînd domnul Homais, cu toată împotrivirea bucătăresei, năvălii în odaie, ținînd în mînă o foaie de hîrtie proaspăt scrisă. Era reclama pe care o hărăzise ziarului *Fanal de Rouen*. Le-o aducea s-o citească.

— Citiți-o dumneavoastră, spuse Bovary.

Și el citi :

— *„Cu toate prejudecățile care încă mai acoperă ca o plasă o parte din întinderea Europei, lumina începe să*

pătrundă totuşi în satele noastre. Astfel, marţi, micul nostru orăşel Yonville a fost teatrul unei experienţe chirurgicale care este în acelaşi timp un act de înaltă filantropie. Domnul Bovary, unul dintre cei mai distinşi practicieni ai noştri..."

— Ah ! E prea mult, prea mult ! spunea Charles, înecat de emoţie.

— Ba nu, nicidecum, da' de unde !... „*a operat un picior sucit...*" N-am folosit termenul ştiinţific pentru că, ştiţi într-un jurnal... poate că nu toată lumea ar pricepe ; mulţimea trebuie să...

— Firește, zise Bovary. Continuaţi.

— Reiau, zise farmacistul : „*Domnul Bovary, unul dintre cei mai distinşi practicieni ai noştri, a operat un picior sucit numitului Hippolyte Tautain, de douăzeci şi şi cinci de ani, vîndaş la hotelul* «Leul de aur» *din Piaţa Armelor, ţinut de doamna Lefrançois. Noutatea încercării şi interesul pe care toţi îl aveau pentru bolnav au atras atîta lume, încît era într-adevăr mare înghesuială la uşa stabilimentului. Operaţia, de altfel, a fost făcută ca prin minune şi n-au apărut pe piele decît vreo cîteva picături de sînge, parcă pentru a mărturisi că tendonul îndărătnic cedase, în sfîrşit, sforţărilor artei. Şi, lucru ciudat, bolnavul (afirmăm asta de visu* [1]*) n-a dat nici un semn de durere. Pînă în prezent starea lui nu lasă nimic de dorit. Totul ne face să credem că convalescenţa va fi scurtă ; şi cine ştie chiar dacă, la viitoarea serbare sătească, nu-l vom vedea pe bravul nostru Hippolyte luînd parte la dansurile bahice, în mijlocul unui cor de flăcăi veseli, dovedind astfel tuturor, prin vioiciunea şi săriturile lui, o vindecare deplină ? Cinste dar savanţilor generoşi ! Cinste minţilor neobosite, care-şi consacră nopţi întregi de veghe pentru îmbunătăţirea sănătăţii sau uşurarea suferinţei semenilor ! Cinste lor ! De trei ori cinste ! Nu e cazul oare să strigăm că orbii vor vedea, surzii vor auzi şi ologii vor merge ?* **Dar ceea ce fanatismul făgăduia odinioară aleşilor săi, ştiinţa săvîrşeşte**

1 Fiind de faţă (lat.).

acum pentru toți oamenii ! Vom ține la curent pe cititorii noștri cu mersul acestui remarcabil tratament."

Ceea ce nu împiedică de loc ca, după cinci zile, tușa Lefrançois să alerge îngrozită, strigînd :

— Ajutor ! Moare !... Înnebunesc !

Charles se năpusti spre „Leul de aur", iar farmacistul, care-l zări trecînd prin piață cu capul gol, își lăsă farmacia. Se înființă și el, gîfîind, aprins la față, îngrijorat și întrebîndu-i pe toți cei care urcau pe scară :

— Ce are interesantul nostru strefopod ?

Strefopodul se zîrcolea în convulsiuni atît de groaznice, încît motorul mecanic în care îi era prins piciorul bătea în perete, gata să-l dărîme.

Cu foarte multă băgare de seamă, pentru ca nu cumva să-i clintească piciorul din loc, scoase cutia și apăru un spectacol hidos. Formele piciorului dispăreau într-o umflătură atît de grozavă, încît toată pielea, plină de vînătăi făcute de faimoasa mașină, era parcă gata să plesnească. Hippolyte se plînsese mai demult că-l doare ; nu-l luase însă nimeni în seamă ; trebui să se recunoască în cele din urmă că nu se plînsese chiar degeaba și îi lăsară piciorul liber cîteva ceasuri. Dar de-abia se mai ogoiră vînătăile, și cei doi savanți socotiră că trebuie să-i pună iar piciorul în aparat și chiar să-l strîngă mai tare, ca să grăbească prinderea. În sfîrșit, după trei zile, Hippolyte nemaiputînd să rabde, îi mai scoaseră încă o dată mașinăria, minunîndu-se grozav de cele ce văzură. Pe tot piciorul se întindea o umflătură pămîntie, și din loc în loc băsici din care chiftea un lichid negru. Lucrurile luau o întorsătură serioasă. Hippolyte începea să se plictisească, și tușa Lefrançois îl mută în sala cea mică, lîngă bucătărie, pentru ca să aibă și el cel puțin o distracție.

Dar perceptorul, care lua masa acolo în fiecare zi, se plînse, foarte amărît, de o asemenea vecinătate. Atunci îl mutară pe Hippolyte în sala de biliard.

Sta acolo, văicărindu-se sub niște pături groase, palid, cu o barbă lungă, cu ochii înfundați în orbite și din cînd în cînd întorcîndu-și capul nădușit pe perna murdară, năpădită de muște. Doamna Bovary venea să-l vadă. Îi

aducea cîrpe pentru cataplasme și-l consola, îl îmbărbăta. De altfel, nu prea stătea singur, în zilele de iarmaroc mai ales, cînd în jurul lui țăranii țăcăneau bilele de biliard, se opinteau să dea cu tacurile, fumau, beau, cîntau, zbierau.

— Cum îți mai merge? îl întrebau, bătîndu-l pe umăr. A, după cît se pare, nu te prea lauzi! Ce-ai căutat ai găsit. Ar fi trebuit să faci așa și așa...

Și i se povesteau istorii cu oameni care toți fuseseră vindecați cu alte leacuri decît ale lui, iar după asta adăugau în chip de alinare:

— Asta-i fiindcă prea te cocolești! Scoală-te odată! Te alinți ca un rege! A, oricum, caraghiosule, nu miroși bine!

Într-adevăr, gangrena se urca din ce în ce mai sus. Se îmbolnăvise și Bovary. Venea în fiecare ceas, în orice moment, Hippolyte îl privea cu ochii plini de groază și bolborosea plîngînd:

— Cînd am să mă vindec?... Ah? scăpați-mă!... Săracul de mine, săracul de mine!...

Și doctorul pleca, recomandîndu-i întotdeauna o dietă.

— Nu te mai uita ce spune, mă băiete, spunea tușa Lefançois; te-au chinuit destul! Ai să slăbești și mai tare. Na, înghite!

Și-i da un bulion grozav, cîte o ciozvîrtă de berbec, cîte o bucată de slănină și cîteodată păhărușe de rachiu, pe care el nu avea curajul să le ducă la gură.

Aflînd că starea lui Hippolyte se înrăutățește, abatele Bournisien ceru să-l vadă. Începu prin a-l compătimi de boala lui, spunîndu-i totodată că trebuia să se bucure, fiindcă asta era voia Domnului, și să prindă repede prilejul de a se împăca cu cerul.

— Căci, spunea preotul cu glas părintesc, tu îți cam lăsai deoparte îndatoririle: rar te vedea cineva la slujbă; cîți ani sînt de cînd nu te-ai mai apropiat de sfînta masă? Îmi dau seama că îndeletnicirile tale și vîrtejul lumii au putut să te abată de la grija izbăvirii tale. Dar acum e ceasul să te gîndești și la ea. Să nu-ți pierzi totuși orice nădejde: am cunoscut oameni foarte păcătoși care, atunci cînd a fost să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu (știu

bine că tu n-ai ajuns aici), au cerut îndurarea lui și care cu siguranță că au murit împăcați. Să nădăjduim că, întru totul ca ei, ne vei da o frumoasă pildă ! Astfel, din prevedere, cine te-ar împiedica să spui dimineața și seara un *Slavă ție, preamilostivă Fecioară Maria*, sau un *Tatăl nostru, carele ești în ceruri?* Da, fă asta pentru mine, ca să mă îndatorezi. Ce te costă ?... Îmi făgăduiești ?

Nenorocitul făgădui. Preotul veni și-n zilele următoare. Stătea de vorbă cu hangița și chiar istorisea anecdote presărate pe glume și jocuri de cuvinte, pe care Hippolyte nu le pricepea. Pe urmă, de îndată ce imprejurările îi îngăduiau, aducea iar vorba de religie, luînd o infățișare cucernică.

Strădania lui păru să dea roade, căci în curînd strefopodul mărturisi că, dacă se însănătoșește, ar dori să meargă în pelerinaj la Bon-Secours ; la care domnul Bournisien răspunde că nu are nimic împotrivă ; două precauții fac mai mult decît una. *Nu risc nimic.*

Spițerul se înfurie împotriva a ceea ce el numea *manevrele preotului*, care, pretindea el, dăunau însănătoșirii lui Hippolyte, și-i spunea mereu doamnei Lefrançois :

— Lăsați-l, lăsați-l în pace, îi zdruncinați moralul cu misticismul vostru !

Dar bătrina nici nu voia să audă. Homais era doar *toată pricina*. Ca să-i facă în ciudă, atîrna chiar la căpătîiul bolnavului un agheasmatar plin, cu o crenguță de merișor.

Cu toate acestea, religia nu părea că-i vine în ajutor mai mult decît chirurgia, și putrefacția atotbiruitoare înainta mereu, de la extremități spre pîntece. Degeaba se tot schimbau doctoriile și cataplasmele, că zi cu zi mușchii se desfăceau mai tare, așa că, în cele din urmă, Charles încuviință, dînd din cap, cînd tușa Lefrançois îl întrebă dacă n-ar putea, ca o ultimă încercare, să-l aducă pe domnul Canivet din Neufchâtel, care era o celebritate.

Doctor în medicină, în vîrstă de 50 de ani, cu situație bună și sigur de el, confratele nu se sfii să rîdă disprețuitor cînd dezveli piciorul acela gangrenat pînă la ge-

nunchi. Apoi, declarînd scurt că trebuie amputat, se duse la farmacist să tune și să fulgere contra măgarilor care au fost în stare să aducă un biet nenorocit în asemenea hal. Zgîlțîindu-l pe domnul Homais de nasturele redingotei, zbiera în farmacie :

— Astea-s născociri de la Paris ! Uite ce le trece prin cap domnilor din capitală ! E ca și cu străbismul, cloroformul și litotritia [1], o mulțime de grozăvii pe care guvernul ar trebui să le interzică ! Dar vor să facă pe deșteptii, și-ți vîră pe gît tot felul de leacuri, fără să le pese de urmăriri ! Noi, ceștilalți, nu sîntem așa de tari ; noi nu sîntem niște savanți, niște coconași, niște filfizoni ; noi sîntem practicieni, vindecăm pe cine-i bolnav, și nouă nu se trece prin minte să operăm pe cineva care-i sănătos ! Să îndrepți picioare sucite ! Parcă poate cineva să îndrepte picioare sucite ? E ca și cum ai vrea, de pildă, să faci dintr-un ghebos un om drept !

Pe Homais îl durea să asculte acest discurs și își ascundea neplăcerea sub un zîmbet curtenitor, avînd tot interesul să nu-l supere pe domnul Canivet, ale cărui rețete ajungeau cîteodată pînă la Yonville ; de aceea nu luă apărarea lui Bovary, nu scoase nici măcar o vorbă împotrivă, și, lăsînd la o parte principiile, își jertfi demnitatea pentru interesele mai serioase ale negoțului.

Amputarea piciorului de la coapsă, făcută de doctorul Canivet, a fost în sat un eveniment nemaipomenit. În ziua aceea toți localnicii s-au sculat mai de dimineață, și strada mare, deși ticsită de lume, avea ceva lugubru, ca și cum ar fi fost vorba de o execuție capitală. La băcănie nu se discuta decît despre boala lui Hippolyte, prăvălioarele nu mai vindeau nimic, și doamna Tuvache, nevasta primarului, nu se dezlipea o clipă de le fereastră, nerăbdătoare să-l vadă pe chirurg venind.

Chirurgul sosi într-o cabrioletă pe care-o conducea singur. Dar cum arcul din dreapta se lăsase cu timpul sub greutatea trupului lui, trăsura se apleca puțin în mers, iar alături de dînsul, pe cealaltă pernă, se zărea o cutie mare, acoperită cu marochin roșu, cu trei încuitori de aramă care străluceau minunat.

---

1 Intervenție chirurgicală asupra vezicii.

După ce intră ca o vijelie pe sub gangul de la „Leul de aur", doctorul porunci zbierînd să i se deshame calul, pe urmă se duse în grajd, să vadă dacă mănîncă ovăzul cu poftă, căci, de cîte ori ajungea la cîte-un bolnav, avea grijă mai întîi de iapa și de cabrioleta lui. În privința asta se și spunea : „A, domnul Canivet e un original !" Și era și mai stimat pentru această nezdrucinată îndrăzneală. Putea să crape tot universul, pînă la ultimul om, și nu și-ar fi ieșit cu o iotă din obiceiurile lui.

Homais se înființă.

— Contez pe dumneata, i se adresă doctorul. Sîntem gata ? Haidem !

Dar spițerul mărturisi înroșindu-se că el era prea impresionabil ca să asiste la o asemenea operație.

— Cînd ești simplu spectator, zicea el, imaginația, știți, te zguduie ! Și apoi, eu am sistemul nervos atît de...

— Fleacuri îl întrerupse Canivet. Dumneata-mi pari, dimpotrivă, predispus la apoplexie. Și, de altfel, asta nu mă miră de loc, căci voi, farmaciștii, stați mereu cu nasul în borcanele voastre, ceea ce, în cele din urmă, trebuie să vă zdruncine sănătatea. Mai degrabă uită-te la mine : eu mă scol în fiecare zi la patru dimineața, îmi săpunesc barba cu apă rece (nu mi-e frig niciodată) și nu port flanelă, nu capăt nici un guturai, cherestea trainică ! Îmi duc viața cînd într-un fel, cînd în altul, ca un filozof, la voia întîmplării. De asta eu nu-s așa de delicat ca dumneata și mi-i totuna dacă hăcuiesc un creștin sau cea dintîi găină care-mi iese în cale. După asta, o să spuneți : obișnuință..! obișnuință !...

Atunci, fără să-i pese cît de puțin de Hippolyte, pe care, între cearceafurile lui, îl treceau sudorile de spaimă, domnii aceștia porniră o conversație în care spițerul asemuia sîngele rece al chirurgului cu cel al unui general ; și asemuirea asta îi plăcu lui Canivet, care se pierdu într-o ploaie de vorbe asupra cerințelor artei sale. O socotea ca pe un har sfînt, cu toate că doctorii de țară o fac de rușine. În sfîrșit, revenind la bolnav, cercetă fețele aduse de Homais, aceleași care apăruseră și atunci cînd cu operația, și ceru să vină cineva care să țină piciorul. Trimiseră să-l caute pe Lestiboudois, și domnul Canivet, suflecîndu-și mînecile, trecu în sala de biliard, pe cînd spi-

terul stătea cu Artémise și hangița, amindouă mai albe la față decît șorțurile lor și trăgînd cu urechea spre ușă.

În timpul acesta, Bovary nu îndrăznea să iasă din casă. Stătea jos, în sală, la gura căminului în care nu se făcuse foc, cu bărbia în piept, cu mîinile împreunate, cu privirea fixă. „Ce pacoste ! își spunea el. Ce dezamăgire !" Și totuși luase toate măsurile cu putință. Aicea-i mîna fatalității. Și cu toate astea, dacă mai tîrziu Hippolyte ar muri, s-ar zice că el l-a asasinat. Și, apoi, ce are să spună el la vizite, cînd l-or întreba ? Poate că totuși a greșit cu ceva ?Căuta și nu găsea. Dar și cei mai faimoși chirurgi greșeau. Dar asta n-au s-o creadă niciodată ! Dimpotrivă, au să rîdă, au să latre ! O să meargă vestea pînă la Forges ! pînă la Neufchâtel ! pînă la Rouen ! peste tot ! Cine știe dacă n-au să se găsească confrați care să scrie contra lui ? O să se iște o polemică, va trebui să răspundă prin ziare. Chiar Hippolyte putea să-i facă un proces. Se vedea de rîsul lumii, ruinat, pierdut ! Și imaginația lui, asaltată de o mulțime de presupuneri, se zbătea între ele, ca un butoi gol luat de mare și rostogolit de valuri.

În fața lui, Emma îl privea ; nu-i împărtășea umilința ; încerca alta : aceea de a-și fi închipuit că un asemenea om ar fi putut să aibă vreo valoare, ca și cum de douăzeci de ori pînă atunci nu și-ar fi dat destul de bine seama de mediocritatea lui.

Charles se plimba încolo și încoace de-a lungul odăii. Cizmele îi scîrțîiau pe parchet.

— Stai jos, zise ea, mă enervezi !

Și el stătu jos.

Oare cum făcuse ea (ea, care era așa de deșteaptă !) ca să se înșele încă o dată ? De altfel, prin ce manie demnă de milă și-a stricat viața cu necontenite sacrificii ? Își aduse aminte de toate înclinațiile ei pentru lux, de tot ce n-a avut sufletul ei, de josniciile căsniciei, ale gospodăriei, de visurile căzute în noroi, ca niște rîndunele rănite, de tot ce dorise, de tot ce nu avusese, de tot ce ar fi putut să aibă ! Și de ce, de ce ?

În mijlocul tăcerii care umplea satul, străbătu un țipăt sfîșietor. Bovary se făcu palid, gata să leșine. Ea-și în-

cruntă sprîncenele într-o crispare nervoasă, apoi își continuă gîndurile. Totuși, tot ce-a făcut a fost pentru el, pentru ființa aceasta, pentru omul acesta, care nu înțelegea nimic, care nu simțea nimic! Căci stătea acolo, în toată tihna, fără să bănuiască măcar că ridicolul legat de numele lui avea s-o atingă și pe ea, ca și pe el. Se silise să-l iubească și se căise plîngînd că cedase altuia.

— Dar poate că era un valgus? exclamă deodată Bovary care se tot gîndea.

La lovitura neașteptată a acestei fraze, care căzu peste tot ce gîndea ea ca un glonte de plumb pe-un talger de argint, Emma tresări, ridicînd brusc capul, ca să ghicească ce-a vrut el să spună; și se uitară unul la altul, tăcuți, aproape înmărmuriți că se văd, atît erau de departe unul de altul în conștiința lor. Charles se uita la ea lung, cu o privire tulbure, ca de om beat, ascultînd nemișcat, ultimele țipete ale celui amputat, care veneau unul după altul, cu modulații prelungi, întretăiate de icniri ascuțite, ca urletele îndepărtate ale unei vite înjunghiate. Emma își mușca buzele învinețite, și, învîrtind între degete o ramură de mărgean pe care o rupsese, fixa asupra lui Charles ascuțitul arzător al pupilelor ei, ca două săgeți de foc gata să pornească. Tot ce era a lui o înfuria: mutra, hainele de pe dînsul, tăcerea lui, întreaga-i făptură, în sfîrșit, existența lui! Se căia ca de o crimă de virtutea ei din trecut, și tot ce mai rămăsese din ea se dărîma sub loviturile înverșunate ale trufiei ei. Se desfăta gîndindu-se la toate ironiile răutăcioase pe seama adulterului triumfător. Amintirea amantului o împresura cu ademeniri amețitoare, în care-și arunca sufletul tîrîtă către această imagine de-un entuziasm nou, iar Charles i se părea atît de străin de viața ei, atît de absent pentru totdeauna, atît de imposibil și de distrus, de parcă ar fi fost pe moarte, în agonie, sub ochii ei.

Pe trotuar se auziră pași. Charles se uită afară și, prin jaluzelele lăsate, îl zări, la marginea halelor, în plin soare, pe doctorul Canivet, care-și ștergea fruntea cu basmaua. În urma lui, Homais ducea în mînă o cutie mare, roșie, amîndoi îndreptîndu-sespre farmacie.

Atunci, cuprins deodată de dragoste și de descurajare, Charles se întoarse către soția lui:

— Sărută-mă, dragă !

— Lasă-mă ! zise ea, roșie toată de mînie.

— Ce ai ? Ce ai ? repeta el încremenit. Liniștește-te... vino-ți în fire... Știi bine că te iubesc !... Vino încoace ?

— Destul ! strigă ea furioasă.

Și, fugind din sală, Emma trînti ușa atît de tare, că sări barometrul din perete și se făcu țăndări pe jos.

Charles se prăbuși în fotoliu, doborît, căutînd să înțeleagă ce-ar putea să aibă, închipuindu-și cine știe ce boală nervoasă, plîngînd și simțind nedeslușit cum îl împresoară ceva fatal și de nepătruns.

În seara aceea, cînd Rodolphe sosi în grădină, își găsi amanta așteptîndu-l jos, pe prima treaptă a scării de la intrare. Se îmbrățișară, și tot necazul pe care-l aveau unul împotriva celuilalt se topi ca zăpada la căldura sărutului lor.

XII

Dragostea lor reîncepu. Adesea, chiar în plină zi, Emma îi scria pe neașteptate ; apoi îi făcea semn prin geam lui Justin, care, dezlegîndu-și repede șorțul, zbura la La Huchette : Rodolphe venea ; îl chemase numai ca să-i spună că i s-a urît, că soțu-i era odios și viața îngrozitoare !

— Ce pot face eu ? îi strigă el într-o zi, pierzîndu-și răbdarea .

— Ah, dacă ai vrea !...

Stătea jos, între genunchii lui, cu părul desfăcut, cu privirea pierdută.

— Ce ? întrebă Rodolphe.

Emma oftă.

— Să mergem să trăim undeva... aiurea...

— Ești nebună, zău ! spuse el rîzînd. Cum se poate ?

Emma stărui ; Rodolphe avu aerul că nu înțelege și schimbă vorba.

Nu înțelegea de loc tot acest zbucium într-o chestie așa de simplă cum este dragostea. Emma avea un motiv, un temei și parcă un sprijin în dragostea ei.

Într-adevăr, această dragoste sporea în fiecare zi din dezgustul pe care-l avea pentru soțul ei. Cu cît se dăruia mai mult unuia, cu atît îi era mai scîrbă de celălalt; Charles nu i se părea niciodată atît de neplăcut, cu degetele atît de butucănoase, cu mintea atît de greoaie, cu apucături atît de ordinare ca după întîlnirile cu Rodolphe, cînd erau numai ei doi. Și, făcînd și pe soția și pe mironosița, se înflăcăra la amintirea capului cu părul negru care se răsucea într-o buclă spre fruntea arsă de soare, a acelei talii puternice și totodată zvelte, în sfîrșit, a acelui om atît de cumpănit în gîndire și atît de pătimaș în dorințe! Pentru el își pilea unghiile cu o grijă de bijutier și nu avea niciodată destulă *cold cream* pe fața și nici destul parfum paciuli în batiste. Se împopoțona cu brățări, inele și coliere. Cînd trebuia să vină el, umplea de trandafiri cele două vaze de sticlă albastră și-și dichisea apartamentul și propria ei făptură ca o curtezană care așteptă un prinț. Servitoarea trebuia să-i spele tot timpul rufele, iar Félicité nu se urnea toată ziua din bucătărie, unde Justin care-i ținea adesea de urît, se uita la dînsa cum lucrează.

Rezemîndu-se într-un cot de scîndura lungă pe care ea călca, nu se mai sătura să privească toate nimicurile acelea femeiești întinse împrejurul lui: jupoanele de pînză, broboadele, gulerașele și pantalonii cu cerculețe strînși cu șiret, lați la șolduri și tot mai strînși spre partea de jos.

— Le ce slujesc astea? întreabă băiețașul, trecîndu-și mîna pe malacov și pe copci.

— Cum, n-ai văzut niciodată de-astea? îl întreba drept răspuns Félicité. Ca și cum stăpîna ta, doamna Homais, n-ar purta și ea.

— Ei, da, doamna Homais, da! Și adăuga cu un aer gînditor: — Parcă asta ar fi cucoană cum e doamna...

Dar Félicité își pierdea răbdarea văzîndu-l cum se tot învîrtește în jurul ei. Ea era cu șapte ani mai mare, și Théodore, servitorul domnului Guillaumin, începea să-i facă curte.

— Lasă-mă-n pace! îi spunea ea, mutînd din loc oala de scrobeală. Mai bine du-te și pisează migdale; nu faci alta decît să te ții de fustele femeilor! Mai așteaptă,

mucosule, să-ți crească tuleie, și pe urmă să te amesteci în treburi de astea!

— Hai, nu te supăra, că mă duc *să fac ghetele*.

Și apuca îndată de pe pervaz ghetele Emmei, toate numai noroi — noroiul de la întîlniri — care se fărîmița sub degetele lui, ridicînd încetișor nori de praf, la care se uita în bătaia soarelui.

— Tare-ți mai e frică să nu le strici! îi spunea bucătăreasa, care nu-și bătea capul atîta cînd le curăța ea, pentru că doamna, de îndată ce stofa nu mai arăta ca nouă, i le lăsa ei.

Emma avea o mulțime de ghete în dulap, pe care le irosea unele după altele, fără ca Charles să-și îngăduie vreodată să crîncească.

Tot așa scoase trei sute de franci pentru un picior de lemn pe care găsi cu cale să-l dea cadou lui Hippolyte. Trunchiul piciorului era căptușit cu plută și avea articulații cu arcuri, o adevărată mașinărie complicată, îmbrăcată cu un pantalon negru și la capăt cu o cizmă lustruită. Dar Hippolyte, neîndrăznind să umble în fiecare zi cu un picior așa de frumos, o rugă pe doamna Bovary să-i facă rost de altul mai ușor de purtat. Bineînțeles că și de data asta tot doctorul fu cel care scoase banii ca să-l cumpere.

Astfel, încetul cu încetul, grăjdarul își reluă meseria. Îl vedeai, ca altădată, mergînd dintr-un capăt în altul al satului, dar cînd Charles auzea de departe bocănitul sec al piciorului de lemn pe caldarîm, apuca repede pe alt drum.

Domnul Lheureux, negustorul, a fost cel care s-a însărcinat să-l comande, ceea ce-i dădu prilejul să treacă mereu pe la Emma. Stătea de vorbă cu dînsa despre noile mărfuri de ocazie sosite de la Paris, despre mii de nimicuri femeiești, se arăta foarte binevoitor și niciodată nu-i cerea bani. Emma se lăsa dusă de ușurința cu care putea să dobîndească tot ce dorea. Astfel vru să aibă, ca să i-o dea lui Rodolphe, o cravașă frumoasă, pe care-o văzuse, la Rouen, într-un magazin de umbrele. Nu trecu nici o săptămînă, și domnul Lheureux i-o puse pe masă.

Dar a doua zi se înființă cu o factură de două sute șaptezeci de franci, fără să mai socotim mărunțișul. Emma

se simți foarte încurcată. Toate sertarele biroului erau goale : datorau leafa pe mai mult de cincisprezece zile lui Lestiboudois, pe două trimestre servitoarei și încă o sumedenie de alte angarale, iar Bovary aștepta cu nerăbdare banii ce avea să-i trimită domnul Derozerays, care avea obiceiul să-i plătească în fiecare an în preajma Sfîntului Petru.

La început izbuti să scape le Lheureux, dar în cele din urmă el își pierdu răbdarea : era urmărit, nu mai avea capital, și dacă nu căpăta măcar o parte din bani, va fi silit să-i ia înapoi toate mărfurile pe care i le dăduse.

— N-aveți decît să le luați ! zise Emma.

— Ei, am glumit și eu, răspunse el. Nu-mi pare rău decît de cravașă. Zău dacă n-aș cere-o înapoi de la domnul.

— Nu ! Nu ! sări ea.

„Aha, a mea ești !" gîndi Lheureux.

Și, sigur pe descoperirea lui, ieși repetînd încetișor și cu șuieratul lui obișnuit :

— Fie ! Vom vedea, vom vedea...

Se gîndea cum să iasă din încurcătură, cînd intră bucătăreasa și puse pe cămin un fișic de hîrtie albastră, din partea domnului Derozerays. Emma se repezi la el și-l desfăcu : cincisprezece napoleoni. Era onorariul. Îl auzi pe Charles urcînd scara : aruncă aurul în fundul sertarului și luă cheia.

După trei zile, Lheureux se înființă iar.

— Vă propun o învoială, începu el ; dacă în locul sumei cuvenite ați vrea să luați...

— Poftim, se grăbi Emma, punîndu-i în palmă paisprezece napoleoni.

Negustorul rămase încremenit. Atunci, ca să-și ascundă dezamăgirea, începu să invoce tot felul de pretexte, spunîndu-i că stă la dispoziția ei pentru orice servicii, dar Emma nu vai vru să-audă de nimic ; după aceea ea rămase cîteva clipe pipăind în buzunarul șorțului cele două monede de cîte cinci franci, restul pe care i-l dăduse. Se jură să facă economii, pentru ca, cu timpul, să pună banii la loc...

„Ei nu-i nimica ! își spuse ea ; o să uite".

Pe lîngă cravașa cu mînerul de argint aurit, Rodolphe mai primise un sigiliu cu următoarea deviză : *Amor nel*

cor[1]; o eşarfă ca s-o poarte la gît şi, în sfîrşit, o tabacheră întocmai ca a vicontelui, pe care Charles o găsise odinioară pe drum şi pe care Emma o păstra. Aceste cadouri însă îl umileau. Refuză mai multe; ea stărui, şi, în cele din urmă, Rodolphe se supuse, găsind-o tiranică şi prea copleşitoare.

Emma mai avea şi idei ciudate:

— Cînd o să bată miezul nopţii, îi spunea, să te gîndeşti la mine.

Şi dacă îi mărturisea că nu s-a gîndit, atunci nu mai contenea cu reproşurile, şi totul se termina întotdeauna cu veşnicul:

— Mă iubeşti?

— Firește că te iubesc! îi răspundea el.

— Mult?

— Bineînţeles.

— N-ai mai iubit altele, nu-i aşa?

— Crezi că m-ai luat virgin? exclama el rîzînd.

Emma începea să plîngă, iar el se silea s-o împace, înflorindu-şi protestele cu tot felul de jocuri de cuvinte.

— Ah, cît te iubesc! o lua ea de la capăt. Te iubesc atîta, că nu mai pot fără tine, ştii? Citeodată, sfîşiată de furiile dragostei, mi-i aşa de dor să te văd! Şi mă-ntreb: „Oare unde-i acuma? Poate că stă de vorbă cu alte femei; şi ele-i zîmbesc, el se apropie...“ Oh, nu! Nu-i aşa că nu-ţi place nici una? Sînt unele mai frumoase, dar eu ştiu să iubesc mai bine. Sînt roaba şi concubina ta. Eşti regele meu, idolul meu! Eşti bun, frumos, deştept, eşti puternic!

Auzise de atîtea ori spunîndu-i-se vorbele astea, că nu mai aveau nimic nou pentru el. Emma era la fel ca toate amantele, şi farmecul noutăţii căzînd încetul cu încetul, ca o haină, lăsa să apară, în toată goliciunea ei, veşnica monotonie a pasiunii, care are totdeauna acelaşi înfăţişări şi acelaşi limbaj. Omul acesta cu atîta experienţă nu-şi dădea seama de deosebirea sentimentelor dedesubtul asemănării de expresii. Pentru că buze desfrînate sau lacome de bani îi mai murmuraseră acelaşi fraze, nu mai credea decît foarte puţin în curăţenia acestora; ar

[1] Cu iubire în suflet (it.).

mai trebui scurtate, gîndea el, tiradele exagerate care ascund sentimente mediocre ; ca și cum bogăția sufletească nu s-ar revărsa cîteodată în metaforele cele mai goale, pentru că nimeni, niciodată nu-și poate exprima exact cum trebuie nici cerințele, nici concepțiile, nici durerile și graiul omenesc e ca o căldărușă spartă, în care batem mereu niște melodii bune să facă ursii să joace, atunci cînd noi am vrea să înduioșăm stelele.

Dar cu acea putere de a judeca proprie celui care, în orice acțiune, se ține deoparte, Rodolphe descoperi în această dragoste alte plăceri pe care le-ar putea dobîndi. Socoti că orice pudoare e de prisos. Se purtă cu ea fără prea multă ceremonie. Făcu din ea o ființă supusă și stricată. Era un fel de înrobire idioată, plină de admirație pentru el, de voluptate pentru ea, o stare de fericire desăvîrșită, care o toropea ; și sufletul ei se afunda în această beție în care se îneca, ghemuită, ca ducele de Clarence în butoiul lui cu vin grecesc.

Numai sub influența vieții ei amoroase de fiecare zi doamna Bovary își schimbă felul de a fi. Deveni mai îndrăzneață în priviri, mai slobodă la vorbă ; își îngădui chiar necuviința de a se plimba cu domnul Rodolphe cu țigara în gură, *ca și cum ar fi vrut să sfideze lumea ;* în sfîrșit, cei care încă mai aveau îndoieli nu se mai îndoiră cînd într-o zi o văzură coborînd din *Rîndunica*, îmbrăcată într-o jiletcă strînsă tare pe talie, ca un bărbat ; iar doamna Bovary-mama, care, după o ceartă îngrozitoare cu bărbatu-său, venise să se adăpostească la fiul ei, nu fu burgheza cea mai puțin indignată. Multe alte lucruri nu-i plăcură : mai întîi Charles nu-i ascultase sfatul de a-i interzice să mai citească romane ; apoi nu se împăca de loc cu traiul din casă ; își îngădui să facă observații, ba chiar o dată se și supără din pricina slujnicei.

În ajun, seara, doamna Bovary-mama, trecînd pe coridor, o prinsese pe Félicité stînd de vorbă cu un bărbat unul care purta barbă neagră, om de aproape 40 de ani, și care, cum îi auzi pașii, o șterse repede din bucătărie. Auzind asta, Emma începu să rîdă ; dar bătrîna se înfurie, spunînd că, dacă nu vrea să-și bată joc de bunele purtări, ar trebui să supravegheze ce fac servitorii.

— Ie ce lume trăiești ? îi răspunse nora-sa cu atîta obrăznicie în privire, încît doamna Bovary o întrebă dacă nu cumva își apăra propria ei cauză.

— Ieși ! țipă Emma, sărind deodată ca arsă.

— Emma !... Mamă !..., strigă Charles, ca să le potolească.

Dar amîndouă erau dezlănțuite ; Emma bătea des din picioare, repetînd :

— Ah ! Ce educație ! Ce țărancă !

Charles alergă spre maică-sa, care-și ieșise din sărite și bolborosea :

— E o obraznică ! O fluștiratică, poate și mai rău !

Și voia să plece imediat dacă cealaltă nu vine să-i ceară iertare. Charles se întoarse către nevastă-sa, implorînd în genunchi să se împace ; în cele din urmă Emma-i răspunse :

— Fie ! Mă duc !

Și-ntr-adevăr, mîndră ca o marchiză, îi întinse mîna soacră-si, spunîndu-i :

— Iertați-mă, doamnă.

După asta, urcîndu-se în camera ei, Emma se aruncă cu fața în jos pe pat și plînse ca un copil, cu capul vîrît în pernă.

Se înțelese cu Rodolphe ca, în cazul unei întîmplări neobișnuite, să atîrne la oblan un petic de hîrtie albă, pentru ca, dacă el s-ar găsi din întîmplare la Yonville, să vină repede în străduța din spatele casei. Emma dădu semnalul și aștepta de trei sferturi de oră, cînd, deodată, îl zări pe Rodolphe în colțul halelor. Îi veni să deschidă fereastra, să-l strige, dar el și dispăruse. Emma căzu iar pe scaun, deznădăjduită.

Nu trecu însă mult, și avu impresia că merge cineva pe trotuar. Cine putea să fie alttul decît el ? Coborî scara și trecu prin curte. Rodolphe era acolo, afară. Se aruncă în brațele lui.

— Bagă de seamă, zise el.

— Ah, dacă ai ști !

Și începu să-i povestească tot, în grabă, fără șir, umflînd cele întîmplate, născocind și pierzîndu-se în atîtea amănunte, încît el nu mai înțelegea nimic,

— Hai, bietul meu îngeraș, curaj, consolează-te, ai răbdare...

— Dar de patru ani tot rabd și mă chinui !... O dragoste ca a noastră ar trebui mărturisită în fața lui Dumnezeu ! Nu fac decît să mă chinuiască. Nu mai pot ! Scapă-mă !

Se lipea de Rodolphe. Ochii-i plini de lacrimi scînteiau ca niște flăcări sub apă ; pieptul îi palpita repede ; niciodată nu o iubise atît, așa că-și pierdu capul și-i zise :

— Ce-i de făcut : Ce vrei ?

— Ia-mă ! strigă ea. Răpește-mă !... Oh ! Te implor !

Și se repezi spre gura lui ca pentru a-i prinde consimțămîntul neașteptat, mărturist într-un sărut.

— Dar... începu Rodolphe.

— Ce ?

— Fiică-ta ?

Emma se gîndi cîteva clipe, apoi răspunse :

— Ce să facem, o luăm cu noi !

„Ce femeie !“ își spuse el, privind-o cum se depărtează. Căci fugise în grădină. O chemau.

În zilele următoare, doamna Bovary-mama fu uimită de schimbarea nurorii sale. Într-adevăr, Emma se arăta mai supusă și chiar împinse bunăvoința pînă acolo încît s-o întrebe cum se pun castraveciorii la murat.

Făcea oare asta ca să-i înșele mai bine și pe unul, și pe celălalt, sau voia poate ca printr-un fel de stoicism voluptuos să simtă mai adînc amărăciunea a tot ce avea să părăsească ? Dar nu se păzea de loc, dimpotrivă ; trăia sorbind ca pierdută, mai dinainte, apropiata ei fericire. Nu vorbea cu Rodolphe decît despre asta. Sta rezemată de umărul lui și murmura :

— Ce zici ? Cînd vom fi în diligență... Te gîndești ce-o să fie ? Oare-i cu putință ? Mi se pare că în clipa cînd voi simți trăsura luîndu-și vînt, o să fie ca și cum ne-am înălța cu balonul, ca și cum am pleca în nori. Știi că număr zilele ? Și tu ?

Doamna Bovary n-a fost niciodată mai frumoasă ca-n timpul acela ; avea acea nespusă frumusețe pe care-o dă numai bucuria, entuziasmul, succesul, împlinirea dorințelor. Poftele, necazurile, deprinderea cu plăcerile și amăgirile lor mereu tinere o împliniseră treptat, așa după

cum băligarul, ploile, vînturile și soarele fac să crească florile, și înflorea și ea, în sfîrșit, în toată deplinătatea ființei ei. Pleoapele-i păreau croite anume pentru prelungile ei priviri drăgăstoase, în care nici nu i se zăreau pupilele, pe cînd respirația adîncă îi umplea nările micuțe și-i ridica colțul plin al buzelor, care, în lumină, se vedeau puțin umbrite de-un pufușor negricios. Ai fi spus că un artist priceput în tainele desfrîului îi potrivise pe spate buclele părului, încolăcite, la voia întîmplării într-o claie grea, după capriciile adulterului, care le desfăcea în fiecare zi. Vocea avea acum mlădieri mai moi, ca și talia ; ceva de-abia simțit, dar pătrunzător, emana chiar din faldurile rochiei și din arcuirea piciorului. Charles o găsea încîntătoare și cu totul irezistibil, ca și-n primele zile ale căsătoriei.

Cînd se întorcea la miezul nopții, nu îndrăznea s-o trezească. Lămpița de noapte din porțelan arunca pe tavan o pată rotundă de lumină tremurătoare, și perdelușele trase ale micului leagăn păreau ca un cort alb ce se umfla în umbră, la marginea patului. Charles le privea. I se părea că aude suflarea ușoară a copilului. De-acum o să se facă mare, fiecare anotimp va aduce repede un progres. O și vedea, întorcîndu-se pe înserate de la școală, plină de voioșie, cu pete de cerneală pe șorțuleț, cu geanta subsuoară ; va trebui s-o dea la un pension, și asta va costa foarte mult ; ce-o să facă ? Rămînea pe gînduri, chibzuia că ar fi bine să ia în arendă vreo fermuliță prin apropiere, pe care ar supraveghea-o chiar el, în fiecare dimineață, cînd s-ar duce să-și vadă bolnavii. Ar stringe venitul, l-ar pune la casa de economie ; pe urmă ar cumpăra de undeva, de oriunde, acțiuni ; va spori de altfel și clientela pe care se bizuia, căci voia ca Berthe să fie binecrescută, talentată, să învețe pianul. Ah ! ce frumoasă va fi mai tîrziu, la 15 ani, cînd va semăna cu maică-sa și va purta vara, ca și ea, pălării mari de pai ! O să le iei de departe drept două surori. Și-o închipuia lucrînd seara lîngă ei, la lumina lămpii ; o să-i brodeze pantofi, o să se ocupe de gospodărie ; o să umple toată casa cu drăgălășenia și veselia ei. În sfîrșit, amîndoi au să se gîndească s-o mărite ; au să-i găsească un băiat bun, cu o situație solidă, care o va face fericită pe toată viața.

Emma nu dormea ; se făcea numai că doarme ; și pe cînd Charles aţipea alături, ea se trezea în alte vise.

Patru cai o duceau în galop de opt zile către o ţară nouă, de unde n-aveau să se mai întoarcă niciodată. Mergeau, mergeau, îmbrăţișaţi, fără să scoată o vorbă. Deseori, de pe creasta unui munte, zăreau deodată cîte un oraș minunat, cu cupole, poduri, corăbii, păduri de lămîi și catedrale de marmură albă, ale căror clopotniţe ascuţite aveau cuiburi de berze în vîrf. Lumea mergea încet din pricina lespezilor mari, iar pe jos erau aşezate buchete de flori, pe care le ofereau femei strînse în corsete roșii. Se auzeau clopote sunînd, catîri nechezînd, laolaltă cu murmurul ghitarelor și susurul havuzurilor, a căror boare, ridicîndu-se, răcoarea jur împrejur grămezi de fructe aşezate în piramide la picioarele statuilor palide ce surîdeau sub jocul fîntînilor arteziene. Și apoi, într-o seară, ajungeau într-un sat de pescari, în care plase negricioase se urcau în bătaia vîntului, de-a lungul malului ripos și al colibelor. Acolo se vor opri să-și trăiască viaţa ; vor sta într-o casă joasă, cu acoperișul scund, la umbra unui palmier, în fundul unui golf, pe malul mării. Au să se plimbe într-o gondolă, au să se legene într-un hamac ; și vor duce o viaţă ușoară și largă ca hainele de mătase de pe ei, caldă și înstelată ca nopţile blînde pe care le vor contempla. Cu toate acestea, pe nemărginirea acestui viitor pe care și-l croia cu închipuirea nu se ivea nimic deosebit : zilele, toate splendide, se asemănau între ele, ca niște valuri ; și totul se legăna în zarea, nesfîrșită, armonioasă, albăstruie, și plină de soare. Dar, fie că fetiţa începea să tușească în leagăn, fie că Bovary sforăia prea tare, Emma nu mai putea adormi decît spre dimineaţă, cînd zorile luceau în geamuri, iar micul Justin deschidea, în piaţă, obloanele farmaciei.

Il chemase pe domnul Lheureux și-i spusese :

— O să-mi trebuiască o manta, o manta mare, cu guler larg, căptușit.

— Plecaţi într-o călătorie ? o întrebă el.

— Nu, dar... n-are a face, și mă pot bizui pe dumneata, nu-i aşa ? Și cît mai repede !

Lheureux făcu o plecăciune.

— Și-o să-mi mai trebuiască, își aduse aminte ea, o ladă... nu prea grea... ușor de mînuit.

— Da, da, înțeleg, de vreo nouăzeci și doi de centimetri pe cincizeci,cum se face acuma.

— Și o valiză de mînă.

„Cu siguranță că s-au certat", gîndi Lheureux.

— Și, poftim, zise doamna Bovary, scoțînd ceasul de la cingătoare, luați asta ; să vă despăgubiți din el.

Dar negustorul începu să spună că nu-i nevoie, că se cunoșteau ; că avea toată încrederea în ea. Ce copilărie ! Cu toate acestea ea stărui să ia măcar lanțul ; și Lheureux îl și pusese în buzunar și era gata să plece, cînd Emma-l chemă iar.

— O să le ții toate la dumneata. În ce privește mantaua — și aici avu aerul că se gîndește bine — nici asta să n-o aduci ; să-mi dai numai adresa croitorului și să-l înștiințezi s-o țină la dispoziția mea.

Urmau să fugă luna viitoare. Emma avea să plece din Yonville ca și cum s-ar duce să facă tîrguieli la Rouen. Rodolphe avea să rețină locurile, să scoată pașapoartele și chiar să scrie la Paris, ca să aibă la dispoziție o diligență întreagă, pînă la Marsilia, unde aveau să cumpere o caleașcă, iar de acolo să continue, fără oprire, pe drumul Genovei. Emma trebuia să aibă grijă să trimită bagajele la Lheureux, de unde să fie duse de-a dreptul la *Rîndunica*, astfel ca nimeni să nu bănuiască ceva ; în toate astea, nici pomeneală de fetiță. Rodolphe se ferea să vorbească ; iar Emma... poate că nici nu se gîndea.

Rodolphe voi să mai amîne pe două săptămîni, ca să-și termine niște treburi ; apoi, după opt zile, mai ceru alte cincisprezece, după care se prefăcu bolnav ; pe urmă plecă undeva ; luna august trecu și, după toate întîrzierile astea, hotărîră să plece neapărat la 4 septembrie, într-o luni.

În sfîrșit, sosi simbătă dinaintea plecării.

Rodolphe veni în seara aceea mai devreme ca de obicei.

— Gata tot ? îl întrebă ea.

— Da.

Se plimbară apoi împrejurul unui strat de flori și se duseră să stea jos, lîngă terasă, pe brîul zidului.

— Ești trist, zise Emma.

— Nu, de ce ?

Și cu toate acestea se uita la ea ciudat, drăgăstos.

— Ești trist, că pleci, începu Emma iarăși, că lași ceea ce ți-i drag, viața ta? Ah, înțeleg... Dar eu nu am nimic pe lume! Tu ești totul pentru mine. De acea am să fiu și eu pentru tine, am să-ți fiu familie, am să te îngrijesc, am să te iubesc.

— Ce încîntătoare ești, zise el, luînd-o în brațe.

— Adevărat? exclamă ea cu un rîs plin de voluptate. Mă iubești? Atunci jură-mi!

— Dacă te iubesc, dacă te iubesc?! Dar te ador, dragostea mea!

Rotundă, roșiatică, luna se înalță la orizont, la capătul pajiștii. Se ridica repede printre crengile plopilor, care o ascundeau din loc în loc, ca o perdea neagră, găurită. Apăru apoi, sclipitor de albă, pe cerul gol, pe care-l lumina; și atunci, încetinindu-și mersul aruncă deasupra riului o pată mare, în care jucau puzderii de stele, și licărirea asta de argint se răsucea parcă pînă-n fund, ca un șarpe fără cap, plin de solzi luminoși. Toate astea mai semănau cu un monstruos candelabru, de-a lungul căruia lor se așternea o noapte liniștită; perdele de-ntuneric umpleau frunzișurile. Cu ochii pe jumătate închiși, Emma trăgea în piept, ca-ntr-un oftat adînc, adierea vîntului răcoritor. Pierduți cu totul în visarea care-i cotropea, nu scoteau nici o vorbă. Simțeau iarăși în inima lor duioșia primelor zile de dragoste, plină și tăcută, ca apele riului ce curgea cu toată moliciunea pe care-o aducea parfumul de lămîiță; ea răsfrîngea în amintirile lor umbre mai nemărginite și mai melancolice decît umbrele sălciilor nemișcate care se întindeau pe iarbă. Deseori cîte o vietate de noapte, vreun arici sau vreo nevăstuică, foșnea prin frunze, pornind la vînătoare, sau, cînd și cînd, se auzea căzînd singură, de pe spalier, cîte o piersică coaptă.

— Ah, ce noapte frumoasă! spuse Rodolphe.

— Vom avea și altele, răspunse Emma. Și, ca și cum ar fi vorbit în gînd.: Da, ce plăcut va fi să călătorești... Și, totuși, de ce mi-i inima îndurerată? Să fie teama de recunoscut? Despărțirea de-atîtea obișnuințe... sau, mai degrabă... Nu, din prea mare fericire. Ce slabă sînt, nu-i așa? Iartă-mă!

— Mai e timp! exclamă el. Gîndește-te bine, să nu te căiești pe urmă!

— Niciodată! răspunse ea din tot sufletul. Apoi, apropiindu-se de el: Ce nenorocire ar putea să mi se-ntîmple? Nu-i deșert, nu-i prăpastie, nici ocean pe care nu le-aș putea trece cu tine. Cu cît vom trăi mai mult împreună, viața va fi ca o îmbrățișare tot mai strînsă, mai deplină! Nu ne va mai tulbura nimic, nici o grijă, nici o piedică! Vom fi singuri, numai unul al altuia, pe veci... Dar vorbește, răspunde-mi!

Rodolphe repeta,în răstimpuri, mereu: „Da... Da..." Emma îi trecuse mîna prin păr și spunea într-una cu o voce copilărească, în ciuda lacrimilor care-i curgeau șiroaie:

— Rodolphe! Rodolphe!... Ah! Rodolphe, scumpul meu Rodolphe!

Bătu miezul nopții.

— Miezul nopții! spuse et. Hai, ziua s-a dus! Mai avem una!

El se sculă să plece; și, ca și cum mișcarea pe care-o făcea ar fi fost semnalul fugii lor, Emma, luînd deodată un aer vesel, întrebă:

— Ai pașapoartele?

— Da.

— Nu uiți nimic?

— Nu.

— Ești sigur?

— Sigur.

— Ai să mă aștepți la hotel „Provence", nu-i așa?... La amiază.

Rodolphe dădu din cap.

— Așadar, pe mîine spuse Emma cu o ultimă alintare.

Și se uită după dînsul cum se-ndepărtează.

Rodolphe se uita înapoi. Alergă după el și, aplecîndu-se pe malul apei printre mărăcini, strigă:

— Pe mîine!

Rodolphe trecuse de cealaltă parte a rîului și mergea repede pe pajiște.

După cîteva minute, Rodolphe se opri, și cînd o văzu în rochia ei albă, pierzîndu-se încetul cu încetul în în-

tuneric, ca o fantomă, inima începu să-i bată atît de tare, că trebui să se rezeme de un copac să nu cadă.

— Nătărău mai sînt, spuse el, înjurînd îngrozitor. Oricum, era o amantă drăguță!

Și-n aceeași clipă, frumusețea Emmei, cu toate plăcerile dragostei lor, îi năvăli în minte iar. La început se înduioșă, apoi, revoltîndu-se împotriva ei, exclamă gesticulînd:

— La urma urmelor, nu mă pot expatria, să am grija unui copil...

Își spunea toate astea ca să se îmbărbăteze mai tare.

— Și, de altfel, ce încurcături, ce cheltuială... A, nu, nu! De o mie de ori nu! Ar fi din cale-afară de idiot!

XIII

Abia ajuns acasă, Rodolphe se și așeză la birou, sub capul de cerb pe care-l avea în perete ca trofeu. Dar cînd luă tocul în mînă, nu găsi ce să scrie și, rezemîndu-se în coate, căzu pe gînduri. Avea impresia că Emma se pierdea într-un trecut îndepărtat, ca și cum hotărîrea pe care-o luase acum pusese deodată între ei o distanță uriașă.

Ca să mai atingă ceva de-al ei, se duse să caute în dulap, la capul patului, o veche cutie de porțelan de Reims unde-și încuia de obicei scrisorile primite de la femei și care împrăștie un miros de mucegai și de trandafiri veștezi. Mai întîi zări o batistă plină de pete ieșite de vreme. Era o batistă de-a ei și o păstra de cînd, o dată, la plimbare, îi cursese sînge din nas; nu-și mai aducea aminte cînd. Alături era, izbindu-se de toate colțurile cutiei, miniatura pe care i-o dăduse Emma; îmbrăcămintea i se păru pretențioasă, iar privirea ei *galeșă*, de cel mai jalnic efect; apoi, tot uitîndu-se la imaginea aceea și tot evocînd amintirea modelului, încetul, cu încetul trăsăturile Emmei se învălmășiră în amintirea lui, ca și cum chipul viu și cel pictat, frecîndu-se între ele, s-ar fi șters unul pe altul. În cele din urmă, îi citi cîteva scrisori; erau pline de amănunte cu privire la călătoria lor, scurte, insistente și practice, ca niște scri-

sori de afaceri. Vru să le mai vadă pe cele lungi, pe cele de altădată; ca să le găsească în fundul cutiei, Rodolphe le răscoli pe toate, și, fără să-și dea seama, începu să scromonească în mormanul acela de hîrtii și de lucruri, claie peste grămadă, dînd peste buchete de flori, o jartieră, o mască neagră, ace, șuvițe de păr... șuvițe de păr castanii, blonde; unele dintre ele chiar, agățîndu-se de înfloriturile de tinichea ale cutiei, se rupeau cînd o deschidea.

Rătăcind așa printre amintiri, cerceta scrisul și stilul scrisorilor, tot atît de felurite ca și ortografia lor. Erau scrisori pline de dragoste sau vesele, glumețe ori melancolice, unele cereau dragoste, altele cereau bani. Cîte-un cuvînt îi amintea un chip, anumite gesturi, sau sunetul unei voci; uneori însă nu-i mai trezeau nici o amintire.

Într-adevăr, toate aceste femei, năvălind deodată în mintea lui, se stinghereau unele pe altele și deveneau din ce în ce mai mici, ca și cum dragostea care ajunsese la același nivel ar fi șters deosebirile dintre ele. Apucînd deci tot teancul de scrisori răvășite, se jucă vreo cîteva clipe, vînturîndu-le în cascadă, din mîna dreaptă în cea stîngă. În cele din urmă, plictisit, toropit, Rodolphe se duse să pună cutia la loc în dulap, spunînd:

— Ce grămadă de gogoși!...

Ceea ce rezuma, pe scurt, părerea lui; căci plăcerile, asemeni școlarilor în curtea unui liceu, îi bătătoriseră atît de mult inima, încît nici un fir de iarbă nu mai încolțea, și tot ce trecea prin ea, mai bezmetic decît copiii, nu-i lăsa, nici măcar ca aceștia, un nume zgîriiat pe pereți.

„Hai, își zise el, să începem!"

Și începu să scrie:

„Curaj, Emma, curaj! Nu vreau să-ți stric viața."

„La urma urmelor, asta-i adevărat, gîndi Rodolphe; o fac în interesul ei; sînt un om cinstit."

„Te-ai gîndit bine la hotărîrea pe care-ai luat-o? Îți dai seama în ce prăpastie te tîram, bietul meu îngeraș? Nu, nu-i așa? Porneai încrezătoare și nebună, în feri-

cire, în viitor... Ah, nenorociții de noi! Nebuni ce sîntem!"

Aici Rodolphe se opri, ca să găsească o scuză mai potrivită.

„Dacă i-aș spune că mi-am pierdut toată averea?... A, nu, și de altfel asta n-ar fi o piedică. Ar însemna să înceapă de la capăt mai tîrziu. Parcă o poți face pe o femeie ca asta să-și vîre mințile-n cap?"

După ce se mai gîndi, adăugă :

„N-am să te uit, crede-mă, și voi avea întotdeauna pentru dumneata un devotament profund, dar într-o zi, mai curînd sau mai tîrziu, înflăcărarea aceasta (asta-i soarta a tot ce-i omenesc) s-ar fi domolit, fără îndoială! Ne-am fi săturat unul de altul și chiar cine știe dacă n-aș fi avut cumplita durere de a-ți vedea remușcările și de a lua parte eu însumi la ele, de vreme ce eu le-aș fi primit. Numai gîndul suferințelor ce le vei simți mă chinuiște, Emma! Uită-mă! De ce a trebuit să te cunosc? De ce erai atît de frumoasă? Să fie oare vina mea? Dumnezeule! nu, nu, numai fatalitatea e de vină!"

„Iată un cuvînt care impresionează totdeauna", își spuse el.

„Ah! dacă ai fi fost una din acele femei ușuratice cum sînt atîtea, cu siguranță că ar fi putut să încerc, din egoism, o experiență care, în acest caz, ar fi fost fără primejdie pentru dumneata. Dar acea dulce înflăcărare, din care vin totodată și farmecul și zbuciumul dumitale, te-a împiedicat să înțelegi, adorabilă femeie, falsitatea situației în care ne-am fi găsit. La început nici eu nu m-am gîndit la asta, și stăteam liniștit la umbra acestei fericiri desăvîrșite ca la umbra arborelui morții[1], *fără să-mi dau seama de ceea ce mă așteaptă."*

„O să creadă poate că renunț din zgîrcenie. Ei, creadă ce-o pofti! Puțin îmi pasă, trebuie să sfîrșesc odată!"

„Lumea e necruțătoare, Emma. Ne-ar fi urmărit pre-

1. *Mancenillier* — copac ce crește în Antile și America Ecuatorială, zis și arborele-otrăvii sau arborele-morții.

tutindeni. Ai fi avut de îndurat întrebări indiscrete, calomnia, disprețul, poate și insulta. Să te insulte pe dumneata! Oh!... Și eu, care-aș fi vrut să te ridic pe-un tron! Eu, care-ți iau cu mine amintirea ca pe-un talisman! Căci mă pedepsesc, exilindu-mă, pentru tot răul pe care ți l-am făcut. Plec. Unde? Nu știu nimic, sînt ca nebun. Adio! Fii totdeauna bună! Păstrează amintirea nenorocitului care te-a pierdut. Învață-o pe Berthe numele meu, ca să-l pomenească în rugăciunile ei."

Flacăra celor două lumînări tremura. Rodolphe se sculă să închidă fereastra, iar cînd se așeză la loc:

„Mi se pare că asta e tot. Ah, încă ceva, nu cumva că vie *să-mi bată capul!*"

„*Cînd vei citi aceste rînduri, eu voi fi departe; căci am voit să dispar cît mai repede, ca să înlătur ispita de a te revedea. Fii tare! Mă voi întoarce; și poate că, mai tîrziu, vom vorbi amîndoi, foarte rece, de fosta noastră dragoste. Adio!*"

Și mai adăugă un ultim adio, despărțit în două cuvinte: „*A Dieu!*" ceea ce găsea că este foarte elegant.

„Ei, acum cum închei? se întrebă el. *Al dumitale preadevotat*... Nu. *Al dumitale prieten?*... Da, așa: *Al dumitale prieten.*"

Reciti scrisoarea. I se păru bună.

„Biata femeie! se gîndi el înduioșat. O să mă creadă mai nesimțitor decît o stană de piatră; ar fi trebuit și cîteva lacrimi pe deasupra; numai că eu nu pot plînge; asta nu-i vinea mea." Și atunci, turnîndu-și puțină apă într-un pahar, Rodolphe își muie degetul și lăsă să cadă de sus o picătură mare, care făcu o pată ștearsă de cerneală; apoi, vrînd să sigileze scrisoarea, dădu peste pecetea *Amor nel cor*.

„Asta nu-i de loc potrivit. Ei, la urma urmei, ce-are-a face!"

După care trase trei pipe și se duse la culcare.

A doua zi, cum se sculă (era cam pe la 2, dormise pînă tîrziu), Rodolphe spuse să-i culeagă un paneraș cu caise. Puse scrisoarea în fund, sub niște frunze de vie, și-i porunci lui Girard, argatul lui, să-l ducă cu băgare

de seamă la doamna Bovary. Așa făcea totdeauna cînd voia să-i ajungă o scrisoare, trimițîndu-i, după anotimp, fructe sau vînat.

— Dacă te întreabă ceva de mine, să-i spui că am plecat într-o călătorie. Trebuie să-i dai panerul chiar ei, în mînă... Pleacă și fii cu băgare de seamă!

Girard își puse bluza cea nouă, acoperi caisele cu o batistă, înnodînd-o împrejurul panerului, și, cu pași mari și greoi, în papucii lui cu tălpi de lemn țintuit, apucă liniștit drumul spre Yonville.

Cînd sosi, doamna Bovary tocmai aranja cu Félicité, pe masa de la bucătărie, un teanc de albituri.

— Iaca, zise argatul, v-a trimis stăpînul nostru asta.

Emma presimți că s-a întîmplat ceva rău, și, tot căutînd vreun ban în buzunar, se uita cercetător la țăran cu ochii rătăciți, pe cînd el o privea înmărmurit, neînțelgînd cum se face că un asemnea dar poate să tulbure atît de tare pe cineva. În sfîrșit, argatul plecă, Félicité rămase. Emma nu se mai putu stăpîni, dădu fuga în sală, de parcă ar fi vrut să ducă acolo caisele, răsturnă panerașul, smulse frunzele, găsi scrisoarea, o deschise și, ca și cum în urma ei ar fi izbucnit un foc groaznic, Emma începu să alerge înspăimîntată spre camera ei.

Charles era acolo; îl zări; el îi spuse ceva; Emma nu auzi nimic și continuă să urce treptele în fugă, gîfiind, pierdută, ca beată, ținînd mereu în mînă bucata aceea groaznică de hîrtie care-i trosnea între degete ca o foaie de tablă. La etajul al doilea se opri în fața ușii de la pod, care era încuiată.

Atunci voi să se liniștească; își aduse aminte de scrisoare; trebuia s-o termine și nu avea curajul. De altfel, unde? Cum? Are s-o vadă.

„A, nu, își spuse ea, aici o să fie bine."

Emma împinse ușa și intră.

De pe acoperișul de olane venea o căldură apăsătoare, care-i strîngea tîmplele și o înăbușea; se tîrî pînă la mansardă închisă, trase zăvorul și deodată țîșni o lumină orbitoare.

În fața ei, pe deasupra acoperișurilor, cîmpul se întindea cît vedeai cu ochii. Jos, sub ea, piața satului era

pustie; pietrele trotuarului sclipeau, moriștile de vînt de pe coamele caselor stăteau neclintite; la colțul străzii, de la un etaj mai jos, porni un fel de uruit cu țiuituri pe diferite tonuri: Binet lucra la strung.

Se rezemase de pervazul lucarnei și recitea scrisoarea cu rînjet de mînie. Dar cu cît își încorda atenția, cu atît gîndurile i se învălmășeau. Îl vedea, îl auzea, îl cuprindea cu amîndouă brațele; și bătăile inimii, care izbeau sub sîn ca niște lovituri puternice de berbec, veneau grăbite una după alta, cînd mai repezi, cînd mai rare. Își arunca privirea jur împrejur, dorind parcă să vadă tot pămîntul surpîndu-se. De ce să nu isprăvească odată cu viața? Cine-o împiedica? Era liberă. Înaintă și se uită la caldarîm, îndemnîndu-se: „Haide! haide!"

Raza de lumină care se urca de jos drept către ea îi trăgea spre prăpastie greutatea trupului. I se părea că piața se ridică clătinîndu-se de-a lungul zidurilor, și capetele podelei se înclinau ca o corabie legănată de valuri. Era chiar la margine, aproape suspendată deasupra văzduhului nesfîrșit. Albastrul cerului o împresura, aerul se învălmășea în capul ei găunos, n-avea decît să se lase în voie, atrasă; și uruitul strungului nu mai contenea, ca o voce furioasă care o chema mereu.

— Emma! Emma! se auzi glasul lui Charles.

Se opri.

— Dar unde ești? Vino!

La gîndul că de-abia scăpase de la moarte, era cît pe ce să leșine de spaimă; închise ochii, apoi deodată tresări, simțind o mînă atingîndu-i mîneca; era Félicité.

— Vă așteaptă domnul, coniță; supa-i pe masă.

Și trebui să coboare! Trebui să se așeze la masă!

Încercă să mănînce. Mîncarea-i rămînea în gît. Atunci își desfăcu șervetul, ca și cum ar fi vrut să cerceteze cîrpiturile făcute, și chiar se apucă, cu adevărat, să facă treaba asta, să numere firele țesăturii. Deodată își aduse aminte de scrisoare. Nu cumva o pierduse? Unde s-o găsească? Dar își simți cugetul atît de sleit, încît pînă la urmă nu putu să născocească un pretext ca să plece de la masă. Devenise și lașă; se temea de Charles;

știa tot, cu siguranță ! Într-adevăr, el rosti într-un mod ciudat aceste cuvinte :

— Pe cît se pare, n-o să-l vedem prea curînd pe domnul Rodolphe.

— Cine ți-a spus ? întrebă ea tresărind.

— Cine mi-a spus ? repetă el cam mirat de tonul ei repezit. Girard, pe care l-am întîlnit adineauri în ușă la „Cafeneaua franceză". A plecat într-o călătorie, sau are de gînd să plece.

Emma suspină.

— Dar ce te miră ? Așa pleacă el din cînd în cînd, ca să se distreze, și zău că-i dau dreptate. Cînd ai avere și ești burlac !... De altfel, prietenul nostru știe să petreacă, nu glumă ! Mare șmecher ! Domnul Langlois mi-a povestit...

Din bună-cuviință tăcu, fiindcă intră servitoarea, care începu să pună la loc în paneraș caisele împrăștiate pe etajeră. Fără să observe că nevastă-sa se înroși, Charles spuse să i le aducă, luă una și mușcă dintr-însa.

— O, minunată ! exclamă el. Ține, gustă.

Și-i întinse panerașul, pe care Emma-l dădu încetișor la o parte.

— Miroase măcar : ce aromă ! insistă el, trecîndu-i de mai multe ori panerașul pe la nas.

— Mă înăbuș ! exclamă ea, sculîndu-se deodată. Dar printr-o încordare de voință spasmul acesta trecu. Apoi : Nu-i nimic, spuse, nu-i nimic ! Ceva nervos. Stai și mănîncă.

Căci se temea să nu înceapă s-o întrebe, să se îngrijoreze, să n-o mai lase în pace.

Ca să-i fie pe plac, Charles se așeză la loc, scuipînd în mînă sîmburii de caise, pe care-i punea pe urmă în farfurie.

Deodată trecu la trap, prin piață, un *tilbury* albastru. Emma scoase un țipăt și căzu țeapănă jos, pe spate.

Într-adevăr, după multă chibzuință, Rodolphe se hotărîse să plece la Rouen. Și cum de la La Huchette la Buchy nu-i alt drum decît prin Yonville, trebui să treacă prin sat, și Emma îl necunoscu la lumina felinarelor care spintecau amurgul ca un fulger.

Auzind zarva din casă, farmacistul veni în fuga mare. Masa, cu farfurii cu tot, fusese răsturnată; sos, carne, cuțite, solniță, serviciu de untdelemn erau împrăștiate în toată sufrageria; Charles striga după ajutor; Berthe, înspăimîntată, țipa; iar Félicité, căreia-i tremurau mîinile, desfăcea șireturile doamnei, care se zvîrcolea cu cu zvîcniri convulsive.

— Mă reped, zise spițerul, să caut în laborator la mine niște oțet aromat.

Apoi, cînd Emma, respirînd din sticluță, începu să deschidă ochii, exclamă:

— Eram sigur! Ăsta e-n stare să trezească și-un mort!

— Vorbește! zicea Charles. Vorbește! Vino-ți în fire. Sînt eu, Charles al tău, care te iubește așa de mult! Mă cunoști? Uite-ți fetița: sărut-o!

Copilul întindea brațele spre maică-sa, să se atîrne de gîtul ei. Dar, întorcînd capul, Emma spuse cu o voce întretăiată:

— Nu, nu... nimeni!

Leșină iar. O puseră în pat.

Ședea culcată, cu gura deschisă, cu ochii închiși, cu mîinile întinse, nemișcată și albă ca o statuie de ceară. Din ochi se prelingeau două pîrîiașe de lacrimi, care picurau încet pe pernă.

Charles sta în picioare în fundul dormitorului, iar farmacistul, alături de el, dar tăcut și îngîndurat, așa cum se cuvine în împrejurările serioase din viață.

— Liniștiți-vă, zise el, făcîndu-i semn cu cotul, cred că a trecut criza.

— Da, acum se odihnește puțin! răspunse Charles, care se uita la ea cum doarme. Biata femeie!... Iar a apucat-o!

Homais îl întrebă atunci cum i-a venit. Charles îi răspunse că i-a venit așa, deodată, pe cînd mînca niște caise.

— Nemaipomenit!... excalmă farmacistul. S-ar putea însă ca tocmai din cauza caiselor să fi leșinat! Sînt unele firi așa de sensibile la anumite mirosuri! Ar fi un frumos studiu de făcut, atît sub raport patologic, cît și sub cel psihologic. Preoții, care întotdeauna au

amestecat mirodeniile în slujbele lor, știau bine ce importanță au. O fac ca să-ți amorțească judecata și să cazi în extaz, ceea ce de altfel e ușor de obținut de la persoanele de sex slab, care sînt mai delicate decît celelalte. Se pomenesc cazuri cînd au leșinat fiindcă le-a mirosit a corn ars sau a pîine proaspătă...

— Luați seama să n-o treziți ! zise încet Bovary.

— Și nu numai ființele omenești, continuă spițerul, suferă de asemenea anomalii, ci chiar și animalele. Așa, de pildă, cunoașteți desigur efectul atît de ciudat, afrodiziac, pe care *nepeta cataria*, în popor zisă și iarba-pisicii, îl produce asupra speței feline ; și, pe de altă parte, ca să dau un caz a cărui autenticitate o garantez, Bridoux (unul din foștii mei camarazi, care acum stă în strada Malpalu) are un cîine care-ncepe să se zvîrcolească în convulsiuni de îndată ce-i arăți o tabacheră. Deseori chiar dă cu el reprezentații în fața prietenilor, în pavilionul lui din pădurea Guillaume. Ți-ar veni a crede că un simplu praf de strănut ar putea să provoace un asemenea dezastru în organismul unui patruped ? Nespus de ciudat, nu-i așa ?

— Da, zise Charles, care nu asculta.

— Asta ne dovedește, continuă celălalt, zîmbind cu un aer de ușoară înfumurare, nenumăratele zdruncinări ale sistemului nervos. Cît despre doamna, să vă spun drept, totdeauna mi s-a părut o adevărată senzitivă. De aceea, dragul meu prieten, n-am să vă recomand nici unul din acele așa-zise leacuri care, sub motiv că atacă simptomele, atacă sănătatea. Nu, fără medicamentație inutilă ! Regim, atîta tot ! Sedative, emoliente, îndulcitoare. Și, apoi, nu credeți oare că ar trebui poate să-i stimulați imaginația ?

— A ! Asta-i chestiunea ! Asta-i în realitate chestiunea : *That is the question !* [1] cum citeam deunăzi într-un ziar.

Însă Emma, trezindu-se începu să țipe :

---

1. *To be or not to be, that is the question* — „A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea" (engl.), ultimul vers din cunoscutul monolog al lui Hamlet.

— Dar scrisoarea ? Dar scrisoarea ?

Crezură că aiurează ; cu adevărat, însă, delirul începu de la miezul nopții ; se declară o febră cerebrală.

Timp de patruzeci și trei de zile Charles nu se clinti de lîngă ea. Nu mai vru să audă de bolnavi, nu se mai culca, mereu îi lua pulsul, îi punea muștar, comprese cu apă rece. Îl trimitea pe Justin pînă la Neufchâtel să-i caute gheață, gheața se topea pe drum ; îl trimitea iar. Îl chemă la consult pe domnul Canivet ; îl aduse de la Rouen pe fostul său profesor, doctorul Larvière ; era disperat. Îl înspăimînta mai ales faptul că Emma era abătută ; nu scotea o vorbă, nu auzea nimic, ba părea chiar că nu suferă de loc, ca și cum trupul și sufletul s-ar fi odihnit după atîta zbucium.

Pe la mijlocul lui octombrie putut să se ridice și să stea în pat rezemată de perne. Charles începu să plîngă cînd o văzu mîncînd prima felie de pîine cu dulceață. Își recăpătă puterile ; se scula cîteva ceasuri după-amiază, și într-o zi, cînd se simți mai bine, Charles o luă de braț și întcercă să facă cu ea o plimbare prin grădină. Frunze moarte acopereau nisipul de pe alei ; ea mergea încet, tîrîndu-și papucii, și, rezemată de umărul lui Charles, surîdea mereu.

Merseră așa pînă în fund, aproape de terasă. Ea se îndreptă încetișor, își duse mîna streșină la ochi, ca să vadă mai bine, și se uită deprate, departe de tot, dar nu se vedeau în zare decît niște focuri mari de iarbă uscată, fumegînd pe coline.

— Ai să te obosești, draga mea, zise Bovary. Și împingînd-o cu blîndețe, ca să intre în chioșc : Stai pe banca asta ; o să-ți facă bine.

— O, nu, nu aici, nu aici, spuse ea cu o voce sfîrșită.

Simți că amețește, și chiar din seara aceea boala începu iar, cu manifestări mai nesigure, ce-i drept, dar mai complicate. O dureau cînd inima, cînd pieptul, cînd capul, cînd mîinile și picioarele. Începu să aibă vărsături, în care Charles bănui primele simptome de cancer.

Și, pe lîngă toate astea, bietul om avea și greutăți bănești.

În primul rînd nu știa ce-i de făcut ca să-l despăgubească pe domnul Homais de toate medicamentele pe care le luase de la dînsul ; și cu toate că el, ca medic, ar fi putut să nu le plătească, se simțea cam stingherit de această datorie. Apoi, cheltuielile casei, acum, cînd bucătăreasa era stăpînă, ajunseseră înspăimîntătoare ; notele de plată plouau cu nemiluita ; furnizorii începură să murmure ; îl hărțuia mai ales domnul Lheureux. În adevăr, cînd boala Emmei era în toi, el, profitînd de această împrejurare ca să încarce factura, adusese repede mantaua, valiza, două lădițe în loc de una și încă o mulțime de alte lucruri. Degeaba îi spuse Charles că nu mai avea nevoie de ele, negustorul îi răspunse pe-un ton obraznic că toate aceste obiecte îi fuseseră comandate și că nu le ia înapoi ; de altfel, asta ar însemna s-o supere pe doamna tocmai acum în timpul convalescenței ; să se gîndească bine domnul ; într-un cuvînt, era hotărît ca mai degrabă să-l dea în judecată decît să renunțe la drepturile lui și să-și ia marfa. Ca urmare, Charles porunci să i le ducă la prăvălie. Félicité însă uită ; și cum el avea alte griji, nimeni nu se mai gîndi la asta ; domnul Lheureux nu se lăsă ; și, cînd amenințînd, cînd văicărindu-se, învîrti așa fel lucrurile, încît pînă la urmă Bovary iscăli o poliță cu scadența peste șase luni. Dar de-abia semnase polița, și-i veni în cap o ideee îndrăzneață : să împrumute de la domnul Lheureux o mie de franci. Întrebă deci, cam stînjenit, dacă n-ar fi chip să aibă mia asta, adăugînd că i-ar trebui pentru un an și cu orice dobîndă ar vrea. Lheureux alergă la prăvălie, aduse banii și dictă o altă poliță, prin care Bovary declara că se obligă să plătească la ordin, la 1 septembrie viitor, suma de una mie șaptezeci de franci, ceea ce, împreună cu cei o sută optzeci, datorați mai înainte, făcea o mie două sute cincizeci în cap. Împrumutînd astfel cu un procent de șase la sută, sporit cu încă un sfert drept comision, iar mărfurile aducîndu-i mai bine de o treime cîștig, asta trebuia să-i dea, în douăsprezece luni, un profit de o sută treizeci de franci ; și el

mai trăgea nădejde că afacerea n-o să se oprească aici, că n-o să-i poată plăti poliţele, că are să le preschimbe, şi că bieţii lui bănuţi, îndopîndu-se la doctor ca-ntr-un sanatoriu, au să i se întoarcă într-o zi cu mult mai dolofani, de-o să-i crape sacul.

De altfel, îi mergea bine în toate. Se adjudecase asupra lui o furnitură de cidru pentru spitalul din Neufchâtel; domnul Guillaumin îi făgăduise nişte acţiuni la uzinele de turbă din Grumesnil şi visa să înjghebe o nouă cursă de diligenţă între Arcueil şi Rouen, care, fără îndoială, avea să ruineze în curînd hodoroaga „Leului de aur", şi care, mergînd mai repede, fiind mai ieftină şi ducînd mai multe bagaje, o să aducă astfel tot comerţul din Yonville în mîna lui.

Charles se întreba de multe ori în ce chip o să poată el restitui la anul atîţia bani; şi căuta, născocea mijloace de scăpare, ca, de pildă, să ceară de la tatăl lui sau să vîndă ceva. Dar bătrînul nici n-o să vrea să audă, iar el nu avea ce să vîndă. Dădea atunci de atîtea încurcături, că nici nu mai îndrăznea să se gîndească la ceva atît de neplăcut. Îşi făcea mustrări că pentru toate astea o uita pe Emma, ca şi cum toate clipele lui aparţineau acestei femei, şi negîndindu-se necontenit la dînsa, i-ar fi răpit ceva.

Iarna fu aspră. Convalescenţa Emmei — lungă. Cînd era frumos, îi împingea fotoliul lîngă fereastra care dădea spre piaţă; căci acum nu putea suferi grădina, şi obloanele din partea aceea erau mereu închise. Ceru să-i vîndă calul; tot ce-i plăcuse altădată nu-i mai plăcea acum. Parcă nu se mai gîndea decît cum să se îngrijească. Stătea în pat, lua cîte o mică gustare, suna servitoarea ca s-o întrebe ce se-aude cu ceiaurile ei medicale sau ca să stea de vorbă cu dînsa. Zăpada de pe acoperişul halelor arunca în cameră o lumină albă, nemişcată; pe urmă începu să plouă. Şi Emma aştepta zilnic, cu un fel de înfrigurare, repetarea de neînlăturat a evenimentelor mărunte care totuşi n-o interesau de loc. Cel mai însemnat dintre ele era seara, cînd sosea *Rîndunica*. Atunci hangiţa striga alte voci îi răspundeau, în timp ce lanterna lui Hippolyte, care căuta cuferele pe po-

clit, lucea ca o stea în întuneric. La amiază, Charles se-ntorcea acasă ; pe urmă ieșea ; după aceea Emma lua o supă ; spre seară, pe la 5, copii care se-ntorceau de la școală, tîrîndu-și saboții pe trotuar, băteau cu linia, unul după altul, cîrligele obloanelor.

La ora aceea venea domnul Bournisien să o vadă. O întreba cum se mai simte, îi aducea noutăți și, vorbindu-i cu duhul blîndeții și printr-o flecăreală dulceagă, ce nu era lipsită de farmec, căuta să-i insufle credința în Dumnezeu. Numai cît îi zărea sutana, și se și înviora. Într-o zi, cînd în toiul bolii se crezu în agonie, ceru s-o împărtășească ; și pe măsură ce în camera ei se făceau pregătirile pentru slujbă, pe cînd se aranja în chip de altar scrinul pe care erau îngrămădite tot felul de siropuri, iar Félcité presăra pe jos dalii, Emma simțea ceva puternic trecînd pe deasupra ei, ceva care îi lua orice durere, senzație sau sentiment. Făptura ei potolită nu mai era în stare să gîndească ; începea o altă viață ; i se părea că întreaga ei ființă, înălțîndu-se spre Dumnezeu, se pierdea în această dragoste ca tămîia aprinsă ce se pierde în fum. Îi stropiră cearceafurile de pe pat cu agheasmă, preotul scoase, din sfîntul artofor, anafura albă ; și, cutremurată de-o bucurie cerească, își întinse buzele să primească trupul Domnului, care i se înfățișă. Perdelele se umflau împrejurul ei alene, ca niște nori, iar razele celor două lumînări, care aredau pe scrin, îi apărură ca niște aureole orbitoare. Atunci își lăsă iarăși capul pe pernă, crezînd că aude în văzduh cîntecul harpelor îngerești și că, în cerul de azur, stînd pe un tron de aur în mijlocul sfinților, care țineau ramuri verzi de palmier, îl întrezărește pe Dumnezeu-tatăl, în toată slava sa, făcînd semn îngerilor cu aripi de foc să coboare pe pămînt ca s-o ducă pe brațe.

Această vedenie minunată îi rămase în amintire ca tot ce s-ar putea visa mai frumos, și de aceea se silea și acum să retrăiască aceeași senzație, care mai continua, dar nu atît de copleșitoare și nici cu aceași adîncă blîndețe. Sufletul ei, istovit de trufie, se odihnea, în sfîrșit, în umilința creștină ; și, savurînd plăcerea de a fi slabă, Emma contempla în sine nimicirea propriei voințe, ce

trebuia să deschidă larg porțile ca să intre năvalnic harul ceresc. Existau deci, în loc de fericire, extaze mai mai mari, o altă dragoste mai presus de toate celelalte, fără conținere, fără sfîrșit, mereu mai copleșitoare. Printre amăgirile speranței ei, întrezări ceva neprihănit plutind deasupra pămîntului, contopindu-se cu cerul în care visa să fie. Vru să ajungă o sfîntă. Își cumpără mătănii, începu să poarte talismane ; își dorea să aibă în odaie, la căpătîiul patului, o raclă cu moaște, încrustată cu smaragde, s-o sărute în fiecare seară.

Preotul se minuna de aceste înclinații, deși găsea că această cedință a Emmei, din prea multă rîvnă ar putea pînă la urmă să ducă la erezie sau chiar la sminteală. Dar nefiind prea priceput în toate astea, de îndată ce întrecură o anumită măsură, îi scrise domnului Boulard, librarul înaltpreasfinției-sale, să-i trimită *ceva mai de seamă, pentru o persoană feminină, care era plină de har*. Cu aceeași nepăsare cu care ar fi trimis unor negri niște articole de fierărie, librarul împachetă, claie peste grămadă, tot ce se căuta pe atunci în negoțul de cărți religioase : mici manuale cu întrebări și răspunsuri, pamflete bătăioase, în stilul domnului de Maistre [1], și un fel de romane cu scoarțe roz și stil dulceag, alcătuite de seminariștii trubaduri sau de scriitoare pedante și pocăite. Erau printre ele : *Gîndiți-vă bine ; Omul de societate picioarele Mariei, de domnul de..., decorat cu mai multe ordine ; Despre erorile lui Voltaire, pentru folosința tinerilor* etc.

Doamna Bovary nu înțelegea încă destul de limpede aceste lucruri pentru ca să se ocupe de ele în mod serios ; de altfel, le citi prea pripit. O enervau preceptele religioase ; nu-i plăcu trufia scrierilor polemice din prea învtrșunării cu care urmăreau oameni pe care ea nu-i cunoștea ; iar istorisirile profane cu iz religios i se părură scrise cu atîta necunoaștere a vieții, încît o îndepărtară pe nesmțite de adevărurile pe care se aștepta să le vadă dovedite. Stărui totuși și, atunci cînd cartea

1. *Maistre (Joseph-Marie)* (1753—1812), om de stat, scriitor și filozof francez, reacționar, adversar al Revoluției franceze, adept al monarhiei și al papalității.

îi cădea din mîini, se credea cuprinsă de cea mai neprihănită melancolie catolică pe care un suflet curat poate s-o plăsmuiască.

Cît despre amintirea lui Rodolphe, o coborîse în adîncul inimii ei, unde stătea mai solemn și mai nemișcat decît mumia unui rege într-o subterană. Din această mare dragoste îmbălsămată se răspîndea o mireasmă care, pătrunzînd pretutindeni, aducea un parfum de blîndă iubire în atmosfera pură în care voia să trăiască. Cînd îngenunchea la pupitrul de rugăciune în stil gotic, îndrepta către Domnul aceleași cuvinte dulci pe care altădată le murmura iubitului ei, în efuziunile adulterului. O făcea pentru ca astfel să trezească în ea credința ; dar din ceruri nu cobora nici o desfătare, și se ridica, cu trupul ostenit, cu sentimentul nedeslușit al unei nemăsurate înșelăciuni. În mintea ei, această căutare nu era decît un merit mai mult, și, în trufia evlaviei sale, Emma se asemuia cu acele nobile doamne de odinioară, a căror glorie o visase privind un portret al doamnei de la Vallière, și care, tîrînd după ele cu atîta măreție trena încărcată de podoabe a rochiilor lor lungi, se retrăgeau în în singurătate ca să verse la picioarele lui Crist șioaielor de lacrimi ale unei inimi rănite de viață.

Se dădu cu totul la milostenii exagerate. Cosea haine pentru săraci, trimitea lemne lehuzelor, iar într-o zi, cînd Charles se-ntoarse acasă, găsi în bucătărie trei derbedei, care stăteau la masă și mîncau supă. Ceru să i se aducă iar fetița, pe care bărbatul ei, cît fusese ea bolnavă, o trimisese din nou la doică. Voia s-o învețe să citească ; oricît plîngea Berthe, ea nu se mai enerva. Era hotărîtă să fie resemnată și iertătoare față de toți. Orice ar fi spus, folosea un limbaj plin de expresii ideale. Spunea copilului :

— Ți-au trecut crampele, îngerașule ?

Doamna Bovary-mama nu găsea nimic de criticat, în afară doar de mania de a tricota cămăși pentru orfani, în loc să-și peticească cîrpele de bucătărie. Dar sătulă de certurile de acasă de la ea, bătrîna se simțea bine în casa asta liniștită, și chiar rămase pînă după Paști, ca

să scape de glumele batjocoritoare ale lui moș Bovary, care în fiece Vinere mare își comanda neapărat un cîrnat.

...În afară de soacră-sa, care o mai îmbărbăta puțin prin judecata ei dreaptă și prin felul ei serios de a fi, Emma mai avea aproape în fiecare zi și alți musafiri : doamna Langlois, doamna Caron, doamna Dubreuil, damna Tuvache și, nelipsit de la 2 la 5 minunata doamnă Homais, care niciodată n-a vrut să creadă nimic din tot ce se clevetea pe socoteala vecinei sale. Veneau s-o vadă și copiii lui Homais, însoțiți de Justin, care urca cu ei în cameră și rămînea în picioare lîngă ușă, nemișcat, fără să scoată o vorbă. De multe ori chiar, doamna Bovary, nebăgîndu-l în seamă, se apucă să-și facă toaleta. Mai întîi își scotea pieptenele, scuturîndu-și brusc capul. Cînd văzu Justin, pentru întîia oară, tot părul acela care ajungea pînă la genunchi desfășurîndu-și inelele negre, a fost pentru el, un biet copil, ca intrarea neașteptată în ceva extraordinar și nou, a cărui splendoare îl înspăimîntă.

Fără îndoială că Emma nu băga de seamă nici cît de atent, nici cît de sfios este Justin cu ea. Nu bănuia de loc că iubirea, care pierise din viața ei, fremăta acolo, lîngă dînsa, sub cămașa aceea de pînză groasă, în inima aceea de adolescent deschisă de emanațiile frumuseții ei. De altfel, ea învăluia acum totul în atîta nepăsare, avea cuvinte pline de atîta prietenie, priviri pline de atîta mîndrie și manifestări atît de felurite, încît nu se mai putea deosebi egoismul de dragostea creștinească, nici corupția de virtute. Așa, de pildă, într- seară se înfurie pe servitoare, care îi cerea voie să plece de-acasă și bolborosea căutînd un pretext, pentru ca apoi să-i spună deobadtă :

— Vra să zică îl iubești ?

Și fără să mai aștepte ca Félicité, care se-nroșise, să-i răspundă, adăugă cu un aer trist :

— Hai, fugi ! Distrează-te !

La începutul primăverii puse să-i răscolească grădina de la un capăt la altul, cu toate protestele lui Bovary, care fu fericit totuși să vadă că, în sfîrșit, are și ea o dorință. Mai avu și altele, pe măsură ce se îndrepta. Mai

întîi găsi modalitatea de a scăpa de doică, de tușa Rollet, care, în timpul convalescenței sale, luase obiceiul de a veni prea des la bucătărie cu cei doi țînci pe care-i avea și cu un altul pe care-l creștea, mai lacom ca un canibal. Pe urmă se descotorosi de familia Homais, scăpă rînd pe rînd de ceilalți musafiri, și chiar la biserică începu să se ducă mai rar, spre marea mulțumire a spițerului, care-i spuse atunci cu un aer amical :

— Începuserăți să cîntați în struna popilor !

Domnul Bournisien venea ca și altădată, în fiecare zi, cînd ieșea de la slujbă. Prefera să stea afară, la aer, *în mijlocul crîngului*, cum îi spunea el chioșcului. Era ora cînd se-ntorcea Charles. Le era cald ; li se aducea cidru dulce și beau împreună pentru deplina însănătoșire a doamnei.

Era și Binet pe-acolo, sau, mai bine zis, puțin mai la vale, lîngă zidul terasei, la prins raci. Bovary îl poftea să se răcorească ; se priceapea de minune la destupat buteliile.

— Trebuie — zicea el, plimbînd roată împrejur pînă-n zare o privire mulțumită — să ții sticla așa, în picioare pe masă, și după ce-ai tăiat sforile, să împingi dopul puțin cîte puțin, ușurel, ușurel, așa cum de altfel se face cu apa minerală la restaurante.

Dar de multe ori cidrul, tocmai cînd el arăta cum trebuie destupat, le țîșnea drept în obraz, și atunci preotul, rîzînd înfundat, nu scăpa niciodată gluma asta :

— Sare în ochi bunătatea lui !

Preotul era într-adevăr om cumsecade, și chiar într-o zi nici nu se revaltă cînd farmacistul îl sfătui pe Charles s-o ducă pe doamnă, ca s-o mai distreze, la teatrul din Rouen, să-l vadă pe renumitul tenor Lagardy. Mirat de tăcerea asta, Homais vru să-i cunoască părerea, și preotul declară că el socotește muzica mai puțin priemjdioasă pentru moravuri decît literatura.

Dar farmacistul luă apărarea literaturii. Teatrul, pretindea el, servea la combaterea prejudecăților, și sub masca plăcerii, propovăduia virtutea.

— *Castigat ridendo mores*[1] domnule Bournisein ! Așa,

1. Prin ris se biciuesc moravurile (lat.).

de pildă, uitați-vă la cea mai mare parte din tragediile lui Voltaire ; ce dibaci sînt presărate cu cugetări filozofice, care sînt pentru popor o adevărată școală de morală și de diplomație.

— Eu, zise Binet, am văzut odată o piesă care se chema *Le gamin de Paris* [1] în care se arată caracterul unui bătrîn general, într-adevăr bine prins. Trage o săpuneală unui fecior de bani gata ce ademenise o lucrătoare și care, în ceie din urmă...

— Desigur, continuă Homais, este și o literatură proastă, după cum este o farmacie proastă ; dar să condamnî fără nici o deosebire cea mai importantă dintre arte mi se pare o neghiobie, o idee învechită, demnă de timpurile groaznice în care Galileu era virti la închisoare.

— Știu bine, obiectă preotul, că sînt opere bune și autori buni ; și, cu toate acestea, chiar de n-ar fi decît acele persoane de sex diferit adunate într-un apartament fermecător, împodobite cu tot fastul din lumea mare, ca și acele costumări păgîne fardul, candelabrele, glasurile acelea afemeiate, ajung și numai astea ca să dea naștere la oarcare destrăbălare sufletească și să insufle gînduri necinstite, ispite necurate. Cel puțin asta-i părerea tuturor sfinților părinți. În sfîrșit, adăugă el, luînd deodată un ton mistic, în timp ce freca pe degetul mare cîteva fire de tutun de tras pe nas, dacă biserica a condamnat spectacolele, a făcut-o pe bună dreptate ; trebuie să ne supunem poruncilor ei.

— Oare de ce, întrebă spițerul, îi afurisește biserica pe actori ? Căci pe vremuri luau parte pe față la ceremoniile cultului. Da, da, se jucau, se reprezentau în mijlocul corului un fel de farse, numite mistere, în care legile bunei- cuviințe erau adeseori batjocorite.

Preotul se mulțumi să scoată numai un geamăt, și farmacistul continuă :

— Așa, de pildă, în *Biblie* sînt... știți dumneavoastră... mai mult decît un amănunt... nostim, lucruri... într-adevăr deocheate. Apoi, cînd domnul Bournisien făcu un gest de enervare : Ei, o să fiți de acord și dumneavoastră

1. *Știreangul din Paris.*

că nu-i o carte pe care s-o pui în mîinile tinerilor, și eu aș fi foarte supărat dacă Athalie...

— Dar nu noi, ci protestanții, strigă celălalt, pierzîndu-și răbdarea, sînt cei care recomandă *Biblia* !

— Ce-are-a face ? ! zise Homains. Eu mă mir că în zilele noastre, în veacul luminii, mai sînt oameni care se înverșunează să osîndească o desfătare intelectuală care nu vatămă cu nimic, moralizatoare și uneori chiar igienică, nu-i așa, doctore ?

— Fără îndoială, răspunse doctorul nepăsător, fie că, avînd aceleași idei, nu vru să supere pe nimeni, fie că el n-avea nici o idee.

Discuția părea terminată, cînd farmacistul socoti nimerit să mai dea o ultimă lovitură :

— Eu am cunoscut preoți care se îmbrăcau ca burghezii ca să se ducă să vadă cum bîțiie dansatoarele din picioare.

— Ei asta-i exclamă preotul !

— Ei cum ! Am cunoscut eu ! și Homais repetă silabisind fiecare cuvînt. Amu cu-nos-eut !

— Ei bine, rău făceau, spuse Bournisien, resemnat să audă orice.

— Mai fac, zău, și altele, cîte și mai cîte ! exclamă spițerul.

— Domnule !... urmă preotul, cu niște ochi atît de fioroși, încît farmacistul se fîstîci.

— Vreau să spun numai, răspunse el pe-un ton mai blajin, că îngăduința este cel mai sigur mijloc de a ademeni sufletele spre religie.

— Așa e ! Așa e ! admise bătrînul, așezîndu-se la loc pe scaun.

Dar nu stătu decît două minute. Cum plecă, domnul Homais îi spuse doctorului :

— Uite, asta se cheamă chelfăneală ; l-am dus, ați văzut, și încă cum !... Așa că, ascultați ce vă spun, duceți-o pe doamna la spectacol, chiar de n-ar fi decît ca, o dată în viața dumneavoastră, să faceți să turbeze unul din corbii ăștia, fire-ar să fie ! Dac-ar putea cineva să-mi țină locul, aș merge și eu cu dumneavoastră. Grăbiți-vă, Lagardy n-o să dea decît o singură reprezentație ; e an-

gajat în Anglia cu sume considerabile. Pe cît se spune, e-un șmecher și jumătate! E plin de franci! Cară cu el trei amante și un bucătar personal. Toți artiștii ăștia mari știu să trăiască, nu glumă! Au nevoie de-o viață destrăbălată, care să le aţîțe puțin imaginația. Dar mor într-un spital, pentru că în tinerețe n-au avut minte să pună ceva deoparte. Ei, poftă bună! Pe mîine!

Ideea asta de a merge la spectacol încolți repede în capul lui Bovary; căci îndată o și împărtăși soției lui, care mai întîi refuză, spunînd că-i obosită, că-i prea mult deranj și cheltuială; dar, ca niciodată, Charles nu se lăsă, atît de mult socotea el că distracția asta o să-i facă bine. Nu vedea nici o piedică; maică-sa îi trimisese trei sute de franci de la care-și luase orice nădejde, datoriile curente nu erau mare lucru, iar scadența polițelor pe care le avea de plată la Lhereux era încă așa de îndepărtată, că nu făcea să se gîndească la ele. De altfel, închipuindu-și că ea refuză din delicatețe, Charles stărui și mai mult; așa încît, în cele din urmă, plictisită de atîta insistență, se hotărî să meargă. Și, a doua zi, la opt, se urcară în *Rîndunica*.

Spițerul, pe care nimic nu-l reținea la Yonville, dar care se credea nevoit să nu se miște din loc, oftă văzîndu-i că pleacă.

— Hai, călătorie bună, fericiți muritori ce sînteți! le ură el.

Apoi, către Emma, care purta o rochie de mătase albastră cu patru volane:

— Sînteți frumoasă ca un înger! O *să faceți furori* la Rouen!

Diligența trăgea la hotelul „Crucea roșie" din piața Beauvoisine. Era unul din acele hanuri cum sînt prin toate mahalalele din provincie, cu grajduri mari și cu odăi de culcare mici, și unde vezi prin mijlocul curții găini ciugulind ovăzut căzut pe sub cabrioletele pline de glod ale comis-voiajorilor; minunate lăcașuri cu balcoane de lemn mîncat de cari, trosnind în bătaia vîntului, în nopțile de iarnă; veșnic pline de lume, de zarvă și de mîncăruri, cu mese negre năclăite de cafea vărsată, cu geamuri groase îngălbenite de muște, cu șervete ji-

lave, cu pete albastre de vin ; și care, mirosind totdeauna a sat, ca rîndașii de la ferme îmbrăcați orășenește, au la stradă o cafenea, iar în dos, spre cîmp, o grădină de zarzavat. Cum ajunse, Charles alergă după bilete. Luă avanscena drept galerii, stalurile drept loji, ceru lămuriri, nu le înțelese, controlorul îl trimise la director, se-ntoarse la han, veni iar la agenție, și așa, de mai multe ori, cutreieră orașul cît e de lung de la teatru pînă la bulevard.

Doamna își cumpără o pălărie, mănuși, un buchet. Domnul se temea foarte mult să nu scape începutul ; și fără să mai aibă cînd să-și înghită supa, se înființară la ușa teatrului, care nici nu se deschisese încă.

Lumea stătea lîngă zid, așezată în ordine, între balustrade. La colțul străzilor din apropiere, pe niște afișe uriașe era scris de mai multe ori, cu litere ciudate : *Lucie de Lammermoor*...[1] Lagardy... Opera... etc. Era senin, cald, sudoarea se prelingea prin frizuri, toți își scoseseră batistele să-și șteargă frunțile înroșite ; și, uneori, cîte o adiere călduță, care venea dinspre rîu, flutura molatic marginile pînzei de cort întinse deasupra intrării cafenelelor. Ceva mai jos totuși te răcorea un curent de aer rece ca gheața, care mirosea a seu, a piele și a ulei. Duhoarea venea dinspre strada Charette, plină de magazii mari, negre, în care se dădeau de-a dura butoaie.

De teamă să nu pară caraghioasă fiindcă a venit prea devreme, Emma voia ca, înainte de a șntra, să facă o mică plimbare prin port, și Bovary, pentru mai multă siguranță, ținu biletele în mîna vîrîtă în buzunarul pantalonilor, apăsînd-o pe burtă.

Cum intră în vestibul, Emmei începu să-i bată inima tare. Fără să vrea, zîmbi din vanitate cînd văzu mulțimea înghesuindu-se spre dreapta prin celălalt coridor, pe cînd ea urca scara spre *primele* loje. Se bucură ca un copil cînd împinse cu un deget largile porți tapițate ; trase adînc în piept mirosul de praf de pe culoare, și, de îndată

---

1 *Lucia de Lammermoor* — eroina principală a operei cu același nume, aparținînd compozitorului italian Gaetano Donizetti (1797—1848). La baza libretului a stat romanul lui Walter Scott, *Lucia de Lammermoor*.

ce luă loc în loja ei, își îndreptă bustul într-o atitudine degajată de ducesă.

Sala începu să se umple, lumea își scotea lornioanele din tocuri, și abonații, zărindu-se de departe, se salutau. Veneau ca să mai uite, în desfătările artei, de toate necazurile negustoriei ; dar, fără să piardă din vedere *afacerile*, mai vorbeau încă despre bumbac, despre spirt sau despre indigo. Puteai să vezi acolo capete blajine de bătrîni, fără nici o expresie, și care, cu părul și cu fața albă, erau ca niște medalii de argint, șterse, ca suflate cu plumb. Tinerii fanți se învîrteau în stal, fuduli ca niște păuni, lăsînd să li se vadă în deschizătura vestei cravata roză sau verde ; și doamna Bovary îi admira de sus, cum stăteau rezemați cu palma întinsă a mănușilor galbene în baștoanele cu măciulii de aur.

Între timp, luminările de la orchestră se aprinseră ; policandrul se lăsă din tavan, revărsînd în sală, o dată cu sclipirea cristalurilor, o veselie neașteptată ; intrară apoi muzicanții, unii după alții, și izbucni mai întîi un tărăboi de contrabasuri sforăitoare, de scîrțiit de viori, de pistoane care trîmbițau, de flaute și flajeolete care chițcăiau. Dar de pe scenă se auziră trei bătăi ; începu un uruit de țimbale, instrumentele de alamă izbucniră toate deodată în acorduri, și la ridicarea cortinei apăru un peisaj.

Era o răspîntie într-o pădure, cu o fîntînă în stînga, la umbra unui stejar. Țărani și nobili, cu pelerine scoțiene pe spate, cîntau toți laolaltă un cîntec de vînătoare, apăru apoi un căpitan care, cu amîndouă brațele ridicate spre cer, invocă îngerul răului ; veni încă unul ; plecară amîndoi, și vînătorii îi urmară.

Emma retrăia lecturile tinereții ; se simțea în plin Walter Scott. I se părea că aude prin ceață sunetul cimpoaielor scoțiene chemîndu-se peste cîmpurile cu mărăcini. De altfel, aducîndu-și aminte romanul, înțelegea mai ușor libretul operei și urmărea subiectul frază cu frază, în timp ce gîndurile nelămurite care-i tot veneau în minte se risipeau îndată sub vijelia muzicii. Se lăsa purtată de legănarea melodiilor, ea însăși simțindu-se vibrînd cu toată ființa, ca și cum arcușurile viorilor s-ar fi plim-

bat pe nervii ei. Nu se mai sătura să contemple costumele, decorurile, personajele, copacii pictați, care tremurau cînd se umbla pe scenă, și tichiile de catifea, mantalele, spadele, toate închipuirile acelea care se mișcau armonios ca-n atmosfera unei alte lumi. Dar apăru o femeie tînără, care aruncă o pungă de bani unui gentilom îmbrăcat în verde. Femeia rămase singură, și atunci, ca murmurul unei fîntîni sau ca un ciripit de păsări, se auzi un flaut. Lucia începu cu un aer grav cavatina în sol major; se tînguia de suferințele dragostei; voia să aibă aripi. Emma, la fel, ar fi voit să fugă din viață, să se înalțe zburînd într-o îmbrățișare. Deodată apăru Edgar Lagardy.

Avea acea paloare minunată care dă semințiilor focoase ale sudului ceva din măreția marmurelor. Statura lui puternică era din măreția marmurelor. Statura lui puternică era strînsă într-o tunică scurtă de culoare închisă; un mic pumnal sculptat îi juca săltînd pe coapsa stîngă. Arunca priviri galeșe, arătîndu-și dinții albi. Se spunea că o prințesă poloneză, auzindu-l într-o seară cîntînd pe plaja de la Biarritz, unde-și călăfătuia șalupele, se îndrăgostise de el. Se ruinase din cauza lui. O părăsise pentru alte femei, și faima asta sentimentală nu făcea decît să-i sporească reputația artistică. Cabotinul diplomat avea chiar grijă ca în reclame să se strecoare întotdeauna o frază poetică despre puterea de vrajă a persoanei sale și sensibilitatea sufletului său. O voce frumoasă, o nezdruncinată cutezanță, mai mult temperament decît inteligență și mai mult patos decît lirism izbuteau să dea oarecare valoare acestei minunate firi de șarlatan, în care era ceva de frizer și de toreador.

Chiar de la prima scenă stîrni entuziasm. O strîngea pe Lucia în brațe, o lăsa, iar se întorcea, părea deznădăjduit; avea izbucniri de mînie, apoi oftări jalnice, de-o nesfîrșită duioșie, și notele scăpau din gîtul lui gol însoțite desuspine și de sărutări. Ca să-l vadă, Emma se apleca, zgîriind cu nghiile catifeaua lojii. Își umplea inima cu aceste tînguiri melodioase, care se prelungeau în acompaniamentul contrabasurilor ca niște țipete de naufragiați în vuietul unei furtuni. Recunoștea tot delirul

și chinurile sufletești de care era cît pe ce să moară. Avea impresia că vocea cîntăreței nu-i decît ecoul conștiinței sale, iar iluzia aceasta, care o vrăjea, ceva chiar din propria ei viață. Dar nimeni pe lume nu o iubise cu atîta dragoste. Radolphe nu plîngea ca Edgar, atunci, în ultima seară, pe clar de lună, cînd își spuneau : „Pe mîine, pe mîine". Sala se zguduia de strigătele de bravo ; începură să cînte încă o dată aria finală ; îndrăgostiții vorbeau de florile de pe mormîntul lor, de jurăminte, de surghiun, de soartă, de speranțe, iar cînd cîntară cel din urmă adio, Emma scoase un țipăt ascuțit, care se pierdu în sunetele ultimelor acorduri.

— Oare de ce, întrebă Bovary, nobilul acela o prigonește cu atîta înverșunare ?

— Da' de loc, răspunse ea ; acela-i amantul ei.

— Cu toate astea, se jură că o să se răzbune pe familia ei, pe cînd celălalt, cel care a venit adineauri, zicea : „Eu o iubesc pe Lucia și cred că și ea mă iubește". De altfel, acela a plecat la braț cu tatăl ei. Căci nu-i așa că pipernicitul acela urît cu pană de cocoș la pălărie e tatăl ei ?

Cu toate lămuririle Emmei, de cum începu acel duo recitativ în care Gilbert îi arată stăpînului său Ashton mîrșăvele lui uneltiri, Charles, văzînd falsul inel de logodnă care trebuia s-o amăgească pe Lucia, crezu că era o amintire de dragoste trimisă de Edgar. De altfel, mărturisea că nu înțelege subiectul, fiindcă din cauza muzicii nu se auzeau bine cuvintele.

— Ce-are-a face ? spuse Emma. Taci !

Dar el continuă, plecîndu-se pe umărul ei :

— Știi că mie-mi place să-mi dau seama despre ce-i vorba.

— Da, taci odată ! zise ea enervată.

Lucia înainta, mai mult susținută de femeile din jurul ei, cu o cunună de lămîiță pe cap și mai palidă decît rochița de satin alb. Emma se gîndea la ziua nunții ei și se vedea iarăși acolo, printre lanurile de grîu, pe potecuța pe care se-ndreptau spre biserică. Oare de ce nu s-a împotrivit, n-a implorat, ca asta ? Din contra, ea era bucuroasă, fără să bage de seamă prăpastia în care

se azvîrlea... Ah! dacă, în frăgezimea frumuseții ei, înainte de a fi fost întinată de căsătorie și de dezamăgirea adulterului, și-ar fi putut clădi viața pe-o inimă puternică și largă, atunci virtutea, dragostea duioasă, voluptățile și datoria s-ar fi contopit, și ea nu ar fi coborît niciodată dintr-o fericire atît de înaltă. Dar o asemenea fericire era, fără îndoială, o minciună scornită pentru a curma nădejdea oricărei dorințe. Cunoștea acum cît de mici sînt pasiunile pe care arta le exagera. Silindu-se deci să-și întoarcă gîndul de la toate acestea, Emma nu mai voia să vadă în această tălmăcire a durerilor ei decît prezentarea în imagini a unei născociri, bună să desfete ochii, și chiar zîmbea în sine, cu o milă disprețuitoare, atunci cînd în fundul teatrului, de după perdeaua de catifea, apăru un bărbat într-o manta neagră.

Cînd făcu un gest, pălăria lui mare, spaniolă, îi căzu jos; și-n aceeași clipă, instrumente și cîntăreți intonară aria pe șase voci. Scăpărînd de mînie, Edgar îi domina pe toți cu vocea lui limpede. În note grave. Ashton îi arunca provocări ucigașe. Lucia se văicărea cu o voce ascuțită, Arthur modula aparte sunete mijlocii, iar vocea de prim-bas a ministrului sforăia ca o orgă, pe cînd vocile femeiești, reluîndu-i cuvintele, le repetau minunat, în cor. Stăteau toți în rînd și dădeau din mîini; și mînia, răzbunarea, gelozia, groaza, mila și uimirea se revărsau laolaltă de pe buzele lor întredeschise. Îndrăgostitul insultat flutura spada scoasă; gulerașul lui de dantelă se ridica în răstimpuri, cînd își mișca pieptul; se plimba cu pași mari încoace și încolo, sunîndu-și pintenii auriți ai cizmelor moi, largi la glezne. Trebuia să aibă, gîndea Emma, o dragoste nesecată, ca să se reverse asupra mulțimii în atît de largi efluvii. Toată pornirea ei de a ponegri era spulberată de poezia rolului care o copleșea, și, prin iluzia personajului, atrasă spre omul care juca, încercă să-și închipuie viața lui, viața aceea răsunătoare, extraordinară, splendidă, pe care ar fi putut-o duce și ea, totuși, dacă soarta ar fi vrut. S-ar fi cunoscut. S-ar fi iubit! Ar fi călătorit cu el din capitală în capitală, prin toate țările Europei, împărtășindu-i

oboseala și mîndria, stringînd florile care i se aruncau, brodîndu-i costumele cu mîna ei ; apoi, în fiecare seară, în fundul unei loji, în dosul zăbrelelor de aur, ar fi culeș, extaziată, expansiunile acestui suflet, care n-ar fi cîntat decît pentru ea ; iar el, pe scenă, jucînd, s-ar fi uitat la dînsa. Dar o cuprinse un fel de nebunie : o privea, cu siguranță ! Îi veni să alerge în brațele lui, să se pună la adăpostul puterii lui, ca în însăși întruchiparea iubirii, și să-i spună, să-i strige : „Răpește-mă, ia-mă, să plecăm ! Ție, ție, tot focul din mine și toate visurile mele !"

Cortina căzu.

Mirosul de gaz se amesteca cu acela al respirațiilor ; adierea produsă de evantaie făcea atmosfera și mai înăbușitoare. Emma vru să iasă ; coridoarele erau ticsite, și căzu la loc pe fotoliul ei, sufocată de palpitații. Temîndu-se să n-o vadă leșinînd, Charles alergă la bufet să-i aducă un pahar cu sirop de migdale.

Cu mare greutate izbuti să se întoarcă la locul lui, căci, din pricina paharului pe care-l ținea cu amîndouă mîinile, lumea se izbea de coatele lui la fiecare pas ; vărsă chiar vreo trei sferturi din el pe umerii unei roueneze care purta mîneci scurte și care, simțind lichidul rece curgîndu-i pe șale, scoase niște țipete ca de păun, ca și cum ar fi asasinat-o. Soțul ei, care era un textilist, se înfurie împotriva neîndeminaticului, și pe cînd ea-și ștergea cu batista petele de pe frumoasa rochie de tafta, de culoarea cireșei, el bodogănea foarte ursuz cuvintele : despăgubire, cheltuială, restituire. În cele din urmă Charles ajunse la nevastă-sa, spunîndu-i gîfîind :

— Am crezut, zău, că acolo rămîn ! E-o lume !... O lume !... Adăugă : Ghici pe cine-am întîlnit sus ? ! Pe domnul Léon !

— Léon ?

— Chiar el ! O să vină să-ți prezinte omagiile sale.

— Și, cum termină de spus, fostul secretar din Yonville intră în lojă.

Întinse mîna fără multă ceremonie, ca un nobil ; iar doamna Bovary o întinse mașinal pe-a ei, supunîndu-se fără îndoială unui imbold mai puternic. Nu o mai sim-

ţise din seara aceea de primăvară, cînd se-auzea ploaia picurînd pe frunzele verzi, cînd îşi spuseseră adio, în picioare, lîngă fereastră. Dar aducîndu-şi repede aminte de ceea ce se cuvine să facă în situaţia în care era, se scutură printr-o sforţare de această moleşeală ce i-o dădeau amintirile şi începu să bolborosească repede :

— Ah ! bună ziua .. Cum ? Aici ?

— Tăcere ! strigă cineva în stal, căci începea actul al treilea.

— Vra să zică sînteţi la Rouer. ?

— Da.

— Şi de cînd ?

— Afară ! Afară !

Lumea se-ntorcea spre ei ; tăcură.

Dar din clipa aceea Emma nu mai ascultă ; şi corul invitaţilor, o scenă cu Ashton şi valetul lui, marele duet în re major, totul trecu pentru ea ca într-o depărtare, ca şi cum instrumentele ar fi devenit mai puţin sonore, iar personajele s-ar fi dus mai în fund ; îşi aducea aminte partidele de cărţi de la farmacist şi plimbarea pe care-o făcea la doică, lecturile din chioşc, conversaţiile în doi la gura sobei, toată acea sărmană dragoste atît de potolită şi de lungă, atît de discretă, atît de duioasă, şi pe care ea totuşi o uitase. De ce oare se întorcea ? Ce ţesătură de împrejurări îl aducea iarăşi în viaţa ei ? Stătea în spatele ei, cu umărul rezemat de despărţitura lojii, şi, din cînd în cînd, Emma se simţea înfiorată de suflarea lui călduţă, care-i venea în păr.

— Vă distrează toată istoria asta ? o întrebă el, aplecîndu-se atît de mult, încît vîrful mustăţii lui îi atinse obrazul.

Ea-i răspunse alene :

— O, Doamne, nu ! Nu prea...

Atunci propuse să iasă din teatru, ca să ia undeva o îngheţată.

— Ah, nu încă, să mai stăm ! zise Bovary. Asta e cu părul despletit : promite să fie tragic.

Dar scena nebuniei nu o interesa pe Emma, şi jocul cîntăreţei i se păru exagerat.

— Prea țipă, zise ea, întorcîndu-se spre Charles, care asculta.

— Da... poate... puțin, răspunse el, șovăind între sinceritatea plăcerii pe care-o simțea și respectul pe care-l avea față de părerile soției sale.

Apoi Leon zise oftînd :

— Ce căldură !

— De nesuportat, într-adevăr.

— Îți face rău ? întrebă Bovary.

— Da, mă-năbuș ; să plecăm.

Léon îi puse pe umeri, cu delicatețe, șalul ei lung de dantelă și plecară tustrei să stea în port, la aer, în fața vitrinei unei cafenele.

Se vorbi mai întîi despre boala ei, cu toate că Emma îl întrerupse pe Charles din cînd în cînd, de teamă, zicea ea, să nu-l plictisească pe domnul Léon ; iar el îi istorisi că avea să stea la Rouen doi ani într-un mare birou de notariat, ca să se deprindă cu afacerile din Normandia, care erau altfel decît cele care se tratau la Paris. Întrebă apoi de Berthe, de familia Homais, de tușa Lefrançois ; și cum față de soț nu mai aveau nimic să-și spună, în curînd conversația luă sfîrșit.

Niște oameni care ieșiseră de la spectacol trecură pe trotuar, fredonînd sau zbierînd cît îi ținea gura : *O, înger frumos, Lucia mea !* Atunci Léon ca să facă pe omul care se pricepea, începu să vorbească despre muzică. Văzuse pe Tamburini, Rubini, Persiani, Grisi, pe lîngă care Lagardy, cu toată faima lui, nu făcea doi bani.

— Cu toate acestea, îl întrerupse Charles, care gusta cîte puțin din înghețata lui cu rom, se pretinde că în ultimul act e absolut minunat ; îmi pare rău că n-am stat pînă la sfîrșit, căci începea să-mi placă.

— De altfel, reluă secretarul, în curînd o să mai dea o reprezentație.

Dar Charles îi răspunse că ei pleacă a doua zi.

— Afară numai dacă, adăugă el întorcîndu-se spre nevastă-sa, tu n-ai vrea să rămîi singură, pisicuța mea.

Léon atunci, în fața acestui prilej neașteptat, care-i dădea speranță, prinse mișcarea și începu să spună cît e

de bine Lagardy în bucata de la sfîrșit. E ceva superb, sublim ! Auzind asta, Charles stărui :

— O să te-ntorci duminică. Hai, hotărăște-te ! E păcat să nu rămîi. Păcat, dacă simți cît de cît că asta-ți face bine.

Între timp mesele dimprejur se goliră ; un chelner veni cu toată discreția și se așeză lîngă ei ; Charles pricepu și scoase punga ; secretarul îl opri, punînd mîna pe brațul lui, și chiar nu uită să lase, pe deasupra, două monede de argint, pe care le zvîrli zornăind pe marmură.

— Îmi pare sincer rău, murmură Bovary, de banii pe care... Celălalt făcu un gest disprețuitor, plin de prietenie și, luîndu-și pălăria :

— Ne-am înțeles, nu-i așa ? Mîine la șase.

Charles mai protestă încă o dată, spunînd că nu mai poate lipsi dar că nimic n-o împiedică pe Emma...

— Dar vezi că... bolborosi ea cu un zîmbet ciudat, nu prea știu...

— Ei bine, mai ai timp să te gîndești ; vom vedea ; noaptea-i un bun sfetnic... Apoi, către Léon, care-i însoțea : Acum, că vă aflați prin locurile noastre, sper că o să veniți din cînd în cînd să luați masa la noi ?

Secretarul făgădui că n-o să piardă ocazia și că, de altfel, trebuie să meargă la Yonville pentru o afacere a biroului la care lucra. Și se despărțiră în fața pasajului Saint-Herbland, în clipa în care sunau la catedrală ceasurile unsprezece și jumătate.

PARTEA A TREIA

I

Cît își făcu studiile de drept, domnul Léon se dusese destul de des pe la „Chaumière", unde avu chiar foarte frumoase succese pe lîngă modistele fluşturatice, care găseau că are un aer distins. Era cel mai cuminte dintre studenți : nu purta părul nici prea lung, nici prea scurt, nu-și mînca la 1 ale lunii toți banii pe un trimestru și se avea bine cu profesorii. Din sfială sau din delicatețe, se ferea de orice excese.

De multe ori, cînd rămînea să citească în odaie, sau cînd stătea seara sub teii din Luxembourg, cuprins de amintirea Emmei, lăsa codul să-i cadă din mînă. Dar, încetul cu încetul, sentimentul acesta slăbi, și alte dorințe îl copleșiră, cu toate că mai stăruia printre ele ; căci Léon nu pierdea orice speranță, simțea parcă o făgăduință nesigură, care se legăna în viitor, ca un fruct de aur atîrnat în cine știe ce frunziș fantastic.

Apoi, revăzînd-o după trei ani de despărțire, pasiunea lui se trezi din nou. Trebuia, își zicea el în gînd, să se hotărască odată să aibă ! De altfel, sfiala lui se tocise în contact cu banda de zănatici cu care umbla, și se întorcea în provincie disprețuind tot ce nu călca cu pantof de lac pe asfaltul bulevardului. Lîngă o pariziană în dantele, în salonul vreunui doctor renumit, personaj cu decorații și trăsură, bietul secretar fără îndoială că ar fi tremurat ca un copil ; dar aici, în portul Rouen, în fața soției acestui doctoraș, se simțea în largul lui, sigur mai dinainte că va face o impresie nemaipomenită. Trebuie să știi cu tine să fii îndrăzneț ; la subsol nu vorbești ca la etajul

al patrulea, și femeia bogată are în jur, ca să-i apere parcă virtutea, toate bancnotele ei, ca o curioasă în căptușeala corsetului.

În ajun, seara, după ce se despărți de domnul și doamna Bovary, Léon îi urmări pe stradă, de departe, și văzîndu-i că se opresc la „Crucea roșie", se întoarse și-și pierdu toată noaptea punînd la cale un plan.

Așadar, a doua zi, pe la 5, intră în bucătăria hanului, cu un nod în gît, palid la față și cu acea hotărîre a fricoșilor căreia nimic nu-i poate sta în cale.

— Domnul nu-i aici, răspunse un servitor.

Asta i se păru semn bun. Urcă.

Emma nu se tulbură cînd îl văzu, ci dimpotrivă, se scuză că uitase să-i spună unde trăseseră.

— O ! Am ghicit imediat, răspunse Léon.

— Cum ?

Pretinse că fusese ca de mînă spre ea, la noroc, de-un instinct. Ea începu să zîmbească, dar imediat, ca să-și dreagă prostia, Léon îi istorisi cum alergase toată dimineața s-o caute, rînd pe rînd, în toate hotelurile din oraș. Apoi adăugă :

— Așadar, v-ați hotărît să rămîneți ?

— Da, îi răspunse ea, și rău am făcut. Nu trebuie să te obișnuiești cu plăceri pe care-i greu să le ai cînd te-mpresoară atîtea necazuri.

— O ! Îmi închipui...

— Nu, dumneata nu poți să-ți închipui, dumneata nu ești femeie.

Dar și bărbații își aveau necazurile lor, și de-aici începură să schimbe cîteva cugetări filozofice. Emma se întinse foarte mult asupra nimicniciei sentimentelor pămîntești și veșnica singurătate în care inima rămîne învăluită.

Ca să facă pe grozavul, sau dintr-un spirit naiv de imitație provocat de melancolia ei, tînărul declară că tot timpul cît își făcuse studiile se plictisise îngrozitor. Cursurile de procedură îl enervau, simțea în el alte chemări, iar maică-sa îl sîcîia mereu în fiecare scrisoare. Și pentru că amîndoi începură să arate tot mai precis ce anume i-a chinuit, fiecare, cu cît vorbea, se înflăcăra din

ce în ce în această confidență tot mai adîncă. Dar cîteodată se opreau, neputînd să exprime ideea pînă la capăt, și atunci căutau să născocească o frază care totuși s-o poată tălmăci. Emma nu-i mărturisi că a iubit pe altul; Léon nu-i spuse c-o uitase.

Poate că nu-și mai aducea aminte chefurile de după bal cu fete vesele, iar Emma nu-și mai amintea desigur, de întîlnirile ei de altădată, cînd alerga dis-de-dimineață prin iarbă spre castelul amantului. Vuietul orașului de-abia ajungea pînă la ei; și odaia părea mică, parcă-ntr-adins, ca să le încercuiască și mai mult singurătate. Îmbrăcată într-un capot de bumbac, Emma stătea cu cocul rezemat de spătarul unui vechi fotoliu; tapetul galben de pe perete era ca un fond auriu în spatele ei; capul gol i se răsfrîngea în oglindă, cu cărarea albă de la mijloc și cu vîrfurile urechilor ieșindu-i de sub palele de păr.

— Dar vă rog să mă iertați; poate că fac rău plictisindu-vă cu veșnicele mele văicăreli.

— Nu, de loc, de loc!

— Dacă ați ști, începu Emma iarăși, ridicînd spre tavan frumoșii ei ochi, din care se prelingea o lacrimă, toate visurile pe care mi le făcusem!

— Dar eu! O, cît am suferit! De multe ori ieșeam, plecam, mă tîram de-a lungul cheiurilor, ametit de vuietul mulțimii, fără să pot alunga obsesia care mă urmărea. La un negustor de stampe, de pe bulevard, e o gravură italiană care reprezintă o muză. E înfășurată într-o togă și se uită la lună cu o floare de nu-mă-uita în părul ei despletit. Mereu mă împingea ceva spre muza aceea; am stat acolo ceasuri întregi. Apoi, cu o voce tremurătoare: Vă semăna puțin.

Doamna Bovary întoarse capul, pentru ca Léon să nu-i vadă zîmbetul cuceritor pe care-l simțea venindu-i pe buze.

— Deseori, conîtnuă el, vă scriam scrisori, pe care pe urmă le rupeam.

Emma nu-i răspunse. Léon continuă:

— Cîteodată îmi închipuiam că cine știe ce întîmplare o să vă scoată-n calea mea. Credeam uneori că vă văd la colțul străzilor; și alergam după toate cupeurile

de piață la care vedeam filfiind pe geamul portierei un șal, un voal ca al dumneavoastră...

Emma părea hotărîtă să-l lase să vorbească fără să-l întrerupă. Cu brațele încrucișate, cu capul în jos, se uita la funda papucilor și, din cînd în cînd, mișca încetișor, în satinul lor, degetele piciorului.

Suspină totuși :

— Ceea ce este mai jalnic nu-i așa, e să-ți tîrîi ca mine o viață zadarnică ! Dacă suferințele noastre ar fi putut să folosească cuiva, ne-am fi mîngîiat cu gîndul că am făcut un sacrificiu !

Începu să facă elogiul virtuții, al datoriei, al sacrificiului în tăcere, spunînd că el însuși simte o nespusă și nepotolită nevoie de devotament.

— Mi-ar plăcea foarte mult, spuse Emma, să fiu soră de spital.

— Vai, răspunse Léon, bărbații nu pot avea asemenea meniri sfinte, și nu văd nicăieri nici o îndeletnicire... afară poate de aceea de medic.

Ridicînd ușor din umeri, Emma îl întrerupse ca să i se plîngă de boala ei, de care era cît pe ce să moară ; păcat că n-a murit ; n-ar mai fi suferit acum. Léon se grăbi îndată să spună că și el rîvnește *liniștea mormîntului*, și că într-o seară chiar își scrisese testamentul, prin care cerea să-l îngroape înfășurat în covorașul acela frumos cu benzi de catifea, pe care-l primise de la dînsa ; căci așa ar fi vrut să fie, și unul și celălalt ticluindu-și un ideal după care-și potriveau acum viața lor trecută. De altfel, vorba este un laminor care întinde totdeauna sentimentele.

Dar la născocirea cu covorașul, Emma întrebă :

— Dar de ce așa ?

— De ce ? Léon șovăia. Pentru că v-am iubit foarte mult...

Și, felicitîndu-se că trecuse greul, trase cu coada ochiului, să vadă ce impresie a făcut.

Parcă o vijelie ar fi scornit norii de pe cer. Noianul de gînduri triste care întuneca ochii ei albaștri se risipi, și toată fața i se lumină.

Léon rămase atșeptînd. În cele din urmă Emma răspunse :

— Totdeauna am bănuit asta...

Atunci începură să-și povestească toate mărunțele întîmplări ale acelei vieți îndepărtate, ale cărei plăceri și melancolii le rezumaseră într-un singur cuvînt. Léon își amintea de spalierul de clematite, de rochiile pe care le purtase ea, de mobilele din odaie, de toată casa.

— Și bieții noștri cactuși, ce-o fi cu ei ?

— Au degerat astă-iarnă.

— Ah, de-ați ști cît m-am gîndit la dînșii ! Deseori îi revedeam ca odinioară, cînd, în diminețile de vară, bătea soarele în jaluzele... și vă zăream amîndouă brațele goale trecînd printre flori.

— Sărmanul meu prieten... zise ea, întinzîndu-i mîna.

Imediat Léon își lipi buzele de ea. Apoi, după ce respiră adînc :

— În vremea aceea erați pentru mine ca o putere de nepătruns, care-mi subjuga viața. Așa, de pildă, o dată am venit la dumneavoastră, dar desigur nu vă mai aduceți aminte ?

— Ba da, zise ea. Și pe urmă ?

— Erați jos, în antreu, gata de plecare, pe ultima treaptă ; aveați o pălărie cu floricele albastre ; și fără nici o invitație din partea dumneavoastră, fără să vreau, v-am însoțit. Deși în fiecare clipă îmi dădeam seama din ce în ce mai mult de prostia mea, continuam totuși să merg aproape de dumneavoastră, neîndrăznind să vă urmez de-a binelea și nevoind să vă las. Cînd intrați în vreo prăvălie, rămîneam în stradă, mă uitam prin geam cum vă scoteați mănușile și cum numărați banii pe tejghea. Pe urmă ați sunat la doamna Tuvache, vi s-a deschis, și eu am rămas ca un idiot în fața porții grele de la intrare, care s-a închis în urma dumneavoastră.

Ascultîndu-l, doamna Bovary se mira cît e de bătrînă ; toate lucrurile astea care ieșeau din nou la iveală îi lărgeau parcă viața, alcătuiau parcă niște ținuturi sentimentale nemărginite, spre care gîndul o purta din nou ; și, din cînd în cînd, spunea în șoaptă, cu pleoapele pe jumătate închise :

— Da, așa e !... Așa e !... Așa e...

Auziră bătînd ora 8 la diferite ceasornice din cartierul Beauvoisine, care-i plin de pensioane, de biserici și de palate părăsite. Nu-și mai vorbeau ; dar, privindu-se, simțeau cum le vîjîie capul, ca și cum din pupilele lor fixe ar fi comunicat prin niște emanații sonore. Își împreunară mîinile ; și, trecut, viitor, amintiri și vise, totul se contopea în duioșia acestui extaz. Noaptea se lăsă pe zidurile pe care mai luceau, pe jumătate pierdute în umbră, culorile închise a patru stampe reprezentînd patru scene din *Tour de Nesle* [1], cu o inscripție dedesubt, în limba spaniolă și franceză, pe fereastră, printre acoperișurile ascuțite se vedea un colț de cer întunecat.

Emma se ridică să aprindă cele două lumînări de pe scrin și se așeză la loc.

— Ei ?... zise Léon.

— Ei ?... răspunse Emma.

Léon căuta cum să înnoade iar dialogul întrerupt, cînd ea-i spuse :

— Cum se face că pînă acum nimeni nu mi-a arătat asemenea sentimente ?

Secretarul protestă, spunînd că ființele desăvîrșite erau greu de înțeles, dar că el o iubise de cum a văzut-o ; și îl apuca disperarea gîndindu-se la fericirea pe care ar fi putut s-o aibă dacă, printr-un har al soartei, întîlnindu-se mai curînd, s-ar fi legat unul de altul pentru totdeauna.

— M-am gîndit uneori la asta, răspunse Emma.

— Ce vis ! murmură Léon. Și jucîndu-se delicat cu marginea albastră a lungului ei cordon alb, adăugă : Dar cine ne împiedică să reîncepem ?

— Nu, prietene, răspunse Emma. Sînt prea bătrînă... sînteți prea tînăr... uitați-mă ! O să vă iubească altele... o să le iubiți.

— Nu ca pe dumneavoastră ! Exclamă el.

— Ce copil sînteți ! Hai, să fim cuminți ! Vreau eu !

---

1 Tudor de Nesle — construit la Paris, pe malul sting al Senei, în secolul al XIII-lea, de către Philippe Auguste : dărîmat de Mazarin în 1663.

Emma-i arătă tot ceea ce făcea cu neputinţă o dragoste între ei şi că trebuiau să rămînă, ca altădată, în termenii unei simple prietenii frăţeşti.

Vorbea într-adevăr serios ? Fără îndoială că nici Emma nu-şi dădea seama, prinsă de farmecul amăgirii şi de nevoia de-a se apăra ; şi, uitîndu-se la Léon cu o privire înduioşată, respingea cu blîndeţe sfioasele alintări pe care mîinile lui tremurătoare le încercau.

— O, iartă-mă, zise el, dîndu-se înapoi.

Şi Emma se simţi cuprinsă de-o spaimă nedesluşită în faţa acestei sfieli, mai primejdioasă pentru ea decît îndrăzneala lui Rodolphe, cînd se apropia cu braţele deschise. Niciodată vreun bărbat nu i se păruse atît de frumos. O încîntătoare nevinovăţie sufletească se desprindea din toată înfăţişarea lui. Îşi lăsă în jos genele lungi, subţiri, care se înroşiau. Obrajii lui cu pielea fragedă se împurpurau, gîndea ea, de dorul fiinţei ei, şi Emma simţea o orîntă de reînvins de a-l săruta. Atunci, plecîndu-se spre pendulă, ca şi cum ar fi vrut să vadă cît e ceasul zise :

— Ce tîrziu este, Dumnezeule ! Ce mult am stat de vorbă !

El înţelese aluzia şi-şi căuta pălăria.

— Am uitat şi de spectacol ! Şi bietul Bovary, care m-a lăsat anume pentru asta ! Domnul Lormeaux, care stă în strada Grand-Pont, trebuia să mă conducă, împreună cu soţia lui.

Şi ocazia era pierdută, căci Emma pleca a doua zi,

— Adeveărat ? exclamă Léon.

— Da.

— Totuşi, trebuie că vă mai văd, începu el iar, aveam să spun...

— Ce ?

— Ceva ... grav... serios. Ei nu, de altfel n-o să plecaţi mîine, nu se poate ! Dacă aţi şti... Ascultaţi-mă... nu m-aţi înţeles ? n-aţi ghicit totul ?...

— Totuşi ştiţi să vorbiţi foarte bine, zise Emma.

— Ah ! Glume ! Destul, destul ! Măcar din milă, faceţi aşa ca să vă mai revăd... o dată... numai o dată !

— Ei bine !... Tăcu ; apoi ca şi cum s-ar fi răzgîndit : O, nu aici !

— Unde doriți.

— Vreți... Părucă stă pe gînduri, apoi deodată, scurt : Mîine la unsprăzece, la catedrală.

— Voi fi acolo ! exclamă el, luîndu-i mîinile, pe care ea și le trase.

Și cum stăteau în picioare amîndoi, Léon în spatele ei, iar Emma cu capul în jos, Léon se aplecă spre gîtul ei și o sărută lung pe ceafă.

— Dar sînteți un nebun ! spunea ea rîzînd scadat și tare, în timp ce el o săruta tot mai des.

Atunci, întinzînd capul peste umărul Emmei, căută parcă consimțămîntul ochilor ei. Dar privirea căzu asupra lui, plină de-o mîndrie de gheață. Léon făcu trei pași înapoi, ca să iasă. Se opri în prag. Apoi șopti cu glas tremurat :

— Pe mîine.

Ea-i răspunse dînd din cap și dispăru ca o pasăre în odaia de alături.

Seara, Emma îi scrise secretarului o scrisoare lungă, prin care își retrăgea promisiunea de a se întîlni ; acum totul se sfîrșise și, pentru fericirea lor, nu mai trebuiau să se întîlnească. Dar cînd închise scrisoarea, cum nu știa adresa lui Léon, se găsi în mare încurcătură.

„Am să i-o dau chiar eu, își zise ea ; o să vină".

A doua zi, Léon, cu fereastra deschisă și fredonînd pe balcon, își lustrui singur și de mai multe ori pantofii. Își puse un pantalon alb, ciorapi fini, o haină verde, turnă-n batistă tot parfumul pe care-l avea, apoi, după ce puse să-i onduleze părul, și-l mai descreți, ca să pară de-o eleganță naturală.

„E prea devreme !" își spuse el, uitîndu-se la ceasul cu cuc al frizerului, care arăta ora 9.

Răsfoi un vechi jurnal de modă, ieși, fumă o țigară de foi, cutreieră trei străzi. Chibzui că se apropie clipa și se-ndreptă încet spre piața din fața catedralei Notre-Dame.

Era o dimineață frumoasă de vară. Argintăriile străluceau în prăvăliile giuvaergiilor, și lumina care cădea pieziș pe catedrală sclipea în ciopliturile pietrelor cenușii ; un stol de păsări se rotea pe cerul albastru în jurul micilor clopotnițe cu firide în chip de trifoi ; piața

gălăgioasă era plină de mirosul florilor de pe marginea pavajului : trandafiri, iasomie, garoafe, narcise şi tuberoze, împrăştiate la întîmplare prin verdeaţa udă, iarba-pisicii şi scînteioară pentru păsărele ; în mijloc şopotea o fîntînă iar sub nişte umbrele mari, printre piramidele de cantalupi, florărese cu capul gol înfăşurau în hîrtie buchete de viorele.

Léon cumpără un buchet. Era pentru întîia oară cînd cumpără flori pentru o femeie ; şi, mirosindu-le, îşi umflă pieptul de mîndrie, ca şi cum omagiul acesta hărăzit alteia s-ar fi răsfrînt asupra lu.

Se temea totuşi să nu-l vadă cineva ; intră în biserică foarte hotărît.

Portarul bisericii era tocmai în prag, sub *Mariana dansînd*, în mijlocul portalului din stînga, cu pene pe cap, cu spada de-a lungul pulpei piciorului, cu halebarda în mînă, mai falnic decît un cardinal şi strălucitor ca sfîntul artofor.

Portarul se apropie de Léon şi, cu acel zîmbet de blîndeţe linguşitoare pe care-l iau preoţii cînd iscodesc copii :

— Domnul, nu-i aşa, nu-i de pe la noi ? Domnul ar vrea să vadă raritătile bisericii ?

— Nu, îi răspunse celălalt.

Făcu mai întîi ocolul părţilor laterale. Pe urmă ieşi şi se uită în piaţă. Emma nu se zărea. Se-ntoarse şi merse pînă-n naos. Pridvorul cu vîrful ogivelor şi cîteva părţi din vitraliu se oglindeau în agheasmatarele pline. Dar reflexele picturilor, întrerupîndu-se la marginea marmurei, continuau mai departe, pe lespezi, ca un covor pestriţ. Lumina puternică de afară prelingea în biserică trei raze uriaşe, prin cele trei portaluri deschise. Din cînd în cînd, în fund, trecea cîte-un paracliser, făcînd, în faţa altarului o plecăciune piezişă, cum fac evlavioşii grăbiţi. Policandrele de cristal atîrnau neclintite. În naos ardea o lampă de argint, şi din capelele laterale din părţile întunecate ale bisericii răzbăteau din cînd în cînd ca nişe adieri de suspine, amestecate cu uruitul unei uşi cu gratii care se închidea, răsfrîngîndu-şi ecoul sub bolţile înalte.

Călcînd grav, Léon mergea pe lîngă ziduri. Viața nu-i păruse niciodată atît de frumoasă. Emma avea să vină îndată, încîntătoare, tulburată, pîndind în urma ei privirile care o urmăreau, în rochia ei cu volane, cu lornionul ei de aur, cu pantofii ei delicați, cu tot felul de lucruri elegante — de care el nu avusese niciodată parte — și cu nespusul farmec al virtuții care cedează. Jur împrejur, ca un buduar uriaș, biserica se pregătea anume pentru ea; bolțile se înclinau să primească în umbră spovedania dragostei ei; vitraliile străluceau și mai tare ca să-i lumineze chipul, iar cădelnițele aveau să ardă pentru ca ea să apară ca un înger în fumul mirodeniilor.

Și, cu toate acestea, nu venea. Léon se așeză pe un scaun, și ochii lui dădură de un vitraliu albastru pe care se vedeau niște barcagii ducînd coșuri cu pește. Se uită la el mult, cu atenție și numără solzii peștilor și butonierele tunicilor, cu gîndul rătăcind în căutarea Emmei.

Stînd la o parte, portarul era indignat în sinea lui de purtarea acestui individ, care-și permitea să admire singur catedrala. I se părea că purtarea lui e monstruoasă, că-i fură oarecum ceva și ceea ce fce e aproape un sacrilegiu.

Dar, deodată, un foșnet de mătase pe lespezi, marginea unei pălării, o pelerină neagră... Era ea! Léon se ridică și alergă s-o întîmpine.

Emma era palidă. Mergea repede.

— Citește! zise ea întinzîndu-i o hîrtie. Oh, nu!

Și brusc, își trase mîna înapoi, intră în capela Sfintei Fecioare, unde, îngenunchind lîngă un scaun, începu să se închine.

Întîi, pe Léon îl enervă această ciudățenie bigotă, dar după aceea simți totuși un oarecare farmec văzînd-o în plină întîlnire de dragoste absorbită astfel în rugăciuni, ca o marchiză andaluză; în curînd însă începu să i se urască, fiindcă nu mai isprăvea.

Emma se ruga, sau mai degrabă se silea să se roage, sperînd să-i vină din cer o hotărîre neașteptată; și, pentru ca să cheme asupră-i ajutorul divin, nu-și mai lua ochii de la strălucirea chivotului, inspira adînc parfumul micșunelor albe, înflorite în vase mari, și trăgea cu urechea

la tăcerea din biserică, care nu făcea decît să sporească zbuciumul inimii sale.

Se ridică, şi erau gata să plece, cînd portarul se apropie repede, spunînd :

— Desigur că doamna nu-i de-aici. Doamna doreşte, poate, să vadă frumuseţile bisericii ?

— A, nu ! exclamă secretarul.

— De ce nu ? răspunse ea.

Căci Emma voia să-şi salveze virtutea, care se clătina, agăţîndu-se de Sfînta Fecioară, de sfinţii de piatră, de morminte, de orice-i ieşea în cale.

Atunci, pentru a proceda în ordine, portarul îi conduse pînă la intrare, lîngă piaţa din faţă, unde, arătîndu-le cu halebarda un cerc mare pavat cu pietre negre fără inscripţii sau înfloriturî dăltuite, începu :

— Asta e circumferinţa clopotului celui mare al lui Ambrosie. Cîntărea patruzeci de mii de livre. Nu avea pereche în toată Europa. Meşterul care l-a turnat a murit din asta, de bucurie.

— Să plecăm, zise Léon.

Portarul o porni iar înainte, după aceea, întorcîndu-se la capela Sfintei Fecioare, întinse amîndouă braţele într-un gest cuprinzător, care voia să spună tot, şi, mai fudul decît un propietar de la ţară care-şi arătă spalierii, spuse :

Sub această simplă lespede zace Pierre de Brézé, seniord e la Varenne şi de Brissac, mare mareşal de Poitou şi guvernator al Normandiei, mort în bătălia de la Montlhéry, la 16 iulie 1465.

Muşcîndu-şi buzele, Léon se frămînta în loc.

— Iar la dreapta, acest nobil ferecat tot în platoşe de fier, pe-un cal ridicat în două picioare, e nepotul lui, Louis de Brézé, senior de Breval şi de Montchauvet, conte de Maulevrier, baron de Mauny, şambelan al regelui, cavaler al Ordinului şi de asemenea guvernator al Normandiei, mort la 23 iulie 1534, într-o duminică, după cum glăsuieşte pisania ; iar dedesubt, acest bărbat gata să coboare în mormînt vi-l înfăţişează tot pe el. Nu-i aşa că nu-i cu putinţă de văzut o mai perfectă înfăţişare a neantului ?

Doamna Bovary îşi puse lornionul. Léon se uita la ea nemişcat, neîncercînd să mai scoată o vorbă, să mai

facă un singur gest, atît se simțea de descurajat în fața acestei îndoite porniri de trăncăneală și de indiferență.

Nelipsita călăuză îi zicea înainte :

— Alături de el, femeia asta în genunchi care plînge e soția lui, Diane de Poitiens, contesă de Brézé, ducesă de Valentinois, născută în 1499, moartă în 1566 ; iar în stînga, cea cu un copil în brațe, e Sfînta Fecioară. Acum întoarceți-vă în partea asta : iată mormintele familiei d'Ambrosie. Amîndoi au fost cardinli și arhiepiscopi de Rouen. Cel de colo era ministrul regelui Ludovic al XI-lea. A făcut mult bine pentru catedrală. A lăsat prin testament trei mii de galbeni pentru săraci.

Și, fără să se oprească, și tot vorbind într-una, îi împinse într-o capelă plină cu balustrade, dădu la o parte vreo cîteva și dezveli un fel de pietroi, care putea foarte bine să fi fost statuie prost făcută.

— Asta împodobea odată, spuse el, oftînd prelung, mormîntul lui Richard Inimă-de-Leu, rege al Angliei și duce de Normandia. Numai calvinii, domnule, l-au adus în starea asta. L-au înmormîntat, din răutate, în pămînt, gol, sub scaunul episcopal al înaltpreasfinției-sale. Uitați-vă, aici e ușa prin care înaltpreasfinția-sa se duce la locuința sa. Să trecem să vedem vitraliile de la Gargouille.

Dar Léon scoase repede din buzunar o monedă de argint și o luă pe Emma de braț. Portarul rămase trăsnit, neînțelegînd de loc această mărinimie pripită, cînd străinul mai avea încă atîtea lucruri de văzut. De aceea strigă după el :

— Ei, domnule ! Dar turla, turla...

— Mulțumesc, zise Léon.

— Rău face domnul. Are patru sute patruzeci de picioare, numai cu nouă mai puțin decît marea piramidă din Egipt. E toată din fontă, e...

Léon o luă repede la picior, căci avea impresia că dragostea lui, care de aproape două ore, încremenise ca pietrele în biserică, se va risipi îndată, ca un fum, prin soiul acela de horn retezat, de cușcă lungăreață, de hogeag găurit dintr-o parte pînă-n cealaltă, care se cocoța așa de caraghios pe catedrală, ca o încercare năstrușnică a cine știe cărui tinichigiu trăsnit.

— Dar unde mergem ? întrebă ea.

Fără să răspundă, el păşea repede înainte ; dar cînd doamna Bovary îşi muie degetul în agheasmă, auziră în urma lor un gîfîit adînc, întretăiat la inervale regulae de bocăniul unui baston. Léon se întoarse.

— Domnule !

— Ce este ?

Şi-l văzu pe portar ducînd subsoară şi de-abia ţinîndu-le în echilibru pe burtă vreo douăzeci de volume mari, legate. Erau lucrările care *tratau despre catedrală*.

— Imbecilul ! mormăi Léon, repezindu-se să iasă din biserică.

Un băieţaş se zbenguia în piaţa din faţa catedralei.

— Du-te şi-mi caută o birjă !

Copilul porni glonţ prin strada Celor-patru-Vînturi, iar ei rămăseseră cîteva minute singuri, faţă în faţă, şi cam stingheriţi.

— Ah ! Léon !... Zău... nu ştiu... dacă trebuie... Se fandosea. Apoi, cu un aer serios : Ştii, asta nu se face.

— De ce ? răspunse secretarul. La Paris se face.

Şi cuvîntul acesta, ca un argument peste care nu se poate trece, o făcu să se hotărască.

Birja însă nu sosea. Lui Léon îi era teamă ca nu cumva Emma să se întoarcă în biserică. Dar, în sfîrşit, birja apăru.

— Ieşiţi cel puţin prin portalul de la nord — le mai strigă portarul, care rămăsese în prag — să vedeţi *Învierea, Judecata de apoi, Raiul, pe Regele David* şi pe *Cei osînditi să ardă în iad*.

— Unde mergeţi, domnule ? întrebă birjarul.

— Unde vrei ! spuse Léon, împingînd-o pe Emma în trăsură.

Şi maşinăria aceea greoaie porni.

Coborî strada Grand-Pont, trecu prin piaţa Artelor, Cheiul Napoléon, Pont-Neuf şi se opri în faţa statuii lui Pierre Corneille.

— Mergi înainte, zise o voce dinăuntru.

Birja porni iar, în voie, şi de la încrucişarea cu strada La Fayette, luîn-o la vale, intră în galop în gară.

— Nu, drept înainte ! strigă aceeaşi voce.

Birja ieşi dintre grilajurile curţilor şi, ajungînd îndată la şoseaua unde se plimba lumea, o luă încet la trap

printre ulmi bătrîni. Birjarul se șterse pe frunte, își puse șapca de piele între genunchi și mînă în lături, dincolo de aleile laterale, pe marginea rîului, lîngă pajiște.

Merse de-a lungul rîului pe drumul pe care se trăgeau bărcile la edec, drum pavat numai cu pietre, și pe urmă, mult timp, înspre Oysell dincolo de insule.

Dar deodată o luă brusc prin Quatremares, Sotteville, la Grande-Chaussé, strada Elbeuf și făcu al treilea popas în fața Grădinii Botanice.

— Mînă ! striga o voce, mai furioasă.

Și, imediat, pornind din nou, trecu prin Cheiul Meules, Sever, prin Cheiul Curandiers, prin Cheiul Meules, din nou peste pod, prin piața Champs-de-Mars și prin dosul grădinilor spitalului, prin care bătrînii în veste negre se plimbau la soare de-a lungul unei terase, înverzită toată de iederă. O luă în sus, pe bulevardul Buvreuil, trăbătu bulevardul Caucheoise, pe urmă tot Mont-Riboudet pînă la colina Deville.

Se întoarse ; și atunci, fără țintă, nici direcție, hoinări la voia întîmplării. Cupeul fu văzut la Saint-Pol, la Lescure, la muntele Gargan, la Rouge-Mare și în piața Gaillardbois ; apoi în strada Maladrierie, strada Dinanderie, în fața lui Saint-Romain, Saint-Vivien, Saint-Maclou, Saint-Nicaise, în fața vămii, la Basse-Vieille-Tour, la Trois-Pipes și la Cimitirul Monumental. Din cînd în cînd, de pe capra lui, birjarul arunca priviri disperate spre cîrciumi. Nu putea înțelege ce furie de-a alerga atîta fără oprire îi apucase pe indivizii aceia. Încerca uneori să mai facă un popas, dar îndată auzea izbucnind în spatele lui ocări furioase. Atunci își plesnea mai amarnic cele două mîrțoage leoarcă de sudoare, fără să mai ia seama la hopuri, mai izbindu-se pe ici, pe colo de alte trăsuri, fără să-i pese molești și gata să plîngă de sete, de oboseală și de tristețe.

Și în port, printre camioane și butoaie, și pe străzi, pe la colțuri, burghezii căscau ochii înmărmuriți văzînd ceva atît de nemaipomenit în provincie, o cupea cu storurile trase și care tot apărea mereu, mai închisă ca un mormînt și bălăbănindu-se ca o corabie.

La un moment dat, pe la amiază, în mijlocul cîmpului, atunci cînd soarele bătea cel mai tare în vechille

felinare argintate, se strecură o mînă goală de sub perdeluțele de pînză galbenă și aruncă niște bucăți rupte de hîrtie, care se împrăștiară în vînt și se lăsară mai departe, ca niște fluturi albi, pe-un cîmp de trifoi roșu, numai floare.

Pe urmă, pe la 6, trăsura se opri într-o uliță din cartierul Beauvoisine, și din ea coborî o femeie care mergea cu voaleta trasă, fără să întoarcă de loc capul.

II

Cînd sosi la han, doamna Bovary fu mirată că nu zărește nicăieri diligența. Hivert, care-o așteptase cincizeci și trei de minute, plecase în cele din urmă. Nimic însă nu o silea să plece; dar își dăduse cuvîntul că se va întoarce în aceeași seară. De altfel, Charles o aștepta; și în inimă ei începuse să simtă acea lașă supunere, care pentru multe femei este totodată și pedeapsa, și prețul ispășirii adulterului...

Își făcu repede bagajul, plăti nota, tocmi o cabrioletă din curte și, zorind birjarul, îndemnîndu-l, întrebînd mereu cît e ceasul și cîți kilometri au făcut, izbuti să ajungă din urmă *Rîndunica* prin dreptul primelor case din Quincampoix.

Cum se așeză în colțul ei, închise ochii și nu-i deschisede cît la poalele colinei unde-o recunoscu de departe pe Félicité, care stătea ca o sentinelă în fața casei potcovarului. Hivert opri caii și bucătăreasa, ridicîndu-se în vîrful piciorelor pînă la geam, spuse misterios:

— Coniță, trebuie să vă duceți îndată la domnul Homais. E ceva urgent.

Satul era tăcut ca de obicei. La colțul străzilor erau grămăjoare trandafirii care abureau, căci era vremea dulcețurilor, și toată lumea din Yonville își făcea proviziile în aceeași zi. Dar în fața prăvăliei farmacistului puteai să admiri o grămadă mult mai mare și care le-ntrecea pe celelalte, așa cum un laborator de farmacie trebuie să întreacă cuptoarele burgheze, cum un interes obștesc trebuie să fie înaintea bunului-plac individual.

Emma intră. Fotoliul cel mare era răsturnat, și chiar ziarul *Fanal de Rouen* zăcea întins pe jos între două

piuliţe. Împinse uşa coridorului ; şi, în mijlocul bucătăriei, printre chipurile negricioase pline cu boabe de coacăze, printre zahăr pisat şi zahăr căpăţini, printre balanţele de pe masă şi tingirile de pe foc, zări toată familia Homais, cu mari şi mici, cu şorţuri pînă la bărbie şi cu furculiţe în mînă. Justin stătea în picioare, cu capul plecat, iar farmacistul striga :

— Cine ţi-a spus să te duci s-o cauţi în *capharnaüm* ?

— Dar ce-i ? Ce s-a întîmplat ?

— Ce să se întîmple ? răspunse spiţerul. Facem dulcеţuri ; dulceţurile au început să fiarbă, cît pe ce să dea în foc de prea mult clocot, şi cer să-mi dea altă tingire. Şi-atunci, dumnealui, de bleg ce este sau de lene, s-a dus să ia din laboratorul meu, unde-i atîrnată în cui, cheia de la *capharnaüm* ?

Spiţerul îi spunea aşa unui mic cabinet din pod, plin de scule şi de mărfuri de-ale meseriei. Homais stătea de multe ori acolo ceasuri întregi, să lipească etichete, să toarne dintr-un borcan într-altul, să le lege la loc cu sfoară ; şi, după el, cămăruţa asta nu era o magazie oarecare, ci un adevărat altar, din care ieşeau pe urmă tot felul de pilule, de hapuri, de siropuri, loţiuni şi poţiuni, care aveau să-i ducă faima prin împrejurimi. Nimeni pe lume nu punea piciorul acolo, iar el avea atîta respect pentru *capharnaüm*, încît îl mătura cu mîna lui. Într-un cuvînt, dacă farmacia, în care intra cine voia, era locul unde-şi desfăşura tot orgoliul, *capharnaüm*-ul era refugiul unde, izolîndu-se ca un egoist, Homais se defăta făcînd numai ceea ce-i plăcea din meserie. De aceea zăpăceala lui Justin i s-a părut monstruos de necuviincioasă şi, mai aprins decît coacăzele, repeta :

— Închipuiţi-vă, de la *caphrnaüm* ! Cheia cu care-s încuiaţi acizii şi alcalii caustici ! Să se ducă să ia o tingire de rezervă ! O tingire cu capac, şi pe care poate nici n-am s-o întrebuinţez vreodată ! În treburile delicate ale artei noastre, cel mai mic lucru are importanţa lui. Dar ce dracu !... Trebuie să ştii să deosebeşti şi să nu întrebuinţezi la folosinţe aproape casnice ceea ce este destinat pentru cele farmaceutice ! E ca şi cum ai cenătui o găină cu scalpelul, ca şi cum un magistrat...

— Da' potoleşte-te odată ! spunea doamna Homais.

Iar Athalie, trăgindu-l de redingotă :

— Tată ! Tată !

— Nu, lăsați-mă, începea iar spițerul, lăsați-mă ! Dracu să mă ia ! Mai bine băcan, pe cinstea mea ! Hai, fă ce vrei ! Nu mai avea respect de nimic, sparge, strică, dă drumul la lipitori, dă foc nalbei, pune la murat castraveciori în bocaluri, sfîșie bandajele !

— Dar ați avut totuși... zise Emma.

— Îndată ! Știi tu ce ți se putea întîmpla ?... N-ai văzut nimic, în colț, la stînga, pe raftul al treilea ? Hai, vorbește, răspunde, îndrugă ceva !

— Nnu... știu, bolborosi băiaul.

— A ! Nu știi ! Ei bine, știu eu ! Ai văzut o sticlă albastră sigilată cu ceară galbenă, care conține un praf alb, pe care chiar scrisesem : *Pericol de moarte !* ? Și știi ce era înăuntru ? Arsenic ! Și tu te duci să te atingi de așa ceva ! Să iei o tingire de-alături. !

— De-alături ! se înspăimîntă doamna Homais, împreunîndu-și mîinile. Arsenic ? Puteai să ne otrăvești pe toți !

Și copii începură să țipe, ca și cum ar fi simțit în pîntece niște dureri groaznice.

— Sau să otrăzească un bolnav ! urmă spițerul. Va să zică, voiai să mă vezi pe banca criminalilor, la curtea cu juri ? Să mă vezi tîrît la eșafod ? Tu nu știi grija cu care umblu eu cu ele, cu toate că am, oricum, o strașnică obișnuință ! De multe ori mă înspăimînt eu însumi cînd mă gîndesc la responsabilitatea mea ! Căci guvernul ne prigonește, și legislația absurdă care ne cîrmuiește e o adevărată sabie a lui Damocles atîrnată deasupra capului nostru !

Emma nu se mai gîndea să întrebe de ce-o chemase, și farmacistul continua pufnind :

— Așa răspunzi tu la toată bunătatea pe care ți-o arătăm ? Așa mă răsplătești pentru îngrijirile părintești pe care ți le dau din plin ? Căci, fără mine, unde ai fi ajuns Ce te-ai fi făcut ? Cine-ți dă de mîncare, cine te învață, cine te-mbracă, cine-ți dă tot pentru ca într-o zi să poți fi și tu, cu cinste, în rîndurile societății ? Dar pentru asta trebuie să asuzi zdravăn vîslind tu însuți și, cum

se spune să faci bătături la mîini ! *Fabricando fit faber ; age quod agis* [1].

Cita din latinește, așa era de pornit. Ar fi citat și din chineză, și din groenlandeză dacă ar fi știut limbile astea două : caci se găsea în una din acele crize în care sufletul scoase la iveală, fără alegere, tot ce are închis în el, ca oceanul pe care furtunile dezlănțuite îl răscolește de la algele aruncate la țărm pînă la nisipul adîncurilor.

Și se porni iar :

— Încep să mă căiesc grozav că mi-am luat și grija ta pe cap. Desigur că făceam mai bine dacă te lăsam de la început să putrezești în mizeria și în noroiul în care te-ai născut ! N-ai să fii bun niciodată decît de văcar ! N-ai nici o aptitudine pentru știință. De-abia dacă știi să lipești o etichetă ! Duci aici, la mine, o viață dulce și tihnită, lăfăindu-te ca-n sînul lui Avram !

Dar Emma, întorcîndu-se spre doamna Homais :

— Ați spus să vin...

— Ah, doamne, o întrerupse un aer trist cucoana, cum să vă spun ?... E o nenorocire !

Nu isprăvi însă. Spițerul tuna înainte :

— Golește-o, curăț-o, du-o la loc ! Hai, mai repede !

Și cum îl zgîțîia de gulerul bluzei, lui Justin îi căzu o carte din buzunar.

Băiatul se aplecă, Homais fu mai ager, și ridicînd volumul de jos, îl contempla, cu ochii holbați și gura căscată.

— *Amorul... conjugal ;* silabisi el rar cele două cuvinte. A, foarte bine ! Foarte bine ! Foarte frumos ! Și cu ce gravuri... Ei, asta-i prea de tot !

Doamna Homais se apropie.

— Nu, n-o atinge !

Copii se înghesuiră să vadă pozele.

— Ieșiți afară ! țipă la ei Homais, poruncitor.

Și copii ieșiră.

Mai întîi Homais se plimbă cu pași mari încolo și încoace, cu volumul deschis în mînă, rotind ochii, sufocat,

---

[1] Prin muncă devii muncitor ; fii atent la ceea ce faci (lat).

vînăt la față, apoplectic. Apoi se-ndreaptă brusc spre elev și, înfingîndu-se în fața lui cu brațele încrucișate :

— Dar tu ai toate viciile, nenorocitule !... Bagă de seamă pe ce drum ai apucat !... Nu te-ai gîndit că această carte păcătoasă putea să cadă în mîinile copiilor mei, să le aprindă creierul, să pîngărească curățenia Athaliei, să-l corupă pe Napoléon ? ! A crescut mare ; e ca un bărbat. Ești sigur cel puțin că n-au citit-o ? Poți să-mi garantezi asta ?...

— Dar, în sfîrșit, domnule, zise Emma, aveai să-mi spui...

— Adevărat, doamnă... Socrul dumneavoastră a murit !

Într-adevăr, Bovary-tatăl murise subit, cu două zile înainte, de-un atac de apoplexie, cînd se scula de la masă, și Charles, dintr-o grijă deosebită pentru sensibilitatea Emmei, îl rugase pe domnul Homais să-i aducă la cunoștință vestea asta groaznică mai pe departe.

El își alcătuise mai dinainte fraza, o rotunjise, o șlefuise, o scandase ; era un monument de judecată și de înlănțuire, de întorsături fine și de gingășie, dar mînia se potolea totuși, și acum bombănea pe un ton părintesc, făcîndu-și vînt cu tichia lui grecească.

Renunțînd să mai afle vreun amănunt, Emma ieși din farmacie, căci domnul Homais reluase șirul ocărilor. Se spulberase retorica.

— Asta nu-nsemnă că eu dezaprob cartea cu desăvîrșire ! Autorul era medic. Sînt în ea anumite părți științifice, pe care nu e rău ca un bărbat să le cunoască, ba aș îndrăzni să spun că chiar trebuie să le cunoască. Dar mai tîrziu, mai tîrziu ! Așteaptă cel puțin să fii și tu bărbat, să fii un om în toată firea !

Cînd Emma trase clopoțelul de la intrare, Charles care o aștepta, veni spre ea cu brațele deschise, spunîndu-i cu o voce plîngăreață :

— Ah, draga mea prietenă...

Și se aplecă încet ca s-o sărute. Dar, cînd îi atinse buzele, Emma se simți stăpînită de amintirea celuilalt și-și trecu mîna pe obraz, înfiorîndu-se.

Totuși răspunse :

— Da, știu... știu....

El îi arătă scrisoarea în care mama lui îi povestea

cele întîmplate, fără nici o fățărnicie sentimentală. Îi părea rău numai că soțul ei nu s-a putut bucura de sprijinul bisericii, dearece a murit la Doudeville, în stradă, la ușa unei cafenele, după un banchet patriotic cu foștii ofițeri.

Emma înapoie scrisoarea ; apoi seara, la masă, din politețe nu prea voi să mănînce. Dar cum el stărui, se puse pe mîncare cu tot dinadinsul, în timp ce Charles, în fața ei, stătea nemișcat, cu o mutră de om doborît.

Din cînd în cînd, ridicînd capul îi arunca o privire lungă, plină de îndurerare. Într-un rînd suspină :

— Aș fi vrut să-l mai văd o dată !

Emma tăcea. În cele din urmă, dîndu-și seama că trebuia să vorbească :

— Cîți ani avea tatăl tău ?

— Cinzeci și opt.

— Ah !

Și asta a fost tot.

După un sfert de oră, Charles nai adăugă :

— Biata mama !... Ce-o să se facă ea de-acum ?

Emma strînse din umeri.

Văzînd-o atît de tăcută, Charles își închipuia că e mîhnită și se stăpînea să mai spună ceva, ca nu cumva să-i zgîndărească durerea care-l înduioșa. Totuși, căutînd să și-o alunge pe-a lui, întrebă :

— Te-ai distrat bine ieri ?

— Da.

După se ce strînse masa, Bovary nu se sculă, și nici Emma ; și pe măsură ce se uita lung la el, monotonia acestei situații izgonea cu încetul orice înduioșare din inima ei. I se părea plăpînd, slab, un nimic, cu un cuvînt, un biet om, în toate privințele. Cum să scape de el ? Ce seară interminabilă ! Ceva amorțitor, ca o adiere de opium, o toropea.

Auziră în vestibul bocănitul sec al unui baston pe podea. Era Hippolyte, care aducea bagajele doamnei. Ca să le pună jos, descrise cu greu un sfert de cerc cu piciorul de lemn.

„Nici nu se mai gîndește că i l-a tăiat !“ își spunea Emma, uitîndu-se la nenorocitul din a cărui chică roșie curgeau broboane de sudoare.

Bovary scotoci un pitac în fundul pungii ; şi, fără să arate că-şi dă seama cît de umilitoare era pentru el însuşi prezenţa acestui om, care stătea acolo ca o mustrare vie a neghiobiei lui fără leac, spuse, văzînd pe cămin violetele lui Léon :

— Ia te uită ce buchet frumos !

— Mda... răspunse ea nepăsătoare. E un buchet pe care l-am cumpărat adineauri... de la o cerşetoare.

Charles luă violetele şi, răcorindu-şi în ele ochii înroşiţi de plîns, le mirosea cu delicateţe. Emma i le smulse repede din mînă şi se duse să le pună într-un pahar cu apă.

A doua zi sosi doamna Bovary-mama. Şi ea, şi fiul ei plînseră mult. Emma, sub cuvînt că are de dat nişte dispoziţii, dispăru.

În ziua următoare trebuiră să hotărască împreună în privinţa înmormîntării. Se instalară, cu cutiuţele de lucru, în boschetul de pe malul rîului.

Charles se gîndea la tatăl lui şi se mira că simte atita dragoste pentru omul acesta, pe care pînă atunci credea că nu-l iubeşte decît foarte puţin. Doamna Bovary-mama se gîndea la soţul ei, şi cele mai rele zile de odinioară i se păreau acum de invidiat. Regretul instinctiv al unei obişnuinţe atît de îndelungate ştergea tot, şi din cînd în cînd, în timp ce cosea mereu, cîte-o lacrimă mai mare i se prelingea de-a lungul nasului şi rămînea o clipă atîrnată. Emma se gîndea că nu trecură decît douăzeci şi patru de ore de cînd fusese împreună cu Léon, departe de lume, îmbătată de dragoste, privind cu nesaţ unul la altul. Căuta să-şi amintească cele mai mici amănunte ale acelei zile trecute. Dar prezenţa soacrei şi a soţului o stinjenea. Ar fi voit să nu audă nimic, să nu vadă nimic, ca să nu tulbure reculegerea dragostei ei, pe care, orice ar fi făcut, o simţea cum se pierde în tot ce se întîmpla împrejur.

Descosea căptuşeala unei rochii, ale cărei bucăţi erau împrăştiate în jurul ei ; doamna Bovary-mama, fără să ridice ochii, tăia, scîrţîind cu foarfeca, iar Charles, în papuci împletiţi şi cu vechea lui redingotă cafenie, care-i ţinea loc de halat, stătea cu amîndouă mîinile în

buzunare, fără să mai scoată o vorbă; lîngă ei, Berthe, într-un şorţuleţ alb, rîcîia cu lopăţica nisipul de pe alee.

Deodată îl văzură intrînd pe portiţă pe domnul Lheureux, negustorul de stofe.

Venea să-şi ofere serviciile, dată fiind *funesta împrejurare*. Emma îi răspunse că n-are nevoie de serviciile lui. Dar negustorul nu se dădu bătut.

— Iertaţi-mă ,zise el, aş vrea să vă vorbesc între patru ochi. Apoi, mai încet: În legătură cu afacerea aceea... Ştiţi.

Charles se făcu stacojiu pînă-n vîrful urechilor.

— A, da... aşa e. Şi tulburat, se întoarse spre nevastă-sa: N-ai putea tu... draga mea...

Emma avu aerul că-l înţelege, căci se ridică, iar Charles îi spuse mamei lui:

— Nu-i nimic! Trebuie să fie vreun fleac oarecare în legătură cu gospodăria.

Nu voia cu nici un chip ca bătrîna să afle de poliţă, de frică să nu-l certe.

De îndată ce fură singuri, domnul Lheureux începu, în termeni destul de desluşiţi, s-o felicite pe Emma pentru moştenire, apoi să vorbească de lucruri banale, de spaliere, de recoltă, de sănătatea lui, care mergea mereu *aşa şi aşa, nici viu nici mort*. La drept vorbind, făcea pe dracu-n patru şi tot nu izbutea, cu toate spusele lumii, să pună deoparte nici măcar o leţcaie.

Emma îl lăsă să vorbească. Se plictisea aşa de tare de două zile!

— Şi iată că v-aţi făcut bine de tot! continuă el. Zău, în ce hal l-am văzut atunci pe bietul dumneavoastră soţ! E un băiat de treabă, cu toate că au fost între noi oarecare neînţelegeri.

Emma-l întrebă ce anume neiţelegeri, căci Charles îi ascunsese că n-a vrut să-i recunoască furniturile.

— Dar dumneavoastră ştiţi foarte bine, îi răspunse Lheureux. Era vorba de fantezia aceea a dumneavoastră cu lăzile de voiaj.

Îşi trăsese pălăria pe ochi, şi stînd cu mîinile la spate, zîmbind şi fluierînd încetişor, se uita drept în ochii ei, într-un chip nesuferit. Să fi bănuit ceva? Emma se pier-

dea în tot felul de presupuneri. În cele din urmă, totuşi, Lheureux începu iar :

— Ne-am împăcat şi veneam să-i mai propun o învoială.

Propunerea să se reînoiască poliţa semnată de Bovary. Domnul însă o să facă cum îi place ; nu trebuia să se necăjească, mai ales acum, cînd o să aibă o sumedenie de încurcături.

— Şi chiar ar face foarte bine să nu se mai ocupe el de asta, s-o treacă altcuiva ; dumneavoastră, de pildă ; dacă v-ar da o procură, ar face foarte uşor, şi atunci am avea noi amîndoi micile noastre afaceri...

Emma nu pricepea. Domnul Lheureux tăcu. Trecînd apoi la negoţul lui, declară că doamna nu putea să nu-i cumpere ceva. Are să-i trimită doisprăzece metri de stofuliţă neagră de lînă, cît trebuie pentru o rochie.

— Asta pe care o aveţi e bună pentru casă. Pentru vizite vă trebuie alta. Eu mi-am dat seama de cum am intrat. Am ochi de american.

Nu trimise stofa ; o aduse el. După aceea mai veni o dată ca s-o măsoare ; mai veni şi sub alte pretexte, de fiecare dată căutînd să fie politicos, îndatoritor, ca un sclav, cum ar fi spus Homais, şi întotdeauna strecurîndu-i Emmei cîte un sfat privitor la procură. De poliţă, nici pomeneală. Emma nu se mai gîndea la asta ; pe la începutul convalescenţei, Charles îi vorbise ceva, dar fusese atît de zbuciumată, că nici nu-şi mai aducea aminte De altfel, se ferea să deschidă orice discuţie de afaceri ; doamna Bovary-mama fu mirată şi dădu această schimbare a felului ei de a fi pe seama sentimentelor religioase, pe care le căpătase pe cînd era bolnavă.

Dar de îndată ce bătrîna plecă, Emma şi începu să-l uimească pe Bovary cu simţul ei practic. Trebuia să culeagă informaţii, să socotească ipotecile, să vadă ce era mai nimerit ; o licitaţie sau o lichidare. Cita termeni tehnici, la întîmplare, rostea cuvinte umflate ca ; ordine, viitor, prevedere, şi exagera într-una încurcăturile moştenirii, aşa încît într-o bună zi îi arătă ciorna unei împuterniciri generale de a-i „conduce şi administra afacerile, de a face orice împrumuturi, de a semna şi de a

gira orice polițe, de a face orice plăți etc." Profitase de minune de lecțiile lui Lheureux.

Cu naivitate, Charles o întrebă de unde avea hîrtia aceea.

— De la domnul Guillaumin. Și, cu cel mai desăvîrșit calm din lume, adaugă : Nu prea am încredere. Se spun atîtea despre notari ! Ar trebui poate să ne sfătuim !... Dar nu cunoaștem decît... Oh ! Pe nimeni.

— Pe Léon... răspunse Charles, după ce se gîndi.

Era greu să te înțelegi cu el prin corespondență. Atunci Emma se oferisă se ducă la el. Charles îi mulțumi, dar nu voi s-o lase. Emma insistă. Urmă un adevărat asalt de politețe. În cele din urmă, ea exclamă cu un ton de încăpățînare bine jucată :

— Nu, te rog, mă duc !

— Ce bună ești ! spuse Charles sărutînd-o pe frunte.

Chiar a doua zi ea se sui în *Rîndunica*, să meargă la Rouen, să-i ceară părerea lui Léon ; și rămase acolo trei zile.

III

Au fost trei zile folosite din plin, delicioase, minunate, o adevărată lună de miere.

Stăteau la hotelul „Boulogne", în port. Rămîneau în cameră cu storurile trase, cu ușile încuiate, cu flori pe jos și siropuri la gheață, aduse de dimineață.

Spre seară luau o barcă cu coviltir și se duceau să cineze pe-o insulă.

Era ora cînd, de pe malul unde erau șantierele, se auzea răsunînd ciocanul calafagiilor, care băteau în pereții de lemn ai corăbiilor. Printre copaci se ridica fum de catran, iar pe fața rîului se vedeau pete mari, grase, legănîndu-se din cînd în cînd în lumina roșiatică a soarelui, ca niște plutitoare plăci de bronz florentin.

Coborau amîndoi în mijlocul bărcilor legate la țărm, ale căror lungi parîme, întinse oblic, frecau puțin marginile de sus ale bărcii.

Larma orașului, uruitul căruțelor, gălăgia oamenilor care vorbeau, lătratul cîinilor de pe puntea vapoarelor

se îndepărtau pe nesimțite. Emma își dezlega panglicile pălăriei și trăgeau la malul insulei lor.

Se instalau în sala de jos a unei cîrciumi cu voloace negre atîrnate la ușă. Mîncau pietroșel fript, smîntînă și cireșe. Stăteau întinși pe iarbă; se sărutau, tupilîndu-se sub niște plopi; și ar fi voit să trăiască veșnic, ca doi Robinsoni, în colțișorul acesta, care, în culmea fericirii lor, li se părea cel mai minunat din lume. Nu era pentru întîia oară cînd vedeau copaci, cer albastru, iarbă, cînd auzeau murmurul apei și foșnetul vîntului în frunziș; dar fără îndoială că niciodată nu admiraseră toate acestea, ca și cum natura nici n-ar fi existat înainte, sau n-ar fi început să fie frumoasă decît în clipa împlinirii dorințelor lor.

Cînd se lăsă noaptea, se întorceau. Barca mergea de-a lungul malului insulei. Stăteau în fundul ei, ascunși în întuneric, tăcuți. Vîslele pătrate răsunau sonor în furcile lor de fier, măsurînd tăcerea, ca bătăile unui metronom, pe cînd cîrma, tîrîtă în urma bărcii, nu-și mai contenea plescăitul lin în apă.

Într-o seară răsări luna; atunci nu pierdură prilejul să îndruge niște fraze goale, în care găseau că astrul e melancolic și plin de poezie; Emma începu chiar să cînte:

Îți amintești cum într-o seară pluteam... etc.

Vocea ei armonioasă și slabă se pierdea pe valuri; iar vîntul ducea cu el ruladele pe care Léon le asculta trecînd ca un fîlfîit de aripi în jurul lui.

Emma stătea în față, rezemată de peretele despărțitor al șalupei, în care intra luna printr-un oblon deschis. Rochia neagră, ale cărei falduri se desfășurau ca un evantai, o făcea să pară mai subțire, mai înaltă. Stătea cu capul sus, cu mîinile împreunate și ochii spre cer. Citeodată umbra sălciilor o ascundea cu totul, pentru ca deodată să apară iar, ca o nălucă, în lumina lumii.

Jos, lîngă Emma, Léon dădu de-o panglică de mătase roșie.

După ce se uită bine la ea, barcagiul zise:

— Aha! Trebuie să fie de la cei pe care i-am plimbat deunăzi. Erau o droaie de poznași, domni și doamne, cu prăjituri, cu șampanie, cu fligoarne, cu tot tărăboiul.

Era mai ales unul, un bărbat înalt, frumos, cu mustăcioară, care avea mare haz! Ceilalți îi tot spuneau: „Hai, istorisește-ne ceva! Adolphe... Dodolphe“... mi se pare.

Ea se înfioră.

— Te doare ceva? zise Léon, apropiindu-se de ea.

— Nu-i nimic... Pesemne răcoarea nopții.

— Și care precis că nu duce lipsă nici de femei, adugă mai încet bătrînul marinar, crezînd că-i face plăcere străinului.

Scuipatul apoi în palme, apucă iar vislele.

Trebuiră totuși să se despartă! Clipa de rămas bun a fost tristă. Léon urma să trimită scrisorile pe adresa tușei Rollet, iar Emma-l sfătui atît de bine cum să pună scrisoarea în două plicuri unul într-altul, că Léon admiră nespus viclenia ei de femeie îndrăgostită.

— Așadar, zici că totu-i în regulă? îi spuse Emma cînd îl sărută ultima oară.

— Da, sigur!

„Dar oare de ce, se gîndi el pe urmă, întorcîndu-se singur pe stradă, ține ea așa de mult să aibă procura asta?“

IV

Curînd, Léon luă față de camarazii lui un aer de superioritate, începu să-i ocolească și lăsă baltă dosarele.

Aștepta scrisorile Emmei; le citea de cîteva ori. Îi scria. O chema în gînd, cu toată puterea dorului și amintirilor lui. Dorința aceasta de a o revedea, în loc să se potolească în lipsa ei, crescu atît de tare, încît într-o sîmbătă dimineața fugi de la birou.

Cînd, de pe creastă, zări în vale clopotnița bisericii cu steagul de tinichea învîrtindu-se în bătaia vîntului simți acea desfătare amestecată cu vanitate triumfătoare și înduioșare egoistă pe care trebuie s-o aibă milionarii cînd vin să-și revadă satul natal.

Se duse să dea tîrcoale casei ei. În bucătărie era lumină. Pîndi să-i vadă umbra în dosul perdelelor. Dar nu se arătă nimic.

Cînd îl văzu, tușa Lefrançois îl primi cu explozii de bucurie, îl găsi „mai înalt și mai subțirel", pe cînd Artémise, dimpotrivă, îl găsi mai „voinic și mai oacheș".

Luă masa ca și altădată în sala mică, dar singur, fără perceptor, căci Binet, *ostenit* să tot aștepte *Rîndunica*, mînca regulat cu o oră mai devreme, așa că acum lua masa la ora 5 fix și tot pretindea de cele mai multe ori că *bătrîna bodoroagă întîrzie*.

— În cele din urmă Léon se hotărî ; se duse să bată la ușa medicului. Doamna era în odaia ei, de unde nu cobori decît după un sfert de oră. Domnul păru încîntat că-l revedea ; dar nu se clinti de-acasă toată seara și nici în ziua următoare.

O văzu singură de-abia seara, tîrziu de tot, pe ulița din dosul grădinii ; pe uliță, ca și cu celălalt ! Era furtună, și stăteau de vorbă sub o umbrelă, la lumina fulgerelor.

Despărțirea lor ajunse nesuferit de dureroasă.

— Mai bine să mor ! spunea Emma. Se zvîrcolea în brațele lui, plîngînd : Adio !... Adio !... Cînd o să te mai văd ?

Se întoarseră din nou, ca să se mai sărute o dată ; și atunci Emma-i făgădui că va găsi în curînd, cu orice chip, un mijloc de a se vedea regulat, în voie, cel puțin odată pe săptămînă. Nu avea nici o îndoială că va găsi. Era, de altfel, plină de speranțe. Avea să facă rost de bani.

De aceea cumpără pentru odaia ei o pereche de perdele galbene cu dungi late, pe care Lhereux i le lăudase ca foarte ieftine ; visa să aibă și un covor, și Lhereux, asigurînd-o că „asta nu-i mare lucru", se însărcină, foarte politicos, să-i procure unul. Emma nu mai putea fără serviciile lui. De douăzeci de ori pe zi trimitea să-l cheme, iar el își lăsa imediat treburile baltă și venea fără să crîcnească. Nimeni nu înțelegea, de asemenea, pentru ce tușa Rollet era în fiecare zi la dejun la Emma, și chiar îi făcea vizite între patru ochi.

Cam în timpul acela, adică pe la începutul iernii, pe Emma o apucă o mare pasiune pentru muzică.

Într-o seară, cînd Charles o asculta, ea începu de patru ori la rînd aceeași bucată, mereu necăjită că nu izbutește să găsească nota potrivită, pe cînd el, fără să-și dea seama de ce nu-i bine, striga :

— Bravo : Foarte bine !... Cum de nu-ți place ?! Zi-i înainte !

— Ei, nu, e îngrozitor de prost ! Mi-au înțepenit degetele de cînd n-am mai cîntat.

A doua zi o rugă *să-i mai cînte ceva.*

— Fie, ca să-ți fac plăcere !

Și Charles mărturisi că într-adevăr cam uitase ; greșea notele, cînta alandala ; iar ea, oprindu-se brusc :

— Ah, nu mai merge ! Va trei să iau lecții, dar... Apoi adăugă, mușcîndu-și buzele : Douăzeci de franci lecția, e prea scump !

— Da, într-adevăr... cam scump... spuse Charles rînjind prostește. Mie mi se pare că totuși s-ar putea găsi poate și cu mai puțin ; sînt doar artiști fără cine știe ce faimă, care de multe ori sînt mai buni decît celebritățile.

— Caută-i, zise Emma.

A doua zi, cînd se întoarse acasă, se uită la ea lung, cu șiretenie, și nu se putu ține pînă la urmă să nu spună fraza asta :

— Încăpățînată mai ești cîteodată ! Am fost azi la Barfeuchères. Ei bine, doamna Liégeard mi-a mărturisit că cele trei domnișoare ale ei, care sînt la Miséricorde, plăteau cincizeci de bani pentru o lecție, și chiar unei profesoare renumite.

Emma ridică din umeri și nu mai deschise pianul.

Dar cînd trecea pe lîngă el (dacă Bovary era pe acolo), spunea suspinînd :

— Ah, bietul meu pian !

Iar cînd venea cineva s-o vadă, nui uita să-i spună că se lăsase de muzică și că acum nu mai putea să reînceapă din motive independente de voința ei. Atunci o plîngeau. Păcat ! Ea, care avea un talent atît de frumos ! îi vorbiră chiar și lui Bovary. Îl dojeneau toți, dar mai ales farmacistul :

— Rău faci! Nu trebuie să lași niciodată necultivate însușirile naturale. De altfel, gîndește-te, prietene dragă, că, punînd-o pe doamna să studieze, faci pentru mai tîrziu o economie cu educația muzicală a fetiței! Eu găsesc că mamele trebuie să-și instruiască singure copiii. E o idee a lui Rouseau, poate cam nouă încă, dar care, sînt sigur, va triumfa în cele din urmă, ca și alăptarea maternă și vaccinarea.

Charles mai aduse deci vorba încă o dată de chestiunea asta a pianului. Emma îi răspunse, acră, că mai bine să-l vîndă. Să vadă ieșind din casă nenorocitul acesta de pian, care dăduse atîtea satisfacții vanității ei, însemna, pentru Bovary un fel de sinucidere parțială a Emmei.

— Dacă ai vrea... spunea el, o lecție din cînd în cînd n-ar fi, la urma urmei, atît de ruinătoare!

— Dar, îi răspundea ea, lecțiile nu-s folositoare decît dacă le iei regulat.

Așa obținu de la soțul ei învoirea de a se duce o dată pe săptămînă la oraș, ca să-și vadă amantul. După o lună, toți găsiră că făcuse progrese uriașe.

V

Se ducea în fiecare joi. Se scula, se îmbrăca încetișor, ca să nu-l trezească pe Ciarles, care-ar fi dojenit-o că se pregătește prea dimineață. După aceea umbla de ici-colo, se așeza la fereastră și se uita în piață. Zorii dimineții jucau printre stîlpii halelor, iar pe casa farmacistului, cu obloanele închise, se zăreau în lumina palidă a aurorei literele mari ale firmei.

Cînd pendula arăta ora șapte și un sfert, se ducea la „Leul de aur", unde Artémise venea căscînd să-i deschidă ușa. Apoi, ca să-i fie cald doamnei, scormonea cărbunii acoperiți cu cenușă. Emma rămînea singură în bucătărie. Din cînd în cînd ieșea pe afară. Hivert înhăma tacticos, trăgînd cu urechea la ce spunea tușa Lefrançois, care, scoțîndu-și printr-un ghișeu capul cu bonetă de bumbac, îi dădea tot felul de comisioane și de explicații, care-ar fi zăpăcit pe oricare altul. Emma tropăia din picioare pe pavajul din curte.

În sfîrșit, după ce-și mînca supa, își punea în spate sarica, își aprindea pipa și înhăța biciul, Hivert se instala liniștit pe capră.

Rîndunica pornea în trap mărunt, și de-a lungul a trei sferturi de leghe se oprea din loc în loc ca să ia călătorii, care o tot pîndeau să vină, stînd în picioare, la marginea drumului, sau în fața porților. Cei care își reținuseră locuri din ajuns se lăsau așteptați ; ba chiar unii mai erau încă în casă, în pat ; Hivert îi chema, țipa, înjura, pe urmă cobora de pe capră și se ducea să bată tare în poartă. Vîntul sufla prin ferestruicile crăpate ale diligenței.

Între timp, cele patru bănci se umpleau, trăsura o lua la goană, umerii se înșirau unul după altul ; și între cele două șanțuri lungi, pline de apă gălbuie, drumul mergea înainte, nesfîrșit, îngustîndu-se în zare.

Emma îl cunoștea de la un capăt la altul ; știa că după imaș venea un stîlp, pe urmă un ulm, o șură sau o colibă de cantonier ; uneori chiar, ca să încerce o surpriză, închidea ochii. Dar totdeauna își dădea foarte bine seama cît mai este de mers.

În sfîrșit, casele de cărămizi se apropiau, drumul începea să răsune sub roți, *Rîndunica* luneca printre grădinile în care, prin ostrețele gardului, se zăreau statui, cîte-o movilă plantată cu viță-de-vie, tise tunse și un scrînciob. Apoi dintr-o dată apărea orașul.

Coborînd în amfiteatru și înecat în ceață, orașul se lărgea nedeslușit dincolo de poduri. Cîmpia se ridica apoi într-o ondulare monotonă, pînă ce, în depărtare, se împreuna cu dunga vagă, stearsă a cerului palid. Văzută astfel de sus, întreaga priveliște părea nemișcată ca o pictură ; într-un colț stăteau înghesuite corăbiile ancoratei; fluviul își rotunjea șerpuirea la poalele colinelor înverzite, și insulele lunguiețe păreau, pe fața apei, ca niște pești mari încremeniți pe loc. Coșurile uzinelor scoteau uriașe panașuri cafenii, cu vîrful luat de vînt. Se auzea vuietul turnătoriilor, laolaltă cu sunetul limpede al clopotelor de la bisericile ce se înălțau prin ceață. Copacii goi de pe bulevarde apăreau printre case ca niște mărăcini violeți, iar acoperișurile, lucind de ploaie, scli-

peau mai tare sau mai slab, după cum erau cartierele mai sus sau mai jos. Uneori, suflarea vîntului ducea norii spre coasta Sainte-Catherine, ca niște valuri plutitoare care se spărgeau, tăcute, de-un mal abrupt.

Din mulțimea acestor vieți îngrămădite, Emma simțea desprinzîndu-se ceva amețitor, și inima îi creștea nespus, ca și cum cele o sută douăzeci de mii de suflete care fremătau acolo i-ar fi trimis toate deodată suflul pasiunilor pe care le bănuia clocotind în ele. Dragostea ei sporea în fața întinderii nesfîrșite și devenea tumultuoasă la auzul zumzetelor nedeslușite care se înălțau : se revărsa peste tot, pe piețe, pe bulevarde, pe străzi, și vechea cetate normandă se întindea sub ochii ei ca o capitală fără margini, ca un Babilon, în care intra. Se apleca rezemîndu-se cu amîndouă mîinile de geamul deschis, sorbind adierea vîntului ; cei trei cai alergau în galop, pietrele din noroi scîrțîiau, diligența se legăna, iar Hivert striga de departe la căruțele de pe drum, pe cînd burghezii care petrecuseră noaptea la Bois-Guillaume coborau coasta agale, în trăsurile lor particulare.

Se opreau la barieră ; Emma își scotea galenții, își punea alte mănuși, își potrivea șalul, și, la douăzeci de pași mai încolo, cobora din *Rîndunica*.

Orașul de-abia atunci se trezea. Băieții de prăvălie, cu tichii grecești pe cap, frecau vitrinele, iar femei cu panere proptite în șold strigau din cînd în cînd, la colțul străzilor. Emma mergea cu ochii în pămînt, strecurîndu-se pe lîngă ziduri și surîzînd de bucurie sub voaleta lăsată în jos.

De teamă să n-o vadă cineva, nu lua de obicei drumul cel mai scurt. Se înfunda prin ulicioare întunecate și ajungea leoarcă de sudoare spre partea de jos a Străzii Naționale, lîngă fîntînă. Acolo-i cartierul teatrului, al cafenelelor și al fetelor galante. Deseori trecea pe lîngă dînsa cîte-o căruță încărcată cu decoruri care tremurau. Chelneri în șorțuri albe presărau nisip pe lespezi, printre arbuștii verzi. Mirosea a absint, a havană și a stridii.

Apuca pe-o stradă ; îl recunoștea pe Léon după părul cîrlionțat, care-i ieșea de sub pălărie.

Léon continua să meargă pe trotuar. Emma mergea în urma lui pînă la hotel ; el se urca, deschidea ușa, intra... Ce îmbrățișare !

Apoi, după sărutări, urma o ploaie de cuvinte. Își istoriseau toate necazurile din timpul săptămînii, presimțirile, gripa scrisorilor, dar, în clipa aceea, totul era dat uitării și priveau unul în ochii celuilalt, rîzînd de voluptate și ciripindu-și numele.

Patul era mare, de mahon, în formă de nacelă. Perdelele de mătase roșie, care coborau din tavan, se arcuiau jos de tot lîngă căpătîiul larg al patului, și nimic pe lume nu era mai frumos decît părul ei negru și piele-ai albă, care se conturau pe această culoare purpurie, cînd, cu un gest de pudoare, își strîngea brațele goale, ascunzîndu-și fața în mîini.

Apartamentul călduț, cu un covor în culori șterse, cu ornamente fistichii și lumină calmă părea cu totul prielnic pentru intimitățile pasiunii. Stîlpii perdelelor, cu vîrful în chip de săgeată, cuierele de aramă și măciuliile grătarelor luceau de îndată ce se strecurau înăuntru o rază de soare. Pe cămin, între cele două candelabre, se găseau două scoici din acelea mari, roz, în care se aude vuietul mării cînd le pui la ureche.

Ce mult iubeau camera asta plăcută, plină de veselie, cu toată splendoarea ei cam ofilită ! Regăseau totdeauna aceleași mobile la locul lor, și cîteodată acele de păr pe care le uitase în cealaltă joi sub soclul pendulei. Luau dejunul la gura căminului, pe o măsuță înaltă, cu picior, încrustată, de palisandru. Emma tăia bucățile, i le punea în farfurie, spunînd tot felul de vorbe dulci ; iar cînd spuma de șampanie se revărsa din paharul fin pe inelele de pe degete, hohotea într-un ris destrăbălat. Atît de pierduți erau în ei înșiși, că se credeau acolo în propria lor casă, în care aveau să trăiască pînă la moarte, ca doi eterni însurăței. Spuneau : „odaia noastră", „covoruu nostru", „fotoliile noastre" ; ba chiar Emma spunea „papucii mei" unui cadou pe care i-l făcuse Léon, un capriciu al ei. Erau niște papuci de satin roz, căptușiți pe margine cu puf de lebădă. Cînd se așeza pe genunchii lui, piciorul îi atîrna în aer, și gingașa încălțăminte

fără căpută se ținea de piciorul ei gol numai în degetul cel mare.

Léon gusta pentru întîia oară nespusa delicatețe a podoabelor femeiești. Nu întîlnise niciodată atîta farmec în vorbire, atîta sobrietate în îmbrăcăminte, asemenea atitudini de porumbiță somnoroasă. Îi admira exaltarea sufletului și dantelele fustei. De altfel, nu era o *femeie din lumea bună*, o femeie măritată, cu un cuvînt, o adevărată amantă ?

Prin firea ei schimbătoare, rînd pe rînd mistică sau veselă, vorbăreață, tăcută, aprigă, nepăsătoare, trezea în el mii de dorințe, amintiri și instincte. Era pentru el îndrăgostita din toate romanele, eroina din toate dramele, și acea nedeslușită *ea* din toate volumele de versuri. Regăsea pe umerii ei culoarea de chihlimbar a *Odaliscăi luîndu-și baia ;* Emma avea bustul lung de castelană feudală ; semăna și cu *Femeia palidă din Barcelona*, dar mai presus de toate era Înger !

De multe ori, cînd Léon se uita la dînsa, simțea că sufletul lui, revărsîndu-se asupra ei, îi învăluia capul ca o undă, și cobora ispitit spre albeața sînului.

Se așeza jos în fața Emmei ; și, cu coatele pe genuncii, se uita lung la ea, zîmbind, cu capul ridicat.

Emma se apleca spre el și murmura, ca sufocată de beția dragostei :

— Oh, nu te mișca ! Nu vorbi ! Privește-mă ! Din ochii tăi se revarsă ceva dulce de tot, care-mi face atît de bine !

Îi spunea : „Copilule".

— Mă iubești, copilule ?

Și-n graba cu care buzele lui se întindeau spre gură, nici nu mai auzeau ce-i răspunde.

Deasupra pendulei era un mic Cupidon de bronz, care făcea grații, arcuindu-și brațele sub o ghirlandă aurită. Rîseră de multe ori de el ; dar cînd trebuiau să se despartă, totul li se părea serios.

Stînd nemicați unul în fața altuia, își repetau :

— Pe joi !... Pe joi !...

Deodată, Emma-i lua capul între mîini, îl săruta repede pe frunte zicînd : „Adio !" și se repezea pe scară.

Se ducea la un coafor de pe strada Comediei, ca să-și aranjeze părul. Se înnopta: în prăvălie se aprindeau lămpile.

Auzea clopotul de la teatru, care chema actorii la reprezentație; și vedea trecînd, pe dinainte, bărbați cu fața albă și femei în toalete ofilite, care intrau pe ușa ce dă în culise.

Era cald în încăperea mică și prea scundă a coaforului, în care, printre peruci și pomezi, duduia o sobă. Mirosul de fiare de frizat și degetele unse care-i umblau prin păr o toropeau repede și aţipea, înfășurată în halatul de pe umeri. De multe ori, în timp ce-o coafa, frizerul îș propunea bilete de bal mascat.

După aceea pleca. Urca pe aceleași străzi; ajungea la „Crucea roșie"; își lua iar galenții, pe care-i ascunsese dimineața sub o bancă, și se ghemuia pe locul ei, printre călătorii nerăbdători. Unii coborau la poalele colinei. Rămînea singură în trăsură.

La fiecare cotitură se zăreau tot mai mult luminile orașului, care întindeau o largă boare luminoasă deasupra caselor învălmășite. Emma se ridica în genunchi pe pernele trăsurii, lăsînd să-i rătăcească privirea peste această splendoare. Plîngea, îl chema pe Léon, îi trimitea vorbe duioase și sărutări, care se pierdeau în vînt.

Pe colină era un biet nenorocit, care umbla fără rost, cu un băț în mînă, printre diligențe. Un maldăr de zdrențe îi acoperea umerii, și o veche pălărie de castor, desfundată, rotundă ca un lighean, îi ascundea fața; dar cînd o scotea, vedeai în locul pleoapelor două orbite căscate, sîngerinde. Carnea se destrăma în pielițe roșii, și din ele se prelingea ceva lichid, care se închega în plăgi verzi aproape de nasul ale cărui nări negre smiorcăiau convulsiv. Ca să-ți vorbească, își dădea capul pe spate cu un ris idiot; și atunci pupilele lui albăstrii, rotindu-se într-o mișcare necontenită, ajungeau spre tîmple, la marginea rănii deschise.

Cînta o mică melodie, ținîndu-se de trăsuri:

Cînd arde soarele-n amiază,
Iubire fetele visează...

și în tot ce urma era vorba de păsări, de soare și de frunziș.

Uneori apărea deodată, cu capul gol, în spatele Emmei. Ea se ferea țipînd. Hivert începea să-și bată joc de el. Îl îndemna să închirieze o baracă la bîlciul Saint-Romain, sau îl întreba, rîzînd, ce-i mai face iubita.

De multe ori, în mersul diligenței, pălăria lui intra deodată înăuntru pe geam, pe cînd cu celălalt braț se agăța de scară, printre împroșcăturile roților. Vocea lui, la început slabă și scînteietoare, devenea ascuțită. Se auzea tărăgănată în noapte ca tînguirea nedeslușită a unei cumplite dureri fără sfîrșit; și, printre zornăitul zurgălăilor, freamătul copacilor și hodorogeala lăzii grele din spatele diligenței, vocea aceea avea în ea ceva îndepărtat, care pe Emma o tulbura. Îi cobora pînă-n adîncul sufletului, ca un vîrtej într-o prăpastie, ducînd-o pe sus în sferele unei melancolii fără margini. Dar Hivert, care simțea că atîrnă o greutate dinapoi, trăgea la întîmplare cu biciul îndărăt. Sfichiul biciului plesnea orbul peste răni, și el cădea jos, în glod, urlînd.

Apoi, în cele din urmă, călătorii *Rîndunicii* adormeau, unii cu gura căscată, alții cu bărbia proptită în piept, rezemați de umărul celui de-alături, sau cu brațul trecut pe după cureaua sprijinitoarei, clătinîndu-se regulat, după cum se legăna trăsura; iar reflexele felinarului, care se bălăbănea afară pe crupa cailor rotași, străbătînd înăuntru prin perdelele de stambă roșiatică, întindeau umbre sîngerii pe toți acești indivizi încremeniți. Copleșită de tristețe, cu groaza în suflet, Emma dîrdîia în hainele ei și simțea că-i e tot mai frig la picioare.

Acasă, Charles o aștepta; joia, *Rîndunica* întîrzia întotdeauna. În sfîrșit, doamna sosea! Abia dacă-și săruta fetița. Masa nu era gata; nu face nimic! Îi dădea dreptate bucătăresei. Acuma totul părea îngăduit acestei fete.

De multe ori Charles, văzînd-o pe nevastă-sa palidă, o întreba dacă nu cumva era bolnavă.

— Nu, îi răspundea ea.

— Dar, replica el, ciudată mai ești astă-seară!

— Ei, nu-i nimic! Nu-i nimic!

Erau chiar zile cînd, de-abia întoarsă, se urca în camera ei ; și Justin, care se găsea acolo, umbla în vîrful picioarelor, mai iscusit în serviciul ce avea de îndeplinit decît cea mai bună cameristă. Îi punea la îndemînă chibriturile, sfeșnicul, o carte, îi pregătea cămașa de noapte, îi făcea patul.

— Hai ! îi zicea ea. Bine, pleacă !

Căci el rămînea în picioare, cu mîinile în jos cu ochii holbați, ca prins în păienjenișul unei visări subite.

A doua zi era groznică, iar cele care urmau erau încă și mai de nesuferit din pricina nerăbdării pe care o avea Emma de a-și regăsi fericirea — poftă nesățioasă, atițată de imagini cunoscute, și care, în a șaptea zi, se dezlănțuia în voie în dezmierdările lui Léon. Înflăcărarea lui se ascundea într-o risipă de admirație și recunoștință. Emma gusta cu discreție această dragoste și, adîncindu-se în ea, o întreținea prin toate artificiile duioșiei ei, și tremura puțin de teamă să n-o piardă mai tîrziu.

Deseori îi spunea, cu o voce dulce, plină de melancolie :

— Ah ! Tu ai să mă lași !... Ai să te însori !... Ai să fii ca și ceilalți.

Léon o întreba :

— Care ceilalți ?

— Ceilalți bărbați... în sfîrșit, răspundea ea. Apoi adăuga, dîndu-l la o parte cu un gest galeș : Sînteți toți niște ticăloși !

Într-o zi, cînd filozofau asupra dezamăgirilor pămîntești, ajunse să-i spună (ca să-i pună la încercare gelozia sau cedînd poate unei nevoi prea năvalnice de a-și descărca sufletul) că odinioară, înaintea lui, iubise pe cineva „nu ca pe tine", adăugă ea repede jurînd pe viața fetiței că *nu se întîmplase nimic*.

Tînărul o crezu, o întrebă însă, așa, ca să știe, cu ce se ocupa el.

— Era căpitan de vas, dragul meu.

Oare în felul acesta nu prefîntîmpina orice cercetare, și, în același timp, nu se situa foarte sus, prin acea pretinsă fascinație exercitată asupra unui bărbat care,

prin firea lui, trebuia să fie belicos și obișnuit să fie măgulit ?

Secretarul simți atunci cît de măruntă e situația pe care-o are el ; invidie epoleți, decorații, tituri. Emmei trebuiau să-i placă toate astea ; bănuia, după viața costisitoare pe care-o ducea.

Emma totuși îi ascundea o sumedenie din trăsnăile ei, cum era dorința de a avea, ca să meargă la Rouen, un *tilbury* albastru, tras de-un cal englezesc și mînat de-un lacheu cu cizmulițe răsfrînte. Justin era cel care-i dăduse ideea acestui capriciu, cînd o rugase să-l ia la dînsa ca fecior în casă ; și dacă lipsa unei asemenea cabriolete nu micșora la fiecare întîlnire plăcerea sosirii, sporea cu siguranță amărăciunea întoarcerii.

Adesea, cînd vorbeau împreună despre Paris, Emma sfîrșea murmurînd :

— Ah ! Ce bine ne-am simți acolo !

— Nu sîntem fericiți ? întreba Léon cu duioșie, netezindu-i părul.

— Da, așa-i, sînt o nebună ; sărută-mă !

Cu soțul ei era mai drăguță ca niciodată ; îi făcea creme cu fisticuri și-i cînta valsuri, seara, după masă. Charles se socotea deci cel mai fericit dintre muritori, și Emma nu avea nici o grijă, cînd, într-o seară, deodată :

— Nu-i așa că cea care-ți dă lecții e domnișoara Lempereur ?

— Da.

— Ei bine, am văzut-o adineauri, continuă Charles, la doamna Liégeard. I-am vorbit de tine ; nici nu te cunoaște.

A fost ca un trăznet. Emma-i răspunse totuși cu un aer foarte firesc :

— Ei, cu siguranță că a uitat cum mă cheamă.

— Dar poate că la Rouen, continuă medicul, sînt mai multe domnișoare Lempereur, profesoare de pian.

— Tot ce se poate ! Și imediat : Am și chitanțele ei, na ! uite.

Și, spunînd asta, se duse la birou, scotoci prin toate sertarele, învălmăși toate hîrtiile și, în cele din urmă,

își pierdu așa de tare capul, încît Charles o rugă să nu-și mai facă atîta sînge rău pentru nenorocitele acelea de chitanțe.

— Oh, am să le găsesc eu! zise ea drept răspuns.

Și, într-adevăr, vinerea următoare, pe cînd își trăgea cizmele în cămară întunecoasă în care se țineau hainele. Charles simți între cizmă și ciorapi o foaie de hîrtie o luă și citi :

„Primit pentru lecțile pe trei luni și pentru diverse furnituri suma de șaizeci și cinci de franci. *Félicité Lempereur*, profesoară de muzică".

— Cum dracu a ajuns în cizmele mele ?

— O fi căzut, pesemne, răspunse ea, din cutia asta veche de facturi de pe marginea poliției.

Din clipa aceea, viața ei n-a mai fost decît o înjghebare de minciuni, în care-și învăluia dragostea ca în niște voaluri, ca s-o ascundă.

Minciuna ajunsese pentru ea o nevoie, o manie, o plăcere, în așa măsură încît dacă spunea că ieri a trecut pe partea dreaptă a străzii, trebuia să fii sigur că apucase pe partea stîngă.

Într-o dimineață, cînd, ca de obicei, plecase destul de ușor îmbrăcată, deodată începu să ningă, și cum Charles se uita pe fereastră îl zări pe domnul Bournisien în trăsurica domnului Tuvache, care-l ducea la Rouen. Atunci coborî să-i încredințeze preotului un șal gros ca să-l înmîneze doamnei de îndată ceva ajunge la „Crucea roșie". Cum sosi la han, Bournisien întrebă de soția medicului din Yonville. Hagița îi răspunse că trecea foarte rar pe acolo. Așa că, seara, recunoscînd-o pe doamna Bovary în *Rîndunica*, preotul îi povesti încurcătura, fără ca, de altfel, să aibă aerul că-i dă vreo importanță, deoarece începu să-l laude pe un predicator de la catedrală, care pe-atunci făcea minuni și la care alergau femeile să-l audă.

Dar nu însemna nimic faptul că el n-a cerut nici o explicație, pentru că, mai pe urmă, alții ar putea să fie mai puțin discreți. De aceea Emma socoti că ar fi bine să tragă totdeauna la „Crucea roșie", pentru ca oamenii

de treabă din satul ei, care ar vedea-o pe scară, să nu bănuiască nimic.

Într-o zi, totuși, domnul Lheureux o întîlni ieșind de la hotelul „Boulogne" la braț cu Léon ; și Emma se temu, închipuindu-și că el o să trăncănească în dreapta și-n stînga. Dar Lheureux nu era așa de prost.

După trei zile, însă, intră în camera ei, închise ușa și-i spuse :

— Aș avea nevoie de bani.

Emma îi răspunse că nu poate să-i dea. Lheureux începu să se vaicăre și-i aduse aminte de toată bunăvoința pe care-o avusese.

Într-adevăr, din cele două polițe semnate de Charles, Emma nu plătise pînă atunci decît una. Cît despre cea de-a doua, negustorul se învoise, după cum îl rugase, să o preschimbe cu alte două, care și acelea fuseseră reînnoite pentru o scadență foarte lungă. Scoase apoi din buzunar o listă de furnituri netrecute la socoteală, și anume : perdelele, covorul, stofa de fotolii, mai multe rochii și diferite articole de toaletă, a căror valoare se ridica la aproape două mii de franci.

Emma lăsă capul în jos ; Lheureux continuă :

— Dar dacă nu aveți bani, aveți *proprietăți*.

Și-i vorbi de-o nenorocită de dărîmătură din Barneville, lîngă Aumale, care nu aducea cine știe ce venit ; făcea parte odinioară dintr-o mică fermă, pe care o vînduse domnul Bovary-tatăl, căci Lheureux știa tot, pînă la numărul hectarelor și numele vecinilor.

— Eu, în locul dumneavoastră, spunea el, aș scăpa de dînsa, și mi-ar rămînea și bani.

Emma-i obiectă că-i greu de găsit un cumpărător ; Lheureux îi dădu speranță, spunîndu-i că o să găsească ; dar ea-l întrebă cum să facă pentru a putea vinde.

— N-aveți procura ? îi răspunse el.

Cuvîntul acesta îi veni ca o adiere de aer proaspăt.

— Lăsați-mi socoteala, spuse Emma.

— O, nu-i nevoie !

Veni iar săptămîna următoare, lăudîndu-se că, după după multă alergătură, a descoperit în cele din urmă

pe un oarecare Langlois, care de mult timp pusese ochii pe proprietatea asta, fără să spună ce preț dă.

— N-are a face prețul ! exclamă ea.

Dimpotrivă, nu trebuia să se grăbească ; să vadă mai întîi ce vrea șmecherul acela. Merita să se ducă cineva acolo, și, cum ea nu putea, Lheureux se oferi să plece el la fața locului, să intre în vorbă cu Langlois. Cînd se întoarse, o înștiință că oferea patru mii de franci.

Cînd auzi, Emma nu mai putu de bucurie.

— Sincer vorbind, adăugă el, e bine plătit.

Emma primi imediat jumătate, și cînd vru să achite contul, negustorul îi spuse :

— Îmi pare foarte rău, pe cinstea mea, să văd că dintr-o dată vă lipsiți de-o sumă ca asta, care *v-ar prinde-așa de bine*.

Atunci ea se uită la polițe ; și, gîndindu-se la nenumăratele întîlniri de dragoste pe care le reprezentau cele două mii de franci, bolborosi :

— Cum ? Cum ?

— O, continuă el rîzînd cu un aer binevoitor, în factură se poate pune tot ce poftiți. Parcă eu nu cunosc ce înseamnă o căsnicie ?

Se uita fix în ochii ei, ținînd mereu în mînă două hîrtii lungi, pe care le tot trecea lunecînd printre degete. În cele din urmă, deschise portofelul și întinse pe masă patru polițe de cîte o mie de franci fiecare.

— Iscăliți-mi astea, spuse el, și păstrați tot. Emma protestă, scandalizată.

— Dar dacă vă dau tot ce prisosește, răspunse Lheureux cu nerușinare, nu înseamnă că eu vă fac un serviciu dumneavoastră ?

Și, luînd condeiul, scrise dedesubtul contului :

„Primit de la doamna Bovary patru mii de franci".

— De că să fiți îngrijorată, de vreme ce peste șase luni o să încasați restul de la dărăpănătura dumneavoastră, iar eu vă pun scadența ultimei polițe după plata lui ?

Emma se încurcă puțin în socoteli și-i țiuiau urechile, ca și cum niște bani de aur deșertați din niște saci ar fi zornăit în jurul ei pe parchet. În sfîrșit, Lheureux o lămuri, spunîndu-i că avea un prieten, pe unul Vinçart,

bancher la Rouen, la care avea să sconteze cele patru polițe, după care, el în persoană avea să-i înmîneze ceea ce întrecea datoria reală.

Dar în loc de două mii de franci, nu aduse decît o mie opt sute, căci prietenul Vinçart (cum era și drept) oprise două sute, pentru speze de comision și cont.

Apoi, ca-n treacăt, ceru o chitanță.

— Înțelegeți dumneavoastră... în comerț... uneori... Și cu dată, vă rog, cu dată.

Atunci, în fața Emmei se deschise toată perspectiva gusturilor pe care putea să și le permită. Fu îndeajuns de prevăzătoare ca să pună deoparte trei mii de franci, cu care au fost plătite, la scadență, primele trei polițe; a patra, însă, din întîmplare, se nimeri la scadență într-o joi, și Charles, tulburat, așteptă cu răbdare să i se întoarcă soția ca să-i dea lămuriri.

Dacă nu-i spusese nimic despre polița asta era numai ca să-l scutească de sîcîielile casnice; se așeză pe genunchii lui, îl alintă, îi ciripi cu drăgălășenie și-i înșiră toate lucrurile absolut trebuincioase pe care le luase pe datorie.

— În sfîrșit, trebuie să recunoști și tu că, pentru cît am cumpărat, nu a costat prea mult.

Nemaiavînd nici o ieșire, Charles se adresă curînd veșnicului Lheureux, care se jură că va potoli lucrurile dacă domnul o să-i semneze două polițe, din care una de șapte sute de franci, plătibilă în trei luni. Ca să știe ce trebuie să facă, îi scrise mamei lui o scrisoare patetică. În loc de răspuns, veni chiar ea; și cînd Emma vru să știe dacă scosese ceva bani de la dînsa, Charles îi spuse:

— Da, dar cere să vadă factura.

A doua zi, dis-de-dimineață, Emma alergă la domnul Lheureux să-l roage să facă alt cont, care să nu treacă de o mie de franci; căci dacă l-ar fi arătat pe cel de patru mii, ar fi trebuit să spună că plătise două treimi, să mărturisească prin urmare vînzarea casei, afacere bine dusă de negustor pînă la capăt și care n-a fost cunoscută în realitate decît mai tîrziu.

Cu toate că prețul fiecărui lucru era foarte mic, doamna Bovary-mama găsi totuși cheltuiala exagerată.

— Nu se putea și fără covor? Ce-a trebuit să îmbrace din nou fotoliile? Pe vremea mea nu era-ntr-o casă decît un singur fotoliu, pentru persoanele în vîrstă, cel puțin așa era la mama, care, vă asigur, era o femeie stimată. Nu toată lumea poate să fie bogată! Nici o-avere nu poate să reziste la risipă. Mi-ar fi rușine să mă răsfăț ca dumneata! Și doar eu sînt bătrînă, am nevoie să fiu îngrijită. Ei, poftim,! ei, poftim, dichisuri! mofturi! Cum? Mătase de căptușeală de doi franci metrul?... Cînd se găsește bumbac cu zece bani și chiar cu opt, care merge foarte bine?!

Tolănită pe canapeluță, Emma răspundea cît se poate de liniștit:

— Ei, doamnă, destul! Destul!

Cealaltă o cicăleu înainte, prezicîndu-i c-o să sfîrșească la azil. De altfel, Bovary era de vină. Bine că a făgăduit să anuleze procura.

— Cum?

— A! Mi-a jurat, continuă bătrîna.

Emma deschise fereastra, îl chema pe Charles, și bietul om fu nevoit să mărturisească promisiunea smulsă de maică-sa.

Emma dispăru, apoi se-ntoarse repede, întinzîndu-i foarte mîndră o coală de hîrtie.

— Mulțumesc, spuse bătrîna.

Și aruncă procura în foc.

Emma începu să rîdă într-una, strident, în hohote; avea o criză de nervi.

— Ah! Doamne! strigă Charles, Eh, și tu procedezi rău! Vii să-i faci scene.

Ridicînd din umeri, mama lui pretindea *că toate astea erau fasoane.*

Dar, revoltat și el de data asta, Charles luă apărarea soției, așa că doamna Bovary-mama vru să plece. Plecă chiar a doua zi, și cum Charles căuta s-o oprească, ea, din prag, îi spuse:

— Nu! Nu! O iubești mai mult decît pe mine și ai dreptate, așa trebuie. De altfel, atîta pagubă! Ai să

vezi !... Sănătate !... Fiindcă nu sînt dispusă să mai vin să-i fac scene, cum mi-ai spus.

Cu toată plecarea bătrînei, Charles nu rămase mai puțin plouat față de Emma, care nu-și ascundea de loc ciuda pe care-o avea împotriva lui pentru că nu avusese încredere în ea ; s-a lăsat mult rugată pînă ce-a consimțit să primească altă procură, și merse chiar el cu dînsa la domnul Guillaumin, să-i ceară să facă alta, exact la fel.

— Înțeleg foarte bine asta, zise notarul ; un om de știință nu poate să se încurce cu toate fleacurile de fiecare zi.

Charles se simți ușurat auzind cugetarea asta lingușitoare, care dădea slăbiciunii lui aparențele măgulitoare ale unei preocupări superioare.

Ce dezlănțuire, joia următoare, la hotel, în odaia lor, cu Léon ! Emma rise, plînse, cînta, dansă, ceru să-i aducă siropuri la gheață, vru să fumeze ; lui i se păru nebunatică, dar adorabilă, minunat de frumoasă.

Nu știu ce reacție a întregii ei ființe o împingea tot mai mult să guste plăcerile vieții. Ajunsese să se supere de orice, să fie lacomă și desfrînată ; se plimba cu el pe stradă, cu capul sus, și cum spunea ea, fără teamă de-a se compromite. Totuși, uneori Emma tresărea la gîndul că s-ar putea să-l întîlnească pe Rodolphe ; i se părea că, deși se despărțiseră pentru totdeauna, nu scăpase cu totul de sub influența lui.

Într-o seară nu se mai înapoie la Yonville. Charles își pierdu capul, și mica Berthe, nevoind să se culce fără mama ei, plîngea din răsputeri. Justin ieșise să hoinărească pe drum, domnul Homais plecase și el de la farmacie.

În sfîrșit, pe la ora 11, nemaiputînd sta locului, Charles înhămă calul la brișcă, sări în ea, dădu bice, și pe la 2 dimineața sosi la „Crucea roșie". Nimeni. Se gîndi că poate o văzuse secretarul ; dar unde locuia ? Din fericire, Charles își aminti adresa patronului. Dădu fuga la el.

Începea să se crape de ziuă. Deasupra unei uși zări o firmă de notar ; bătu. Fără să deschidă, cineva îi strigă

adresa cerută, adăugind o mulțime de ocări cu privire la cei ce deranjau lumea în toiul nopții.

Casa în care locuia secretarul nu avea nici sonerie, nici clopoțel, nici portar. Charles începu să bată tare, cu pumnii, în obloane. Din întîmplare, trecu pe acolo un gardian de noapte ; atunci se temu și plecă.

„Am înnebunit, își spunea el ; fără îndoială că o fi fost oprită la masă la domnul Lormeaux".

Familia Lormeaux nu mai stătea în Rouen.

— O fi rămas s-o îngrijească pe doamna Dubreuil. Ei, doamna Dubreuil e moartă de zece luni !... Dar atunci unde e ?

Îi veni o idee. Intră într-o cafenea și ceru *Anuarul* ; căută repede numele domnișoarei Lempereur, care stătea în strada Renelle-des-Maroquinier, nr. 74.

Cum intră în strada asta, apăru Emma în celălalt capăt ; mai mult se aruncă asupra ei decît o îmbrățișă, exclamînd :

— De ce n-ai venit ieri ?

— Mi-a fost rău.

— Ce-ai avut ?... Unde ?... Cum ?...

Ea-și trecu mîna pe frunte și răspunse :

— La domnișoara Lempereur.

— Eram sigur. Acolo mă duceam.

— Oh, nu-i nevoie, zise Emma. Chiar acum a ieșit, dar altădată fii liniștit. Înseamnă că nu mai sînt liberă, înțelegi, dacă știu că cea mai mică întîrziere te tulbură atîta.

În felul acesta își lua dreptul de a nu mai fi stingherită în întîlnirile ei. Și profită de el, în toată voia și din plin. Cînd îi venea pofta să-l vadă pe Léon, pleca sub orice pretext, și cum el n-o aștepta în ziua aceea, se ducea să-l caute la birou.

La început asta a fost o mare fericire ; dar curînd Léon nu-i mai ascunse că patronul se plîngea foarte mult de absențele lui repetate.

— Ei, fleacuri ! Hai, vino, îi spunea ea.

Și Léon o ștergea de la birou.

Emma-i ceru să se îmbrace în negru și să lase să-i crească o muscă sub buza de jos, ca să semene cu por-

tretele lui Ludovic al XIII-lea. Voi să-i vadă locuința; o găsi așa și-așa; Léon se înroși, Emma nu băgă de seamă; pe urmă-l sfătui să cumpere niște perdele la fel cu ale ei și, cum Léon îi spunea că asta costă scump, Emma îi răspunse rizînd:

— Ha! Ha! Tare mai ții la bănișorii tăi!

De cîte ori se vedeau, Léon trebuia să-i istorisească tot ce făcuse de la ultima întîlnire. Ceru să-i facă versuri, versuri pentru ea, o *bucată de dragoste*, dedicată ei Léon nu izbuti în nici un chip să găsească rima la cel de-al doilea vers, așa că, în cele din urmă, copie un sonet dintr-un album.

N-o făcu atît din vanitate, cît pentru ai fi plac. Nu-i discuta ideile: îi împlinea toate gusturile; ajunsese mai mult el amanta Emmei decît ea a lui. Emma spunea vorbe duioase cu sărutări, care-i răscoleau sufletul. De unde învățase ea desfrîul acesta, atît de profund și de subtil, că era aproape imaterial?

Cînd se ducea s-o vadă pe Emma, Léon lua masa de multe ori la farmacist, și se crezu dator, din politețe, să-l poftească și el la rîndul lui.

— Bucuros! îi răspunse domnul Homais; de altfel, trebuie să mă dezmorțesc eși eu puțin, că prea m-am împotmolit aici. O să mergem la un spectacol, la un restaurant, o să facem nebunii.

— Ah! Halal prieteni! ciripi duios doamna Homais înfricoșată de primejdiile nelămurite pe care era gata să le înfrunte.

— Dar bine, ce, nu găsești că-mi ruinez destul sănătatea trăind necontenit printre emanațiile din farmacie?! De altfel, așa-s femeile, după ce sînt geloase pe știință, pe urmă se mai și împotrivesc să ai și tu cele mai legitime distracții. Dar n-are a face, contează pe mine; în una din zilele astea pic la Rouen, să batem la tălpi ceva *bișțari*!

Altădată, spițerul s-ar fi ferit de-o asemenea expresie; dar acum făcea pe crainicul și pe paznicul, ceea

ce găsea că-i de-un bun-gust nemaipomenit, și, ca și vecina lui, doamna Bovary, îl întreba pe Léon, foarte curios, despre moravurile din capitală, ba chiar vorbea argo, ca să ia piuitul... burghezilor, spunînd : *turne, bazar, chicandard, Breda-street* și *Je me la casse* [1], în loc de : M-am dus.

Așadar într-o joi Emma fu surprinsă să dea în bucătăria de la „Leul de aur" peste domnul Homais, îmbrăcat de drum, adică într-o manta verde, pe care nimeni n-o mai văzuse, ținînd într-o mînă un geamantan, iar în ecalaltă sacul împlinit pentru picioare de la farmacie. Nu spusese la nimeni că are de gînd să plece, de teamă să nu se alarmeze clienții de lipsa lui.

Gîndul de a revedea locurile în care-și petrecuse tinerețea îl îmbăta fără îndoială, căci, cît ținu drumul, nu mai tăcu din gură ; pe urmă, abia ajuns, sări repede din trăsură și porni în căutarea lui Léon ; oricît se împotrivi secretarul, domnul Homais îl luă pe sus la marea cafenea „Normandie", unde intră foarte țanțoș, cu pălăria pe cap, găsind că prea miroase a provincial dacă ți-o scoți într-un local public.

Emma îl aștepta pe Léon trei sferturi de ceas. În cele din urmă alergă la biroul lui și, pierdută în tot felul de presupuneri, învinuindu-l de indiferență și reproșîndu-și slăbiciunea, stătu toată după-amiaza cu fruntea lipită de geam.

La ora 2, Léon și farmacistul mai erau încă la masă, față în față. Sala cea mare se golea ; coșul sobei, în formă de palmier, își arcuia spre tavanul înalt ramurile lui aurite ; și, lîngă ei, în dosul vitrinei, în plin soare, o mică fîntînă arteziană plescăia într-un bazin de marmură, în care printre creson și sparanghel, trei homari amețiți se întindeau pînă la niște prepelițe, culcate toate grămadă pe o parte.

Homais se desfăta. Cu toate că era mai amețit de luxul dimprejur decît de bunătatea mîncării, vinul de Pommard, totuși, îi biciui puțin puterile, și cînd apăru

1. În ordinea lor, aceste cuvinte înseamnă : cocioabă, bordel, filfizon, șicos, cartier de cocote la Paris, o șterg de-aici, că m-am plictisit.

omleta cu rom, începu să facă teorii necuviincioase asupra femeilor. Ceea ce-l fermeca mai presus de toate era șicul. Adora o toaletă elegantă într-un apartament bine mobilat, iar în ce privește însușirile trupești, nu disprețuia o *bucată bună*.

Léon se uita mereu la pendulă, disperat. Spițerul bea, mînca, vorbea.

— Dumneata, zise el deodată, trebuie să duci mare lipsă de femei aici la Rouen. De altfel, simpatiile dumitale nu stau departe. Și cum celălalt se înroșea : Ei, hai, fii sincer ! N-ai să-mi spui mie că la Yonville nu...

Tînărul îndrugă ceva.

— La doamna Bovary nu făceai curte ?...

— Cui ?

— Fetei în casă !

Nu o spunea în glumă ; dar vanitatea trecînd peste orice prudență, fără să vrea, Léon protestă. De altfel, nu-i plăceau decît femeile brune.

— Asta-i și părerea mea, zise farmacistul. Au mai mult temperament.

Și aplecîndu-se la urechea prietenului său, îi comunică semnele după care se cunoștea dacă o femeie are temperament. Se avîntă chiar, în treacăt, în considerații etnografice : nemțoaica era, după el, cu toane ; franțuzoaica — desfrînată ; italianca — pasionată.

— Dar negresele ? întrebă secretarul.

— Fantezie de artist..., zise Homais. Băiete, două pahărele !

— Plecăm ? spuse în cele din urmă Léon, pierzîndu-și răbdarea.

— *Yes*.

Dar înainte de a pleca, ținu să-l vadă pe patronul localului și-l felicită.

După asta, ca să fie sigur, Léon pretextă că are treabă.

— Ei, merg și eu cu dumneata ! zise Homais.

Și, tot coborînd străzile împreună, îi vorbea de nevastă-sa, de copii, de viitorul lor, de farmacie, istorisindu-i în ce hal de decădere era altădată și la ce grad de perfecțiune o ridicase.

Ajuns în fața hotelului „Boulogne", Léon îl lăsă brusc, dădu buzna pe scări și-și găsi amanta în culmea agitației.

Cînd auzi de farmacist, sări ca rasă. Léon totuși îi aducea o mulțime de agumente temeinice ; n-avea nici o vină. Ce, ea nu-l cunoștea pe domnul Homais ? Cum putea să creadă că preferă să stea cu farmacistul ? Dar Emma îi întorce aspatele ; Léon o apucă de mînă ; și, căzînd în genunchi, o cuprinse de mijloc cu amîndouă brațele, într-o atitudine galeșă, plină de dorințe pătimașe și de implorare.

Emma stătea în picoare ; ochii ei mari, scăpărărători îl priveau cu seriozitate și aproape înfricoșător. Apoi lacrimile îi întunecă, pleoapele lor trandafirii se lăsară în jos ; Emma îi întinse mîinile, și Léon le ducea la gură, cînd intră un servitor, spunînd că-l caută cineva pe domnul.

— Ai să te-ntorci ? întrebă ea.

— Da.

— Dar cînd ?

— Imediat.

— Asta-i un „truc", zise farmacistul cum îl zări pe Léon. Am vrut să curm această vizită, care mi s-a părut că te stinjenește. Haidem la Bridoux, să luăm un pahar de miș-maș.

Léon se jură că trebuie să se întoarcă la birou. Spițerul începu atunci să facă glume pe seama hîrțoagelor și a procedurilor.

— Mai lasă-l puțin pe Cujas și pe Bar tholo, ce dracu ! Cine te oprește ? Curaj ! Haidem la Bridoux : o să-i vezi ciinele. Ciudat ciine !.

Și cum secretarul o ținea mereu pe-a lui :

— Merg și eu la birou. O să citesc un ziar așteptîndu-te, sau o să răsfoiesc un cod.

Zăpăcit de furia Emmei, de vorbăria domnului Homais și poate fiindcă dejunul îi căzuse greu, Léon stătea nehotărît și ca vrăjit de farmacistul care tot repeta :

— Haidem la Bridoux ! E la doi pași, în strada Mapalu.

Atunci, din lașitate, din prostie, din acel sentiment neînțeles care ne tîrăște spre actele cele mai antipatice,

se lăsă dus la Bridoux, şi-l găsiră în curticica lui supraveghind trei băieţi, care gîfîiau învîrtind roata mare a unei maşini de făcut sifon. Homais le dădu sfaturi; îl sărută pe Bridoux; apoi băură un miş-maş. De douăzeci de ori Léon vru să plece, dar celălalt îl oprea apucîndu-l de braţ şi zicîndu-i:

— Plec şi eu acuşi! O să mergem la *Fanal de Rouen*, să-i vedem pe domnii de-acolo, să te prezint lui Thomassin.

Léon scăpă totuşi de dînsul şi o luă la goană spre hotel. Emma nu mai era acolo.

Plecase chiar atunci, disperată. Nu-l mai putea suferi acum. Să nu vină la întîlnire cînd îşi dăduse cuvîntul, i se părea o insultă, şi mai căuta şi alte motive ca să se îndepărteze de el; găsea că nu-i în stare de un act de eroism, că-i slab, banal, mai moale ca o femeie, şi, pe deasupra, zgîrcit şi fricos.

Mai apoi, liniştindu-se, găsi în cele din urmă că, fără îndoială, îl calomniase. Dar ponegrirea celor pe care tot îi mai iubim ne îndepărtează puţin de ei. De idolii nu trebuie să te-atingi, că-ţi rămîne poleiala pe mîini.

Ajunseră să vorbească mai des de lucruri străine de dragostea lor; şi în scrisorile pe care Emma i le trimetea era vorba de flori, de versuri, de lună şi de stele, ieşiri naive ale unei pasiuni domolite, care încerca să învioreze, alergînd la ajutoare din afară. Se hotărâ într-una ca la întîlnirea viitoare să fie foarte fericită; dar după întîlnire îşi mărturisea singură că nu simţise nimic deosebit. Dezamăgirea asta se ştergea repede în faţa unei noi speranţe, şi Emma se întorcea la el mai înflăcărată, mai însetată. Se dezbrăca cu mişcări repezi, smulgînd şiretul subţire al corsetului, ce şuiera în jurul şoldurilor ei ca o viperă care lunecă. Se ducea în vîrful picioarelor goale să mai vadă o dată dacă uşa era încuiată, apoi dintr-o singură mişcare lăsa să cadă, de-a valma, toate veşmintele de pe ea; şi, palidă, fără să scoată o vorbă, serioasă, i se arunca la piept, străbătută de un prelung fior.

Totuşi, pe fruntea aceea îmbrobonată de picături reci, pe buzele acelea care îngînau ceva, în privirile acelea ră-

tăcite, în strînsoarea acelor braţe era ceva nefiresc, jalnic şi nedesluşit, care se furişa parcă între ei pe nesimţite, ca şi cum ar fi voit să-i despartă.

Nu îndrăznea să-i pună nici o întrebare ; dar dîndu-şi seama cîtă experienţă avea, îşi spunea că trebuie să fi trecut în viaţa ei prin toate încercările suferinţei şi ale plăcerii. Ceea ce îl încînta altădată îl îngrozea puţin acum. De altfel, se revolta la gîndul că, zi cu zi, îi absoarbe tot mai mult personalitatea. Nu-i putea ierta această victorie nedezminţită. Se silea chiar să n-o iubească atît de mult ; dar, pe urmă, cum îi auzea scîrţîitul botinelor, se simţea las, ca beţivii cînd văd o băutură tare.

Ce-i drept, Emma-l copleşea întotdeauna cu tot felul de drăgălăşenii, de la rafinamentele felurilor de mîncare pînă la cochetăria cu care se îmbrăca şi la duioşia cu care se uita la el. Aducea în sîn trandafiri de la Yonville şi i-i arunca în obraz, se arăta grijulie de sănătatea lui, îl sfătuia cum să se poarte, şi, ca să-l ţină şi mai mult cu speranţa că poate cerul se va amesteca, îi puse la gît o iconiţă a Sfintei Feciore. Şi ca o mamă virtuoasă, se interesa ce fel de prieteni are. Îi spunea :

— Nu-i mai vedea, nu ieşi, nu te gîndi decît la noi ; iubeşte-mă !

Ar fi voit să ştie tot ce face, şi-i veni în minte să-l urmărească pe stradă. În preajma hotelului era totdeauna un fel de vagabond care se dădea pe lîngă călători şi care n-ar fi şovăit să... Dar mîndria ei se revoltă.

„Ei şi ? N-are decît să mă înşele, puţin îmi pasă ! Parcă ţin la asta ?“

Într-o zi, cînd se despărţiseră devreme şi ea se-ntorcea singură pe bulevard, zări zidurile mănăstirii la care învăţase şi se aşeză pe-o bancă la umbra ulmilor. Ce linişte era pe vremea aceea ! Cît de mult invidia sentimentele de dragoste cu neputinţă de pus în vorbe, pe care încerca, din cărţi, să şi le închipuie.

Primele luni de căsătorie, plimbările călare prin pădure, vicontele cu care a dansat, Lagardy cîntînd, totul se perindă prin faţa ochilor ei... Şi Léon i se păru deodată tot aşa de departe ca şi ceilalţi.

„Totuşi, îl iubesc !“ îşi spunea ea.

Oricum, nu era fericită, nu fusese niciodată. De unde venea oare această insuficență a vieții, putrezirea asta bruscă a tuturor lucrurilor pe care căuta să se sprijine ?... Dar dacă exista pe undeva un suflet tare și frumos, o fire aleasă, totodată exaltată și fină, o inimă de poet în chip de înger, liră cu coarde de bronz, înălțind spre cer elegiace poeme nupțiale, atunci de ce nu l-ar găsi din întîmplare ? O ! Cît era de imposibil ! De altfel, nimic nu făcea să te obosești căutînd ; totul era numai minciună ! Fiecare zîmbet ascundea un căscat de plictiseală, fiecare bucurie — un blestem, orice plăcere — dezgustul de ea, și cele mai fierbinți sărutări nu-ți lăsau pe buze decît pofta neimplinită a unei voluptăți și mai mari.

Un geamăt metalic se tîrî în văzduh, și clopotul mănăstirii bătu de patru ori. Ora 4 ! Și parcă stătea acolo, pe bancă, de-o veșnicie. Dar patimi fără sfîrșit pot încăpea într-o clipă, așa cum încape o mulțime pe un locușor.

Emma trăia gîndindu-se numai la ale ei și nu se preocupa de bani mai mult decît o arhiducească.

O dată totuși intră la dînsa un om sărăcăcios îmbrăcat, rumen la față și chel, spunînd că-i trimis de domnul Vinçart din Rouen. Scoase acele cu care prinsese buzunarul lateral al lungii lui redingote verzi, le înfipse în mînecă și-i întinse politicos o hîrtie.

Era o poliță de șapte sute de franci, semnată de ea, și pe care Lheureux, cu toată îăgăduiala, o girase lui Vinçart.

Emma trimsie servitoarea să-l cheme. Nu putea să vină.

Atunci, necunoscutul, care rămăsese în picioare aruncînd în dreapta și în stînga priviri iscoditoare, ascunse de niște lungi sprîncene blonde, întrebă cu un aer nevinovat :

— Ce răspuns să duc domnului Vinçart ?

— Ei bine, răspunse Emma, spuneți-i... că n-am... pe săptămîna viitoare... Să aștepte... da, săptămîna viitoare.

Și cetățeanul plecă fără să scoată o vorbă.

Dar a doua zi, la amiază, primi protestul poliței, și cînd văzu hîrtia timbrată, pe care apărea de mai multe ori și cu litere mari : „Maestrul Hareng, portărel din

Buchy*, se înspăimîntă atît de tare, încît alergă degrabă la negustorul de stofe.

Îl găsi în prăvălie, legînd cu sfoară un pachet.

— Plecăciune ! spuse el. Sînt al dumneavoastră. Lheureux își căută mai departe de treaba lui, ajutat de o fetiță de vreo 13 ani, cam cocoșată, și care făcea și pe băiatul de prăvălie, și pe bucătăreasa.

Pe urmă, bocănind cu saboții pe podelele prăvăliei, urcă, luînd-o înaintea doamnei, la etajul întîi, unde pe un birou mare din lemn de brad, se aflau cîteva registre, peste care trecea de-a curmezișul, încuindu-le, o bară de fier cu lacăt la capăt. La perete, sub niște cupoane de stambă, de-abia se vedea o casă de fier atît de mare, că trebuie să fi avut în ea altceva decît polițe și bani. Într-adevăr, domnul Lheureux împrumuta bani pe amanet, și acolo pusese lanțul de aur al doamnei Bovary, ca și cerceii sărmanului moș Tellier, care, silit în cele din urmă să-i vîndă, cumpărase la Quincampoix o biată băcănioară, unde se stingea de troahna de care suferea, printre luminările mai puțin galbene decît arăta el la față.

Lheureux se așeză în fotoliul lui larg de paie, zicînd :

— Ce mai nou ?

— Uite !

Și-i arătă hîrtia.

— Ei bine, ce pot eu să fac ?

Atunci, ea se-nfurie, aducîndu-i aminte că și-a dat cuvîntul să nu-i pună în circulație polițele. El recunoscu.

— Dar și eu am fost nevoit ; mi-ajunsese cuțitul la os.

— Și-acum ce-o să se întîmple ? zise ea.

— O, foarte simplu : tribunalul dă o sentință, și pe urmă sechestru... *și cu asta, gata !*

Emma se stăpînea să nu dea în el. Îl întrebă, în șoaptă, dacă nu era chip să-l potolească pe domnul Vinçart.

— Ei da ! să-l potolești pe Vinçart ! Se vede că nu-l cunoașteți de loc. E mai cumplit decît un arab !

Totuși, domnul Lheureux trebuia să se amestece.

— Ascultați, vă rog ! Mi se pare că pînă acum am fost destul de bun cu dumneavoastră. Și, deschizînd un registru : Poftim ! Apoi, trecînd degetul pe pagină : Uitați-vă... uitați-vă... La 3 august, două sute de franci... La 17 iunie,

o sută cincizeci... la 23 martie, patruzeci și șase... În aprilie...

Se opri, ca și cum s-ar fi temut să nu facă vreo prostie.

— Și nu mai pun la socoteală poliţele semnate de domnul, una de șapte sute de franci, alta de trei sute! Cît despre micile avansuri ce v-am dat, despre dobinzi, astea nu se mai isprăvesc, nici nu te mai poţi descurca în ele. Nu mă mai amestec!

Ea plîngea; îi spuse chiar „bunul meu domn Lheureux". Dar el arunca mereu vina pe „dulăul acela de Vinçart". De altfel, el nu avea un ban, nimeni acum nu-i mai plătea, toţi îl jecmăneau; un biet negustoraș ca dînsul de unde să dea avansuri?

Emma tăcea; și domnul Lheureux, care tot ronţăia penele tocului, fu îngrijorat desigur de tăcerea ei, căci adăugă:

— Cel puţin, dacă într-una din zilele astea aș încasa ceva... aș putea...

— De altfel, spuse ea, de îndată ce restul de la Braneville...

— Cum?

Și, aflînd că Langlois nu plătise încă, păru foarte surprins. Apoi, cu o voce mieroasă;

— Și ziceaţi că ne putem înţelege?

— O! Cum veţi voi!

Atunci el închise ochii ca să se gîndească, scrise cîteva cifre și, declarînd că o să-i vină tare greu, că afacerea era foarte riscantă și că singera, adică patru poliţe de două sute cincizeci de franci fiecare, cu scadenţe din lună în lună.

— Numai de-ar vrea Vinçart să m-asculte! De altfel, s-a făcut! Eu nu șovăi, sînt om dintr-o bucată!

Îi arătă apoi în treacăt mai multe noutăţi, dar din care nici una, după părerea lui, nu făcea pentru doamna.

— Cînd mă gîndesc că, uite, rochia asta costă treizeci și cinci de bani metrul, și-i garantată că nu iese la spălat! Și lumea se bate după ea! Vă închipuiţi desigur că nu i se spune ce fel de marfă e! Lheureux voia ca prin mărturisirea acestei pungășii faţă de alţii s-o convingă pe Emma de cinstea lui.

Pe urmă o chemă înapoi să-i arate trei coți de dantelă, pe care-o găsise de curînd la o *desfacere*.

— Nu-i așa că-i frumoasă? spunea Lheureux. E foarte căutată acum, pentru pus pe spătarele fotoliilor; e la modă.

Apoi, mai iute ca un scamator, înveli dantelele într-o hîrtie albastră și i le puse Emmei în mînă.

— Cel puțin, să știu...

— Ei, mai tîrziu, îi răspunse el, întorcîndu-i spatele.

Chiar în seara aceea îl făcu pe Bovary să-i scrie mamei lui să le trimită cît mai de grabă tot restul moștenirii. Soacră-sa răspunse că nu mai rămînea, în afară de Barneville, o rentă de o mie opt sute de franci, pe care le-o va trimite regulat.

Atunci doamna trimise conturile de onorariu la doi-trei clienți, și în curînd folosi din plin acest mijloc, care îi reușea... Avea totdeauna grijă să adauge într-un post-scriptum: „Nu-i spuneți nimic soțului meu, știți cît e de mîndru... Scuzați-mă... A dumneavoastră...".

Cîțiva reclamară, dar Emma le dosi răspunsurile.

Ca să facă rost de bani, începu să-și vîndă mănuși vechi, pălării vechi, fier vechi; și se tocmea aprig, sîngele ei de țărancă îmboldind-o la cîștig. Apoi, de cîte ori se va duce la oraș, va tîrgui tot felul de fleacuri de ocazie, pe care domnul Lheureux, în lipsă de altele, i le va lua cu siguranță. Își cumpără pene de struț, porțelanuri chinezești și scrinuri; se împrumuta de la Félicité, de la doamna Lefrançois, de la hangița de la „Crucea roșie" și de la toată lumea, de oriunde. Cu banii pe care, în sfîrșit, îi primi de la Barneville, plăti două polițe, ceilalți o mie cinic sute de franci irosindu-i. Făcu alte datorii, și tot așa mereu.

Cîteodată, ce-i drept, căuta să facă socotelile, dar atunci descoperea niște lucruri atît de enorme, că nu-i venea a crede. Atunci, o lua de la capăt, se încurca îndată, lăsa totul baltă și nu se mai gîndea la ele.

Acuma casa era tristă de tot. Vedeai ieșind furnizori furioși. Vedeai batiste aruncate pe sobă; iar micuța Berthe, spre marea indignare a doamnei Homais, umbla cu ciorapii rupți. Dacă Charles încerca, sfios să spună ceva, Emma-i răspundea, repezindu-l, că nu-i vina ei!

De ce aceste ieșiri ? Charles credea că totul venea din vechea ei boală de nervi ; și, făcîndu-și reproșuri că a luat infirmitățile ei drept cusururi, se învinuia de egoism, avea poftă să se ducă la ea s-o sărute.

„A, nu, își zicea, aș plictisi-o !"

Și nu se mai ducea.

Seara, după masă, se plimba singur prin grădină, o lua pe micuța Berthe pe genunchi, și, descizînd jurnalul medical, încerca s-o învețe a citi. Fetița, care nu învăța niciodată, deschidea îndată niște ochi mari și triști și se porneа pe plîns. Atunci o alinta, se ducea să-i aducă apă cu stropitoarea, ca să-i facă rîulețe pe nisip, sau rupea crenguțe de lemnul-ciinelui, ca să planteze pomi în straturi, ceea ce nu strica cine știe ce grădinii năpădite de buruieni ; îi datora leafa pe atîtea zile lui Lestiboudois ! Pe urmă fetiței îi era frig și o chema pe maică-sa.

— Cheamă-ți bona, spunea Charles. Știi foarte bine, draga mea, că mama ta nu vrea să fie deranjată.

Venea toamna, și frunzele începeau să cadă, ca acum doi ani, cînd era bolnavă ! Oare cînd or să se isprăvească toate astea ? !... Și Charles continua să se plimbe cu mîinile la spate.

Doamna era în odaia ei. Nimeni nu intra acolo. Stătea cît e ziua de mare, toropită, cu te miri-ce pe ea, și, din cînd în cînd, punea să afume cu niște călugărași din cei cu care se afumă în seraiuri, cumpărați la Rouen, din prăvălioara unui algerian. Pentru ca să nu-l aibă noaptea lîngă ea pe bărbatul acela care dormea, ajunse ca prin tot felul de mofturi să-l surghiunească la etajul al doilea, iar ea citea pînă la ziuă tot felul de cărți năstrușnice, în care erau poze cu orgii și scene sîngeroase. Cîteodată o apuca spaima și țipa. Charles venea repede.

— Ah, pleacă ! îi spune ea.

Sau, altădată, mistuită și mai tare de acea flacără lăuntrică pe care o aținta adulterul, cu răsuflarea tăiată, zguduită, toată numai dorințe, deschidea fereastra, trăgea adînc în piept aerul rece, își răsfira în vînt părul prea greu și, uitîndu-se la stele, visa la dragostea unui prinț. Se gîndea la el, la Léon. Ar fi dat atunci orice pentru una singură din întîlnirile acelea care o potoleau.

Întîlnirile erau pentru dînsa zile de sărbătoare. Le voia strălucitoare! Și cînd Léon nu putea face față singur cheltuielilor, plătea ea, cu dărnicie, tot ce era în plus lucru care se întîmpla aproape totdeauna. Léon încerca s-o facă să înțeleagă că s-ar simți tot așa de bine și în altă parte, în vreun hotel mai modest, dar Emma nici nu voia să audă.

Într-o zi, scoase din geanta ei șase linguriță de argint suflat cu aur (era darul de nuntă al lui moș Rouault), rugîndu-l să le ducă îndată să le pună în numele ei la Muntele de Pietate; și Léon se supuse, cu toate că treaba asta nu-i plăcu. Se temea să nu se compromită.

După asta, gîndindu-se mai bine, găsi că amanta lui avea apucături stranii și că poate aveau dreptate cînd voiau să-l scape de ea.

Într-adevăr ,cineva trimisese mamei lui o lungă scrisoare anonimă, prin care o înștiința că băiatul ei *se pierdea cu o femeie măritată;* și femeia asta cumsecade, întrezărind veșnica speritoare a familiilor, adică vapoiroasa creatură primejdioasă, sirena, monstrul care sălășuiește ca o arătare în adîncurile dragostei, îi scrise de îndată domnului Dubocage, maestrului și patronului lui Léon, care avu o atitudine desăvîrșită în această problemă. Vorbi cu dînsul trei sferturi de oră, căutînd să-i deschidă ochii și să-i arate prăpastia în care se arunca. O legătură ca asta ar fi mai tîrziu dăunătoare biroului său. Îl implora să o rupă, și dacă nu făcea acest sacrificiu în propriul său interes, să-l facă cel puțin pentru el, Dubocage!

În cele din urmă, Léon jurase să n-o mai vadă pe Emma; și regreta că nu-și respectase făgăduiala, ținînd seamă de toate bîrfelile și încurcăturile pe care femeia asta putea să le mai atragă asupră-i, fără a mai pune la socoteală glumele pe care le făceau camarazii lui, dimineața, în jurul sobei. De altfel, avea să ajungă prim-secretar; era timpul să fie serios. Așa că renunță la flaut, la sentimentele exaltate, la imaginație; căci orice burghez, în înflăcărarea tinereții sale, fie numai și o zi, sau o clipă, s-a crezut în stare de pasiuni nestăvilite, de fapte măreție. Cel din urmă destrăbălat a visat sul-

tane ; fiecare notar public poartă în el rămășițele unui poet.

Se plictisea acum de cîte ori Emma izbucnea deodată în plîns la pieptul lui ; și inima, ca acei oameni care nu pot îndura decît o anumită doză de muzică, îi ațipea nepăsătoare în larma tumultoasă a unei iubiri, ale cărei gîngășii nu le mai simțea.

Prea se cunoștea pentru a mai avea acele extaze ale posesiunii care însutesc bucuria. Emma era tot atît de scîrbită de dînsul, pe cît era Léon obosit de ea. Regăsea în adulter tot ce era searbăd în căsnicie.

Dar cum să scapi ? Și apoi, oricît se simțea de umilită de josnicia unei asfel de fericiri, ținea la ea din obișnuință sau din ticăloșie ; și în fiecare zi se înverșuna și mai mult, secînd orice fericire, tocmai fiindcă o voia mai mare. Îl învinovățea pe Léon de speranțele ei dezamăgite, ca și cum el ar fi trădat-o ; și chiar ea dorea o catastrofă care să-i despartă, de vreme ce nu avea curajul de a se hotărî.

Continua totuși să-i scrie scrisori de dragoste ca și înainte, cu ideea că trebuie să-i scrie mereu amantului ei.

Dar, scriind, Emma simțea un alt bărbat, o fantomă alcătuită din amintirile ei cele mai înflăcărate, din lecturile cele mai frumoase, din dorințele cele mai puternice ; și, pînă la urmă, devenea atît de real și ușor de atins, că se-nfiora înmărmurită, fără să și-l poată totuși închipui limpede, atît de mult se pierdea, ca un zeu, în bogăția însușirilor sale. Îl vedea în ținuturi albăstrii, în care scări de mătase se leagănă la balcoane în boarea florilor, în lumina lunii. Îl simțea alături de ea, trebuia să vină, să o răsplătească cu totul, într-un sărut. După asta cădea iar din visurile ei, istovită, căci aceste porniri de dragoste nelămurită o oboseau mai mult decît cele mai mari orgii.

Simțea acum o necurmată sfîrșeală în tot trupul. Adesea, chiar, Emma primea somații, hîrtii timbrate la care de-abia se uita. Ar fi vrut să nu mai trăiască sau să doarmă într-una.

În ziua de lăsata secului nu se întoarse la Yonville ; seara se duse la bal mascat. Își puse un pantalon de catifea și ciorapi roșii, o perucă cu fiong și o lanternă ve-

neţiană la ureche. Ţopăi toată noapte în sunetul furios al tromboanelor; se făcea cerc în jurul ei, iar dimineaţa se pomeni sub coloanele din faţa teatrului, printre cinci-şase măşti, fete vesele sau mateloţi, camarazi de-ai lui Léon, care puneau la cale un supeu.

Cafenelele dimprejur erau ticsite. Dădură în port peste un restaurant din cele mai mediocre, al cărui patron le deschise o odăiţă la etajul al patrulea.

Bărbaţii şuşotiră într-un colţ, înţelegîndu-se fără îndoială cine să plătească. Unul era secretar de notar, doi erau medicinişti, iar celălalt, funcţionar; ce mai societate pentru ea! Cît despre femei, Emma îşi dădu seama imediat, după cum vorbeau, că aproape toate trebuiau să fie de ultima teapă. Atunci începu să-i fie frică, îşi trase scaunul mai înapoi şi-şi lăsă ochii în pămînt.

Ceilalţi se puseră pe mîncat; ea nu se-atinsese de nimic; simţea arzîndu-i fruntea, înţepături în pleoape şi ca un sloi de gheaţă de-a lungul trupului. Îi mai răsunau în cap scîndurile podelei din sala de bal, săltînd încă sub bătaia ritmică a miilor de picioare care dănţuiau. Pe urmă, mirosul de punch şi fumul de ţigară o ameţiră. Îi veni rău; o duseră la fereastră.

Începea să se crape de ziuă, şi o pată mare, purpurie, se întindea pe cerul palid spre Sainte-Catherine. Riul plumburiu se înfiora în bătaia vîntului: pe poduri nu mai era nimeni; se stingeau felinarele.

Între timp îşi veni în fire şi începu să se gîndească la Berthe, care dormea acolo, departe, în camera bonei. Dar trecu o căruţă plină de şine lungi, sunînd asurzitor a fierăriei.

O şterse brusc, se descotorosi de costum, îi spuse lui Léon că trebuia să se întoarcă acasă şi, în sfîrşit, rămase singură la hotel „Boulogne". Nu mai putea suferi nimic, nici pe ea însăşi. Ar fi vrut, ca o pasăre care-a scăpat, să se ducă să înceapă o viaţă nouă, undeva, foarte departe, în limpezimea văzduhului.

Ieşi, străbătu bulevardul, piaţa Cauchoise şi periferia, pînă la o stradă deschisă de-a lungul unor grădini. Mergea repede; aerul de-afară o liniştea, şi, încetul cu încetul, chipurile mulţimii, măştile, cadrilurile, policandre-

le, supeul, femeile acelea, totul pierea ca o ceaţă dusă de vînt. Apoi, întorcînd-se la „Crucea roşie", se aruncă pe pat, în odăiţa ei de la al doilea cat, în care erau atîrnate nişte litografii cu *La tour de Nesle*. La ora 4 după amiază, Hivert o trezi.

Cînd ajunse acasă, Félicité îi arătă în spatele pendulei o hîrtie cenuşie. Emma citi :

„În baza sentinţei judecătoreşti învestite cu formula executorie..."

Ce sentinţă judecătorească ? În ajun i se lăsase într-adevăr o altă hîrtie, de care nu ştia nimic, şi de aceea rămase trăsnită citind:

„În numele regelui, a legii şi a justiţiei, doamnei Bovary..."

Sărind apoi mai multe rînduri, zări:

„În termen de douăzeci şi patru de ore." Ce ? !

„Să plătească întreaga sumă de opt mii de franci." Iar mai jos era chiar; „Va fi constrînsă pe orice cale legală, şi îndeosebi prin sechestru executiv asupra mobilelor şi obiectelor sale".

Ce să facă ?... În douăzeci şi patru de ore ; mîine ! Se gîndi că Lheureux vrea fără îndoială s-o mai sperie, căci dintr-o dată îşi dădu seama de toate maşinaţiile lui, de tot ce urmărea cu amabilităţile sale. Ceea ce o liniştea era chiar suma atît de exagerată.

Totuşi, cumpărînd mereu, neplătind, împrumutînd, semnînd polite şi pe urmă preschimbîndu-le cu altele care creşteau cu fiecare nouă scadenţă, ajunsese să-i constituie Lheureux un capital, pe care acesta aştepta cu nerăbdare să pună mîna ca să-l speculeze.

Emma se înfiinţă la el cu un aer degajat.

— Ştii ce mi se-ntîmplă ? E-o glumă, firească.

— Nu !

— Cum asta ?

Lheureux se-ntoarse încet spre ea şi, cu braţele încrucişate, începu :

— Ce credeai, coniţă, că eram să fiu pînă-n vecii vecilor furnizorul şi bancherul dumitale pe gratis ? Trebuie să intru-n banii mei, să fim drepţi !

Emma protestă că datoria e prea mare.

— A, ce să faci ?! A recunoscut-o tribunalul ! E o hotărîre judecătorească ! V-a fost comunicată ! De altfel, nu eu, Vinçart.

— Şi dumneata n-ai putea....

— O, absolut nimic !

— Dar... totuşi... să discutăm.

Şi Emma începu să bată cîmpii : că n-a ştiut nimic... că a venit pe neaşteptate...

— Cine e vinovat ? spuse Lheureux, schiţînd un salut ironic. În timp ce eu trag ca un bou, dumneata te ţii de petreceri.

— Ştii ? Fără morală !

— Nu strică niciodată, îi întoarse el vorba.

Emma deveni laşă ; începu să-l implore ba chiar îşi puse frumoasa mînă albă şi lungă pe genunchiul negustorului.

— Dar lasă-mă ! S-ar zice că vrei să mă ispiteşti !

— Eşti un nemernic ! strigă ea.

— O ! O ! Ce te-ai mai pornit ! exclamă el rizînd.

— Am să arăt eu cine eşti ! Am să-i spun bărbatului meu...

— Ei bine, şi eu am ceva de arătat soţului dumitale !

Şi Lheureux scoase din casa de fier o chitanţă de o mie opt sute de franci, pe care i-o dăduse Emma cînd se făcuse contul la Vinçart.

— Crezi dumneta, adăugă el, că nenorocitul ăsta n-o să înţeleagă furtişagul dumitale ?

Emma se prăbuşi, mai doborîtă decît dacă i-ar fi dat cu o măciucă în cap. Lheureux se plimba între fereastră şi birou, repetînd într-una :

— Ah ! O săi spun tot... o să-i spun tot... Se apropie apoi dînsa, şi cu un glas dulce : Ştiu că nu-i plăcut ; dar, la urma urmelor, nimeni n-a murit din asta, şi cum nu vă rămîne altceva de făcut decît să-mi daţi înapoi banii...

— Dar de unde să-i iau ? spuse Emma gesticulînd.

— Ei, ce dracu ? Cînd cineva are pretenii pe care-i ai dumneata !...

Şi se uita la ea atît de pătrunzător şi de teribil, că o trecură fiorii.

— Vă promit, zise ea, să semnez...

— Sînt sătul de semnăturile dumitale !

— Am să mai vind...

— Ei, asta-i ! zise el, ridicînd din umeri. Ce să mai vindeți, că nu mai aveți nimic.

Și strigă pe ferestruica ce da în prăvălie :

— Annette ! Nu iuta cele trei cupoane de la nr. 14.

Apăru servitoarea ; Emma pricepu și întrebă „cîți bani ar trebui ca să oprească orice urmărire".

— E prea tirziu !

— Dar dacă ți-aș aduce cîteva mii de franci, un sfert din datorie, o treime, aproape tot ?

— Nu, nu ! Zadarnic !

O împingea încet-încet spre scară.

— Te implor, domnule Lheureux, numai cîteva zile ! — Plîngea.

— Ei, asta mai trebuia ! Lacrimi !

— Mă duceți la disperare !

— Puțin îmi pasă ! zise el, trîntind ușa.

VII

A doua zi, cînd maestrul Hareng, portărelul, se prezentă la dînsa împreună cu doi martori ca să facă procesul-verbal de sechestru, Emma se ținu tare.

Începură cu cabinetul lui Bovary și nu trecură în procesul-verbal capul frenologic, care fu socotit drept *instrumentul profesional*, dar în bucătărie numărară toată tăvălăria, oalele, scaunele, luminările, iar în odaia ei de culcare, toate fleacușteiele din rafturi. Scotociră rochiile, rufele, odaia de toaletă ; și viața ei, pînă în ungherele cele mai ascunse, a fost expusă toată, în văzul celor trei oameni, ca un cadavru la autopsie.

Maestrul Hareng, strîns într-o haină neagră strîmtă, cu cravată albă și cu „supieurile" foarte întinse, repeta din cînd în cînd ;

— Îmi dați voie, doamnă ? Îmi dați voie ?

Deseori izbucnea :

— Încîntător !... Foarte drăguț !

Se apuca apoi iar de scris, muind condeiul în călimara de corn pe care-o ținea în mîna stîngă.

După ce isprăviră cu odăile, se urcară în pod.

Acolo Emma avea un pupitru în care ţinea încuiate scricorile lui Rodolphe... Trebuie să-l descuie.

— A! O corespondenţă! exclamă maestrul Hareng cu un zîmbet discret. Dar ingăduiţi-mi, vă rog, căci trebuie să mă conving dacă nu cumva cutia nu conţine şi altceva.

Şi începu să plece hîrtiile pe-o parte, uşurel, ca şi cum ar fi vrut să cerceteze dacă nu cumva cad napoleoni din ele. Atunci, văzînd mîna aceea butucănoasă, cu degetele roşii şi moi ca nişte melci, umblînd pe paginile acelea, care-i făcuseră odată inima să bată atît de tare, se indignă.

În sfîrşit, plecară! Félicité se înapoie, O trimisese Emma să stea la pîndă, să-l întoarcă din drum pe Bovary, şi amîndouă îl instalară repede în pod pe custodele sechestrului, care jură să nu se mişte de-acolo.

Toată seara Charles i se păru îngrijorat. Emma îl spiona cu ochii plini de spaimă, crezînd că în brazdele feţei lui descifrează o acuzare. Apoi, cînd îşi întorcea privirea spre căminul cu micile lui paravane chinezeşti, în faţă, spre perdelele largi, spre fotolii, în sfîrşit, spre toate lucrurile acestea care îi îndulciseră amărăciunea vieţii, o apuca remuşcarea, sau, mai degrabă, un nemărginit regret, care, departe de a-i nimici pasiunea, i-o întărîta şi mai tare. Charles răscolea cărbunii, liniştit, cu picioarele proptite-n grătarul căminului.

La un moment, custodele, plictisindu-se desigur în ascunzătoarea lui, făcu puţin zgomot.

— Umblă cineva pe sus? zise Charles.

— Nu, răspunse ea, c-o lucarnă care-a rămas deschisă şi pe care-o zgîlţîie vîntul.

A doua zi dimineaţă plecă la Rouen, ca să treacă pe la toţi bancherii pe care-i cunoştea. Erau la ţară sau plecaţi. Nu se lăsă; şi de la cei pe care îi găsi ceru bani, încredinţîndu-i că-i trebuie şi că o să-i restituie. Cîţiva îi riseră în nas; toţi o refuzară.

La ora 9, alergă la Léon, bătu la uşă. Nu deschise nimeni. În sfîrşit, apăru.

— Ce te-aduce?

— Te deranjez?

— Nu... dar...

Și Léon mărturisi că proprietarul nu-i plăcea de loc să primească „femei".

— Trebuie să-ți spun ceva, stărui ea.

Atunci Léon puse mîna pe cheie. Ea-l opri.

— O, nu acolo, la noi.

Și se duse în odaia lor, la hotelul „Boulogne".

Cum sosi, Emma bău un pahar cu apă. Era foarte palidă. Începu :

Léon, trebuie să-mi faci un serviciu ! Și, scuturîndu-l de amîndouă mîinile, pe care i le ținea strîns, adăugă : Ascultă, am nevoie de opt mii de franci !

— Ești nebună !

— Nu încă !

Și, povestindu-i repede povestea cu sechestrul, îi spuse ce nenorocită e, că Chearles nu știa nimic, că soacră-sa o ura, că moș Rouault nu prea face nimic ; dar că el, Léon, o să alerge să găsească suma asta absolut necesară...

— Cum vrei tu ?...

— Ce laș ești ! îi strigă ea.

Atunci el zise prostește :

— Exagerezi. Cu vreo trei mii de frangi, poate că cetățeanul tău o să se liniștească.

Un motiv mai mult ca să încerce ceva ; nu-i cu putință să nu găsească trei mii de franci. De altfel, Léan putea să se oblige el în locul ei.

— Du-te ! Încearcă ! Trebuie ! Aleargă !... Oh, caută, caută ! Am să te iubesc așa de mult !

Léon plecă, se întoarse după un ceas și spuse cu o mutră solemnă :

— Am fost la trei persoane... zadarnic !

Rămaseră apoi față în față, în cele două colțuri ale căminului, nemișcați, fără a scoate o vorbă. Emma ridică din umeri, bătînd din picioare. O auzi murmurînd :

— Dacă aș fi în locul tău, eu aș găsi imediat !

— Unde ?

— La biroul tău !

Și-l privi în față.

O cutezanță drăcească țișnea din ochii ei aprinși, iar pleoapele i se lăsau ispititor, îmboldindu-l, încît tînărul se simți muindu-se sub muta voință a acestei femei ca-

re-l îndemna la o crimă. Atunci, înspăimîntîndu-se, și ca să ocolească orice lămurire, se bătu cu palma peste frunte, strigînd :

— Noaptea asta trebuie să se-ntoarcă Morel ! Spre că el n-o să refuze (Morel era un prieten al lui, feciorul unui negustor foarte bogat). Apoi adăugă : Și o să-ți aduc banii mîine.

Emma nu a avut deloc aerul că primește speranța asta cu atîta bucurie pe cît își închipuise el. Bănuia oare că-i o minciună ? El începu iar, înroșindu-se :

— Totuși, darga mea, dacă nu apar la ora trei, nu mă mai aștepta. Trebuie să mă duc. Adio !

Îi strînse mîna, dar o simți ca moartă. Emma nu mai era în stare să simtă ceva.

Bătu ora 4 ; și se ridică să se întoarcă la Yonville, supunîndu-se ca un automat îmboldului obișnuinței.

Era o vreme frumoasă ; una din acele zile de martie, senină și aspră, în care soarele strălucește pe-un cer alb de tot. Rouenezii, gătiți ca de sărbătoare, se plimbau cu un aer fericit. Ajunse în Piața Catedralei. Lumea ieșea de la vecernie ; mulțimea se scurgea prin cele trei portaluri, ca un fluviu prin trei bolți de pod, iar în mijloc, mai neclintit ca o stîncă, stătea portarul.

Atunci ea își aduse aminte de ziua cînd, tulburată și plină de speranțe, intrase în pridvorul acesta mare care se întindea în față, mai puțin adînc decît dragostea ei ; și merse mai departe, plîngînd sub voaietă, buimăcită, clătinîndu-se, gata să leșine.

— Păzea ! strigă cineva care deschide o poartă.

Se opri să treacă un cal negru care juca între hulubele unui *tilbury* pe care-l conducea un nobil în blană de samur. Cine era ? Îl cunoștea... Trăsura porni în goană și dispăru.

Dar era el, vicontele ! Se întoarse ; strada era pustie. Se simți atît de copleșită, atît de tristă, că se rezemă de-un zid să nu cadă.

Își spuse apoi că se înșelase. De altfel, nu știa nimic. În ea, în jurul ei, totul o părăsea. Se simțea pierdută, rostogolindu-se la întîmplare în prăpastii de neînțeles ; și aproape că se bucură cînd, sosind la „Crucea roșie", îl zări pe acel blajin Homais, care se uita cum se-ncarcă

în *Rindunica* o cutie mare plină cu tîrguieli farmaceutice; ținea în mînă, legate într-o basma, șase chifle pentru soția lui.

Doamnei Homais îi plăceau mult aceste piinișoare, care arată ca niște turbane și care se mănîncă în postul mare cu unt și sare; ultimele rămășițe de hrană gotică poate încă de pe vremea cruciadelor, și cu care se îndopau zdravenii normanzi, închipuindu-și că văd pe masă, la lumina faclelor galbene, printre buteliile cu *hypocras*[1] și munți de cîrnați, capete de sarazini numai bune de înfulecat. Nevasta spițerului le ronțăia ca și ei, eroic, cu toată dantura ei mizerabilă; așa că, ori de cîte ori domnul Homais mergea la tîrg, nu iuta niciodată să-i aducă cumpărîndu-le totdeauna de la marele specialist din strada Massacre.

— Îmi pare bine că vă văd! zise, întinzînd mîna Emmei, ca s-o ajute să urce în *Rindunica*.

Își puse chiflele pe rețeaua de bagaje, și rămase cu capul gol, cu mîinile încrucișate pe piept, într-o atitudine meditativă și napoleoniană.

Dar cînd, ca de obicei, orbul apăru în vale, exclamă:

— Nu înțeleg cum autoritățile mai tolerează asemenea îndeletniciri condamnabile! Ar trebui să-i închidă pe nenorociții ăștia și să-i pună la muncă. Progresul, pe onoarea mea, merge ca o broască-țestoasă! Ne bălăcim în plină barbarie!

Orbul întindea pălăria, care se bălăbănea pe marginea portierei, de parcă buzunarul tapițeriei s-ar fi desprins din cuie.

— Iată, zise farmacistul, o afecțiune scrofuloasă!

Și cu toate că-l cunoștea de mult pe acest biet nenorocit, avînd aerul că-l vede pentru întîia oară, murmură cuvintele: *cornee, cornee opacă, sclerotică, facies*, și-apoi îl întrebă pe-un ton părintesc:

— Ai de mult, dragul meu, această înspăimîntătoare infirmitate? În loc să te-mbeți prin circiumi, mai bine ai urma un regim.

---

[1] Băutură făcută din vin cu zahăr și scorțișoară.

Îi recomandă să ia un vin bun, o bere bună, o friptură bună. Orbul cîntă înainte ; părea, de altfel aproape idiot. În sfîrșit, domnul Homais deschise punga.

— Na, uite, cinci bani : dă-mi doi înapoi și nu iuta ce ți-am recomandat ; ai să te simți mai bine.

Hivert își îngădui să spună în gura mare că el nu crede că asta o să-i fie de leac. Dar spițerul garantă că el o să-l vindece cu o pomadă contra inflamațiilor, făcută de dînsul, și-i dădu adresa :

— Domnul Homais, lîngă hale, destul de cunoscut.

— Ei, atunci drept recunoștință, zise Hivert, *dă-ne o reprezentație !*

Orbul se lăsă în genunchi și, cu capul dat pe spate, învîrtindu-și în toate părțile ochii verzui și scoțind limba, începu să se frece pe burtă cu amîndouă mîinile, în timp ce scotea un fel de urlet înăbușit, ca de cîine flămînd. Dezgustată, Emma îi azvîrli peste umăr o piesă de cinci franci. Era tot ce mai avea. I se părea că-i frumos s-o arunce așa.

Trăsura pornise din nou, cînd, deodată, domnul Homais se aplecă, scoțînd capul pe geam, și strigă :

— De loc făinoase, nici lactate ! Să porți lînă de-a dreptul pe piele și să-ți afumi părțile bolnave cu boabe de ienupăr !

Privelîștea, cu tot ce-i era atît de cunoscut, care defila pe dinaintea ochilor, o abătu pe Emma de la durerea acelei clipe. O copleșea o oboseală de nesuferit, și ajunse acasă, năucă, descurajată, aproape adormită.

„Fie ce-o fi !" își spuse ea.

Și, apoi, cine știe ? De ce nu s-ar putea ca dintr-o clipă într-alta să se întîmple ceva extraordinar ? Putea să moară chiar Lheureux.

La ora 9 dimineața o trezi gălăgia din piață. În jurul halelor se îngrămădise o mulțime de lume, ca să citească un afiș mare lipit pe-un stîlp, și-l văzu pe Justin cum se urca pe-o bornă și cum îl rupea. Domnul Homais ieși din farmacie, iar în mijlocul mulțimii, tușa Lefrançois avea aerul că vorbește foarte înfocat.

— Doamnă ! Doamnă ! strigă Félicité intrînd. Mare ticăloșie !

Și biata fată îi întinse, tulburată, o hîrtie galbenă, pe care de-abia o smulsese de pe poartă. Dintr-o aruncătură de ochi, Emma citi că toată mobila ei era scoasă în vînzare.

Atunci se uitară una la alta, fără să rostească o vorbă. Servitoarea și stăpîna nu aveau nici un secret una față de alta. În cele din urmă, Félicité spuse oftînd :

— Dacă aș fi în locul matale, coniță, m-aș duce la domnul Guillaumin.

— Crezi ?

Și întrebarea asta voia să spună : „Tu, care cunoști de la slugi tot ce se petrece în casă, crezi că stăpînul o fi vorbit vreodată de mine ?"

— Da, e bine să vă duceți.

Emma se-mbrăcă, își puse rochia neagră și pelerina cu mărgele negre lucioase ; și ca să n-o vadă nimeni (în piață era totdeauna multă lume), o luă prin dosul satului, pe cărarea de pe malul apei.

Ajunse, gîfîind, în fața porții notarului ; cerul era întunecat, și fulguia.

Cînd auzi clopoțelul, Théodore, îmbrăcat cu jiletcă roșie, apăru pe terasa de la intrare ; îi deschise aproape familiar, ca unei cunoștințe, și o pofti în sufragerie.

O sobă mare de porțelan dudia sub un cactus care umplea firida, iar în rame de lemn negru, puse pe placajul de stejar, erau *Esmeralda* de Steuben [1] și *Putifar* de Schopin [2]. Masa era pusă, două rești de argint, minerele ușilor de cristal, parchetul și mobilele, totul lucea de-o curățenie migăloasă, englezească ; geamurile erau împodobite, la fiecare colț, cu sticle colorate.

„Uite o sufragerie cum mi-ar trebui", gîndea Emma.

Notarul intră ținînd strîns pe el, cu brațul stîng, halatul brodat cu frunze de palmier, iar cu cealaltă mînă își ridică și își puse iar repede pe cap toca de catifea castanie, așezată pretențios pe partea dreaptă, de unde cădeau

1 *Steuben Karl* (1788—1856), pictor german, ale cărui tablouri reprezintă, în special, scene sau personaje istorice (*Petru cel Mare, Întoarcerea lui Napoleon de pe Elba etc.*). Tot el este și autorul tabloului *Esmeralda și Quasimodo*.

2 *Schopin (Henri-Frederic)* (1804—1880), fratele celebrului pianist și compozitor, F. F. Chopin ; s-a ocupat cu pictura.

trei capete de șuvițe blonde, care, pornind de la ceafă, făceau ocolul craniului său chel.

După ce îi oferi un scaun, începu să mănînce rugînd să-i ierte lipsa de politețe.

— Domnule, începu ea, v-aș ruga...

— Ce anume, doamnă ? Vă ascult.

Emma începu să-i explice situația.

Maestrul Guillaumin o cunoștea, avînd pe ascuns legături cu negustorul de stofe, la care găsea totdeauna fonduri pentru împrumuturile cu ipotecă ce i se cereau de clienți.

Știa deci (și mai bine decît ea) lunga poveste a acelor polițe, neînsemnate la început, cu fel de fel de giruri, cu scadențe lungi și mereu reînnoite, pînă-n ziua cînd, strîngînd toate protestele, negustorul îl însărcinase pe prietenul său Vinçrat să facă urmăririle cuvenite pe numele lui, el nevrînd să treacă drept tigru printre concetățenii săi.

În povestirea ei, Emma amesteca acuzațiile care i le aducea lui Lheureux, acuzații la care notarul răspundea, din cînd în cînd, cu cîte o vorbă fără importanță. Mîncîndu-și cotletul și bîndu-și ceaiul, își lăsa bărbia în cravata albastru-deschis, în care erau prinse două ace cu gămălia de diamant, legate între ele cu un lănțișor de aur, și surîdea ciudat, mieros și cu înțelesuri. Dar, băgînd de seamă că Emma era udă la picioare :

— Dar apropiați-vă de sobă... mai sus... lipiți-le de porțelan.

Emma se temea să nu murdărească soba. Notarul îi răspunse galant :

— Tot ce-i frumos nu poate strica nimic.

Atunci Emma căută să-l înduioșeze, și, emoționîndu-se ea însăși, începu să-i povestească ce strîmtorată era în căsnicia ei, cîte hărțuieli și nevoi are. El înțelegea ce înseamnă o femeie elegantă ! Și, mîncînd înainte, se întoarse cu totul spre ea așa încît genunchiul îi atingea ușor botina, a cărei talpă lipită de sobă se scorojea aburind.

Dar cînd îi ceru trei mii de franci, notarul strînse din buze, apoi se arătă foarte mîhnit că nu i-a adminis-

trat el averea mai înainte, căci avea sute de mijloace potrivite, chiar pentru o doamnă, pentru a-și fructifica banii. Ar fi putut să-i vîre aproape la sigur în speculații minunate, fie în minele de turbă de la Grumesnil, fie în terenurile din Havre ; și o lăsă să moară de ciudă la gîndul sumelor fantastice pe care, cu siguranță, le-ar fi cîștigat.

— Cum se face, reîncepu el, că nu v-ați adresat mie ?

— Nu prea știu, zise ea.

— De ce, hai ?... Vă era atît de frică de mine ? Dimpotrivă, eu sînt cel care-ar trebui să se plîngă ! Abia dacă ne cunoaștem ! Vă sînt totuși foarte devotat ; sper că nu vă îndoiți de asta ?

Întinse mîna, i-o luă pe-a ei, i-o sărută cu nesaț, apoi o ținu pe genunchiul lui ; și se juca delicat cu degetele ei, spunîndu-i vorbe dulci.

Vocea lui searbădă murmura ca un pîrîiaș ; prin sclipirea ochelarilor țîșnea din ochi o scînteiere, iar mîinile lui se strecurau în mînecа Emmei, că să-i pipăie brațul. Emma simțea în obraz suflul unei respirații pripite. Omul acesta o scotea teribil din fire.

Se sculă brusc și-i spuse :

— Domnule, aștept !

— Ce anume ? întrebă notarul, care deveni, dintr-o dată, nespus de palid.

— Banii.

— Dar... Apoi, cedînd izbucnirii unei dorințe prea puternice : Ei bine, da !... Se tîra în genunchi spre ea, fără să-i mai pese de halat : Vă implor, nu plecați ! Vă iubesc !

O apucă de mijloc.

Un val de roșeață năvăli în obrazul doamnei Bovary. Se dădu îndărăt, cu un aer fioros, strigînd :

— Profitați cu nerușinare de nenorocirea mea, domnule ! Sînt de plîns, nu de vînzare !

Și plecă.

Notarul rămase uluit, cu ochii ațintiți asupra frumoșilor lui papuci brodați. Erau un cadou de la o iubită. Tot uitîndu-se la ei, se simți în cele din urmă mai li-

nișțit. De altfel, se gîndea că o asemenea aventură l-ar fi dus prea departe.

„Ce ticălos ! Ce mojic !... Ce josnicie !“ își spunea Emma, alergînd enervată pe sub plopii șoselei. Dezamăgirea de a nu fi reușit sporea indignarea pudoarei ei jignite ; i se părea că soarta se înverșunează s-o urmărească, și, plină de trufie, niciodată nu avusese atîta stimă pentru ea, nici atîta dispreț pentru alții. Ceva ca o dezlănțuire de mînie, o scotea din fire. Ar fi vrut să bată bărbații, să-i scuipe în obraz, să-i nimicească pe toți ; și continua să meargă repede, tot înainte, palidă, tremurînd, furioasă, scrutînd cu ochii în lacrimi zarea pustie, ca și cum s-ar fi desfătat cu ura care o înăbușea.

Cînd își zări casa, o cuprinse sfîrșeala. Nu mai avea puterea de-a merge înainte, trebuia totuși ; de altfel, unde să fugă ?

Félicité o aștepta în ușă.

— Ei ?

— Nu ! zise Emma.

Și, timp de-un sfert de oră, amîndouă chibzuiră, ca să vadă cine din Yonville ar fi dispus poate s-o ajute. Dar de cîte ori Félicité spunea un nume, Emma-i răspundea :

— Crezi ? N-o să vrea !

— Și domnul trebuie să se întoarcă !

— Știu... Lasă-mă singură.

Încercase totul. De-acum nu mai avea nimic de făcut ; și cînd o să apară Charles, o să-i spună : „Pleacă ! Covorul pe care calci nu mai este al nostru. Din tot ce este-n casa ta, nici o mobilă, nici un ac, nici un fir de pai nu mai este al tău ; și eu sînt aceea care te-a ruinat, nenorocitule !“

Atunci el va izbucni în hohote, pe urmă va plînge, și, în sfîrșit, surpriza o dată trecută, Charles o va ierta.

— Da, murmură ea, scrîșnind din dinți, mă va ierta, el, căruia nici un milion nu i-ar fi fost de ajuns să-mi ofere pentru a-l ierta că m-a cunoscut... Niciodată ! Niciodată !

Gîndul că Bovary îi este superior o întărîta. Și apoi, că-i va mărturisi sau nu, chiar acum, sau în curînd, sau

miine, el tot o să afle dezastrul ; va trebui, deci, să aștepte această îngrozitoare scenă și să îndure povara mărinimiei lui. Îi veni să se mai ducă la Lheureux. La ce-ar folosi ? Să-i scrie tatălui ei ? Era prea tîrziu. Și poate se căia acum că n-a cedat celuilalt, cînd auzi pe alee un tropot de cal. Era Charles ; deschidea bariera ; era mai alb ca varul. Năpustindu-se pe scară, Emma se furișă repede prin piață ; și nevasta primarului, care sta de vorbă în fața bisericii cu Lestiboudois, o văzu intrînd la perceptor.

Alergă să-i spună doamnei Caron. Se suiră amîndouă în pod ; și, ascunzîndu-se în dosul rufelor întinse la uscat, se așezară comod, ca să vadă bine tot ce se petrecea înăuntru la Binet.

El era singur, în mansardă, pe cale de a copia în lemn una din acele piese de fildeș cu neputință de descris, alcătuită din semilune și din sfere săpate unele în altele, dreaptă ca un obelisc, și care nu servește la nimic ; se apuca tocmai de ultima bucată ; era pe cale să termine ! În semiîntunericul atelierului, un praf auriu zbura din unealta lui, ca o scăpărare de scîntei de sub potcoavele unui cal în galop : cele două roți se învîrteau sfîrîind ; Binet zîmbea, cu bărbia în piept, cu nările umflate, și părea adîncit în una din acele fericiri desăvîrșite, pe care nu le dau, fără îndoială, decît îndeletnicirile mediocre, care distrează inteligența prin greutăți ușor de învins și o satisfacție printr-o realizare dincolo de care nu se mai poate visa nimic.

— A ! Uite-o ! zise doamna Tuvache.

Dar, din pricina strungului nu se putea auzi ce spunea.

În cele din urmă, cele două femei crezură că au prins cuvîntul *franci*, și tușa Tuvache șopti încet de tot :

— Îl roagă să-i amîne împozitele.

— Așa se pare ! spuse cealaltă.

O văzură umblînd în lung și în lat, examinînd inelele de șervete care atîrnau pe pereți, sfeșnicele, măciulițile de balustrade, în timp ce Binet își mîngîia barba, măgulit.

— O fi venit să-i comande ceva ? zise doamna Tuvache.

— Da' el nu vinde nimic ! sări vecina.

Perceptorul părea că ascultă, holbînd ochii ca și cum nu înțelegea ce îi spune. Emma vorbea înainte, cu căldură, implorînd. Se apropie de el ; îi palpitau sînii ; nu mai vorbeau.

— Crezi că se dă la el ? spuse doamna Tuvache.

Binet se-nroșise pînă-n vîrful urechilor. Emma îi luă mîinile.

— A ! Asta-i prea de tot !

Nu-ncape îndoială că ea-i propusese o ticăloșie ; căci perceptorul, care era doar un om curajos — luptase la Bautzen și la Lutzen, făcuse campania din Franța și chiar fusese *propus pentru Cruce* [1] — sări deodată înapoi ca și cum ar fi văzut un șarpe :

— Doamnă ! vă dați seama ?...

— Femeile astea ar trebui bătute cu biciul ! zise doamna Tuvache.

— Dar unde-i ? întrebă doamna Caron.

Căci, între timp, Emma dispăruse ; mai apoi, zărind-o apucînd pe Strada Mare și luînd-o la dreapta, ca și cum ar fi vrut să ajungă la cimitir, se pierdură în tot felul de presupuneri.

— Mătușă Rollet, zise Emma sosind la doică, mă înăbuș ! Desfă-mi corsetul.

Se prăbuși pe pat ; plîngea. Tușa Rollet o acoperi cu o fustă și rămase în picioare lîngă ea. Apoi, cum Emma nu-i spunea ce s-a întîmplat, biata femeie se duse deoparte, își luă vîrtelnița și se apucă să toarcă niște in.

— Oh, isprăvește ! murmură Emma, crezînd că aude strungul lui Binet.

„Cine nu-i dă pace ? se întreba doica. De ce-a venit aici ?"

Alergase într-acolo, împinsă de un fel de spaimă care o gonea de-acasă.

Culcată pe spate, nemișcată și cu privirea fixă, de-abia distingea lucrurile din casă, deși își încorda toată aten-

1 Crucea — Legiunea de Onoare, decorație franceză instituită în 1802.

ța cu o îndărătnicie prostească. Contempla cojeala de pe pereți, doi tăciuni care fumegau alături pe deasupra capului ei, prin crăpătura grinzii. În cele din urmă, își adună gîndurile. O năpădiră amintirile... Într-o zi, cu Léon... O, ce departe erau toate astea... Razele soarelui luceau pe fața rîului, și clematitele miroseau așa de tare... Atunci, luată de amintiri ca de-un puhoi clocotitor, ajunse să retrăiască repede ziua din ajun.

— Cît e caesul ? întrebă ea.

Tușa Rollet ieși, punînd mîna dreaptă streașină la ochi spre partea unde cerul era mai luminat, și se întoarse încetișor, spunînd :

— Aproape trei.

— A, mulțumesc ! Mulțumesc !

Căci Léon avea să vină. Cu siguranță ! Trebuie să fi găsit bani. Dar poate c-o să se ducă acolo, fără să bănuie că ea era aici ; și porunci doicii să dea o fugă pînă la ea, să-l aducă.

— Hai, repede !

— Da, coniță dragă, mă duc ! Mă duc !

Acum se mira cum de nu se gîndise la el de la început ; ieși își dăduse cuvîntul, o să și-l țină ; și se și vedea la Lheureux, așternîndu-i pe birou cele trei hîrtii de o mie. După aceea va trebui să născocească o poveste care să-i lămurească lucrurile lui Bovary. Dar ce ?

Doica însă nu se mai întorcea. Dar cum în magherniță aceea nu era nici un ceas, Emma se temea că i se pare doar că a trecut prea mult timp de la plecarea doicii. Începu să se plimbe agale prin grădină ; merse pe cărare de-a lungul gardului, dar se-ntoarse repede, sperînd că femeia a venit pe alt drum. În sfîrșit, istovită de-atîta așteptare, încolțită de bănuieli pe care le alunga, nemaiștiind dacă era acolo de-un veac sau de-un minut, se așeză într-un colț, închise ochii și-și astupă urechile. Se auzi scîrțîitul barierei : sări ca arsă ; pînă să scoată ea o vorbă, tușa Rollet îi spuse :

— Nu-i nimeni la dumneavoastră !

— Cum ?

— Oh, nimeni ! Și domnul plînge. Vă cheamă. Vă caută.

Emma nu-i răspunse nimic. Sufla greu, uitîndu-se mereu în toate părțile, în timp ce țăranca, înspăimîntată de cum arăta, se dădea instinctiv înapoi, crezînd că a înnebunit. Deodată se bătu cu palma pe frunte, scoase un țipăt, căci amintirea lui Rodolphe îi trecuse prin gînd ca un fulger imens într-o noapte neagră. Era atît de bun, de delicat, de generos ! Și, de altfel, dacă ar sta la îndoială să-i facă acest serviciu, ar ști să-l silească, amintindu-i într-o clipită dragostea lor pierdută. Porni deci spre La Huchette, fără să-și dea seama că alerga să se ofere aceluia care mai deunăzi o făcuse să sufere atît de tare și fără să bănuie cîtuși de puțin că se prostituează.

VIII

Se întreba mergînd : „Ce-am să spun ? De unde să încep ?" Și, pe măsură ce înainta, recunoștea tufișurile, copacii, trestiile-de-mare de pe deal, castelul din vale. Simțea iar senzațiile primei sale iubiri, și biata ei inimă strivită se umplea de dragoste. Un vînt călduț îi sufla în obraz ; zăpada, care se topea, picura de pe muguri pe iarbă.

Intră ca și altădată prin portița din parc, ajunse apoi în curtea principală, mărginită de două rînduri de tei stufoși, care-și legănau fremătînd crengile lor lungi. Cîinii legați începură să latre, și hămăitul lor răsuna fără să se arate cineva.

Sui scara largă și dreaptă, cu rampă de lemn, care ducea la coridorul pardosit cu lespezi prăfuite, în care dădeau mai multe odăi în șir, ca la mănăstiri sau la hanuri. Odaia lui era în capăt, în fund de tot, pe stînga. Cînd puse degetele pe clanță, puterile o părăsiră deodată. Se temea că nu-i acolo, o dorea aproape, și totuși asta era singura speranță, ultima posibilitate de scăpare. Se reculese o clipă, și, luîndu-și inima în dinți, cum i-o cerea clipa aceea, intră.

Rodolphe sta în fața focului, cu amîndouă picioarele pe marginea cămînului, fumîndu-și pipa.

— Cum ! dumneata ? !... zise el, ridicîndu-se brusc.

— Da, eu... Aș vrea, Rodolphe, să-ți cer un sfat.

Și, cu toate sforțările, nu-și putu desclești gura.

— Nu te-ai schimbat, ești tot atît de fermecătoare!

— O, îi răspunse ea cu amărăciune, jalnice farmece, dragul meu, de vreme ce le-ai disprețuit.

Atunci el începu să-i explice de ce s-a purtat așa, să se scuze în termeni vagi, neputînd născoci ceva mai bun.

Emma se lăsă dusă de vorbele lui, dar mai mult de glasul și de înfățișarea lui pînă într-atîta, încît se prefăcu a-l crede, sau, poate, și crezu în pretextul despărțirii lor: era un secret de care depindeau onoarea și chiar viața unei a treia persoane.

— Oricum, zise Emma, uitîndu-se tristă la el, mult am suferit!...

Rodolphe îi răspunse filozofînd:

— Așa-i viața!

— Cel puțin, continuă Emma, a dumitale a fost mai bună de cînd ne-am despărțit?

— O, nici bună... nici rea.

— Ar fi fost poate mai bine să nu ne fi despărțit niciodată.

— Da.., poate...

— Crezi? zise ea, apropiindu-se. Și suspină: O, Rodolphe, dacă ai ști... Tare te-am iubit!

Și-n clipa aceea Emma-i luă mîna și rămaseră cîtva timp cu degetele împreunate — ca în prima zi, la expoziție! Impunîndu-și o atitudine mîndră, Rodolphe căuta să nu se înduioșeze. Dar, lăsîndu-se pe pieptul lui, Emma-i spuse:

— Cum voiai să trăiesc fără tine? E greu să te dezobișnuiești de fericire! Eram disperată! Am crezut că mor! Am să-ți povestesc toate astea, ai să vezi. Și tu... tu ai fugit de mine!...

Căci de trei ani o ocolise cu grijă, din acea lașitate firească sexului tare; și Emma continua, dînd din cap cu drăgălășenie, mai dezmierdătoare ca o pisică îndrăgostită:

— Iubești alte femei, spune drept. O! Le înțeleg, lasă! Le scuz; le-i fi sedus ca și pe mine. Tu ești un bărbat, tu! ai tot ce trebuie ca să te iubească cineva. Dar vom începe iar, nu-i așa? Ne vom iubi! Uite, rîd, sînt fericită!... Dar spune ceva!

Și Emma arăta răpitoare, cu privirea ei în care tremura o lacrimă, ca apa unei furtuni într-un potir albastru.

Rodolphe o luă pe genunchi și-i mîngîie cu dosul mîinii palele de păr, netede și lucioase, în care, în lumina amurgului, se oglindea ca o săgeată de aur o ultimă rază de soare. Ea înclină fruntea ; apoi el îi sărută pleoapele, ușor, cu vîrful buzelor.

— Dar tu ai plîns ! zise Rodolphe. De ce ?

Emma izbucni în hohote. Rodolphe crezu că nu era decît dezlănțuirea dragostei ei ; și fiindcă Emma tăcea, luă tăcerea aceasta drept ultim gest de pudoare și exclamă :

— Ah, iartă-mă ! Numai tu-mi placi. Am fost un prost și un răutăcios ! Te iubesc ; am să te iubesc întotdeauna ! Dar ce ai ? Spune-mi odată !

Și se lăsă în genunchi.

— Ei bine... Rodolphe, sînt ruinată ! Trebuie să-mi împrumuți trei mii de franci !

— Dar... dar... începu el, ridicîndu-se puțin cîte puțin, în timp ce fața lui lua o expresie gravă.

— Știi, continuă ea repede, că soțul meu își plasase tot ce avea la un notar ; și notarul a fugit. Atunci ne-am împrumutat ; clienții nu plăteau. De altfel, n-am isprăvit cu lichidarea lor ; mai tîrziu o să avem bani. Dar azi, dacă nu avem trei mii de franci, ne scoate în vînzare ; acum, chiar acum ; și bizuindu-mă pe prietenia ta, am venit.

„Aha, își spuse Rodolphe, care se făcu deodată foarte palid, de asta ai venit !"

Spuse, apoi, cu un aer foarte calm :

— Nu-i am, scumpă doamnă.

Nu mințea de loc. Dacă i-ar fi avut, fără îndoială că i-ar fi dat, cu toate că, în genere, nu-i plăcut să faci fapte atît de frumoase, din toate vijeliile care se abat asupra dragostei, o cerere de bani fiind cea mai rece și cea mai pustiitoare.

Mai întîi, Emma rămase cîteva minute cu ochii la el.

— Nu-i ai ! Repetă de mai multe ori : Nu-i ai !... Ar fi trebuit să-mi scutesc această ultimă rușine. Tu nu m-ai iubit niciodată ! Ești la fel cu toți ceilalți !

Se trăda, se pierdea.

Rodolphe o întrerupse, spunîndu-i că și el era „strîmtorat".

— Ah, te plîng ! zise Emma. Da, foarte mult ! Și, oprindu-și privirea pe-o carabină damaschinată[1], care strălucea pe panoplie : Dar cînd cineva e atît de sărac, nu pune argint pe patul puștii ! Nu cumpără o pendulă cu încrustări de sidef ! continua Emma arătînd ceasornicul Boulle ; nici șuierătoare de argint aurit la bici — și punea mîna pe ele — nici brelocuri la ceas ! O, nimic nu-i lipsește ! Pînă și un serviciu de lichior în camera lui ! Căci ții la tine, trăiești bine, ai castel, ferme, păduri ; te ții de vînători cu gonaci, te plimbi la Paris... Eh ! dacă n-ar fi decît ăștia, exclamă ea, luînd de pe cămin butonii de manșete, decît ultimul flecușteț ! și încă poți scoate banii pe ei !... O, nu, nu-mi trebuie ! Țineți-i !

Și zvîrli cît colo butonii, al căror lănțișor de aur, izbindu-se de perete, se rupse.

— Eu însă ți-aș fi dat tot, aș fi vîndut tot, aș fi muncit cu mîinile mele, aș fi cerșit pe drumuri pentru un zîmbet, pentru o privire, pentru ca să te aud spunînd : „Mulțumesc". Și tu stai acolo liniștit în fotoliul tău, ca și cum nu m-ai fi făcut să sufăr de ajuns pînă acum ! De n-ai fi fost tu, știi foarte bine că aș fi putut trăi fericită. Cine te silea ? Făcuseși pariu cu cineva ? Mă iubeai totuși ; așa-mi spuneai ; și adineauri încă... Ah, mai bine mă goneai ! Mi-s mîinile calde încă de sărutările tale, și uite colo, pe covor, locul unde-mi jurai în genunchi o dragoste veșnică. M-ai făcut să cred în ea ; doi ani m-ai tîrît în cel mai măreț și cel mai suav vis !... Ei ? Planurile noastre de călătorie, ți le mai amintești ? Oh, scrisoarea ta, scrisoarea ta ! mi-a sfîșiat inima ! Și pe urmă, cînd vin iarăși la el, care-i bogat, fericit, liber, ca să-i cer implorîndu-l toată dragostea mea, un ajutor pe care l-ar da primului-venit, mă înlătură, pentru că l-ar costa trei mii de franci !

— Nu-i am ! răspunse Rodolphe cu acel calm desăvîrșit după care, ca după un scut, se ascund mîniile resemnate.

Emma ieși. Pereții se clătinau, tavanul o strivea : și trecu iar pe-aceeași alee lungă, poticnindu-se de grăme-

1 Încrustată cu fire de argint sau aur.

zile de funze moarte pe care le-mprăștia vîntul. În sfîrșit ajunse la șanțul din fața gardului ; își rupse unghiile de încuietoare, așa era de grăbită s-o deschidă. După aceea, la o sută de pași mai departe, suflînd greu, gata să cadă, se opri. Și atunci întorcîndu-se, mai zări încă o dată castelul nepăsător, cu parcul, grădinile, cele trei curți și toate ferestrele fațadei.

Rămase pierdută, ca trăsnită, fără să-și mai dea seama că trăiește decît din bătaia arterelor ei, pe care le auzea parcă izbucnind ca o muzică asurzitoare ce umplea tot cîmpul. Sub picioarele ei, pămîntul i se părea mai moale ca o undă, iar brazdele i se păreau ca niște imense valuri negre care se spărgeau vuind. Toate amintirile și ideile pe care le mai avea în minte răbufneau deodată, dintr-o singură zvîcnitură, ca miile de steluțe ale unui foc de artificii. Îl văzu pe tatăl ei, cabinetul lui Lheureux, odaia lor de-acolo, o altă priveliște. O apuca nebunia, începu să-i fie frică și izbuti să-și vină în fire, ce-i drept, cam nesigur ; căci nu-și aminti deloc cauza groaznicei stări în care se afla, adică chestiunea banilor. Nu suferea decît din pricina dragostei, și simțea cum, amintindu-și de ea, sufletul o părăsește, ca răniții care, în agonie, simt cum viața se duce prin rana care sîngerează.

Se înnopta ; ciori treceau pe deasupra.

I se păru deodată că băsici roșii ca focul plesneau în aer, ca niște mingi care trosnesc crăpînd, și se învîrteau, se învîrteau, topindu-se apoi în zăpadă, printre crengile copacilor. În mijlocul fiecăreia apărea chipul lui Rodolphe. Veneau tot mai multe, tot mai aproape, pătrunzînd în ea ; totul pieri. Recunoscu luminile caselor, care străluceau de departe, în ceață.

Atunci situația ei îi apăru în față ca o prăpastie. Gîfîia de-i plesnea pieptul. Apoi, într-o pornire de eroism care-o făcu aproape veselă, coborî coasta în fugă, străbătu ocolul vacilor, cărarea, aleea, halele și ajunse în fața prăvăliei farmacistului.

Nu văzu pe nimeni. Era gata să intre ; dar, auzind clopoțelul, putea să vină cineva ; și, strecurîndu-se prin barieră, ținîndu-și răsuflarea, pipăind pereții, înaintă pînă în pragul bucătăriei, unde ardea o lumînare pusă pe plită. Justin, cu mînecile suflecate, ducea o tavă.

„A ! Stau la masă. S-așteptăm".

Justin se-ntoarse. Emma bătu în geam. Justin ieși.

— Cheia ! Cea de sus, unde sînt...

— Cum ?

Și se uita la dînsa, înmărmurit de paloarea feței ei, care apărea ca o pată albă pe fondul negru al nopții. Îi se păru nemaipomenit de frumoasă și măreață ca o fantomă ; fără să înțeleagă ce voia, presimți ceva groaznic.

Dar Emma începu iar, repede, șopti, cu o voce dulce, ademenitoare :

— O vreau ! Dă-mi-o.

Cum peretele despărțitor era subțire, se auzea în sufragerie țăcănitul furculițelor pe farfurii.

Îi spuse că-i trebuie să omoare șobolanii, care n-o lăsau să doarmă.

— Ar trebui să-l înștiințez pe domnul.

— Nu ! Stai ! Apoi, cu un aer indiferent : Ei, nu făcea să te mai ostenești ; o să-i spun eu pe urmă. Hai, ia luminarea.

Intră în coridor în care dădea ușa laboratorului. Pe perete atîrna o cheie cu etichota : *Capharnaüm*.

— Justin ! strigă spițerul, care-și pierduse răbdarea.

— Să urcăm !

Și el merse-n urma ei.

Cheia se învirti în broască, și Emma se duse de-a dreptul spre raftul al treilea — atît de bine o călăuzea memoria — luă borcanul albastru, smulse capacul, vîrî mîna înăuntru și, scoțînd-o plină de un praf alb, începu să-l mănînce chiar din palmă.

— Stai ! strigă Justin, repezindu-se la ea.

— Taci ! Să nu vină cineva...

Justin era disperat, voia să strige.

— Să nu spui nimic, altfel totul o să cadă asupra stăpînului tău !

Apoi se-ntoarse deodată potolită și aproape cu seninătatea unei datorii împlinite.

Cînd Charles, tulburat de vestea sechestrului, se întoarse acasă, Emma de-abia plecase. Strigă, plînse, leșină, dar Emma nu apăru de nicăieri. Unde putea să fie ? O trimise pe Félicité la Homais, la domnul Tuvache, la

Lheureux, la „Leul de aur", peste tot ; și cînd îl lăsa puțin spaima, își vedea stima spulberată, averea pierdută, viitorul Berthei distrus. Din ce cauză ?... Nici un cuvînt ? Aștepta pînă la ora 6 seara. În sfîrșit, nemaiputînd răbda și închipuindu-și că Emma plecase la Rouen, porni pe șosea, făcu o jumătate de leghe, nu întîlni pe nimeni, mai aștepta și veni înapoi.

Emma se întorsese.

— Ce-a fost ?... De ce ?... Explică-mi !...

Emma se așeză la birou și scrise o scrisoare pe care o lipi încet, adăugînd data, ziua și ora. Apoi spuse cu un ton solemn :

— Ai s-o citești mîine ; pînă atunci, te rog, nu-mi mai pune nici o întrebare !... Nu, nici una !

— Dar...

— Oh, lasă-mă !

Și se întinse pe pat.

Un gust iute pe care-l simțea în gură o trezi. Îl zări pe Charles și închise iar ochii.

Se supraveghea, curioasă, ca să-și dea seama dacă suferă. Dar nu, încă nimic. Auzea tictacul pendulei, pîlpîitul focului și respirația lui Charles, care stătea-n picioare lîngă patul ei.

„Ah, ce puțin lucru e moartea ! se gîndea ea ; am să adorm, și totul o să se isprăvească !"

Luă o înghițitură de apă și se întoarse cu fața la perete.

Gustul acela îngrozitor de cerneală stăruia.

— Mi-e sete !... Oh ! Tare mi-e sete ! suspină ea.

— Dar ce ai ? zise Charles, întinzîndu-i un pahar.

— N-am nimic !... Deschide fereastra... mă înăbuș !

Și o apucă o greață atît de năprasnică, încît de-abia avu timp să-și ia batista de sub pernă.

— Ia-o ! zise ea repezit. Arunc-o !

Charles începu s-o întrebe ; nu-i răspunse nimic. Stătea neclintită, temîndu-se ca nu cumva cea mai mică mișcare s-o facă să verse. Între timp, simțea un frig ca gheața care i se urca de la picioare pînă la inimă.

— Ah, iată că începe ! murmură ea.

— Ce spui ?

Își clătina capul cu o mișcare înceată, plină de spaimă, și-și tot descleșta mereu fălcile, ca și cum ar fi avut pe limbă ceva nespus de greu. La ora 8 începu iar să verse.

Charles băgă de seamă că în fundul ligheanului era un fel de nisip alb prins pe pereții de porțelan.

— Extraordinar ! Ciudat ! repeta el.

Dar Emma spuse cu blas tare :

— Nu, te înșeli !

Atunci, încetișor și aproape mîngîind-o, îi trecu mîna pe stomac. Emma scoase un țipăt ascuțit. Charles se dădu îndărăt, înspăimîntat.

Pe urmă Emma începu să geamă ; la început slab. Un fior puternic îi scutură umerii și deveni mai palidă decît cearceaful în care se înfingeau degetele ei crispate. Pulsul inegal aproape nu se mai simțea acum.

Broboane de sudoare se prelingeau pe fața ei vînătă, care părea înțepenită ca în niște aburi metalici. Îi clănțăneau dinții, ochii măriți priveau perduți în jur, și la tot ce-o întreba, nu răspundea decît dînd din cap ; zîmbi chiar de două-trei ori. Puțin cîte puțin, gemetele se întețiră. Îi scăpă un urlet înăbușit ; pretinse că se simte mai bine și că îndată o să se scoale. Începură convulsiile ; țipă.

— Ah, Doamne, ce cumplit e !

Charles se aruncă în genunchi lîngă pat.

— Vorbește ! Ce-ai mîncat ? Răspunde, pentru numele lui Dumnezeu !

Și o privea cu niște ochi plini de-atîta dragoste, cum Emma nu mai văzuse niciodată.

Ei bine, acolo... acolo !... zise ea cu o voce sfîrșită.

Se repezi la birou, rupse sigiliul plicului și citi cu glas tare : *„Să nu se arunce vina asupra nimănui"*... Se opri, își trecu mîna pe ochi și mai citi o dată.

— Cum ? Ajutor ! Săriți !

Și nu era în stare să facă altceva decît să repete : „Otrăvită ! Otrăvită !" Félicité alergă la Homais, care umplu piața cu această veste ; doamna Lefrançois o auzi la „Leul de aur" ; cîțiva se sculară din pat ca s-o spună vecinilor și toată noaptea satul fu în picioare.

Înnebunit, bolborosind, gata să se prăbușească, Charles se învîrtea prin odaie. Dădea peste mobile, își smulgea

părul din cap ; farmacistul niciodată nu și-ar fi închipuit că poate să existe un spectacol atît de îngrozitor.

Se întoarse acasă să-i scrie lomnului Canivet și doctorului Lariviére. Își pierdea capul ; făcu mai mult de cincizeci ciorne. Hippolyte plecă la Neufchâtel, iar Justin goni atît de tare calul lui Bovary, încît îl lăsă pe colină Bois-Guillaume țeapăn, pe trei sferturi mort.

Charles voia să răsfoiască dicționarul de medicină ; nu putea să vadă nimic ; îi jucau rîndurile înaintea ochilor.

— Fii calm ! zise spițerul. Trebuie numai să administrăm un antidot puternic. Ce atravă a luat ?

Charles îi arătă scrisoarea. Luase arsenic.

— Dacă-i așa, zise Homais, va trebui să-i facem analiza.

Căci el știa că la orice otrăvire trebuie să se facă o analiză ; iar celălalt, care nu pricepea, răspunse :

Ah ! Faceți ! Faceți, salvați-o !...

Apoi, întorcîndu-se lîngă ea, se prăbuși pe covor și rămase, plîngînd, cu capul rezemat de marginea patului.

— Nu plînge ! îi spuse Emma. În curînd n-am să te mai chinuiesc !

— De ce ? Cine te-a silit ?

Emma-i răspunse :

— Trebuia, dragul meu.

— Nu erai fericită ? E vina mea ? Eu totuși am făcut tot ce mi-a stat în putință !

— Da... adevărat... tu, tu ești bun !

Și Emma-i trecea mîna, încet, prin păr. Gingășia acestei senzații îi sporea tristețea ; simțea toată ființa lui prăbușindu-se de disperare la gîndul că avea s-o piardă, tocmai atunci cînd, dimpotrivă, Emma îi arăta mai multă dragoste ca niciodată ; și nu găsea nimic, nu îndrăznea, nu știa ce să facă, urgența unei hotăriri imediate zăpăcindu-l cu totul.

Emma se gîndea că sfîrșise cu toate trădările, josniciile și cu nenumăratele pofte care o torturau. Acum nu mai ura pe nimeni ; gîndurile ei erau tot mai învălmășite, ca într-un amurg, și, din toate zgomotele de pe pămînt, nu mai auzea decît tînguirea mereu întreruptă a acestei sărmane inimi, dulce și nedeslușită, ca ecoul cel din urmă al unei simfonii care se aude din ce în ce mai de departe.

— Aduceți-mi fetița, zise ea, ridicîndu-se în coate.

— Nu-ți e mai rău, nu-i așa ? întrebă Charles.

— Nu ! Nu !

Serioasă și aproape visînd încă, copila apăru în brațele slujnicei, în lunga ei cămășuță de noapte, din care-i ieșeau picioarele goale. Se uita mirată la odaia răvășită și clipea din ochi, orbită de sfeșnicele lungi, aprinse, de pe mobile. Ele-i aduceau aminte fără îndoială de diminețile de Anul nou sau de lăsata secului, cînd, tot așa trezită devreme la lumina luminărilor, venea în patul mamei să-și primească darurile, căci începu să spună :

— Unde sînt, mamă ?

Și cum toată lumea tăcea :

— Dar nu-mi văd pantofiorul !

Félicité o pleca spre pat, dar fetița tot trăgea cu ochii spre cămin.

— L-a luat doica ? întrebă ea.

Și, auzind numele doicii, care-o făcea să-și aducă aminte iar de adulterele și de cumplitele ei nenorociri, doamna Bovary întoarse capul, ca și cum ar fi simțit dezgustul unei alte otrăviri, mai puternice, care-i venea în gură. Berthe rămase pe pat.

— Oh, ce ochi mari, ai mamă ! Ce palidă ești ! Ce tare asuzi !...

Emma se uita la dînsa.

— Mi-e frică ! zise micuța, ferindu-se.

Emma-i luă mîna să i-o sărute ; fetița se zbătea.

— Destul ! Luați-o de-aici ! strigă Charles, care plîngea în alcov.

Simptomele conteniră apoi un moment ; părea mai puțin agitată ; și la fiecare cuvînt fără importanță, la fiecare răsuflare puțin mai liniștită, Charles începea să capete speranțe. Cînd, în sfîrșit, intră Canivet, se aruncă plîngînd în brațele lui.

— Ah ! Ați venit ! Mulțumesc ! Sînteți atît de bun ! Dar totul merge mai bine. Uitați-vă la ea...

Confratele nu avu de loc aceeași părere, și, neobișnuind să meargă — după cum spunea chiar el — *pe încercate*, prescrise un vomitiv, ca să-i ușureze de tot stomacul.

Curînd, începu să verse sînge. Buzele i se strînseră mai tare. Avea mîinile și picioarele crispate, trupul plin

de pete negre, și pulsu-i luneca sub degte ca un fir de aţă întins, ca o strună de harpă gata să plesnească.

Începu apoi să ţipe înfricoşător. Blestema otrava, o drăcuia, o implora să se grăbească și dădea la o parte cu mîna tot ce bărbatul ei, mai pierdut decît ea, se căznea să-i dea de băut. Charles stătea în picioare, cu batista la gură, gemînd, plîngînd, sufocat de sughiţurile de plîns care-l scuturau din cap pînă-n picioare ; Félicité alerga încolo și încoace prin odaie ; Homais încremenit, ofta adînc, iar domnul Canivet, care-și păstra totdeauna cumpătul, începea și el să se simtă tulburat.

— Ei, al dracului !... Totuși... stomacul a fost golit, și, din moment ce cauza a încetat...

— Și efectul trebuie să înceteze, completă Homais, asta-i sigur !

— Dar salvaţi-o ! exclamă Bovary.

Fără să asculte ce spunea farmacistul, care mai dădu drumul la întîmplare unei ipoteze : „Poate că-i un acces salvator", Canivet era gata să-i administreze niște teriac[1], cînd se auziră pocnete de bici ; toate geamurile zbirnîiră, și un cupeu-poștalion, tras din răsputeri de trei cai plini de noroi pînă la urechi, apăru deodată la colţul halelor. Era domnul Larivière.

Apariţia unui zeu n-ar fi stîrnit mai multă vîlvă. Bovary ridică mîinile. Canivet se opri brusc, iar Homais își scoase boneta grecească cu mult înainte de-a intra doctorul.

Larivière aparţinea acelei mari școli de chirurgie ieșite de sub halatul lui Bichat, acelei generaţii, acum dispărută, de practicieni filozofi, care, iubindu-și arta cu o dragoste fanatică, o practicau cu patimă și iscusinţă. Cînd se înfuria, tremura tot spitalul, iar elevii lui îl venerau atît de mult, încît, de îndată ce se instalau ca medici, se sileau să-l imite pe cît cu putinţă în toate ; așa că, prin orașele dimprejur, îi găseai îmbrăcaţi la fel ca dînsul, cu un pardesiu lung de merinos, cu o haină largă și neagră, ale cărei manșete, descheiate, lui îi cădeau puţin peste mîinile cărnoase, niște mîini foarte frumoase, totdeauna fără mănuși, pentru a fi gata parcă să se afunde în toate

1 Un medicament care conţine opiu.

suferințele. Disprețuind decorațiile, titlurile și academiile, primitor, generos ca un părinte cu cei săraci și practicînd virtutea fără să creadă în ea, ar fi putut trece aproape drept un sfînt dacă ascuțimea spiritului său n-ar fi făcut să fie temut ca un diavol. Privirea-i, mai tăioasă decît bisturiele lui, îți intra drept în suflet, și printre afirmații și ascunzișuri pudice, destrăma orice minciună. Și trecea astfel prin viață, încărcat de acea majestate plină de blîndețe pe care o dă conștiința unui mare talent, averea și patruzeci de ani de viață de muncă fără pată.

Încruntă sprîncenele chiar din ușă de îndată ce zări fața cadaverică a Emmei, întinsă pe spate, cu gura deschisă. Apoi, avînd aerul că ascultă ce-i spune Canivet, își tot plimba arătătorul sub nări, repetînd :

— Bine, bine...

Dar ridică ușor din umeri. Bovary băgă de seamă : se uitară unul la altul ; și omul acesta, obișnuit să vadă atîtea dureri, nu-și putu stăpîni o lacrimă, care-i căzu pe gulerașul de dantelă.

Voi să se retragă cu Canivet în odaia de alături. Charles veni după ei.

— E foarte rău, nu-i așa ? Dacă i-am pune niște cataplasme cu muștar... mai știu eu ce ? Dar găsiți ceva, dumneavoastră, care ați salvat atîția !

Charles îl cuprinse în brațe cu amîndouă mîinile, îl privi în ochi, lung, îngrozit, implorînd, pe jumătate leșinat pe pieptul lui.

— Hai, dragul meu, curaj ! Nu se mai poate face nimic.

Și doctorul Larivière se-ntoarse să plece.

— Plecați ?

— O să mă reîntorc.

Ca și cum ar fi vrut să dea un ordin surugiului de la poștalion, ieși împreună cu domnul Canivet, care nici el nu prea voia s-o vadă pe Emma murind în mîinile lui.

Farmacistul îi ajunse în piață. Prin firea lui, Homais nu se putea despărți de oamenii celebri. Așa că-l imploră pe domnul Larivière să-i facă deosebita cinste de-a lua masa la el.

Trimise repede să ia niște porumbei de la „Leul de aur", toate cotletele care mai erau la măcelărie, smîntînă de la Tuvache, ouă de la Lestiboudois, și spițerul însuși ajută să

fie totul gata, în timp ce doamna Homais spunea, trăgînd de șireturile camizolului :

— O să mă scuzați domnule, căci în nenorocitul nostru sat, de îndată ce nu știi din ajun...

— Paharele cu picior ! șopti Homais.

— Dacă am fi fost măcar într-un oraș, am fi putut să facem rost de niște pulpă umplută.

— Taci !... Poftim la masă, doctore !

Găsi de cuviință ca, după primele îmbucături, să dea cîteva amănunte asupra nenorocirii :

— La început mi s-a părut că e vorba de-o senzație de uscăciune a faringelui, pe urmă de dureri insuportabile la epigastru, de-o superpurgație, de comă.

— Dar cum s-a otrăvit ?

— Nu știu, doctore, și nici nu prea pot să-mi închipui de unde a putut să-și procure acest acid arsenios.

Justin, care tocmai aducea un teanc de farfurii, începu să tremure.

— Ce ai ? îl întrebă farmacistul.

Cînd auzi asta, băiatul scăpă tot din mîini, cu un zgomot asurzitor.

— Imbecilule ! strigă Homais. Neîndemînaticule ! Mocăitule ! Măgarule ! Dar, deodată, stăpînindu-se : Am voit, dactore, să încerc o analiză, și *primo*, am introdus cu băgare de seamă într-un tub...

— Ar fi fost mai bine, zise doctorul, să-i fi introdus degetele în gît.

Confratele lui tăcu, căci primise adineauri, între patru ochi, o săpunează zdravănă în privința emeticului său, așa încît acest Canivet, atît de fudul și vorbăreț cînd a fost vorba de piciorul sucit, era în ziua aceea foarte modest ; zîmbea într-una, aprobînd tot.

Homais se umfla în pene de mîndria de-a avea asemenea musarifi, și ideea că Bovary e atît de nenorocit îi sporea oarecum plăcerea cînd se gîndea cu egoism la el însuși. Și apoi prezența doctorului îl înflăcăra. Își arăta toată erudiția, vorbea alandala de contaride, de upas [1], de copacul-morții de vipere...

1 Otravă făcută din seva anumitor arbori.

— Ba chiar am citit, doctore, că s-au găsit oameni intoxicați — de parcă ar fi fost trăsniți — din cauza unor cirnați care suferiseră o prea vehementă fumigație. Cel puțin așa era scris într-un foarte frumos raport, alcătuit de una din celebritățile noastre farmaceutice, de unul din maeștrii noștri, ilustrul Cadet de Gassicourt!

Doamna Homais își făcu apariția, aducînd una din acele mașini care se tot clatină și care se-ncălzesc cu spirt; căci Homais ținea să fiarbă chiar pe masă cafeaua, pe care el însuși o prăjise, o rîșnise și o amestecase.

— *Saccharum*, doctore, zise el oferindu-i zahăr.

Puse apoi să-i aducă jos toți copiii, curios să aibă părerea chirurgului asupra constituției lor.

În sfîrșit, cînd domnul Larivière era gata să plece, doamna Homais îi ceru o consultație pentru soțul ei. I se îngroșa sîngele adormind în fiecare seară, imediat după masă.

— O, nu-s simțurile[2] care-l supără.

Zîmbind puțin de acest joc de cuvinte neobservat, doctorul deschise ușa. Dar farmacia era ticsită de lume, și cu multă greutate putu să se descotorosească de respectabilul domn Tuvache, care se temea ca nevastă-sa să nu capete o congestie pulmonară, pentru că avea obiceiul să scuipe în cenușă; apoi, de domnul Binet, care suferea uneori de-o foame năprasnică, și de doamna Caron, care avea înțepături; de Lheureux, care avea amețeli; de Lestiboudois, care avea un reumatism; de doamna Lefarnçois, care avea grețuri. În sfîrșit, cei trei cai porniră, și, în general, lumea găsi că doctorul nu fusese de loc binevoitor.

Toată lumea începu să se uite la domnul Bournisien, care trecea prin hale cu sfîntul mir.

Homais, precum se cuvenea după principiile lui, asemui pe preoți cu corbii pe care-i atrage mirosul de mort; vederea unei fețe bisericești îi era personal neplăcută, căci sutana îl făcea să se gîndească la giulgiu, și ura sutana întrucîtva și de frica giulgiului.

Cu toate acestea, nedîndu-se înapoi de la ceea ce numea el *misiunea lui*, se întoarse la Bovary împreună cu

---

2 În franțuzește, joc de cuvinte între *sang* — sînge și *sens* — simțuri, ambele cuvinte pronunțîndu-se la fel.

Canivet, pe care domnul Larivière, înainte de a pleca, îl rugase cu insistență să facă asta ; ba chiar, dacă nu l-ar fi dojenit nevastă-sa, ar fi luat cu dînsul și pe cei doi copii, ca să-i deprindă, cu împrejurările grele din viață, pentru ca asta să le fie o lecție, o pildă, un tablou solemn, care să le rămînă mai tîrziu în minte.

Cînd intrară, odaia era plină de-o solemnitate jalnică. Pe masa de lucru, acoperită cu un șervet alb, erau pe-o tavă de argint vreo cinci-șase tampoane de vată lîngă un crucifix mare, între două sfeștnice aprinse. Cu bărbia în piept, Emma deschidea pleoapele peste măsură de tare ; și bietele ei mîini se tîrau pe cearceaf cu acel gest hidos și blînd al celor în agonie, care parcă s-ar grăbi să tragă giulgiul pe ei. Alb la față ca o statuie și cu ochii roșii ca niște cărbuni, Charles stătea fără să plîngă în fața ei, la picioarele patului, pe cînd preotul, stînd într-un genunchi, murmura ceva în șoaptă.

Ea își întoarse capul încet și păru că se bucură cînd dădu cu ochii deodată de patrafirul violet, regăsind, fără îndoială, în mijlocul unei liniști neobișnuite, voluptatea pierdută a primelor ei avînturi mistice, laolaltă cu viziunile veșnicului extaz care începeau

Preotul se ridică să ia crucifixul ; atunci Emma întinse gîtul ca cineva căruia-i e sete, și lipindu-și buzele de trupul Fiului Domnului, dădu, cu toată puterea ei sfîrșită, cea mai înfiorată sărutare de dragoste pe care o dăduse vreodată. Pe urmă, preotul spuse tare *Misereatur* și *Indulgentiam*, muie degetul cel mare de la mîna dreaptă în untdelemn și începu s-o miruie ; mai întîi pe ochii care rîvniseră atît de mult toate mărețiile pămîntești ; apoi pe nările lacome de adieri calde și de miresmele dragostei ; apoi pe gura care se deschisese pentru minciună, care gemuse de trufie și țipase în desfrîu ; apoi pe mîinile care se desfătau la atingerile suave, și, în sfîrșit, pe talpa picioarelor, așa de agere odinioară cînd alerga să-și potolească dorințele, și care de-acum nu vor mai umbla.

Preotul își șterse degetele, aruncă în foc bucățelele de vată muiată în untdelemn și se întoarse să stea lîngă muribundă, ca să-i spună că acum trebuie să împreune suferințele ei cu cele ale lui Isus Hristos și să se încredințeze îndurării Domnului.

Sfîrșindu-și cuvîntul de îmbărbătare, încercă să-i pună în mînă o luminare sfințită, simbol al slăvilor cerești, de care în curînd avea să fie înconjurată. Prea slăbită, Emma nu putut strînge degetele, și dacă n-ar fi ținut-o Bournisien, luminarea ar fi căzut jos.

Nu mai era totuși atît de palidă, și chipul ei avea o expresie de seninătate ca și cum sfînta taină ar fi vindecat-o.

Preotul nu pierdu prilejul de-a atrage luarea-aminte, și chiar îi explică lui Bovary, că, uneori, Domnul prelungea viața oamenilor cînd socotea că-i de folos pentru izbăvirea lor ; și Charles își aduse aminte de ziua cînd, tot așa, pe moarte, Emma mai fusese împărtășită.

„Poate nu ar trebui să pierdem orice nădejde", gîndi el.

Într-adevăr, Emma privi jur împrejur, încet, ca cineva care se trezește dintr-un vis ; apoi, cu o voce deslușită, ceru oglinda și rămase cîtva timp aplecată deasupra ei, pînă în clipa cînd lacrimi mari începură să-i curgă din ochi. Atunci își dădu capul pe spate, scoțînd un suspin, și căzu iar pe pernă.

Pieptul ei începu imediat să gîfîie grăbit. Toată limba îi ieși din gură ; ochii, rotindu-se, păleau ca două lămpi care se sting, și ai fi crezut-o moartă dacă coastele nu s-ar fi zbătut atît de înspăimîntător de repede, scuturate de-o răsuflare furioasă, ca și cum sufletul ei s-ar fi smucit ca să se desprindă. Félicité îngenunche în fața crucifixului, și chiar farmacistul își îndoi puțin genunchii, pe cînd domnul Canivet privea vag în piață. Bournisien, cu lunga-i sutană neagră, care se tîra în urma lui prin odaie, începu iar să facă rugăciuni, cu fruntea înclinată pe marginea patului. Charles sta în genunchi, de cealaltă parte, cu brațele întinse spre Emma. Îi luase mîinile și i le strîngea, tresărind la fiecare bătaie a inimii, ca un ecou al unei ruine care se prăbușește. Pe măsură ce horcăia tot mai tare, își grăbea și preotul rugăciunile, care se amestecau cu plînsul înăbușit al lui Bovary, și uneori dispărea parcă totul în murmurul surd al silabelor latinești, care sunau ca dangătul de înmormîntare al unui clopot.

Deodată se auzi pe trotuar un bocănit de saboți grei și hîrșcîitul unui baston ; apoi se înălță o voce, o voce aspră care cînta :

Cînd arde soarele-n amiază,
Iubire fetele visează.

Emma se ridică atunci ca un cadavru pe care l-ar fi galvanizat cineva, cu părul despletit, cu ochii fiși, holbați.

Ca să adune mai cu zor
Tot grîul care-a fost cosit,
Nanette se-apleacă pe ogor,
Spre brazda ce l-a dăruit.

Orbul ! strigă ea.

Și Emma, crezînd că vede fața hidoasă a nenorocitului ridicîndu-se deodată în întunecimile veșnice, cu o spaimă, începu să rîdă, cu un ris cumplit, fioros, disperat.

Bătu atunci un vînt nevăzut,
Și fusta-i flutură în sus.

Un spasm o abătu iar pe saltea. Toți se apropiară. Emma nu mai era.

IX

Întotdeauna, după moartea cuiva, cei dimprejur rămîn ca încremeniți, atît e de greu să înțeleagă prezența neașteptată a neantului și să se resemneze cu credința că într-adevăr așa este. Dar cînd își dădu seama că Emma nu mai mișcă, Charles se aruncă asupra ei, strigînd :

— Adio ! Adio !

Homais și Canivet îl scoaseră din odaie.

— Potoliți-vă !

— Da, spunea el, zbătîndu-se, am să fiu cuminte, n-am să fac nimic rău. Dar lăsați-mă ! Vreau s-o văd ! E soția mea !

Și începea iar să plîngă.

— Plîngeți, îi spuse farmacistul, lăsați natura în voia ei, asta o să vă ușureze !

Mai slab ca un copil, Charles se lăsă dus jos, în sală, și domnul Homais se întoarse imediat la el acasă.

În piață îl opri orbul, care, tîrîndu-se pînă la Yonville cu nădejdea de-a căpăta pomada contra inflamațiilor, întreba pe toți oamenii de pe stradă unde stătea spițerul.

— Ei ! Parcă de asta-mi arde mie acum ? Ei, atita pagubă ! N-ai decît să vii altă dată !

Și intră repede în farmacie.

Trebuie să scrie două scrisori, să facă o loțiune calmantă pentru Bovary, să găsească o minciună ca să nu se afle că Emma s-a otrăvit și să o publice într-un articol care să apară în *Fanal*, fără a mai pune la socoteală pe cei care-l așteptau ca să afle ce s-a întîmplat ; și cînd toată lumea din Yonville îi auzi povestea cu arsenicul pe care Emma-l luase drept zahăr cînd făcea o cremă de vanilie, Homais se-ntoarse iar la Bovary.

Îl găsi singur (Canivet tocmai plecase), stînd într-un fotoliu, lîngă fereastră contemplînd cu un aer idiot lespezile de pe jos din sală.

— Acum, zise farmacistul, ar trebui să fixați dumneavoastră ora ceremoniei.

— De ce ? Care ceremonie ? Apoi, bîlbîindu-se, îngrozit. O, nu, nu-i așa ? Nu, vreau s-o țin aici !

Ca să se liniștească, Homais luă o carafă de pe etajeră și începu să ude mușcatele.

— O, mulțumesc, zise Charles, ești atît de bun !

Și nici nu isprăvi vorba, copleșit de mulțimea amintirilor pe care gestul farmacistului i le trezea.

Atunci, ca să-i mai schimbe gîndurile, Homais socoti că-i bine să-i vorbească puțin de horticultură ; plantele au nevoie de umezeală. Charles înclină capul în semn de aprobare.

— De altfel, de-acum o să se facă frumos.

— Ah ! exclamă Bovary.

Nemaigăsind ce să spună, spițerul începu să dea încet la o parte perdelușele de la geamlîc.

— Uite, trece domnul Tuvache.

Charles repetă mașinal :

— Trece domnul Tuvache.

Homais nu mai cuteza să-i vorbească iar despre dispozițiile de înmormîntare ; preotul fu cel care izbuti să-l hotărască.

Charles se închise în cabinetul lui, luă condeiul în mînă și, după ce plînse în hohote o bucată de vreme, scrise :

„Vreau să fie înmormîntată în rochia ei de nuntă, cu pantofi albi, cu cunună, cu părul despletit pe umeri : trei sicrie, unul de stejar, unul de mahon, unul de plumb. Să nu mi se spună nimic, voi fi tare. Pe deasupra să se pună o bucată mare de catifea verde. Asta mi-i dorința. S-o împliniți".

Cei de față se mirară de ideile romantice ale lui Bovary, și farmacistul se duse îndată să-i spună :

— Catifeaua aceea mi se pare de prisos. De altfel, și costă...

— Ce vă privește ? țipă la el Charles. Lăsați-mă ! Dumneata n-o iubeai ! Pleacă !

Preotul îl luă de braț ca să facă împreună o plimbare prin grădină. Îi vorbi despre deșertăciunea celor pămîntești. Dumnezeu era mare, bun ; trebuie să te supui fără murmur poruncilor lui și chiar să-i mulțumești.

Charles izbucni blestemînd :

— Îl urăsc pe Dumnezeul ăsta al vostru !

— Duhul răzvrătirii vă mai stăpînește încă, spuse preotul, oftînd.

Bovary era acum departe. Mergea făcînd pași mari, de-a lungul zidului, pe lîngă spalier, și scrîșnea din dinți, se uita în sus, blestemînd cerul ; dar nici o frunză nu se clinti.

Burnița. Charles, care era cu pieptul gol, începu să dîrdîie ; se întoarse și intră să stea în bucătărie.

La ora 6 se auzi în piață un zgomot de fiare vechi ; sosea *Rîndunica ;* și Charles rămase cu fruntea lipită de geam, să vadă cum coboară toți călătorii, unul după altul. Félicité îi puse pe jos o saltea, în salon ; se trînti deasupra și adormi.

Deși filozof, domnul Homais respecta morții. Așa că, lăsînd la o parte supărarea împotriva bietului Charles, seara veni la el să privegheze moarta, aducînd trei volume și o mapă cu hîrtie, ca să ia note.

Domnul Bournisien era acolo, și la căpătîiul patului, care fusese scos din alcov, ardeau două luminări mari.

Spițerul ,care nu suferea tăcerea, începu să formuleze oarecare imputări la adresa acestei „nefericite femei"; dar preotul îi răspunse că acum nu mai rămîne decît să se roage pentru ea.

— Cu toate acestea, începu iar Homais, din două una: sau a murit în harul Domnului (cum se exprimă biserica), și atunci nu mai are nevoie de rugăciunile noastre; sau a murit nepocăită (asta-i, cred, expresia preoțească), și atunci...

Bournisien îi tăie vorba, răspunzîndu-i ursuz că nici atunci nu trebuie să te rogi mai puțin.

— Dar, nu se lăsă farmacistul, dacă Dumnezeu știe toate nevoile noastre ,ce rost mai au rugăciunile?

— Cum? zise preotul. Rugăciunile?! Dumneata nu ești creștin? Mai întîi, el a eliberat sclavii, a introdus în lume o morală...

— Nu-i vorba de asta. Toate textele...

— Oho! cît despre texte, deschide istoria: se știe că au fost falsificate de iezuiți!

Intră Charles, și, înaintînd spre pat, dădu încet la o parte perdelele.

Emma avea capul plecat pe-o parte. Colțul gurii, care rămăsese deschisă, era ca o gaură neagră în partea de jos a feței. Degetele mari de la mîini erau îndoite în palmă. Un fel de pulbere albă îi pudra genele, iar ochii începeau să-i dispară într-o paliditate lipicioasă, care semăna a pînză subțire, de parcă niște păianjeni ar fi țesut-o deasupra. De la sini pînă la genunchi, cearceaful făcea o adîncitură, ridicîndu-se apoi la vîrful picioarelor; și Charles avu impresia că apăsau peste niște blocuri nesfîrșite, o greutate uriașă.

Ceasul de la biserică sună ora 2. Se auzea murmurul sonor al rîului care curgea în beznă, la picioarele terasei. își sufla nasul zgomotos, iar Homais scîrțîia din peniță scriind.

— Hai, prietene dragă, spuse el, du-te de-aici, spectacolul acesta îți rupe inima.

Îndată ce plecă Charles, farmacistul și preotul începură iar discuția.

— Citiți pe Voltaire ! zicea unul. Citiți pe d'Holbach [1], citiți *Enciclopedia !*

— Citiți *Scrisorile cîtorva evrei portughezi !* zicea celălalt ; citiți *Rațiunea creștinismului* de Nicolas, fost magistrat !

Se înfierbîntau, erau roșii la față, vorbeau amîndoi deodată, fără să se mai asculte unul pe celălalt ; Bournisien era indignat de-atita îndrăzneală, Homais se minuna de-atîta prostie ; și erau gata să se înjure, cînd deodată apăru iar Charles. Parcă era atras de-o vrajă.. Mereu urca scara.

Se așeză în fața Emmei ca s-o vadă mai bine și se pierdea în această contemplare, care era atît de adîncă, încît nici nu mai era dureroasă.

Îi trecu prin minte povești despre catalepsie, despre miracole prin magnetism ; și-și spunea că dacă ar voi din toate puterile, ar izbuti poate s-o învie : „Emma ! Emma !“ Suflarea lui puternică făcu să tremure pe perete flacăra lumînărilor.

În zorii zilei sosi doamna Bovary-mama ; îmbrățișînd-o, Charles izbucni iar în plîns. Maică-sa căută, așa cum încercase și farmacistul, să-i spună că face prea mari cheltuieli cu înmormîntarea. Charles se înfurie atît de tare, încît ea tăcu ; o însărcină apoi să se ducă îndată la oraș, să cumpere tot ce trebuia.

Charles rămase singur toată după-amiaza ; pe Berthe o duseseră la doamna Homais, iar Félicité stătea sus, în cameră, cu tușa Lefrançois.

Seara veniră să-l vadă. Se scula, stringea mîinile fără să poată scoate o vorbă, pe urmă se așeza iar jos lîngă ceilalți, care stăteau roată în fața căminului. Cu capul în jos, picior peste picior, bîțîiau din glezne, oftînd adînc din cînd în cînd ; și fiecare se plictisea neînchipuit de tare ; și totuși nici unul nu voia să plece el mai înainte.

La ora 9 dimineața, cînd Homais veni iar (de două zile numai pe el îl vedeai prin piață), era încărcat cu o

---

1 *D'Holbach (Paul Henri)* (1723—1789), filozof și matematician, unul dintre principalii reprezentanți ai materialismului și ateismului francez din secolul al XVIII-lea, a colaborat la *Enciclopedie*.

grămadă de camfor, de smirnă și de mirodenii. Aducea și un borcan plin de clor, să alunge miasmele. Cînd intră, servitoarea, doamna Lefrançois și doamna Bovary-mama se învîrteau în jurul Emmei, terminînd cu îmbrăcatul; traseră apoi voalul lung și țeapăn, care acoperi pînă peste pantofii de satin.

Félicité bocea:

— Vai, stăpîna mea, stăpîna mea, sărăcuța!...

— Uitați-vă la dînsa, spunea hangița suspinînd, ce drăgălașă-i încă! Dacă nu-ți vine să juri că acuși se scoală!

Pe urmă se aplecară să-i pună cununa.

Trebuiră să-i ridice puțin capul, și atunci un val de lichid negru îi ieși din gură, ca și cum ar fi vărsat.

— Ah! Dumnezeule! Băgați de seamă la rochie! strigă doamna Lefrançois. Pune mîna! îi spuse farmacistului. Nu cumva ți-e frică?

— Frică, mie? răspunse el, ridicînd din umeri. Ți-ai găsit! Am văzut altele și mai și la „Hotel-Dieu“ [1], cînd eram student la Farmacie! Făceam *punch* în amfiteatrul de disecție! Un filozof nu se sperie de neant; ba chiar, am spus-o de atîtea ori, am de gînd să-mi las prin testament trupul la un spital, să servească mai tîrziu științei.

Cînd sosi preotul, întrebă cum se mai simte domnul; și după ce spițerul îi răspunse, adăugă:

— Știți, lovitura este încă proaspătă!

Homais îi spuse atunci că trebuie să fie fericit pentru că nu-i și el expus ca alții să-și piardă o tovarășă iubită; de unde să iscă o discuție asupra celibatului preoților.

— Căci, spunea farmacistul ,nu-i firesc ca un bărbat să se lipsească de femei! S-au văzut crime...

— Ei, păcatele mele, exclamă preotul, cum vrei dumneata ca un individ căsătorit să poată păstra, bunăoară, secretul spovedaniei?

Homais se ridică contra spovedaniei. Bournisien o apără, oprindu-se asupra îndreptărilor morale pe care le înfăptuia. Povesti tot felul de anecdote cu hoți care s-au făcut deodată oameni cumsecade. Niște militari, cînd s-au apropiat de confesional ca să se spovedească, au simțit

1 Cel mai vechi spital din Paris.

cum îi se despăienjenesc ochii. La Fribourg era un preot calvinist...

Tovarășul lui dormea. Apoi simțind că se cam înăbușă în atmosfera prea grea din odaie, deschise fereastra, și farmacistul se trezi.

— Haide, trage puțin tabac ! îi zise el. Hai, asta-ți mai alungă somnul.

Undeva, departe, se auzeau niște ciini urlînd.

— Auziți cum urlă un cîine ? zise farmacistul.

— Se spune că ei presimt moartea, răspunse preotul. Ca și albinele, care fug din stup cînd moare cineva.

Homais nu se mai agăță de aceste prejudecăți, căci adormise iar.

Domnul Bournisien, mai voinic, continuă o bucată de vreme să miște încetișor buzele ; apoi, pe nesimțite, își lasă bărbia în piept, scăpă din mînă cartea groasă și neagră și se puse pe sforăit.

Stăteau față în față, cu burta înainte, cu fața buhăită, cu un aer îmbufnat, împăcați, în sfîrșit, în aceeași slăbiciune omenească după atîtea neînțelegeri ; și erau tot atît de nemișcați ca și cadavrul de-alături, care avea aerul că doarme.

Cînd intră, Charles nu-i trezi. Era pentru ultima oară. Venea să-și ia rămas bun pentru totdeauna.

Plantele aromatice tot mai fumegau, și rotocoale de abur albăstrui se amestecau la marginea ferestrei cu ceața care intra de-afară. Se zăreau cîteva stele, și noaptea era calmă.

Din luminări cădeau lacrimi mari de ceară pe cearceafurile de pe pat. Charles se uita cum ard, obosindu-și ochii la licărirea flăcării lor galbene.

Ape de lumină, schimbătoare, tremurau pe rochia de satin, albă ca un clar de lună. Emma dispărea dedesubt ; și Charles avu impresia că, împrăștindu-se în jurul ei, Emma se pierdea nedelsușit în lucrurile ce o înconjurau, în tăcere, în noapte, în vîntul care adia, în miresmele jilave care se ridicau.

Apoi, deodată o vedea în grădina de la Tostes, pe bancă, lîngă gardul de mărăcini, sau la Rouen, pe străzi, în pragul casei lor, în curtea de la Bertaux. Mai auzea

şi acum rîsul flăcăilor veseli, care jucau sub meri ; parfumul părului ei umplea odaia, şi rochia ei foşnea, în braţele lui, pîrîind ca scînteile. Era aceeaşi rochie cu care-i acum !

Stătu multă vreme aşa, amintindu-şi fericirile de altădată, atitudinile ei, gesturile ei, timbrul vocii ei. După un acces de disperare, venea altul, şi altul, mereu, fără contenire, ca valurile unui flux năvalnic.

Avu o curiozitate : încetişor, cu vîrful degetelor, palpitînd, ridică voalul. Dar scoase un ţipăt de spaimă, şi ceilalţi doi se treziră. Îl duseră jos, în sală.

După asta, veni Félicité, să spună că domnul cerea o şuviţă de păr.

— Taie ! îi răspunse spiţerul.

Şi cum fata nu îndrăznea, se apropie el cu foarfecele în mînă. Tremura aşa de tare, încît îi înţepă pielea de la tîmple în cîteva locuri. În cele din urmă, stăpînindu-şi emoţia, tăie din belşug de două-trei ori la întîmplare, lăsînd nişte semne albe în frumuseţea aceea de păr negru.

Farmacistul şi preotul se adînciră iar îndeletnicirile lor, trăgînd din timp în timp cîte-un pui de somn, pentru ca să dea vina unul pe altul de cîte ori se trezeau. Atunci domnul Bournisien mai stropea cu aghiasmă pe jos, prin odaie, iar Homais arunca puţin clor.

Félicité avu grijă să le pună pe scrin o sticlă de rachiu, o bucată de brînză şi un cozonac mare. Aşa că, pe la 4 dimineaţa, spiţerul care nu mai putea, spuse oftînd :

— Zău că aş prinde puteri cu plăcere !

Preotul nu se lăsă rugat ; ieşi ca să-şi spună liturghia şi se întoarse ; apoi se puseră pe mîncat, şi pe ciocnit, tot rîzînd cîte puţintel, fără să ştie de ce, stîrniţi de acea vagă veselie care ne apucă după momente de tristeţe ; iar la ultimul păhăruţ, preotul îi spuse farmacistului, bătîndu-l pe umăr :

— Pînă la urmă o să ne înţelegem !

Jos ,în vestibul ,întîlniră lucrătorii care soseau. Şi, timp de două ceasuri, Charles avu de îndurat chinul bătăilor de ciocan care, răsunau în scîndurii. O aşezară apoi în coşciugul ei de stejar, pe care-l băgară în celelalte

două ; dar cum coșciugul era prea larg au trebuit să umple golurile cu niște lînă dintr-o saltea. În sfîrșit cînd cele trei capace fură geluite, bătute în cuie, încheiate, sicriul fu expus în fața ușii, și oamenii din Yonville începură să vină buluc.

Sosi și moș Rouault ,zări doliul și leșină în piață.

X

Moș Rouault, nu primise scrisoarea farmacistului decît treizeci și șase de ore după eveniment ; și avînd în vedere sensibilitatea lui, domnul Homais o întocmise în așa fel, încît era cu neputință de știut la ce să se aștepte.

Bătrînul căzu mai întîi ca lovit de dambla. Pe urmă înțelese că nu era moartă, dar că putea să fie... În cele din urmă își scoase bluza, își luă pălăria, își prinse un pinten la pantof și porni în goană ; și cît ținu drumul, moș Rouault, gîfiind, se tot frămînta de grijă. O dată chiar a trebuit să descalece. Nu mai vedea înaintea ochilor, auzea glasuri în jurul lui ; simțea că înnebunește.

Se crapă de ziuă. Zări trei găini negre dormind într-un copac ; tresări înspăimîntat de acest semn rău. Atunci făgădui Sfintei Fecioare trei patrafire pentru biserică și că va merge desculț de la cimitirul din Bertaux pînă la paraclisul din Vassonville.

Intră în Maromme, chemînd de departe rîndașii de la han,împrînci ușa cu umărul, se repezi la sacul cu ovăz, turnă în iesle o sticlă de cidru dulce și încălecă iar căluțul, care prinse a scăpăra din potcoave.

Își zicea că, fără îndoială, au să o scape, că doctorii au să-i găsească leac. Îi trecură prin minte toate vindecările miraculoase despre care auzise.

Apoi îi apărea moartă. Era acolo, în fața lui, întinsă pe spate, în mijlocul drumului. Trăgea de frîu și vedenia pierea.

La Quincampoix, ca să prindă curaj, bău trei cafele una după alta.

Se gîndi că, poate, cînd i-au scris, au greșit numele. Căută scrisoarea în buzunar, dar nu-ndrăzni s-o desfacă.

Ajunse să presupună că era, poate, vreo *festă*, vreo răzbunare a cuiva, vreo născocire de chefliu ; şi, de altfel, dacă ar fi murit, s-ar fi aflat. Dar nu, priveliştea era ca-ntotdeauna : cerul era albastru, copacii se lăgănau ; trecu o turmă de oi. Zări satul ;lumea-l văzu gonind aplecat tare pe calul pe care-l bătea cumplit şi din ale cărui chingi începu să picure sînge.

Cînd îşi veni în fire, se prăbuşi plîngînd în braţele lui Bovary :

— Fata mea ! Emma ! Copilul meu ! Ce-a fost ?... Iar celălalt îi răspundea cu hohote de plîns :

— Nu ştiu, nu ştiu ! A fost un blestem !

Spiţerul îi despărţi.

— Amănuntele astea groaznice sînt de prisos. Am să-i spun eu dumnealui. Uite că vine lumea. Puţină demnitate, ce dracu ! Fiţi mai filozofi !

Bietul Charles voi să pară tare şi repetă de mai multe ori :

— Da... curaj !

— Ei bine, spuse bătrînul, o să am, dracu să mă ia ! Am s-o petrec pînă la capăt.

Clopotele începură să bată. Totul era gata. Porniră.

Şi, cînd alături într-o strană, văzură trecînd încolo şi încoace prin faţa lor pe cei trei cîntăreţi care psalmodiau. Şarpele[1] fluiera din răsputeri. Domnul Bournisien, în odăjdii, cînta piţigăiat ; se prosterna în faţa altarului ridica mîinile, întindea braţele în lături. Lestiboudois umbla prin biserică cu rigla lui de os de balenă ; sicriul era pus lîngă strană între patru rînduri de luminări. Lui Charles îi venea să se scoale şi să sufle în ele. Căuta totuşi să-şi întărească credinţa, să se avinte în speranţa unei vieţi în care o va mai vedea. Îşi închipuia că Emma plecase într-o călătorie undeva, departe de tot.

Pe lespezi se auzi bocănitul sec al unui baston cu virful de fier, care bătea regulat. Zgomotul acesta venea din fund şi se opri brusc în părţile laterale ale bise-

1 Instrument muzical încolăcit în formă de şarpe.

ricii. Un om într-o vestă groasă, cafenie, îngenunche cu greu. Era Hippolyte, băiatul de prăvălie de la „Leul de aur". Își pusese piciorul de lemn cel nou.

Unul dintre cîntăreți începu să facă ocolul bisericii, să tringă obolul, și-n tava de argint sunau bani grei, unul după altul.

—Dar grăbiți-vă ! Sufăr, nu mai pot ! strigă Bovary, aruncîndu-i mînios o piesă de cinci franci.

Omul bisericii îi mulțumi, făcînd o adîncă plecăciune.

Cîntau, îngenuncheau, iar se ridicau ; nu se mai isprăvea ! Își adusese aminte că o dată, la început, au asistat împreună la o slujbă și că au stat de cealaltă parte, la dreapa, lîngă perete. Clopotul începu iar. Scaunele începură să fie date la o parte. Cioclii trecuseră trei bețe pe sub sicriu, și se ieși din biserică.

Atunci Justin apăru în pragul farmaciei. Dar intră imediat, palid, clătinîndu-se.

Lumea stătea pe la ferești, să vadă cortegiul trecînd. Charles mergea în frunte, ținîndu-se drept, Își luase un aer de om curajos și saluta dînd din cap pe cei care, ieșind pe uliță sau pe poartă, se înșirau în convoi. Cei șase oameni, cîte trei de fiecare parte, făceau pași mici gîfîind puțin. Preoții, cîntăreții și cei doi copii de la strană recitau *De profundis ;* și glasurile lor, ridicîndu-se și coborîndu-se melodios, răsunau pînă departe pe cîmp. Citeodată dispăreau la cotitura cătării ; dar crucea cea mare de argint se vedea mereu înălțîndu-se printre copaci.

Femeile mergeau în urmă, în mantii negre, cu glugile pe spate ; aveau în mînă cîte-o lumînare groasă, aprinsă, și Charles simțea că leșină de-atîtea rugăciuni nesfîrșite, de-atîtea făclii și de mirosul searbăd de ceară și de sutană. Adia o boare răcoroasă, secara și rapița erau înverzite, picături de rouă tremurau pe gardurile de mărăcini de pe marginea drumului. Zarea era plină de tot felul de zgomote vesele : zdrăngănitul unei căruțe care mergea, departe, prin făgașuri ; cucurigul unui cocoș sau tropăitul unui mînz care se vedea alergînd pe sub meri. Pe cerul senin pluteau nori trandafirii ca niște pete ; luminițe albăstrii cădeau pe colibele acoperite cu iriși ; Charles recunoștea din mers curțile. Își aducea

aminte de dimineți ca asta, cînd, după o vizită la vreun bolnav, ieșea din ogradă și se întorcea la nevastă-sa.

Giulgiul negru, presărat cu lacrimi albe, se ridica din cînd în cînd, descoperind coșciugul. Obosiți, cioclii mergeau mai încet, și sicriul înainta cu zguduituri necontenite, ca o șalupă legănată la fiecare val.

Ajunseră.

Bărbații merseră mai departe, pînă-n vale, pînă într-un loc în iarbă, unde era săpată groapa.

Se înșirară jur împrejur ; și pe cînd preotul vorbea, pămîntul roșu, aruncat pe margini, curgea pe la colțuri necontenit, fără să se-audă.

Apoi, după ce potriviră funii, împinseră coșciugul deasupra. Charles se uită cum coboară.

Cobora mereu.

În sfîrșit, se auzi o izbitură ; funiile fură trase înapoi, scîrțiind. Atunci Bournisien luă lopata pe care i-o întindea Lestibodois ; cu mîna stîngă, în timp ce tot stropea cu dreapta, împinse cu putere o lopată bună de pămînt și lemnul sicriului, izbit de bulgări, scoase acel virtej vuiet îngrozitor, care rămîne-n noi ca răsunetul veșniciei.

Preotul trecu sfeștocul celui de-alături, care nu era altul decît domnul Homais. El îl scutură foarte grav, apoi îi întinse lui Charles, care se înfundă pînă la genunchi în grămada de pămînt, din care începu să arunce cu pumnii în groapă, strigînd : „Adio !“ Îi trimitea salutări ; se tîra spre groapă, ca să-l închidă o dată cu ea.

Îl luă de-acolo ; și, în curînd, se potoli, simțind poate ca toți ceilalți, vaga mulțumire de a se fi isprăvit odată.

Pe drum, la întoarcere, moș Rouault începu să fumeze, tacticos, o pipă ; ceea ce Homais, în sinea lui, socoti că nu prea e cuviincios. Mai băgă de seamă că domnul Minet nu venise, că Tuvache „o ștersese“ după slujbă, și că Théodore, servitorul notarului, purta o haină neagră, așa cum se obișnuiește, ce dracu !“ Și ca să le spună și celorlalți toate astea, mergea de la un grup la altul. Toți deplîngeau moartea Emmei, dar mai ales Lheureux, care nu lipsise de la înmormîntare.

— Biata cuconiță ! Ce durere pentru bărbatul ei !

Spițerul începu iar :

— Știți dacă na-și fi fost eu, s-ar fi dedat la un atentat funest împotriva lui însuși!

— O persoană atît de bună! Și cînd mă gîndesc că am văzut-o chiar simbăta trecută în prăvălie la mine!

— N-am avut o clipă de răgaz, zise Homais, să pregătesc și eu cîteva cuvinte pe care să i le spun la mormînt.

Întorcîndu-se acasă, Charles se dezbracă, iar moș Rouault își călcă bluza cea nouă. Era nouă, și, cum în drum își șterse de multe ori ochii cu mîinecile, vopseaua-i ieșise pe față; iar dîrele lacrimilor se cunoșteau ca niște linii pe stratul de praf de pe ea.

Doamna Bovary-mama era cu ei. Toți trei tăceau. În cele din urmă, bătrînul oftă:

— Ți-duci aminte, prietene, că am venit la Tostes odată, cînd ai pierdut-o pe prima răposată? Pe-atunci puteam să te mîngîi! Găseam ce să spun; dar acum... Apoi, un geamăt prelung, care-i zgudui tot coșul pieptului Ah, vedeți dumneavoastră, s-a isprăvit cu mine! Am văzut cum mi s-a dus nevasta... după aceea fecior-meu... și azi, uite, fiică-mea!

Voi să se întoarcă imediat la Bertaux, spunînd că n-o să poată dormi în casa asta. Refuză chiar să-și vadă nepoata.

— Nu, nu, prea m-ar îndurera! S-o sărutați numai mult din parte-mi! Cu bine!... Ești un băiat cumsecade! Și apoi, n-am să uit niciodată asta, cum îi zice, adăugă el bătîndu-se pe coapsă. Nu te teme, o să primești și deaci înainte curca dumitale!

Dar cînd ajunse pe creasta dealului, întoarse capul și privi în urmă, așa cum îl întorsese altădată pe drumul Saint-Victor, cînd se despărțise de ea. Ferestrele din sat erau toate roșii ca focul în razele piezișe ale soarelui care apunea pe cîmp. Își puse mîna streașină la ochi și zări la orizont un loc împrejmuit de ziduri, unde copacii, ici și colo, erau ca niște pete negre printre pietre albe, apoi își urmă drumul, în trap mărunt, căci căluțul șchiopăta.

Cu toată oboseala, Charles și mama sa stătură seara mult timp de vorbă, despre vremea de altădată și despre viitor. Ea avea să vină să stea la Yonville, avea să se

ocupe de gospodărie, pentru totdeauna. Se arătă iscusită și mingiietoare, bucurindu-se în sinea ei că recîștiga o dragoste care de atîția ani îi scăpa. Bătu miezul nopții. Satul era cufundat în tăcere ca de obicei, iar Charles, treaz, se gîndea mereu la dînsa.

Rodolphe, care, ca să se mai distreze, cutreierase pădurea toată ziua, dormea liniștit în castelul lui ; iar Léon, dincolo, dormea și el.

Era însă unul care, la ceasul acela nu dormea.

Pe mormînt între brazi, plîngea în genunchi un copil ; și pieptul lui, sfîșiat de durere, suspina adînc în întuneric, sub apăsarea unei nețărmurite păreri de rău, mai blînd decît luna și mai nepătruns decît noaptea. Deodată poarta de fier scîrții. Era Lestiboudois ; venise să-și ia sapa, pe care-o uitase mai înainte. Îl recunoscu pe Justin care era răufăcătorul care-i fura cartofii.

XI

A doua zi Charles ceru să-i aducă fetița. Berthe întrebă de mama ei. I se răspunse că era plecată, că are să-i aducă jucării. Berthe mai întrebă de cîteva ori, apoi, cu timpul, nu se mai gîndi la asta. Veselia acestui copil îl mîhnea pe Bovary și trebuia să îndure nesuferitele consolări ale farmacistului.

Chestiunile bănești începură iar în curînd. Domnul Lheureux îl asmuți din nou pe prietenul său Vinçart, iar Charles se obligă să plătească sume enorme, căci nici nu voi să audă de vînzarea celei mai mici mobile care-i aparținuse *ei*. Maică-sa era disperată de asta. Charles se îndignă și mai tare decît ea. Se schimbase cu totul. Bătrîna plecă de la dînsul.

Atunci fiecare începu să *profite*. Domnișoara Lempereur ceru să-i plătească lecțiile pe șase luni, deși Emma nu luase niciodată nici una (cu toată factura aceea achitată pe care i-o arătase lui Bovary) : se înțeleseseră între ele ; cel care îi împrumuta cărți ceru abonamentul pe trei ani ; tușa Rollet ceru costul mărcilor pentru vreo douăzeci de scrisori ; și cum Charles voia explicații, ea avu delicatețea să-i răspundă :

— A, eu nu știu nimic ! Își avea treburile ei.

De cîte ori plătea cîte o datorie, Charles credea că de-acum s-a isprăvit cu ele. Dar apăreau altele, necontenit.

Ceru să i se plătească restanțele de onorarii pentru vechile vizite. I se arătară scrisorile pe care nevastă-sa le trimisese. Trebui atunci să ceară scuze.

Félicité purta acum rochiile doamnei ; nu pe toate căci Charles păstrase vreo cîteva, pe care se ducea să le vadă în odaia de toaletă, unde se încuia ; Félicité avea aproape aceeași talie : de multe ori Charles, văzînd-o de la spate, avea o iluzie și striga :

— Oh, stai, stai !

Dar, de Rusalii, Félicité dispăru din Yonville, răpită de Théodore, furînd tot ce mai rămăsese ca îmbrăcăminte.

Cam în timpul acela, doamna Dupuis-văduva avu onoarea să aducă la cunoștința lui Charles „căsătoria domnului Léon Dupuis, fiul ei, notar la Yvetot cu domnișoara Léocardie Lebeuf din Bondeville". Printre cuvintele de felicitare pe care i le adresă, Charles scrise această frază :

„Ce mult s-ar fi bucurat biata mea soție !"

Într-o zi cînd, rătăcind fără nici un scop anumit prin odăi, urcase pînă în podul casei, simți sub pantof un cocoloș de hîrtie fină. În desfăcu și citi : „Curaj, Emma ! Curaj ! Nu vreau să-ți nenorocesc viața". Era scrisoarea lui Rodolphe, căzută pe jos între lăzi, care rămăsese acolo și pe care vîntul furișat prin lucarnă o suflase pe ușă. Și Charles rămase încremenit și cu gura căscată, în același loc unde odinioară, și mai albă la față decît el, Emma, disperată, voise să moară. În cele din urmă, pe pagina a doua, jos, descoperi un R scris mărunt. Cine să fie ? Își aminti de vizitele dese ale lui Rodolphe, de brusca lui dispariție și de aerul jenat pe care-l avusese cînd l-a întîlnit de două-trei ori după aceea. Dar tonul respectuos al scrisorii îl amăgi.

„Poate că s-au iubit platonic", își spuse el.

De altfel, Charles nu era dintre cei care adîncesc lucrurile ; sta la îndoială în fața probelor, și gelozia lui șovăitoare se pierdu în durerea-i fără margini.

„Trebuie să fi fost adorată", își spunea el. Cu siguranță că toți bărbații o doriseră. Din cauza asta îi păru și mai frumoasă ; și-n el născu o dorință de fiecare clipă, o dorință furioasă, care-i înflăcăra disperarea și care era nemărginită pentru că acum nu se mai putea împlini.

Ca să-i placă Emmei, ca și cum ea ar fi trăit, începu să aibă și el preferințele și ideile ei ; își cumpără cizme de lac și luă obiceiul de-a purta cravate albe. Își dădea cu cosmetic pe mustăți, și ca și ea, semnă polițe. Emma-l corupea de dincolo de mormînt.

Fu nevoit să-și vîndă argintăria, bucată cu bucată, apoi vîndu mobilele din salon. Toate odăile se descompletară : camera ei, însă, rămase ca și altădată. Seara, după masă, se urca acolo. Împingea masa rotundă înaintea căminului și apropia fotoliul *ei*. Se așeza în fața lui. Într-unul din sfeșnicele aurite ardea o luminare. Lîngă el, Berthe colora niște stampe.

Bietul om suferea să o vadă atît de prost îmbrăcată, cu ghetuțele fără șireturi și cu bluza ruptă pînă la șold, căci fetei în casă nici nu-i păsa de asta. Dar era atît de dulce, de drăguță și își înclina căpșorul cu atîta grație, lăsînd să-i cadă pe obrajii roz tot părul blond, că-l poplșea o nemărginită desfătare — plăcere amestecată cu amărăciune, ca acele vinuri prost făcute care au un miros de rășină. Îi dregea jucăriile, îi făcea din carton păpuși pe sfori, sau cosea la loc burta crăpată a păpușilor. Apoi, dacă dădea cu ochii peste besacteaua de lucru, de-o panglică rătăcită sau chiar de-un ac rămas în vreo crăpătură a mesei, rămînea pe gînduri și părea atît de trist, că se întrista și ea.

Nimeni nu mai venea să-i vadă ; căci Justin fugise la Rouen, unde se făcuse băiat de băcănie, iar capiii spițerului veneau din ce în ce mai rar la fetiță. Domnul Homais, avînd în vedere deosebirea condițiilor sociale, nu se mai sinchisea de prietenia lor.

Orbul, pe care nu izbutise să-l vindece cu pomada lui, se întoarse pe colina Bois-Guillaume, unde atît a istorisit călătoria cum farmacistul n-a izbutit să-l leciuiască, încît Homais, cînd se ducea la oraș se ascundea după perdelele diligenței, ca să nu mai dea cu ochii de el. Îl ura de moarte ; și, în interesul propriului său renume, voind să

scape de el cu orice chip, porni împotriva orbului un atac indirect, în care se vedeau și profunzimea inteligenței lui, și ticăloșia vanității sale. Timpul de șase luni în șir puteai citi în *Fanal de Rouen* articole de felul acesta :

„Toți cei care se îndreaptă spre mănoasele meleaguri ale Picardiei au observat, fără îndoială, pe colina Bois-Guillaume un nenorocit atins de o groaznică plagă facială. Te plictisește, nu te lasă-n pace și stoarce un adevărat impozit de la călători. Mai sîntem oare pe vremea monstruoasă a evului mediu, cînd se îngăduia vagabonzilor să-și arate prin piețele noastre publice lepra și scrofulele aduse din cruciade ?"

Sau :

„Cu toate legile contra vagabondajului, împrejurimile marilor noastre orașe continuă să fie bîntuite de bande de cerșetori. Îi vezi umblînd cîte unul, și aceștia nu sînt, poate, cei mai puțin periculoși. Ce fac edilii noștri ?"

Pe urmă, Homais născocea tot felul de întîmplări :

„Ieiri, pe colina Bois-Guillaume, un cal sperios..." și urma istorisirea unui accident întîmplat din pricina orbului.

Și lucră așa de bine, încît orbul fu pus la bașcă. Dar îi dădură drumul. Orbul își începu iar meseria, Homais începu iar și el. O adevărată luptă ! Homais ieși învingător, căci inamicul său fu condamnat la întrenare pe viață într-un azil.

După izbînda asta, prinse curaj ; și din ziua acea n-a mai fost în district cîine călcat, șură arsă, femeie bătută, pe care să nu le fi adus de îndată la cunoștință publicului, mereu călăuzit de dragostea de progres și ura contra preoților. Făcea comparații între școlile primare și călugării ignorantini, scoțînd la iveală superioritatea celor dintîi ; cu ocazia unei danii de o sută de franci făcută bisericii, amintea de Noaptea Sfîntului Bartolomeu, și dădea pe față abuzuri. umplea lumea cu vorbe de duh. Așa le spunea el. Homais săpa pe unul și pe altul ; devenea periculos.

Cu toate acestea, se înăbușea în limitele strîmte ale jurnalismului, și în curînd simți nevoia să scrie o carte, o operă ! Alcătui atunci o *Statistică generală a cantonului Yonville, urmată de observații climatologice*, și statistica îl împinse spre filozofie. Se ocupă de probleme mari ; de

problema socială, de moralizarea claselor sărace, de pisciculturâ, de cauciuc, de căile ferate etc. Ajunse să-i fie rușine că-i burghez. *Făcea pe artistul*, fuma ! Își cumpără două statuete șic, *„Pompadur", ca să-și împodobească salonul.*

Nu se lăsă de farmacie, dimpotrivă ! Se ținea la curent cu descoperirile. Urmărea intensa circulație a ciocolatei. A fost primul care a adus *cho-ca* și *revalentia* în Sena Inferioară. Îl apucă entuziasmul pentru lanțurile hidroelectrice „Pulvermacher" ; și chiar el începu să poarte unul ; iar seara, cînd își scotea jiletca de flanelă, doamna Homais rămînea încremenită în fața spiralei de aur sub care soțul ei nici nu se mai vedea și se simțea de două ari mai înflăcărată pentru acest bărbat mai ferecat decît un scit și strălucitor ca un mag.

Avu idei frumoase cu privire la monumentul Emmei. La început propuse un trunchi de coloană cu o draperie, după aceea o piramidă, apoi un templu al Vestei [1], un fel de rotondă [2]... sau mai degrabă „un morman de ruine". Și, în toate planurile, Homais nu renunța nici în ruptul capului la salcia plîngătoare, pe care o socotea drept simbolul nelipsit al tristeții.

Se duse cu Charles la Rouen, să vadă pietre mortuare la un antreprenor de pompe funebre, împreună cu un pictor, nu anume Vaufrylard, prieten cu Bridoux, care tot timpul făcea calambururi. În sfîrșit, după ce cercetă vreo sută de desene, spuse să-i facă un deviz și se mai duse o dată la Rouen. Charles se hotărî pentru un mausoleu care, pe cele două fețe principale, trebuia să aibă „un geniu ținînd o făclie stinsă".

Cît privește inscripția, Homais nu găsea nimic mai frumos decît : *Sta, viator !* [3] și se opri la asta ; își frămînta mintea ; repeta mereu : *Sta, viator !* În sfîrșit, găsi : *Amabilem conjugen calcas !* [4], care fu acceptat.

Ciudat e că Bovary, deși se gîndea mereu la Emma, o uita ; și era disperat că această imagine îi fugea din

---

1 Templu închinat zeiței Vesta care personifica focul sacru, reprezentată printr-o femeie cu figura severă.

2 Construcție rotundă, cu acoperișul în formă de cupolă

3 Oprește-te trecătorule ! (Lat.)

4 Calci pe iubita mea soție ! (Lat.)

minte, cu toate sforțările pe care le făcea ca s-o păstreze. Totuși, în fiecare noapte o visa ; avea totdeauna același vis : se apropia de ea, dar cînd ajungea s-o strîngă în brațe, se desfăcea ca putredă în brațele lui.

Timp de o săptămînă fu văzut intrînd în fiecare seară în biserică. Chiar Bournisien îi făcu două-trei vizite, apoi nu mai veni. De altfel, individul își îndrepta gîndul spre intoleranță ,spre fantism, spunea Homais ; tuna și fulgera contra spiritului secolului, și la fiecare cincisprezece zile nu uita niciodată să istorisească la predică agonia lui Voltaire, care, după cum se știe, a murit mîncîndu-și excrementele.

În ciuda traiului său foarte socotit, Bovary era departe de a-și putea plăti vechile datorii. Lheureux nu mai voi să preschimbe nici o poliță. Sechestrul bătea la ușă. Atunci ceru sprijinul mamei lui, care consimți să-și ipotecheze averea, trimițîndu-i însă o mulțime de imputări împotriva Emmei ; dar, în schimbul acestui sacrificiu, cerea un șal care scăpase prăpădului făcut de Félicité. Charles nu vru să i-l dea ; se certară.

Maică-sa făcu primii pași spre împăcare, propunîndu-i să ia fetița la dînsa, ca s-o mai ajute în casă. Charles consimți. Dar în clipa plecării, nu avu curajul. Atunci urmă o ruptură definitivă, totală.

Pe măsură ce nu mai ținea la nimeni, se apropia tot mai mult de copila lui. Totuși, ea-l îngrijora ; căci cîteodată tușea și avea pete roșii pe umerii obarjilor.

Peste drum, se lăfăia, înfloritoare și veselă, familia fărmacistului, pe care tot ce-i pe lumea asta contribuia s-o facă fericită. Napoléon îi ajuta la laborator. Athalie îi împletea o bonetă grecească, Irma tăia bucăți rotunde de hîrtie de pus pe borcanele cu dulceață, iar Franklin recita pe nerăsuflate tabla lui Pitagora. Homais era cel mai fericit tată, cel mai norocos dintre oameni.

Eroare ! Îl rodea o ambiție surdă : Homais dorea să aibă Crucea de Onoare. Drepturi avea destule :

1) De a fi distins în timpul holerei printr-un devotament fără margini ; 2) *de a fi publicat pe cheltuiala mea, diferite opere de folos obștesc, precum...* (și pomenea memoriul lui ; plus, observațiuni asupra păduchelui de copaci, trimise Academiei ; volumul lui de statistică, și

pînă și teza lui de farmacist) ; *fără a mai pune la socoteală că sînt membru al mai multor societăți savante* (era membru numai la una) !

În sfîrșit, zicea el, întorcîndu-se pe loc, chiar dacă n-ar fi fost decît că m-am evidențiat la incendii !

Atunci Homais începu să se pună bine cu stăpînirea. Îi aduse pe ascuns domnului prefect mari servicii în alegeri. În cele din urmă, se vîndu, se prostituă. Adresă chiar suveranului o petiție, prin care îl ruga *să-i facă dreptate ;* cînd vorbea de el, spunea *bunul nostru rege* și-l compara cu Henric al IV-lea.

Și, în fiecare dimineață, spițerul se repezea la ziar, să vadă dacă nu l-a decorat ; nu-l decorase. În sfîrșit, nemaiputîndu-se stăpîni, puse să-i deseneze în grădină un strat de iarbă închipuind steaua de onoare, cu două dungi întortochiate de iarbă, care plecau din vîrf, în chip de panglică. Se plimba împrejurul ei cu brațele încrucișate pe piept, meditînd asupra neghiobiei guvernului și a lipsei de recunoștință a oamenilor.

Din respect sau dintr-un fel de senzualitate care îl făcea să nu se pripească în cercetările lui, Charles nu deschisese încă despărțitura secretă a unui birou de palisandru la care scria Emma de obicei. Dar, în sfîrșit, într-o zi se așeză în fața lui, întoarse cheia și apăsă pe arcul care-l deschidea. Toate scrisorile lui Léon erau acolo. De data asta, nici o îndoială ! Le citi pe nerăsuflate pînă la ultima, scotoci prin toate colțurile, prin toate mobilele, prin toate sertarele, pe după dulapuri, plîngînd, urlînd, pierdut, nebun. Dădu peste o cutie ; o desfundă izbind cu piciorul în ea. Portarul lui Rodolphe îi sări drept în față printre bilețele dulci, răvășite.

Lumea se mira văzîndu-l descurajat. Nu mai ieșea, nu mai primea pe nimeni, nu mai voia nici să-și vadă bolnavii. Se zvoni că *se-nchidea să bea.*

Uneori însă cîte un curios se urca pe gardul de mărăcini al grădinii și rămînea înmărmurit zărind pe omul acela cu barbă lungă, îmbrăcat cu niște haine murdare, ca un sălbatic, și care umbla de colo pînă colo, plîngînd în hohote.

Vara, în fiecare seară, își lua cu el fetița și o ducea la cimitir. Se întorcea după căderea nopții, cînd în piață nu mai era lumină decît la lucarna lui Binet.

Voluptatea durerii lui nu era însă desăvîrșită, căci nu avea în jur pe nimeni care să i-o împărtășească ; și începu să se ducă la tușa Lefrançois, ca să poată vorbi de ea. Dar hangiței îi intra pe-o ureche și-i ieșea pe cealaltă, avînd, ca și dînsul, necazurile ei, căci domnul Lhereux deschisese în fine „Favoriții comerțului", iar Hivert, care se bucura de mare faimă prin felul lui de a face comisioanele, cerea să i se mărească leafa, amenințînd că altfel se angajează „la concurență".

Într-o zi ducîndu-se la iarmarocul de la Argueil ca să-și vîndă calul — tot ce-i mai rămăsese — îl întîlni pe Rodolphe.

Îngălbeniră amîndoi cînd dădură ochii unul de altul. Rodolphe, care nu trimisese decît o carte de vizită, bolborosi mai întîi cîteva scuze, dar pe urmă prinse curaj și chiar împinse cutezanța (era o zi de august foarte călduroasă) pînă acolo încît să-l poftească la cîrciumă să ia o sticlă de bere.

Stînd rezemat în coate în fața lui, își tot mozolea trabucul în gură vorbind, iar Charles sta dus pe gînduri înaintea acestui chip pe care Emma-l iubise. I se părea că vede ceva de-al ei. Era ca o vrăjitorie. Ar fi vrut să fie el bărbatul acela.

Celălalt continua să vorbească despre agricultură, despre vite, îngrășăminte, umplînd cu fraze banale momentele în care s-ar fi putut strecura o aluzie. Charles nu-l asculta ; Rodolphe băgă de seamă și urmărea în mișcările feței lui perindarea amintirilor. Fața aceea se înroșea încetul cu încetul. nările-i palpitau repede, buzele-i tremurau ; veni chiar o clipă cînd Charles, plin de-o mînie cumplită, se uită țintă le Rodolphe, care cuprins de-un fel de spaimă, tăcu. Dar pe fața lui Charles apăru imediat aceeași jalnică oboseală.

— Nu vă port nici o dușmănie, zise el.

Rodolphe rămase mut. Și Charles, cu capul în mîini, repetă cu o voce stinsă și cu accentul resemnat al durerilor nemărginite :

— Nu. Nu vă port nici o dușmănie! Adăugă chiar o vorbă mare, singura pe care a spus-o vreodată: Fatalitatea-i de vină!

Rodolphe, cel care îndrumase această fatalitate, îl găsi prea bleg pentru un om în situația lui, ba chiar comic și cam josnic.

A doua zi Charles se duse să stea pe bancă în chioșc. Raze de lumină treceau printre ostrețe; frunzele de viță își aruncau umbra pe nisip, iasomia îmbălsăma, cerul era albastru, cantaridele bîzîiau în jurul crinilor înfloriți, și Charles se simțea înăbușindu-se ca un adolescent sub valurile nedeslușite de dragoste care-i umpleau inima îndurerată.

La ora 7, micuța Berthe, care nu-l văzuse toată după-amiaza, veni să-l ia la masă.

Avea capul răsturnat pe spate, rezemat de perete, ochii închiși, gura deschisă și ținea în mînă o șuviță lungă de păr negru.

— Tată, vino odată! zise ea.

Și, crezînd că vrea să se prefacă, să se joace cu ea, îl împinse încetișor. El căzu jos. Murise.

După treizeci și șase de ore, chemat de spițer, domnul Canivet veni în grabă. Îi făcu autopsia și nu găsi nimic care să dea de bănuit.

După ce totul fu vîndut, rămaseră doisprezece franci și șaptezeci și cinci de bani, cu care s-a plătit drumul domnișoarei Bovary pînă la bunică-sa; bătrîna muri chiar în anul acela; moș Rouault fiind paralizat, pe fetiță o luă o mătușă. Mătușa era săracă și, ca să-și cîștige existența, o trimise la o filatură de bumbac.

De la moartea lui Bovary, trei medici s-au perindat prin Yonville, fără să poată reuși vreunul, așa de tare i-a lucrat dintru început domnul Homais. Are o clientelă strașnică; autoritățile îl cruță, iar opinia publică îl protejează.

Acum, de curînd, a primit Crucea de Onoare.

ÎN LOC DE POSTFAŢĂ

LABORATORUL LUI FLAUBERT

(Fragment)

În limbajul misticilor își exprimă Flaubert în chipul cel mai sincer și mai direct linia, mișcarea, sensul muncii sale. Literatura e arta jertfelor și, înainte de toate, a unei jertfiri de sine. Dar printr-o asemenea jertfire ajungi să-l stăpînești pe Dumnezeu. „Oare o viață de artist sau mai curînd o operă de artă pe care trebuie să o îndeplinești nu e ca un munte înalt pe care trebuie să-l urci ? Călătorie dură, care cere o voință înverșunată. Mai întîi, zărești de jos o creastă înaltă ; strălucește pură în ceruri, te îndoară prin înălțime ! și te cheamă totuși, tocmai de aceea. Pornești la drum, dar cu fiecare platou al ascensiunii piscul se mărește, orizontul dă îndărăt, treci prin prăpăstii, ameteli și descurajări, se face frig ! Și veșnicul crivăț al ținuturilor înalte îți desprinde în goana lui cea din urmă zdreanță a veșmîntului ; pămîntul e pierdut pentru totdeauna și ținta, fără îndoială, nu va fi niciodată atinsă. E ceasul la care îți socotești oboselile, în care-ți privești cu spaimă pielea plesnită de ger. Nu-ți mai rămîne nimic, decît o rîvnă nepotolită de a urca mai sus, de a sfîrși, de a muri. Cîteodată, totuși, vine din cer o pală de vînt și-ți dezvăluie în fața ochilor orbiți perfecțiuni nenumărate, infinite, minunate. La 20 000 de picioare sub tine zărești oameni, o briză olimpică ne umple plămînii uriași și ți se pare că ești un colos al cărui piedestal e lumea întreagă. Apoi ceața se lasă din nou și mergi mai departe dibuind, orbecăind, rupîndu-ți unghiile în stînci și plîngînd de singurătate. Nu-i nimic ! Să murim în zăpezi, în alba durere a do-

rinței noastre, în murmurul torentelor spiritului și cu fața întoarsă spre soare".

Dar dacă „Doamna Bovary" nu e o ruptură a lui Flaubert cu trecutul lui, e mai degrabă, cum el însuși a lăsat să se înțeleagă, o ruptură a lui Flaubert cu literatura personală, o trecere de la personal la obiectiv ? Firește, dintr-un punct de vedere, subiectul și elaborarea romanului au fost concepute de Flaubert ca un mijloc de a evada din sine, ca un exercițiu de obiectivitate și de artă pură, nu încape îndoială. „Cărțile pe care am ambiția să le fac, îndeosebi, sînt tocmai acelea pentru care am cele mai puține mijloace. Bovary va fi fost, în acest sens, un nemaiauzit tur de forță și de care numai eu îmi voi da seama : subiect, personaje, etc., într-adevăr totul e dinafara mea ; asta va trebui să mă îndemne să fac un mare pas mai departe ! Scriind cartea asta, sînt ca un om care ar cînta la pian cu ghiulele de plumb la fiecare deget. Dar și cînd îmi voi cunoaște digitația...". Flaubert subînțelege aici comparația dintre „Doamna Bovary" și operele lui anterioare, extrase din el însuși avînd înfățișarea de autobiografii sau de confesiuni. Dar „Doamna Bovary" nu era prima lui lucrare de literatură zisă impersonală. Fără să vorbim de drama lui de tinerețe, despre „Loys XI, Peste cîmpuri și prundișuri" era, înainte de toate, un exercițiu de descriere, iar prima „Ispitire" are în orice caz un aspect de operă obiectivă. Adevărul e că Flaubert simțea de cîțiva ani că o autobiografie ca „Memoriile unui nebun" sau ca „Noiembrie", ori o semiautobiografie ca prima „Educație", erau formule prea facile și că trebuia fie să renunțe la scris, fie să-și caute drumul în altă parte.

Ca să fii în stare să-ți extragi la nesfîrșit din propriu-ți suflet opere de artă vii, trebuie să fii înzestrat cu geniu liric. Doar un liric, un Byron, un Lamartine, un Hugo vor putea rămîne originali și puternici expunîndu-se neîncetat pe ei înșiși. Chiar un liric al prozei n-o poate face decît cu greu și cu conștiința încărcată : în mare parte, e și soarta eșuată pe care parcă și-o duc Rousseau și Chateaubriand. Dar dacă amîndoi și-au realizat sub formă de autobiografie cea mai vie capodoperă, e pentru că mai întîi au încercat alte destine literare.

Afară de cazul cînd nu scrie decît o singură carte, ca Saint-Simon — „Memoriile" sau Amiel — „Jurnalul", adică afară de cazul cînd nu e un scriitor de carieră, nimeni nu se va opri la autobiografie. Ea nu va fi niciodată decît o etapă a tinereţii sau un compromis al bătrîneţii.

Şi totuşi, cine ar putea spune unde începe şi unde se isprăveşte ea? De ce relevă critica de azi cu atîta zgomot şi ironie erorile voluntare din „Confesiuni", din „Memoriile de dincolo de mormînt", din Confidenţe, din „Acte şi cuvinte"? Oare Rousseau, Chateaubriand, Lamartine, Hugo au fost mincinoşi? Nu. Sînt oameni şi, mai ales, sînt artişti. În orice confesiune se află ceva dintr-un roman. Şi ar fi interesant de reperat şi măsurat pantele psihologice prin care orice confesiune devine inevitabil un roman. Dar sînt şi alte pante (şi uneori aceleaşi) pe care orice roman devine mai mult sau mai puţin o confesiune. Un romancier, un autor dramatic îşi scot toate personajele din unghere inconştiente ale lor înşişi, din virtualităţile lor interioare treptat întunecate de necesităţile optării şi ale actului vital, şi în care arta romanului şi a teatrului face săpături ca pe locul unui oraş îngropat.

După cum şi-a romanţat totdeauna fragmentele de autobiografie, după cum n-a putut niciodată să vorbească despre sine — mai ales în faţa unor oameni ca fraţii Goncourt sau Taine, care-i culegeau cuvintele în scris — fără să exagereze, să deformeze, să născocească, să mistifice — tot astfel, şi invers, Flaubert n-a făcut nici un roman impersonal şi obiectiv fără să se introducă pe sine şi poate chiar într-un chip mai complet şi mai adînc decît s-ar fi expus printr-o confesiune voită. El nu-şi înşela interlocutoarea cînd spunea: „Doamna Bovary sînt eu".

Romanul corespunde la el cu o perioadă de reculegere, de critică şi clarviziune. „Înclin mult spre critică; romanul pe care-l scriu îmi ascute facultatea asta pentru că e o operă mai ales de critică sau, mai bine zis, de anatomie". Critică şi anatomie interioară. Facultatea de a se privi pe sine cu simţul comicului şi a grotescului o avea de mult Flaubert. Din ea se naşte personajul

Băiatului. Ea se vădește în primele lui romane personale. Cînd la 17 ani, în „Memoriile unui nebun", Flaubert scria sincer : „Sufletul meu își ia zborul spre veșnicie și nemărginire și plutește pe oceanul îndoielii", fiți siguri că se afla încă de pe atunci în inconștientul lui un personaj analog Băiatului, care-i culegea cuvintele de acest fel ca să i le facă grotești și ca să îmbogățească, cîndva cu ele, discursul consilierului de la prefectură. În 1846, scrie : „Ieri a fost Botezul nepoatei mele. Copilul, cei de față, eu, chiar preotul care abia își terminase masa și era aprins la obraz, nimeni dintre noi nu înțelegea ce făcea. Contemplînd toate aceste simboluri, pentru noi neînsemnate, aveam impresia că asist la cine știe ce ceremonie a unei religii depărtate, ivită de sub pulberea vremurilor. Era ceva atît de simplu și atît de cunoscut, și totuși nu-mi reveneam din uimire, Preotul mormăia cu mare iuțeală o latinească pe care nu o pricepea ; noi, ceilalți, nu ascultam ; copilul își ținea căpșorul gol sub apa ce i se turna deasupra ; lumînarea ardea și dascălul răspundea „Amin". Neîndoielnic, cele mai inteligente erau pietrele, care pricepuseră cîndva toate astea și poate mai păstrau în ele o amintire a lor". Iată starea de spirit în care scriam „Doamna Bovary" ; e cu adevărat botezul ideii lui de roman și al ideii întregului roman realist care va ieși din el și va dura cincizeci de ani. În fața acestui preot mă gîndesc la Bournisien și la „Înmormîntarea din Ornans". Nu numai religia pare moartă în viziunea lui Flaubert, ci întreaga lume modernă care trebuie mai întîi să fie lovită de inexistență pentru a fi apoi regîndită în idee. De la religia prezentă, închipuită în minte ca fiind depărtată și ivită de sub pulberea vremurilor, Flaubert va trece firesc la religia autentic depărtată și realmente ivită de sub pulberea vremii, adică de la „Doamna Bovary" la „Salambô". Ambele opere comunică în ideea pierderilor care pricepuseră cîndva toate astea și cărora le devine consubstanțial spiritul descriptiv, evocator, ironic și rece al romancierului. Uimirea din care nu-și putea reveni e un principiu al artei, cum e și un principiu al științei.

Am găsit ceva cu totul asemănător în originea lui „Don Quijote". Și comparația dintre „Doamna Bovary" și „Don

Quijote" este tocmai una dintre acelea care i se impun criticului, iar Flaubert, cîtă vreme își scria romanul, îl citea mereu, numindu-l cartea cărților : „Ceea ce e miraculos în „Don Quijote", spune el, e absența artei și perpetua fuziune a iluziei cu realitatea, din care rezultă o carte atît de comică și atît de poetică totodată". Absență a artei ce nu poate fi realizată decît printr-o capodoperă a artei, fuziune a comicului cu poeticul ce era implicată în întreaga ființă lăuntrică a lui Flaubert și căreia îi căuta din copilărie expresia literară. Comicul și poeticul erau pentru el un fel de text bilingv, traducînd aceeași realitate. „Grotescul trist, scria el în 1846, cu zece ani înainte de „Doamna Bovary", are pentru mine un farmec unic ; corespunde nevoilor intime ale firii mele caraghios de amare. Nu mă face să rîd, ci să visez îndelung. Îl surprind oriunde se găsește și îmi dau seama că îl port în mine ca toată lumea. Iată de ce îmi place să analizez ; e un studiu care mă distrează. Ceea ce mă împiedică să mă iau în serios, deși sînt de felul meu destul de grav, e că îmi apar foarte ridicol, nu cu ridicolul relativ al comicului teatral, ci cu ridicolul intrinsec vieții înseși și care se vădește în cea mai simplă acțiune sau în cel mai obișnuit gest. De pildă, niciodată nu mă rad fără să-mi vină a rîde, atît mi se pare de tîmpit că fac așa ceva". Acest comic e de altfel tot atît de relativ ca și comicul teatral, iar specia lui e aceeași. Viața nu i se pare comică lui Flaubert decît pentru că o vede imediat sub aspectul ei de automatism. Bărbieritul e tîmpit și comic pentru că e o acțiune zilnică și mecanică. Dar el știe asta, pe cînd tot ce e exact previzibil în individul uman devine comic în măsura în care cel ce o spune sau o face ignoră că era prevăzută. Dicționarul ideilor primite, clădit de Flaubert cu atîta voie bună, e dicționarul clișeelor pe care un burghez le va profera neapărat în cutare situații date. Or, „Doamna Bovary", ca și „Don Quijote", constă în a încorpora acest automatism în viața operei de artă. Emma Bovary sau Homais, Don Quijote sau Sancho, ce-s ? Ceva de un grotesc sau de un ridicol trist care te face să visezi, să gîndești. „Ar trebui ca după ce l-ai citit, spunea Flaubert despre Dicționarul lui,

să nu mai îndrăznești să vorbești de teama de a nu spune un cuvînt ce se găsește într-însul". La fel, ne-am putea închipuio sumă de romane de tipul „Doamnei Bovary", care ar îmbrățișa toate tipurile umane și după lectura cărora n-am mai îndrăzni să mai trăim de teama de a nu trăi una din viețile al căror automatism funcționează acolo, reliefîndu-i ridicolul.

Adevărata originalitate și nefericirea caracterului lui Flaubert au fost că vedea totdeauna lumea sub acest unghi și, prin urmare, avea în el o „Doamnă Bovary" virtuală ca produs sau ca o operă a temperamentului său.

Și Flaubert nu se exceptează pe sine din acest comic grotesc. Prima ființă ridicolă pe care o întîlnește zi de zi e el însuși, dimineața bărbierindu-se. Dispoziție admirabilă pentru a introduce în grotesc lirismul, adică eul, și chiar mila, adevărată milă, schopenaueriană, căci nu compătimești decît mizeriile pe care le împărtășești, nu simpatizezi decît cu ființa care ești tu însuți. Tat twam asi. „Doamna Bovary sînt eu". Evident, gîndindu-se la Bovary a scris el : „Cu cît simți mai puțin un lucru cu atît ești mai în stare să-l exprimi așa cum e el, dar trebuie să ai facultatea să ți-l faci simțit". Iar pentru a avea această facultate trebuie să-l fi simțit, dacă nu formal, măcar eminamente. „Mi-am avut și eu epoca nervoasă, epoca sentimentală, și-i mai port și acum urmele pe piept, ca un ocnaș. Cu mîna mea arsă, am dreptul acum să scriu despre natura focului. Tu m-ai cunoscut cînd perioada această tocmai se încheiase și ajunsesem la bărbăție, dar înainte de asta, pe vremuri, am crezut în realitatea unei poezii a vieții, a unei frumuseți plastice a pasiunilor". Tripla transpunere, a unui trecut trăit într-un prezent viu, a unei sensibilități de artist într-o sensibilitate burgheză, a unui bărbat într-o femeie, va păstra în romanul din 1857 echilibrul dintre impersonalitate și personalitate, va anula cusururile și va rotunji muchiile uneia ca și ale celeilalte.

Așa trebuie să fie înțelese și situate butadele lui Flaubert (gîndindu-ne că sînt scrise în momentele de proastă dispoziție din timpul nopții, după opt ore de muncă la fraze) : „Un suflet se măsoară după dimensiunea dorinței sale, cum judeci dinainte o catedrală după

înălțimea clopotniței ei — și de aceea urăsc poezia burgheză, arta domestică, deși o practic și eu, dar e pentru ultima oară, și mă scîrbește. Cartea asta, toată numai calcule și viclenii stilistice, nu-i din sîngele meu, nu o port în măruntaiele mele, simt că e ceva voit, artificial. Va fi, poate o performanță pe care-o vor admira anumiți oameni, (puțini). Alții vor găsi în ea unele adevăruri de amănunt și de observație. Dar aer ! aer ! Întorsăturile ample, perioadele largi și pline desfășurîndu-se ca niște fluvii, multiplicitatea metaforelor, marile izbucniri ale stilului, în sfîrșit tot ce-mi place mie, nu se vor găsi acolo ; poate dar voi ieși din ea pregătit să scriu mai tîrziu altceva". Niciodată n-a bovarizat Flaubert atît de mult ca în momentul cînd și-a defăimat astfel subiectul. Dacă „un suflet se măsoară după dimensiunea dorinței sale", Emma ne apare foarte mare. Și ea urăște poezia burgheză și arta domestică, ceea ce e, pentru ea, tocmai gospodăria casei sale. E căsătorită cu Charles cum e Flaubert cu subiectul ce-l „scîrbește". Iar strigătul ei, pe care-l scoate cînd e cu Rodolphe, e însuși strigătul lui Flaubert : Aer ! „Adesea din vîrful unui munte zăreau dintr-o dată cîte o cetate splendidă, cu domuri, cu poduri, cu corăbii, cu păduri de lămîi..." Iar iluzia lui Flaubert e și iluzia Emmei : „Întorsăturile ample, perioadele largi și pline desfășurîndu-se ca niște fluvii". Și tocmai acestor întorsături și perioade pe care le întrevede în viitor, le va întoarce spatele : vor fi mai puține în „Salambô" decît în „Doamna Bovary", mai puține în „Educație" decît în „Salambô" și deloc în Bouvard.

Dar să nu ne lăsăm înșelați de gemetele lui nocturne. Flaubert e marele ciriitor al Marii Armate literare. Soldații cei mai buni strigă de șapte ori pe zi : „Deșcă !" și „Ce porcărie de slujbă !" Nu poți scrie o carte ca „Doamna Bovary", fără fervoare și fără credință. Flaubert și-a dat seama de noutatea și de frumusețea subiectului său — și că pusese mîna pe un Don Quijote modern. Să-l credem mai curînd cînd scrie : „Toată valoarea cărții mele, dacă are vreuna, va fi că a știut să umble drept pe un fir de păr, suspendată deasupra dublei prăpăstii a lirismului și a vulgarului (pe care vreau să le contopesc într-o analiză narativă). Cînd mă gîndesc la

ce-ar putea fi asta, mă apucă ameţeala, dar cînd mă gîndesc după aceea că mie mi se încredinţează atîta frumuseţe, am crampe de spaimă, că-mi vine să fug, să mă ascund oriunde".

Aşa încît n-ar fi poate prea paradoxal să vedem în „Doamna Bovary", ca şi în „Educaţia sentimentală", opere mai adevărat şi mai profund personale, dezvăluiri mai complete, mai bogate, mai expresive ale sufletului lui Flaubert decît „Memoriile" unui nebun, sau Noiembrie. Autobiografia, care la prima vedere pare genul cel mai sincer, e poate cel mai fals. A te povesti înseamnă a te fragmenta, a-ţi pune în operă numai partea din tine însuţi pe care ţi-o cunoşti, aceea care ajunge la nivelul conştiinţei — şi nici măcar la o conştiinţă individuală, sinceră, ci la o conştiinţă în întregime socială, alterată de conformism, vanitate şi minciună. „Memoriile" de dincolo de mormînt (cu excepţia amintirilor din copilărie) constituie una din cele mai frumoase opere ale lui Chateaubriand numai acolo unde Chateaubriand are bunul gust de a vorbi nu despre el însuşi, ci despre vremea lui, despre peisajele sau despre oamenii pe care i-a văzut. Dacă în „Eseuri" nu s-ar fi aflat decît dezvoltarea celor treizeci de pagini risipite de pură autobiografie pe care Montaigne le-a presărat de-a lungul ei, cartea lui ar fi însemnat mai puţin. Au fost de ajuns pentru ca obrazul grav al secolului al XVII-lea să se întoarcă de la el. Autobiografia este arta acelora ce nu sînt artişti, romanul acelora ce nu sînt romancieri. Şi a fi artist sau romancier înseamnă a avea în mînă lampa de miner ce-i îngăduie omului să meargă dincolo de conştiinţa lui clară ca să caute comorile obscure ale memoriei şi ale virtualităţilor sale. A scrie o autobiografie înseamnă a te mărgini la unitatea ta artificială ; a face o operă de artă, a crea personajele unui roman înseamnă a te simţi în multiplicitatea ta profundă.

Flaubert a gemut, poate, născînd ; dar, ca să ajungă la capodopera unică, la „Doamna Bovary", îi era neapărat necesar să scoată personajele din el însuşi şi să le trăiască. Emma e, desigur, opera sfinţiei-sale părintelui Cruchard, duhovnicul de la Doamnele Dezamăgirii, pe care Flaubert voia să-l înfăţişeze în anii bătrîneţii ; Ho-

mais coboară în linie dreaptă din Băiatul, pe care Flaubert, copil, se obișnuise să-l trăiască, căruia îi împrumuta corpul și vocea lui. Astfel, Cervantes a fost Don Quijote și Sancho totodată. Și chiar ceasul de luciditate și de stăpînire de sine la care a ajuns Flaubert, după încercări și călătorii, amestecul de lirism și de ironie care dă tonul operei sale, le puteți vedea redate și transpuse în tînărul Léon : „Avea să ajungă secretar șef ; era timpul să fie serios. Așa că renunță la flaut, la sentimentele exaltate, la imaginație, căci orice burghez, în înflăcărarea tinereții sale, măcar o zi, o clipă, s-a crezut în stare de pasiuni uriașe, de fapte măreție. Cel mai mediocru libertin a visat sultane, orice notar poartă în el rămășițele unui poet". „Doamna Bovary" este inventarul acestor rămășițe, lichidarea sultanelor, realizată de un notar prevenit, cu o luciditate și cu un bun-simț de normand. Natura lirică pe care o purta în sine, Flaubert și-a etalat-o în față, ca să o utilizeze, să o dividă, să o explice, să o pună în valoare prin contrarii. A fost el însuși Emma Bovary și Homais, Rodolphe și Léon. Și mai departe decît secretarul șef Léon, în lichidarea lirismului, se află ipoteza limită a artistului, perceptorul Binet care strunjește inele pentru șervete așa cum Flaubert face romane, își omoară și el viața între patru pereți. De aici înainte, inelele pentru șervete devin în „Corespondența" lui Flaubert ca un fel de arme vorbitoare ale muncii sale.

Una din ipostazele lui se află, prin Binet, la o extremitate a romanului, dar la cealaltă extremitate se află o ipostază cu totul lirică, se află iubirea Emmei care, în ceasurile ei bune, împărtășește marea flacără și sacră a Elenei, Arcipiadei și Taisei, ce-au fost mlădițe consîngene. Flaubert nu-și simte în piept doar un suflet de mare făptură divină, ca Centaurul lui Maurice de Guérin, în crupa căruia Amor străbate pădurile Oebaliei : „Astăzi, de pildă, bărbat și femeie laolaltă, amant și totodată amantă, m-am plimbat călare prin pădure, într-o după-amiază de toamnă, sub frunzele galbene, și eram caii, frunzele, vîntul, cuvintele rostite și soarele roșu care le pleca pleoapele scăldate de dragoste". Și după-amiază de dragoste a lui Rodolphe și a Emmei e într-adevăr

simțită, gîndită și redată ca o simfonie. Iar Flaubert a mers și mai departe în această artă. El spune despre scena sfatului agricol : „Dacă vreodată efectele unei simfonii pot fi transpuse într-o carte, acolo se va întîmpla. Trebuie ca totul să vuiască prin ansamblu, să se audă în același timp muget de tauri, șoapte de dragoste, și fraze de vechili".

Simfonia, astfel înțeleasă, e într-adevăr în profunzimea și la suprafața acestei arte, dar ea însăși e constituită din simple elemente. Ajungem cu aceasta, poate, la natura fundamentală a lui Flaubert, aceea care îi impunea subiectul „Doamnei Bovary" și totodată modul de a-l trata. Vom înțelege mai bine trecînd de la metafora auditivă la metafora vizuală, spunînd că viziunea, văzul propriu lui Flaubert, nu e văzul binocular (cu excepția chiorilor din naștere, așa e orice văz), ci deplină logică artistică a văzului binocular.

Felul lui de a simți și a gîndi constă în a surprinde, ca și cum ar fi asociate în cupluri, contrariile, extremele aceluiași gen, și în a alcătui, din aceste extreme ale unui gen, din aceste două imagini plane o imagine în relief. Și iată exemple :

„Niciodată n-am putut vedea trecînd pe sub felinare o femeie decoltată, pe ploaie, fără să-mi bată inima, tot așa cum sutanele călugărilor cu cingătorile lor înnodate îmi măgulesc nu știu ce unghere ascetice și adînci ale sufletului". Prostituția și ascetismul sihastru se cheamă și se întregesc reciproc, ca să formeze o existență intelectuală, aerisită și amplă ; una îi amintește de cealaltă, una îi trezește nostalgia celeilalte, una nu-și capătă întreaga puritate și frumusețe de idei pură decît din punctul de vedere al celeilalte.

La douăzeci de ani, în 1841, scria din Genova, vorbind despre bisericile italiene : „Trebuie să fie plăcută să iubești acolo, seara, ascuns în spatele confesionalelor. la ceasul cînd se aprind lămpile, dar toate astea nu-s făcute pentru noi, noi sîntem făcuți să le simțim, să le exprimăm, și nu să le avem".

Posesia suprimă unul dintre cei doi factori ai viziunii. Artistul poate să creeze cu imaginația lui toate elementele posesiei și, în plus, să le vadă din punctul

de vedere al imaginației, dar contrariul nu-i adevărat, nu poți crea imaginația prin posesie sau ai imagina în actul posedării tocmai contrariul a ceea ce posezi. Omul nu-și poate imagina ceea ce posedă, pe cînd artistul posedă ceea ce își imaginează și, în același timp, păstrează prospețimea imaginației.

Intrînd în Iaffa, spune el, „am simțit în nări în același timp mirosul lămîilor și cel al cadavrelor; cimitirul dezvăluie vederii scheletele pe jumătate putrede, pe cînd arbuștii verzi își legănau peste capetele noastre fructele aurite. Oare nu-ți dai seama că poezia aceasta e completă și că e marea sinteză? Toate poftele imaginației și ale gîndirii totodată se potolesc prin ea; nu lasă nimic în urma ei, dar oamenii de gust, oamenii cu floricele, cu purificări, cu iluzii... schimbă, răscolesc, transportă, și se pretind clasici, nenorociți!" Trăim actul clar de la ideea viziunii binoculare la ideea simfoniei care se trage din ea prin îmbogățire și justificare. Două imagini contrastante se explică și se completează reciproc. A le înțelege și a le preda pe amîndouă, pe una prin cealaltă, e singurul mijloc, pentru artă, de a exprima în profunzime o realitate trainică: falsul gust clasic rămîne într-un spațiu cu două dimensiuni. Călătoria din Orient era de altfel pentru Flaubert spațiul binecuvîntat al acestei viziuni binoculare, alcătuit din două elemente: Orientul pe care-l vedea și Normandia pe care o visa (după cum în Normandia visase Orientul, iar „Doamna Bovary" prindea viață în inconștientul lui. Prindea viață cînd vedea în ființele Orientului „sentimentul fatalității care le copleșește" și cînd secretul Orientului i se dezvăluia ca fiind „o imensă plictiseală care devorează totul". „Doamna Bovary" e o Veneră prinsă cu totul de prada ei din satul normand și singura vorbă adîncă a lui Charles Bovary: „Fatalitatea-i de vină" îi pune operei pecetea finală a Orientului în care a fost concepută.

Și iată acum, în această lumină, adevăratul chip al „Doamnei Bovary". „Sînt astfel o mulțime de subiecte ce mă plictisesc deopotrivă, de orice capăt le-aș apuca. De pildă, Voltaire, magnetismul, Napoleon, revoluția, catolicismul etc..., fie că se vorbește de bine, fie că se vorbește de rău despre ele, pe mine mă zgîndăre la fel. A trage

concluzii, mi se pare, cel mai adesea, un act prostesc. Ar trebui să-i tratăm pe oameni ca pe mastodonți sau crocodili... Se înfurie cineva în legătură cu cornul unora sau al altora?" Poate că există o concluzie, chiar socială, în „Doamna Bovary" : eliminarea inadaptaților, biruința lui Homais. Dar totul se petrece ca și cum, toate subiectele plictisindu-l pe Flaubert, de orice capăt le-ar apuca, el ar ști să le apuce dintr-o dată de ambele capete, astfel încît unul l-ar anula pe celălalt și în același timp l-ar scoate în evidență : Doamna Bovary nu merge fără Homais, nici Homais fără Bournisien. Mereu imaginea binoculară.

În felul acesta, e ușor de înțeles că Flaubert și-a găsit prin „Doamna Bovary" subiectul lui și al provinciei franceze în secolul al XIX-lea, precum Cervantes, prin „Don Quijote", la care trebuie mereu să ne întoarcem în privința aceasta, și-a găsit subiectul lui și al Spaniei din secolul al XVI-lea. Acest grad de maturitate și de perfecțiune, acest optimum ocupă o creastă îngustă între două versante.

De o parte, trebuia ca subiectul să mă țină de autor, să exprime fragmente din el însuși, să fie în felul lui o confesiune. De cealaltă parte, trebuia ca autorul să nu poată fi recunoscut în personajele sale, ca acestea să fie destul de desprinse de el, destul de ostile firii lui ca să-și dobîndească întreaga trăinicie necesară și, după expresia lui Taine, cordonul ombilical să fie bine tăiat. „Ce creație săracă e Figaro pe lîngă Sancho! — spune Flaubert. Ce bine ni-l închipuim pe măgarul lui, mîncînd ceapă crudă și îmboldindu-și din călcîie mîrțoaga pe cînd discută cu stăpînul! Ce bine vedem drumurile Spaniei ce nu-s nicăieri descrise! Dar Figaro unde-i? La Comedia Franceză". Flaubert a devenit artistul „Doamnei Bovary" în ziua cînd, dînd deoparte chipurile de Figaro pe care le desena în tinerețe, a început să picteze chipuri de Sancho. Critic și artist, el se situează astfel la o răscruce sau, dacă vreți, în foișorul esteticii eterne.

ALBERT THIBAUDET

(Text preluat din „Fiziologia criticii", în traducerea lui Savin Bratu)